อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ร้อยตรี สอาด หงสวีณะ

ปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันเสาร์ ที่ ๘ เมษายน ๒๕๑๙

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ร้อยตรี สอาด หงสวีณะ

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันเสาร์ ที่ ๘ เมษายน ๒๕๑๙

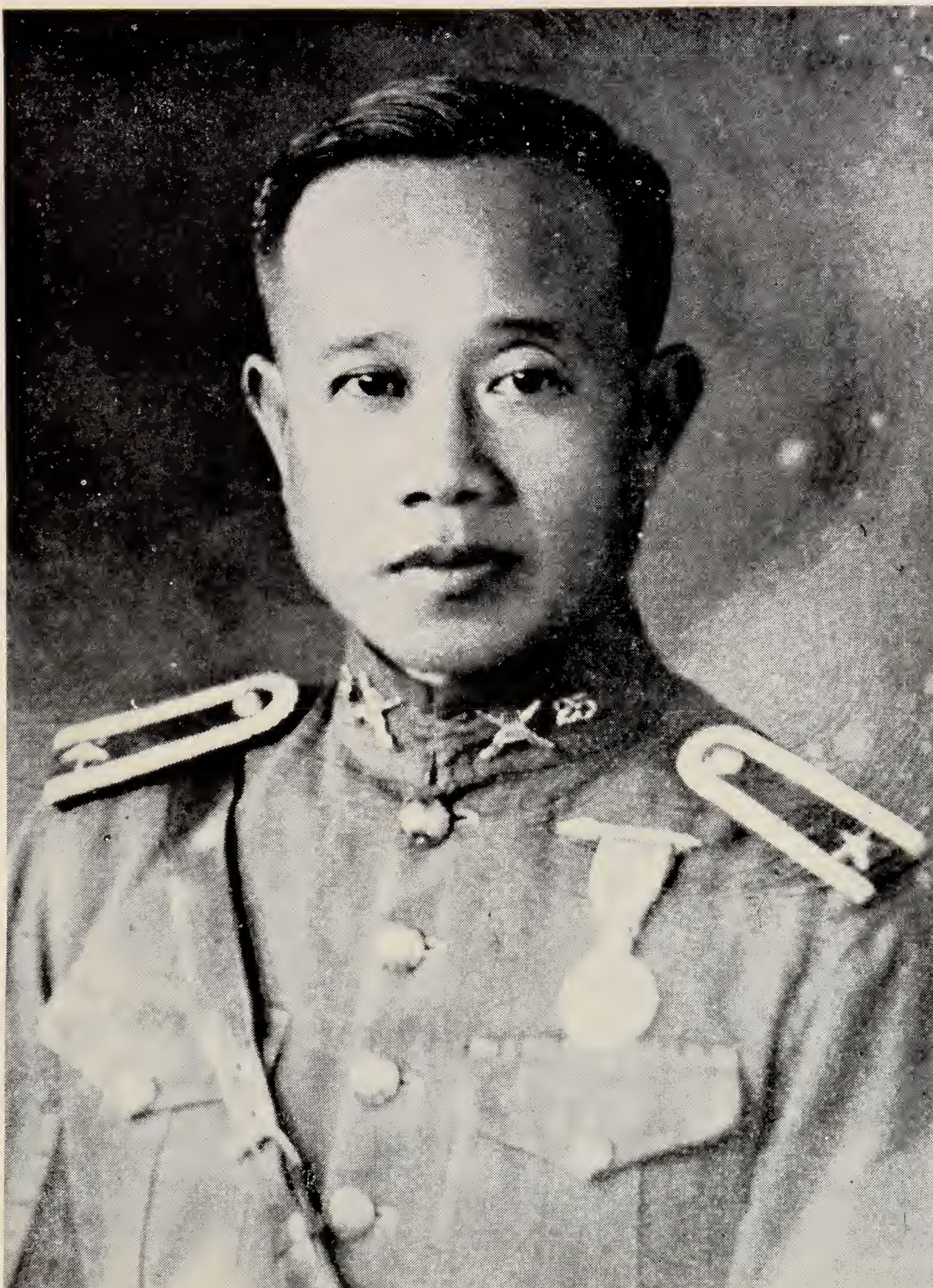
ขอบพระทัยและขอบพระคุณ

ใน โอกาส ที่ทรง พระกรุณา โปรดเกล้า ฯ พระราชทาน เพลิงศพ ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ในวันนี้ เจ้าภาพขอกราบขอบพระทัยและขอบพระคุณ

- ท่านที่เคารพทุกท่าน ซึ่งกรุณาให้เกียรติมาร่วมพระราชทานเพลิงศพ
- บรรดาญาติ มิตร เพื่อนร่วมรุ่นสถาบันการศึกษา ซึ่งอุตส่าห์สละเวลามาแสดงความเสียใจคารวะศพ ร่วมบำเพ็ญกุศล ตลอดจนกรุณารับเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม และท่านที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกี่ยวกับงานนี้ทุกท่าน
- ท่านที่เคารพ ซึ่งกรุณาเขียนคำไว้อาลัยให้
- พลตรี สมาน วีระไวทยะ แห่งกองบัญชาการทหารสูงสุด ที่กรุณาเขียน และมอบเรื่อง พุทธศาสนาในทรรศนะของปรัชญา ให้
- นายแพทย์ พยาบาล และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน แห่งโรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า กองทัพเรือ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือรักษาพยาบาลเป็นอย่างดี ตลอดเวลาที่ ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ รักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล

ร้อยตรี สอาด หงส์วิณะ
ชาตะ ๓๐ กันยายน ๒๔๔๑
มตะ ๙ เมษายน ๒๕๑๔

ถ่ายเมื่อรับราชการที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ประวัติสังเขป

ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๔๑ ณ บ้านหม้อ ตำบลวัดอรุณราชวราราม อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรของ ขุนศรีธรรมราชธำรงค์ฤทธิ์ (ซอ หงสวิณะ) และนางห่วง หงสวิณะ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๔ คน บัดนี้ถึงแก่กรรมแล้ว คือ

๑. นายเชื้อ หงสวิณะ

๒. นายชื่น หงสวิณะ

๓. หลวงสนธิ์วิชากร (แดง หงสวิณะ)

๔. ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ

ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ได้สมรสกับ คุณแม้นทิพย์ วุฒิสุขุม มีบุตรธิดา รวม ๔ คน ดังนี้

๑. นาวาเอก สมมาด หงสวิณะ

๒. เด็กชาย สมหมาย หงสวิณะ (ถึงแก่กรรมเมื่อเยาว์)

๓. นางอมริ โชตินุชิต

๔. นางสาวอมรศรี หงสวิณะ

วุฒิการศึกษา

เนื่องจากเมื่อเยาว์วัยได้พำนักอยู่ ณ บ้านพักซึ่งมีอาณาเขตใกล้กับ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม จึงทำการศึกษาเบื้องต้นจากโรงเรียนที่บริเวณ วัดสุทัศนเทพวราราม ต่อมา ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๑ ได้เริ่มเข้ารับการศึกษาชั้นประถมและมัธยม ที่ โรงเรียนมัธยมทวีธาภิเศก ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๔๕๕ ได้ย้ายไปศึกษาต่อที่ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หลังจากนั้นได้ทำการศึกษาเพิ่มเติมที่โรงเรียนข้าราชการพลเรือน (หอวัง) เริ่มแต่ พุทธศักราช ๒๔๕๘ จนสำเร็จการการศึกษาเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๖๐

ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ เคยรับราชการเป็นครู และทำการสอนอยู่ที่โรงเรียนโฆสิตสโมสร ตำบลวัดระฆัง อำเภอบางกอกน้อย กับได้เคยรับราชการเป็นเสือป่ารายหลวง ปฏิบัติหน้าที่โดยใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ อยู่เป็นเวลานานพอสมควรระยะหนึ่งด้วย

เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๒ เริ่มเข้ารับการศึกษาเป็นนักเรียนนายดาบ ที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกชั้นมัธยม (โรงเรียนนายร้อย จปร. ในปัจจุบัน) ศึกษาจบหลักสูตร สอบได้เป็นลำดับที่ ๑๗ เมื่อ พุทธศักราช ๒๔๖๓

ขึ้นทะเบียนทหารกองประจำการ

วันที่ ๑๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๒ เครื่องหมาย ๒๔๖๒ ทบ.๑ ก.๒๓๐

ยศทหาร

๘ เมษายน พุทธศักราช	๒๔๖๒	เป็น	นักเรียนนายดาบ
๑๕ เมษายน ,,	๒๔๖๔	เป็น	นักเรียนทำการนายดาบ
๕ กรกฎาคม ,,	๒๔๖๔	เป็น	นายดาบ
๑ เมษายน ,,	๒๔๘๔	เป็น	ว่าที่ร้อยตรี
๑๙ มิถุนายน ,,	๒๔๘๔	เป็น	ร้อยตรี

ตำแหน่งในราชการทหาร

๘ เมษายน พุทธศักราช	๒๔๖๒	เป็น	นักเรียนนายดาบ
๑๕ เมษายน ,,	๒๔๖๔	ไป	ประจำกรมทหารราบที่ ๑๗ (จังหวัดลำปาง)
๒๘ เมษายน ,,	๒๔๖๔		ออกจากประจำการ เป็น กองหนุนชั้นที่ ๑
๑ พฤษภาคม ,,	๒๔๗๔	เป็น	กองหนุนชั้นที่ ๒ สังกัดกรมจเรทหารราบ

๑ สิงหาคม	พุทธศักราช	๒๔๗๕	เป็น	กองหนุนชั้นที่ ๒ สังกัดกองบังคับการจังหวัดทหารบกกรุงเทพ
๑๑ มกราคม	,,	๒๔๘๔		เข้ารับการฝึกอบรมวิชาทหาร เนื่องในกรณีพิพาทชายแดนอินโดจีน
๑ เมษายน	,,	๒๔๘๔	เป็น	ผู้บังคับหมวด กองพันทหารราบที่ ๔๐ (จังหวัดตรัง)
๑๒ ธันวาคม	,,	๒๔๘๔	เป็น	ผู้บังคับหมวด กองพันทหารราบที่ ๒๕ (จังหวัดอุบลราชธานี)
๒๐ พฤศจิกายน	,,	๒๔๘๖	เป็น	นายทหารนอกราชการสังกัดกองบังคับการจังหวัดทหารบกกรุงเทพ
๑ มกราคม	,,	๒๔๙๗	เป็น	นายทหารพ้นราชการสังกัดกองทัพบก

ราชการทัพ

๑. ราชการสนามในกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส ซึ่งได้รับสิทธิวันรับราชการทวีคูณ ตั้งแต่ ๑๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ ถึง ๓๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๔

๒. ราชการสงครามมหาเอเชียบูรพา ตั้งแต่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ถึง ๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๖ (ตามเรื่องฉบับกลาโหมที่ ๑๔๑๔๕ รับ ๑๘ ก.ค. ๘๗ ทบ. ๓๐ ร. ๑ ฉ. ๓๕)

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญ

๒๑ กันยายน	พุทธศักราช	๒๔๗๗	เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ
	,,	๒๔๘๔	เหรียญชัยสมรภูมิอินโดจีน
๒๙ กรกฎาคม	,,	๒๔๘๖	เหรียญชัยสมรภูมิมหาเอเชียบูรพา
๕ พฤษภาคม	,,	๒๔๙๓	เหรียญบรมราชาภิเศก ร. ๙

อนึ่ง หลังจากที่ได้รับราชการทหาร และมีโอกาสสนองคุณประเทศชาติจนเสร็จสิ้นจากราชการสงครามมหาเอเชียบูรพาแล้ว ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ได้เข้ารับราชการที่ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กรมคลัง กระทรวงการคลัง ในตำแหน่งประจำแผนก กองพัสดุ เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗ ซึ่งต่อมาปีพุทธศักราช ๒๕๐๒ ก็ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น หัวหน้าแผนกจัดซื้อ กองพัสดุ กรมคลัง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และได้รับราชการอยู่ในตำแหน่งนี้จนถึงวาระเกษียณอายุ เมื่อ พุทธศักราช ๒๕๑๐ รวมอายุในขณะนั้นได้ ๖๘ ปีเศษ

ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ เป็นผู้ที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ และแข็งแรงมากคนหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าตลอดช่วงเวลาประมาณเกือบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาในระยะหลังนี้ไม่เคยมีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนแต่ประการใด โดยปกติมีความต้านทานของร่างกายสูงมาก สามารถอดทนต่อสภาพความร้อนหนาวของ ลม ฟ้า อากาศ ได้เป็นอย่างดี จนกระทั่งเมื่อ ๒๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๓ จึงได้เข้ารับการผ่าตัดนัยน์ตาข้างซ้าย ซึ่งมีอาการ ฝ้า มัว มาหลายปี ณ โรงพยาบาลรามาธิบดี และนอนพักรักษาตัวอยู่มีกำหนด ๗ วัน ก็ได้กลับไปรักษาตัวต่อที่บ้าน ซึ่งในระยะหลังจากนั้นก็ปรากฏว่าเริ่มมีสุขภาพไม่แข็งแรงเรื่อยมา มักยังเกิดอาการนอนไม่ใคร่หลับบ่อยครั้ง เบื่ออาหาร อึดแน่นภายในท้องอยู่เสมอ ปริมาณการรับประทานลดน้อยลงตามลำดับ จนในที่สุดได้ตัดสินใจรับการตรวจจากแพทย์ที่ โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า บุคคโล ธนบุรี ตั้งแต่วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ และแพทย์ทำการผ่าตัดลำไส้ใหญ่เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ ภรรยาและบุตรธิดาได้ร่วมมือกับแพทย์อย่างใกล้ชิดที่สุด พยายามให้การรักษาอย่างเต็มที่ แต่อาการของโรคดีขึ้นเพียงในระยะแรก คือหลังการผ่าตัดใหม่ ๆ เท่านั้น แล้วก็ค่อย ๆ ทรุดลงเป็นลำดับ การรักษาพยาบาลได้ดำเนินไปเป็นระยะเวลาประมาณ ๕ เดือน จึงได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการอันสงบ เมื่อ วันศุกร์ ที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๔ เวลา ๑๖ นาฬิกา ๒๐ นาที สิริรวมอายุ ๗๓ ปี

ราม ร

ขอให้นามสกุลชุม มหาดเล็กสำรอง แสง
ครูโรงเรียนทหารกระบี่ ตามที่ขอมานั้นว่า "<u>หงสวีณะ</u>"
(เขียนเปนตัวอักษรโรมันว่า "<u>Hansavîna</u>")
อันเปนมงคลนาม

ขอให้สกุลหงสวีณะมีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคง
อยู่ในกรุงสยามชั่วกัลปาวสาน

พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
วันที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๕๘

ภริยา และบุตรหลาน ในวันตั้งศพบำเพ็ญกุศล
ณวัดโสมนัสวิหาร

คำอุทิศ

โดยที่พิจารณาเห็นว่า ในระหว่างที่คุณพ่อยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านได้บำเพ็ญตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดมากผู้หนึ่ง เมื่อว่างจากกิจราชการและงานส่วนตัวที่จำเป็นแล้ว มักถือโอกาสศึกษาหาความรู้ทางด้านพุทธศาสนาด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอยู่เสมอ ดังนั้น ในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ข้าพเจ้าจึงปรารถนาจะจัดพิมพ์หนังสือสักเรื่องหนึ่งเพื่อเป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านที่เคารพ ตลอดจนท่านที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับคุณพ่อ ซึ่งได้กรุณาร่วมให้เกียรติเป็นครั้งสุดท้ายแก่คุณพ่อในวันนี้ สำหรับสาระของหนังสือที่จะจัดพิมพ์นั้น คิดว่าหากวางเค้าโครงเรื่องให้โน้มไปทางพุทธศาสนา พรรณนาถึงหลักธรรม และศีลธรรม ในลักษณะที่บุคคลทั่วไปสามารถอ่านทำความเข้าใจได้ง่าย ก็คงเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้ได้รับหนังสือตามสมควร

เมื่อเรียนปรึกษาเรื่องนี้กับ พลตรี สมาน วีระไวทยะ ซึ่งเป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือ และปัจจุบันรับราชการอยู่ในสำนักงานเดียวกัน ก็ได้รับคำแนะนำต่าง ๆ อันเป็นพื้นความรู้และข้อคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง ทำให้ข้าพเจ้าบังเกิดความสนใจในเรื่องที่กล่าวถึงพุทธศาสนาและปรัชญา เพราะมีความรู้สึกว่าตามธรรมดาเราย่อมมองเห็น "ปรัชญา" เป็นเรื่องที่ค่อนข้างมีความลึกซึ้ง สลับซับซ้อนศึกษายาก แต่ถ้าได้อาศัยท่านผู้มีความรู้ความเข้าใจปรุงแต่งถ้อยคำเสียใหม่ หยิบยกออกมาเรียบเรียงให้อ่านเข้าใจง่ายขึ้นแล้ว อาจเป็นความคิดริเริ่มที่ดีบ้างเหมือนกัน ข้าพเจ้าจึงได้ขอร้องให้ท่านช่วยอนุเคราะห์เขียนบทความดังกล่าว สำหรับงานนี้โดยเฉพาะเป็นพิเศษด้วย ปรากฏว่าท่านได้กรุณารับช่วยเหลือด้วยความเต็มใจอย่างแท้จริง และสละเวลาทำการค้นคว้าเรียบเรียงให้ตามความประสงค์ ภายใต้ชื่อเรื่องว่า "พุทธศาสนาในทรรศนะของปรัชญา" นับว่า พลตรี สมาน วีระไวทยะ ได้มีส่วนกุศลร่วมด้วยเป็นอันมาก ข้าพเจ้าใคร่ขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อท่านไว้ ณ โอกาสนี้

ด้วย หากมีญาณวิถีทางใดที่ท่านผู้วายชนม์อาจทราบได้แล้ว คงจะรู้สึกพอใจ และขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่คุณพ่อ ข้าพเจ้าได้รวบรวมบทความน่ารู้บางเรื่อง อันเป็นผลงานที่คุณพ่อได้เขียนขึ้น จากประสบการณ์ที่ท่านผ่านมา ในสมัยต่าง ๆ นำมาผนวกเข้าไว้ตอนท้ายของเล่ม ซึ่งบทความเหล่านี้ได้เคยเสนอในหนังสือ "ที่ระลึกงานชุมนุมศิษย์เก่าทวีธาภิเศกอมรินทรโฆสิต" อันเป็นหนังสือที่สมาคม ฯ จัดพิมพ์แจกบรรดาศิษย์เก่าผู้มาร่วมการประชุมใหญ่และรื่นเริงประจำปีของสมาคม ฯ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๒ กับปีอื่น ๆ สืบเนื่องต่อมาอีกเป็นเวลาหลายปี

สำหรับบทความทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในหนังสือฉบับนี้ หากมีส่วนใดเกิดประโยชน์แก่ท่านผู้รับ หรือผู้ที่ได้ประสบพบเห็น ก็ขอให้กุศลนั้นจงเป็นผลดลบันดาลให้คุณพ่อผู้มีพระคุณและเป็นที่รักอาลัยของข้าพเจ้า ได้ไปสู่ทิพยวิมานในสัมปรายภพด้วยเถิด

นาวาเอก สมมาถ หงสวีณะ

รำลึกถึง

ของ

พระธรรมกิตติโสภณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

น.อ. สมมาต หงสวิณะ ร.น. ได้ปรารภว่า ในงานรับพระราชทานเพลิงศพ ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ผู้บิดา นั้น ต้องประสงค์คำไว้อาลัยจากข้าพเจ้าเพื่อนำพิมพ์ในหนังสือแจกในงาน ในฐานะที่คุณโยมสอาด หงสวิณะ ได้มีความสนิทสนมคุ้นเคยและเคารพนับถือในข้าพเจ้ามาเป็นเวลาอันช้านาน ข้าพเจ้ามีความพลอยยินดีด้วยกับคุณโยมสอาด หงสวิณะ ที่ได้บุตรธิดาที่ดี มีความกตัญญูรู้คุณ และมีกตเวทีรู้กระทำตอบแทน จึงได้เขียนคำไว้อาลัยนี้ให้พิมพ์ตามประสงค์

คุณโยม ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ข้าพเจ้ากล้าเรียกคุณโยมได้สนิทใจ ก็เพราะว่า นับแต่ได้รู้จักกันมาใน พ.ศ. ๒๔๙๒ เวลาที่คุณโยมสอาด ได้นำบุตรชายในขณะนั้น คือเรือโท สมมาต หงสวิณะ หรือนาวาเอก ยศในขณะนี้ ไปขอรับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต หรือสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ กิตติโสภณมหาเถระ สมเด็จพระสังฆราช เป็นต้นมา คุณโยมสอาด ก็มิได้ละข้าพเจ้า ได้ไปมาหาสู่อยู่เสมอ นับว่าเป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย วางตนไว้โดยเหมาะโดยสมด้วยประการทั้งปวง จึงชื่อว่ามีความสนิทสนมยิ่งกว่าญาติ ต้องตามพระพุทธโอวาทว่า "วิสฺสาสา ปรมา ญาติ" ความมีวิสสาสะเป็นญาติอย่างยิ่ง ฯ

โดยอัธยาศัยและความประพฤติ คุณโยมสอาด เป็นผู้มีอัธยาศัยสะอาด มีความประพฤติดีบริสุทธิ์สะอาดสมชื่อ สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร มีศรัทธาเชื่อชอบด้วยเหตุผล กระทำตนให้เป็นบุคคลตัวอย่างของบุตรธิดา คือในฐานความเป็นบิดา ชื่อว่าเป็นบิดาที่ดียิ่งของบุตรธิดา โดยตั้งอยู่ในความเป็นพรหม คือผู้ประเสริฐของบุตรธิดา เป็นต้นว่า มีเมตตา ปรารถนาจะให้บุตรธิดาได้รับความดีและความเจริญเป็นเบื้องหน้า เช่นขวนขวายให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน โดยเอาใจใส่กวดขันใน

การเรียนเป็นอันดี เมื่อบุตรเจริญวัยขึ้น ก็ขวนขวายให้ได้รับการบรรพชาอุปสมบทเพื่อให้บุตรได้มีโอกาสศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา อันจักเป็นหลักจริยาในความประพฤติปฏิบัติดีตั้งตนได้เป็นหลักเป็นฐานตลอดไป เป็นผู้มีกรุณา ขวนขวายหาทางให้บุตรธิดาได้พ้นจากความทุกข์ในคราวเจ็บไข้ได้ป่วยไม่สบายเป็นต้น เป็นผู้มีมุทิตาพลอยยินดีกับบุตรธิดาผู้ประพฤติดีแล้วได้รับผลของการทำดีนั้น เป็นผู้มีอุเบกขา วางใจเป็นกลางระหว่างบุตรธิดา ไม่รักใครมากไม่รักใครน้อย ประคับประคองทะนุถนอมโดยเท่ากันเป็นต้น ฯ ในฐานะเป็นพุทธศาสนิก เป็นผู้มีศรัทธาเชื่อกรรมคือการกระทำ เชื่อผลว่ามาจากกระทำ เชื่อว่าสัตว์มีกรรมคือการกระทำเป็นของตนเอง ทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว จึงมีความประพฤติสะอาดเสมอมา ทั้งนี้เพราะมีปัญญาหยั่งทราบถึงพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่พระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนนั้น ล้วนแต่เป็นความจริงทุกสิ่งทุกประการ เป็นผู้มีศีลคือมีมารยาททางกายวาจาเรียบร้อยเป็นปกติ ปราศจากโทษที่จะพึงครหาได้ อาศัยเป็นผู้มีสุตะคือหมั่นศึกษาสังเกตสังกาความเป็นไปในชีวิตเสมอ เห็นว่าความเป็นคนโลภอยากได้จนเกินควรก็ดี ความเป็นคนตระหนี่เหนียวแน่นก็ดี ไม่ช่วยใครให้ดีขึ้นได้ จึงเป็นผู้มีจาคะทำทานและเสียสละตามกำลังเสมอมา ที่ประพฤติปฏิบัติได้เช่นนั้น เพราะมีปัญญารู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและความเจริญแล้ว ละเหตุแห่งความเสื่อม ตั้งอยู่ในเหตุแห่งความเจริญ ประพฤติตนสมกับพระพุทธภาษิตสรรเสริญว่า

"สทฺธาย สีเลน จ โย ปวฑฺฒติ" เป็นต้น ความว่าบุคคลใด เป็นผู้เจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ทั้ง ๒ ประการ คือคดีโลกและคดีธรรม บุคคลนั้นเป็นผู้คงที่ เป็นสัปบุรุษ มีปัญญาเห็นแจ้งประจักษ์ ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ตนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ฯ ดังนี้ ฯ

รวมความแล้ว คุณโยมร้อยตรี สอาด หงสวีณะ เท่าที่ข้าพเจ้ารู้จักและคุ้นเคยสนิทสนมนั้น เป็นบุคคลสะอาดสมชื่อ ควรแก่การสรรเสริญ เพราะได้ทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นไว้เป็นอันมาก บุตรธิดาและภรรยาได้อาศัยคุณโยมสอาด หงสวีณะ แล้วได้ตั้งตนไว้ชอบ เป็นหลักเป็นฐานเจริญก้าวหน้าเป็นอันดีทั้ง

ในคติโลกและคติธรรม เป็นบุคคลตัวอย่างที่ควรได้รับความยกย่องและสรรเสริญ ด้วยบทพระพุทธนิพนธภาษิตว่า

"ยถา หิ ปพฺพโต เสโล อรญฺญสฺมึ พฺรหาวเน

ตเถว สีลสมฺปนฺนํ สทฺธํ กุลปุตฺตํ อิธ" เป็นต้น

ความว่า ภูเขาศิลามีอยู่ในป่าใหญ่ หมู่ไม้ได้อาศัยภูเขานั้นเจริญงอกงามใหญ่โตอยู่ในป่า ฉันใด บุตร ภรรยาและญาติ พวกพ้อง มิตรสหายและผู้พึ่งพำนัก ย่อมได้อาศัยกุลบุตรผู้มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล แล้วและเจริญด้วยคุณสมบัติ วิบากสมบัติ ฉันนั้น ชนเหล่านั้นที่เป็นผู้มีปัญญา ได้เห็นศีล บริจาค และสุจริตของกุลบุตรผู้มีศีลเป็นตัวอย่างแล้ว ก็ย่อมจะนิยมกระทำตาม ครั้นประพฤติธรรมอันเป็นสุจริตในโลกนี้แล้ว เบื้องหน้าก็ย่อมจะเพลิดเพลินบันเทิงอยู่ในโลกสวรรค์ ดังนี้ ฯ

ขออนุโมทนาในกุศลสัมมาปฏิบัติที่บุตรธิดาภรรยา ญาติมิตรสหาย ได้มีกตัญญูรู้คุณความดีของคุณโยม ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ แล้วมีกตเวทีรู้วิธีการกระทำตอบแทนด้วยการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทานอุทิศให้เป็นต้น กุศลสัมมาปฏิบัติทั้งของคุณโยมสอาด หงสวิณะ ที่ได้บำเพ็ญไว้แล้ว และของบุตรธิดาและภรรยาเป็นต้นที่ได้บำเพ็ญอุทิศให้ ล้วนเป็นกุศลจริยาที่อำนวยให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคลสมบูรณ์พูนผลด้วยสุขสมบัติทุกประการ ขอดวงวิญญาณของคุณโยม ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ จงได้อนุโมทนาให้สำเร็จผลตามประสงค์ และอำนวยประโยชน์เกื้อกูลความสุขให้คุณโยม ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ในสัมปรายภพ สมดังเจตนาปรารภของบุตรธิดาและภรรยาเป็นต้น จงทุกประการ เทอญ ฯ

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๔

(signature)

(พระธรรมกิตติโสภณ)

เลขา ฯ ตลอดกาล

เมื่อครั้งมีการชุมนุมของสมาคมศิษย์เก่าทวีธาภิเศก อมรินทรโฆสิต ในวันที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๑ บรรดาศิษย์เก่าของโรงเรียนโฆสิตสโมสร โรงเรียนอมรินทร์และโรงเรียนทวีธาภิเศก ได้พร้อมใจกันมาร่วมประชุมอย่างคับคั่งเป็นจำนวนเกินกว่า ๕๐๐ คน มากยิ่งกว่างานชุมนุมครั้งใด ๆ ทั้งหมดที่สมาคมเคยจัดมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๙๑ จนถึง ๒๕๑๔ ศิษย์เก่าของโรงเรียนทั้งสามที่มีเกียรติสูงและเป็นจุดเด่นของงานมีหลายท่าน อาทิ พลเอก พระบริภัณฑ์ยุทธกิจ, พลเอก มังกร พรหมโยธี, พลอากาศเอก เฉลิมเกียรติ วัฒนางกูร, พระยาอรรถการีย์นิพนธ์, พลเอก ไสว ไสวแสนยากร ฯลฯ

มีศิษย์เก่าที่มาร่วมชุมนุมในวันนั้นท่านหนึ่งเขียนข่าวสังคมลงพิมพ์ในหนังสือชุมนุมสาร ท.อ.ฆ. ปี ๒๕๐๒ ว่าดังนี้

"๒๒ มีนาคม ๒๕๐๑ ผ่านพ้นไปแล้วหนึ่งปีพอดี บางทีความจำของข้าพเจ้าอาจเลือนลางไปบ้าง ฉะนั้นข่าวสังคมนี้จึงเป็นเพียงบันทึกจากสมองเท่านั้น หากมีการขาดตกบกพร่องก็คงได้รับการอภัยจากท่านผู้อ่านด้วย เพราะการที่จะไม่มีบันทึกเสียเลยนั้นย่อมทำให้ลืมเลือนไปจากความทรงจำอย่างน่าเสียดาย

บุคคลที่มีงานยุ่งและเหน็ดเหนื่อยที่สุดก็คือ ร้อยตรี สอาด หงสวินะ เลขานุการสมาคม เพราะแผนกใดขาดตกบกพร่องก็ต้องวิ่งไปหา 'พี่อาด' ช่วยแก้ไขให้เรียบร้อย หากสมาคมของเราไม่ได้บุคคลผู้นี้สำหรับประสานและเชื่อมต่อให้ละก้อ ....เชื่อเหลือเกินว่า 'ต้องไม่เรียบร้อย' เหตุนี้..........ยังไง ๆ พี่อาดก็ต้องเป็นเลขา ฯ อีกต่อไป..........อย่าเพิ่งน้อยใจซิครับ..........พวกเราเรียกร้องด้วยความจริงใจ บางที..........บางทีน้อง ๆ อาจล้อ 'พี่อาด' สนุก ๆ บ้าง"

นี่คือคำสรรเสริญ ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ของศิษย์เก่าผู้ใช้นามปากกาว่า "เบอร์ ๑๐" ซึ่งผู้อ่านที่ได้มาร่วมชุมนุมในวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๐๑ คงจะเห็นพ้องด้วยทุก ๆ ท่าน

นับแต่เริ่มตั้งสมาคมเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๑ มาจนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๔ รวมเป็นเวลายี่สิบปีเศษ เรามีนายกสมาคมผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาดำเนินงานสี่ท่าน คือ หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร, พลเอก มังกร พรหมโยธี, พลตำรวจเอก ไสว ไสวแสนยากร และนายอาทร สังขะวัฒนะ แต่เลขานุการของสมาคมไม่เคยเปลี่ยนหน้าเลย ไม่ว่าท่านผู้ใดเป็นนายกสมาคมท่านจะต้องเลือก ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ เป็นเลขานุการของท่าน และของสมาคมเสมอไป แสดงว่า ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ต้องเป็นคนดีมีฝีมือเหมาะสมกับตำแหน่งเลขานุการอย่างแน่ ๆ ทั้งยังแสดงว่า คุณสอาดฯ ไม่ใช่เก่งทางคล่องงานแต่อย่างเดียวยังเก่งในทาง "เข้าเจ้าเข้านาย" อีกด้วย

คุณสอาดฯ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงผู้หนึ่งในการก่อตั้ง คณะศิษย์เก่าทวีธาภิเศกขึ้นเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖ นอกจากคุณสอาดฯ ก็มี ขุนมานิตย์นเรศร (เฉลิม เศวตนันท์), พันโท พระอนุชิตพิทักษ์, หลวงอาทรธรรมศักดิ์ และนายบวร (บ๋วย) บุณยรัตพันธุ์ เจ้าของนามปากกา "บ. กากะบาด" ผู้เขียนเรื่อง "ปลอมพงศาวดาร" เช่นเรื่อง "เจ้าแม่ศรีสุดาจันทร์" อันเลื่องชื่อลือชา ซึ่งคนอ่านทั่วประเทศติดกันงอมแงม นักเรียนเก่าโรงเรียนทวีธาภิเศก (เปิดสอนเมื่อ ๒๑ สิงหาคม ๒๔๔๕) รวมทั้งนักเรียนเก่าโรงเรียนวัดอรุณราชวราราม (ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘) ได้มาร่วมชุมนุมกันเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๗๗

สมัยนั้นคณะศิษย์เก่ามีคณะกรรมการดำเนินงานคล้ายสมัยที่ตั้งเป็นสมาคมเหมือนกัน ขุนมานิตย์นเรศรได้รับเลือกเป็นประธานกรรมการคนแรก และดำรงตำแหน่งนี้ติดต่อกันมาอีกหลายปีจนกระทั่งท่านย้ายบ้านจากคลองมอญไปอยู่ทาง

พระนคร ต่อจากขุนมานิตย์นเรศร ก็มี พันโท พระอนุชิตพิทักษ์ และครูใหญ่เก่า ๆ ของโรงเรียนทวีธาภิเศกอีกหลายคน แต่เลขานุการ คณะศิษย์เก่ามี คนเดียวยืนพื้น ตลอด กาลจน กระทั่ง มา เป็น เลขานุการ สมาคมศิษย์เก่า อีกยี่สิบ ปีเศษ ดังกล่าว มาแล้ว ท่านเลขา ฯ ตลอดกาลผู้นี้คือ ร.ต. สอาด หงสวีณะ

ไม่มีใครเหมาะสมที่จะเป็นเลขานุการของคณะศิษย์เก่าและ สมาคมศิษย์เก่า เท่าท่านผู้นี้ ท่านเป็นผู้ที่รักหมู่คณะซึ่งร่วมสถาบันศึกษาร่วมสมาคมอย่างฝังจิตฝังใจ เป็นผู้ยอมเสียสละเวลา สละแรงกาย สละความคิด และสละทรัพย์เพื่อเทิดทูนคณะ และสมาคมให้เจริญรุ่งเรือง เท่าเทียมคณะศิษย์เก่า และ สมาคมศิษย์เก่า ของโรงเรียนอื่น ๆ ที่เด่น ๆ ในสมัยเดียวกัน เป็นผู้คล่องงานหลายด้าน เช่น งานติดต่อกับผู้หลักผู้ใหญ่ งานหาเข้าของเครื่องใช้ งานจัดเลี้ยงอาหาร งานประสานสามัคคีระหว่างกรรมการ กับทางโรงเรียน ตลอดจนงานวัดคือทำความสนิทสนมกับพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ทั้งยังเป็นผู้ไม่ยอมทิ้งงานเมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่การงานอย่างหนึ่งอย่างใด

สมาคมจะขอยกตัวอย่างสักเรื่องหนึ่ง ซึ่ง แสดง ถึงคุณงาม ความดี ของ คุณสอาด ฯ ในการรับใช้คณะศิษย์เก่าเมื่อปลายปี ๒๔๘๐ คือ คณะกรรมการศิษย์เก่าจะจัดงานชุมนุมศิษย์ในวันต้นเดือน เมษายน ๒๔๘๑ ทุกครั้งที่มีการชุมนุมก็จะต้องมีการกินอาหารและดื่มเหล้า เงินค่าอาหารและค่าเหล้าเก็บจากผู้มาร่วมชุมนุมคนละ ๒ บาท ท่านผู้อ่านบางท่านคงรู้สึกสงสัยว่า คณะกรรมการเรียกเงินจากผู้ร่วมเลี้ยงเพียงคนละ ๒ บาทจะพอใช้หรือ สมัยนั้นพอใช้ครับ เพราะภัตตาคารทั่วไปคิดราคาเพียงโต๊ะละ ๘ บาทเท่านั้น โต๊ะหนึ่งนั่งได้สิบคน เราก็ได้เงิน ๒๐ บาท จ่ายค่าอาหาร ๘ บาทยังเหลือพอซื้อเหล้า โซดากับน้ำแข็งและเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดหามหรสพเพื่อช่วยให้งานครึกครื้น จะเป็นด้วยเหตุอันใดก็จำไม่ได้เสียแล้ว การรวมเงินค่าอาหารจากผู้ร่วมชุมนุมล่าช้ากว่าปรกติ กว่าจะรู้ยอดของผู้ร่วมชุมนุมทั้งสิ้นก็ตกเอาราววันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๔๘๐ มีเวลาน้อยเหลือเกินที่จะไปสั่งอาหารจากภัตตาคารใด ๆ ได้สำเร็จ เนื่องจากสมัยนั้นบรรดาสถานที่ราชการ สโมสร สมาคม และคณะศิษย์

เก่าโรงเรียนต่าง ๆ มักเลี้ยงอาหารในต้นเดือนเมษายนพ้องกับงานชุมนุมศิษย์เก่าทวีธาภิเศก เขาย่อมจะสั่งจองอาหารล่วงหน้านาน ๆ ก่อนเราจนไม่มีภัตตาคารใดมีเครื่องใช้ และคนครัวคนงานเหลือไว้สำหรับเรา

คุณสอาด ฯ ได้รับมอบหน้าที่ให้ติดต่อกับภัตตาคารเช่นเคย เข้าภัตตาคารนั้น ออกภัตตาคารนี้ ที่เคยสั่งอาหารได้ราคาโต๊ะละ ๘ บาท หลายต่อหลายภัตตาคารปรากฏว่าไม่มีใครรับ ล้วนแต่ติดงานเลี้ยงรายอื่น ๆ ที่เขาจองล่วงหน้าทั้งนั้น ทำอย่างไรดีล่ะ ? งดการชุมนุมศิษย์เก่า ? เปลี่ยนเป็นเลี้ยงข้าวแกง ?

คุณสอาด ฯ กู้หน้าคณะกรรมการศิษย์เก่าสำเร็จ ไม่ต้องงดงานชุมนุม ไม่ต้องเลี้ยงข้าวแกงแทนหูฉลาม ขอให้เราดูการทำงานของคุณสอาด ฯ จากคำบอกเล่าของเจ้าตัวซึ่งเขียนไว้ใน "เรื่องเก่านำมาเล่าใหม่" ซึ่งลงพิมพ์ในชุมนุมสารศิษย์เก่า ทวีธาภิเศก อมรินทร โฆสิตปี ๒๕๐๒ จะดีกว่า สมาคมเห็นว่าเรื่องที่คุณสอาด ฯ เขียนนี้มีประโยชน์ในการปลุกใจศิษย์เก่าให้รักหมู่คณะ และให้ทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างไม่ย่อท้อจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จ จึงขอนำตอนหนึ่งของ "เรื่องเก่านำมาเล่าใหม่" มาฉายซ้ำอีกครั้ง

คุณสอาด ฯ เล่าว่า "ข้าพเจ้าจึงมานะกัดฟันก้มหน้าไปยังภัตตาคารห้อยเทียนเหลา (หยาดฟ้าภัตตาคารในปัจจุบันนี้) เราไม่เคยใช้เขาเลยในด้านของศิษย์เก่า เพราะคณะกรรมการเกรงว่าภัตตาคารนี้เป็นภัตตาคารชั้นหนึ่ง ราคาย่อมสูงมาก ถึงแม้ข้าพเจ้าจะไม่เคยใช้เขาในด้านศิษย์เก่าของเราก็ตาม แต่ข้าพเจ้าเคยมีอุปการะแก่เขาในด้านราชการ กล่าวคือสมัยนั้นข้าพเจ้ารับราชการประจำอยู่ที่กองจัดหา กรมยกกระบัตรทหารบก เมื่อทางราชการต้องการจัดเลี้ยงนายทหารจำนวนมากโต๊ะ ข้าพเจ้าก็จะมาปรึกษาแบ่งออกเป็นหลาย ๆ แห่ง เช่น ทางราชการเลี้ยง ๒๐๐ โต๊ะ ข้าพเจ้าก็แบ่งเฉลี่ยออกเป็น ๔ ภัตตาคาร ดังนี้เป็นต้น เพื่อให้ได้ประโยชน์ในการรวดเร็ว ถ้าจัดหารวมเสียแห่งเดียวแล้วอาหารย่อมล่าช้าแน่นอน หลาย ๆ ภัตตาคารเห็นใจข้าพเจ้าที่ได้แบ่งเฉลี่ยงานไปให้เขาเช่นนั้น ดังนั้นข้าพเจ้าจึงตกลงใจตรงไปหา

ภัตตาคารห้อยเทียนเหลานี้ในตอนกลางวันของวันที่ ๓๐ มีนาคม เผอิญตัวผู้จัดการใหญ่ไม่อยู่ขณะนั้น รองผู้จัดการจึงนัดให้ข้าพเจ้าไปตอนค่ำ (๑ ทุ่ม) อีกครั้ง ข้าพเจ้าจึงต้องกลับไปรายงานผลต่อคุณครูใหญ่ (ขุนวิสิษฐ์ดรุณกล) กับคุณพระอนุชิตพิทักษ์ ซึ่งคอยฟังข่าวอยู่ด้วยความกระวนกระวายเสียคราวหนึ่งก่อน ถึงกับท่านทั้งสองนี้ปรารภกับข้าพเจ้าว่าจะเปลี่ยนเป็นข้าวราดแกง แต่ด้วยความมานะของข้าพเจ้าจึงได้ตอบกับท่านไปว่า 'ขอให้ไว้ใจและเชื่อความสามารถผมสักครั้งเถิด'

ในค่ำวันนั้นก่อนเวลา ๑ ทุ่ม ข้าพเจ้าได้ไปคอยผู้จัดการใหญ่อยู่ ณ ที่ภัตตาคารนั้น พอผู้จัดการใหญ่พบหน้าข้าพเจ้าก็ยิ้มพร้อมทั้งให้การรับรองเป็นอันดีทำให้ข้าพเจ้านึกมองเห็นชัยชนะอยู่ในใจเป็นทุนอยู่แล้ว ๕๐ % ก่อนอื่นผู้จัดการใช้คำสัมภาษณ์ทักทายว่า 'คุณมีธุระอะไร ?' ข้าพเจ้าตอบว่า 'ผมมีความจำเป็นต้องใช้โต๊ะจีนไปเลี้ยงที่โรงเรียนทวีธาภิเศก วัดอรุณ ฯ สัก ๒๐ โต๊ะ จึงใคร่ขอให้เสี่ยช่วยด้วย เพราะเป็นงานของพวกผมโดยแท้'

เขาบอกว่า 'ทำไมจึงมาจองโต๊ะเอาวันปลายเดือนสิ้นปี ซึ่งใคร ๆ เขาก็มาว่าจ้างเอาไปหมดแล้ว'

ข้าพเจ้าตอบว่า 'ก็เพิ่งตกลงกันและรวบรวมเงินได้ช้าไปหน่อย ขอให้เสี่ยนึกเห็นอกเห็นใจช่วยดำเนินงานนี้ให้ด้วย มิฉะนั้นผมเสียชื่อแย่'

เสี่ยชักเห็นใจขึ้นมาบ้างแล้ว เขาตะโกนเรียกหาลูกน้องชั้นบนภัตตาคารมาพูดกันล้งเล้งสักประเดี๋ยวก็หยิบลูกคิดมาคิดไปคิดมาแล้วก็เงยหน้าขึ้นพูดว่า 'คราวนี้ผมต้องช่วยคุณเพราะคุณเคยมีบุญคุณกับผม ผมจะปิดขายชั้นบนให้ แล้วไปทำให้คุณ แต่ถ้าเป็นคนอื่นแล้วผมไม่ช่วยแน่'

ผมตอบขอบคุณออกมาอย่างจริงใจ รู้สึกใจคอเบิกบานและภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง มีกำลังใจขึ้นมาก มิหนำซ้ำเขายังส่งเมนูกับข้าวมาให้ข้าพเจ้าเลือกเอาตามชอบใจด้วยว่าจะเอากับข้าวของโต๊ะขนาด ๑๒ บาท หรือ ๑๖ บาท เป็นพิเศษบ้างก็ได้ ข้าพเจ้าเกรงใจเพราะรู้สึกว่าเพียงแต่เขามาจัดการให้เราเท่านั้นก็พอแล้ว แต่

เมื่อเขาจะสมนาคุณก็ทำเป็นเสียไม่ได้ แล้วเลือกเอาบ้างพอเป็นพิธี เมื่อได้กำหนดนัดหมายกันแล้ว ถึงเวลาเขาก็จะไปจัดการให้และมีเงื่อนไขไว้แต่เดิมว่า เก้าอี้จำนวน ๒๐๐ ตัว ถ้วยแก้ว ๒๐๐ ถ้วย เขาไม่สามารถจัดหาเอามาให้ได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าต้องจนใจอีกครั้ง"

คุณสอาด ฯ เจอปัญหาขัดข้องเข้าอีกแล้ว จะไปหาเก้าอี้ ๒๐๐ ตัว กับถ้วยแก้ว ๒๐๐ ถ้วย ในโอกาสอันฉุกละหุกเช่นนี้ได้จากที่ไหน ? ฟังคุณสอาด ฯ เล่าต่อไปดีกว่า

"ครั้นแล้วก็นึกขึ้นได้ว่า ข้าพเจ้าเป็นเหรัญญิกมวยบำรุงกองทัพสยาม ที่สนามมวยหลักเมืองอยู่ จึงไปหา พันตรี หลวงธุระกิจวัณณการ เลขานุการสนามมวยและออกปากขอยืมเก้าอี้ก็ได้มาจนครบ ส่วนถ้วยแก้วอันเป็นของจำเป็นนั้นข้าพเจ้าต้องไปขอแบ่งจากกรมยกกระบัตรทหารบก เป็นอันว่าสิ่งที่หนักใจทั้งหลายได้ลุล่วงไปด้วยดีแล้วโดยตลอด ในคืนวันนั้นคณะศิษย์เก่าได้พูดชมเชยในรสอาหารที่ภัตตาคารนี้เป็นผู้ประกอบ จำได้ว่า ไก่มะนาว, เป็ดกระจก ได้รับคะแนนนิยมมากบางคนถึงกับออกปากกับข้าพเจ้าว่า 'ตั้งแต่เป็นงานศิษย์เก่ามาวันนี้อาหารมีรสอร่อยดีจริง ๆ' ข้าพเจ้ารู้สึกภาคภูมิใจอยู่คนเดียวเพราะส่วนมากคงไม่มีใครทราบว่า อาหารโต๊ะจีนที่พวกเรากำลังรับประทานอร่อยกันอยู่ในขณะนั้นนั้นได้มาโดยวิธีใด จะลำบากยากเข็ญเท่าไรไม่มีคนทราบ"

ถูกแล้ว งานที่ท่านเลขานุการสอาด ฯ ทำไปตามลำพังหรือ มีส่วนร่วมกับคนอื่น ๆ ไม่ค่อยมีใครทราบ หรือทราบแต่ก็ลืมไปเสียเกือบหมดสิ้นแล้ว เช่นเรื่องหาที่ดินสำหรับก่อสร้างโรงเรียนทวีธาภิเศก ซึ่งจำต้องย้ายจากวัดอรุณราชวรารามเพราะไม่มีที่ทางขยายอาคารเรียน เรื่องซื้อที่ดินจากนาวาตรี หลวงอาจหาญสมบูรณ์ เพื่อทำถนนเข้าสู่โรงเรียนซึ่งย้ายมาตั้งในบริเวณวัดนาคกลาง และเรื่องวิ่งเต้นเข้าหาท่านผู้ใหญ่ในกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อของบประมาณสร้างอาคารตึกสามชั้นหรือสี่ชั้นให้ได้เชิดหน้าชูตาสักหลังหนึ่ง เป็นต้น

งานเลขานุการสมาคม เป็นงานของผู้ที่จะต้องควักกระเป๋าจ่ายทรัพย์สูญเปล่าเสมอ ๆ เราไม่มีทางรู้ดอกว่าคุณสอาด ฯ ต้องเข้าเนื้อหมดเปลืองไปเปล่า ๆ สักเท่าใด ตลอดเวลาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งคณะศิษย์เก่ามาจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต สมาคมจะขอยกตัวอย่างการเสียสละทรัพย์ส่วนตัวของคุณสอาด ฯ มาเล่าสู่กันฟังแต่เพียงเรื่องเดียว คือ

แต่เดิมนั้น โรงเรียนทวีธาภิเศก จำต้องเปิดประตูรั้วโรงเรียนด้านทางตะวันตกกับด้านทางตะวันออกเพื่อให้ผู้ที่มีบ้านอยู่ทางด้านตะวันตกของโรงเรียนผ่านเข้าผ่านออก ตั้งแต่เช้าจนถึงตอนดึก ต่อมาทางโรงเรียนได้ปิดประตูด้านตะวันออกเสียแล้วเปิดประตูด้านใต้ติดกับซอยทวีธาภิเศกแทนที่ เนื่องจากโรงเรียนจำต้องปิดประตูเมื่อถึงกำหนดเวลาทำให้ชาวบ้านที่กลับบ้านตอนดึก ๆ ในเมื่อประตูปิดแล้วจึงเกิดความไม่พอใจ บางคนประสบความลำบากในการปีนรั้วของโรงเรียน บางคนถูกสุนัขของภารโรงไล่กัด เพื่อป้องกันการพิพาทระหว่างชาวบ้านกับทางโรงเรียนมิให้มีอยู่อีกต่อไป อาจารย์เรวัต ชื่นสำราญ จึงมาปรารภกับเลขานุการสมาคมว่าอยากทำสะพานทางเดินทอดไปตามแนวรั้วโรงเรียนด้านตะวันตก ตั้งแต่ถนนไปจนถึงหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านเข้าออกทางถนนได้สะดวกจะได้ไม่ต้องเดินผ่านบริเวณโรงเรียนอีกต่อไป แต่ขัดข้องที่โรงเรียนไม่มีเงิน เลขานุการสมาคมรู้ท่าว่าอาจารย์ใหญ่หวังจะได้เงินจากนายกสมาคม แต่ไม่กล้าไปขอ จึงรับจัดการเจรจาให้ และได้เงินจากนายก ฯ มาจำนวน ๑๐,๓๐๐ บาท เป็นค่าซื้อไม้เสา และไม้กระดาน รวมทั้งตาปูขนาดต่าง ๆ อาจารย์ใหญ่ให้ภารโรงของโรงเรียนเป็นผู้ทำสะพานทางเดิน ส่วนเลขานุการสมาคมก็มาช่วยคุมงาน และเมื่อเห็นภารโรงทำงานกันอย่างเหงื่อไหลไคลย้อย ก็อดเวทนาไม่ได้ การที่อดเวทนาไม่ได้นี้เลยทำให้คุณสอาด ฯ ต้องควักกระเป๋าจ่ายเงินไป ๒๐๐ บาท เป็นค่าอาหารเลี้ยงคนทำงาน

บัดนี้ คุณสอาด ฯ ได้จากสมาคม และจากพวกเราไปแล้ว สมาคมรู้สึกเสียดายและอาลัย คุณสอาด ฯ เป็นที่ยิ่งเพราะในช่วระยะยี่สิบปีเศษ ที่สมาคมตั้งมา

ยังไม่เคยมีท่านผู้ใดที่ทำงานให้สมาคมอย่างตั้งอกตั้งใจจริงไม่ท้อถอย และมีชื่อเป็นกรรมการของสมาคมติดต่อกันมาทุก ๆ ปี ไม่มีเว้น แม้แต่ครั้งเดียว เหมือนอย่างร้อยตรี สอาด หงสวิณะ สักคน สมาคมคิดว่าถ้าเรามีศิษย์เก่าอย่างท่านผู้นี้สักร้อยคนไม่ต้องสงสัยเลยว่า สมาคมของเราจะไม่เจริญก้าวหน้าไปไกลยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้หลายเท่า

(ชัย เรืองศิลป์)

ในนามของสมาคมศิษย์เก่า ฯ

ไว้อาลัย

ร้อยตรี สอาด หงสวีณะ

ข้าพเจ้าได้ไปในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณอยู่ ดวงรัตน์ ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๑๔ คุณอยู่ ดวงรัตน์ เป็นเพื่อนร่วมสถาบันศึกษาเดียวกันกับข้าพเจ้า แต่เป็นรุ่นหลังข้าพเจ้า ๑ ปี ในงานวันนั้นปรากฏว่ามีเพื่อนร่วมรุ่นของ คุณอยู่ ดวงรัตน์ ไปเป็นเกียรติกันหลายคน ซึ่งล้วนแต่คุ้นเคยสนิทสนมกับข้าพเจ้าทั้งนั้น ในจำนวนของผู้ที่ได้รับเชิญ ข้าพเจ้ามีโอกาสได้พบกับนาวาเอก สมมาถ หงสวีณะ บุตรชายคนโตของ คุณสอาด หงสวีณะ ตลอดจนได้ร่วมสนทนาอยู่ด้วย สำหรับคุณสอาด หงสวีณะ เป็นนักศึกษารุ่นเดียวกับคุณอยู่ ดวงรัตน์ และเป็นเพื่อนรักสนิทกับข้าพเจ้ามากคนหนึ่ง ซึ่งได้ถึงแก่กรรมไปตั้งแต่วันที่ ๙ เมษายน ๒๕๑๔ นาวาเอก สมมาถ หงสวีณะ บอกกับข้าพเจ้าว่า ตั้งใจจะขอพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อ ในวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นกำหนดเวลาครบ ๑ ปีพอดี ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร และใคร่ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยให้คุณพ่อ ในนามของศิษย์เก่าหอวังด้วย ข้าพเจ้าเห็นเป็นการสมควรจึงรับปากกับนาวาเอก สมมาถ ฯ ด้วยความเต็มใจ

ขอย้อนกล่าวถึงความหลังครั้งที่ คุณสอาด หงสวีณะ ศึกษาอยู่ในสถาบันชั้นสูงของเมืองไทยในขณะนั้นสักเล็กน้อย จำได้ว่า คุณสอาด หงสวีณะ ได้เข้าศึกษาวิชาครู ณ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน แผนกครุศึกษา เมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๔๕๘ รุ่นหลังข้าพเจ้า ๑ ปี และปีนั้นเป็นปีแรกที่ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน มีนักศึกษาเรียนร่วมสถาบันเดียวกัน ๓ แผนก คือ

๑. แผนกรัฐประศาสนศาสตร์

๒. แผนกยันตรศึกษา (ต่อมาเรียกแผนกวิศวกรรมศาสตร์)

๓. แผนกครุศึกษา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้วังของ สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน มีบริเวณกว้างขวางใหญ่โต ตัวตึกใช้เป็นสถานที่เรียนของนักศึกษาทั้ง ๓ แผนก และยังมีหอนอนอยู่ทางด้านหลังสำหรับใช้เป็นที่พักนักศึกษาชั้นปีสุดท้าย จัดให้อยู่ห้องละ ๒ คน เวลาเรียนเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษเรียนรวมกันทั้ง ๓ แผนก โดยคัดเลือกแบ่งเป็นชั้น ตั้งแต่ชั้น ๑ ถึงชั้น ๕ ตามความรู้ วังนี้ได้ถูกรื้อถอนไปนานแล้ว และสถานที่ที่ถูกรื้อถอนไปนั้นปัจจุบันเป็นที่ทำงานของกรมพลศึกษา และสนามกีฬาแห่งชาติ อนึ่ง ในปลายปีนั้นเองได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย อันเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทย สำหรับข้าพเจ้าได้เรียนจบและออกรับราชการในปี พุทธศักราช ๒๔๕๙ ส่วน คุณสอาด หงสวีณะ ยังคงศึกษาต่อไป เข้าใจว่าจะออกรับราชการภายหลังข้าพเจ้าเป็นเวลา ๑ หรือ ๒ ปี ตั้งแต่ออกรับราชการแล้วเราไม่ใคร่มีโอกาสได้พบกันเพราะข้าพเจ้าเอง ต้องไปรับราชการอยู่ตามหัวเมืองเสียเป็นเวลาราว ๒๗ ปี

ต่อมาเมื่อระหว่างปีพุทธศักราช ๒๕๐๑ ถึง ๒๕๐๓ เพื่อน ๆ รุ่นนี้ส่วนมากอายุเข้าเกณฑ์ครบเกษียณต้องออกจากราชการเพื่อรับบำนาญ และหลังจากนั้นอีกประมาณ ๒–๓ ปี ข้าพเจ้าและเพื่อนอื่นมี ขุนจรรยาวิเศษ ขุนจำรูญรถโกศล ก็ได้พบปะเพื่อหารือกันในอันที่จะรวบรวมบรรดาเพื่อนเก่า ๆ ร่วมสถาบัน มาพบปะสังสรรค์กันโดยใช้วิธีต่างคนต่างติดต่อเพื่อนฝูงที่คุ้นเคย และศึกษาผ่านสถาบันนี้มาแล้ว ซึ่งก็ได้นัดพบปะกันเป็นครั้งแรกในราวปีพุทธศักราช ๒๕๐๖ สำหรับการนัดพบใช้สถานที่ตามภัตตาคารต่าง ๆ กำหนด ๓ เดือนต่อครั้ง และต่อมาสัก ๒ ปีเศษจึงเปลี่ยนเป็น ๒ เดือนต่อครั้ง

คุณสอาด หงสวีณะ เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญคนหนึ่ง ที่พยายามรวบรวมรายชื่อเพื่อนร่วมรุ่นซึ่งเราเรียกกันเป็นการภายในว่า "ศิษย์เก่าจุฬารุ่นวังใหม่" (หรือหอวัง) เท่าที่ติดต่อมาได้มีรายชื่ออยู่ราว ๗๐ กว่าคน คุณสอาด หงสวีณะ อีกนั้น

แหละ เป็นผู้รับอาสาไป จัดพิมพ์โรเนียวรายชื่อ พร้อมทั้ง ตำบลที่อยู่ มาแจกให้ ทั่วทุกคน คุณสอาด หงสวิณะ เป็นคนหนึ่งที่ไปร่วม สังสรรค์สม่ำเสมอ เพียงแต่ก่อนหน้าจะถึงแก่กรรมเล็กน้อยได้ขาดไปบ้างเนื่องจากการป่วย

คุณสอาด หงสวิณะ เป็นคนสะอาดสมชื่อเพราะ คุณสอาด หงสวิณะ เป็นคนใจบุญสุนทรทาน พอถึงวันพระจะไปฟังเทศน์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พร้อมด้วยคุณนายเป็นประจำ และมักได้พบปะกับข้าพเจ้าที่วัดนี้มากกว่าที่อื่น เป็นคนเพียบพร้อมด้วย ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ถือเอาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งในบั้นปลายแห่งชีวิต คนเรานั้นทางธัมมะแบ่งไว้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. เป็นผู้ที่มืดมา แล้วมืดไป
๒. เป็นผู้ที่มืดมา แล้วสว่างไป
๓. เป็นผู้ที่สว่างมา แล้วมืดไป
๔. เป็นผู้ที่สว่างมา แล้วสว่างไป

คุณสอาด หงสวิณะ จัดเป็นบุคคลประเภทที่ ๔ คือ เป็นผู้ที่สว่างมา แล้วสว่างไป ซึ่งคนประเภทนี้เมื่อถึงกาลมรณะ จึงเป็นที่หวังได้ว่าจะต้องไปสู่สุคติสวรรค์อย่างแน่นอน

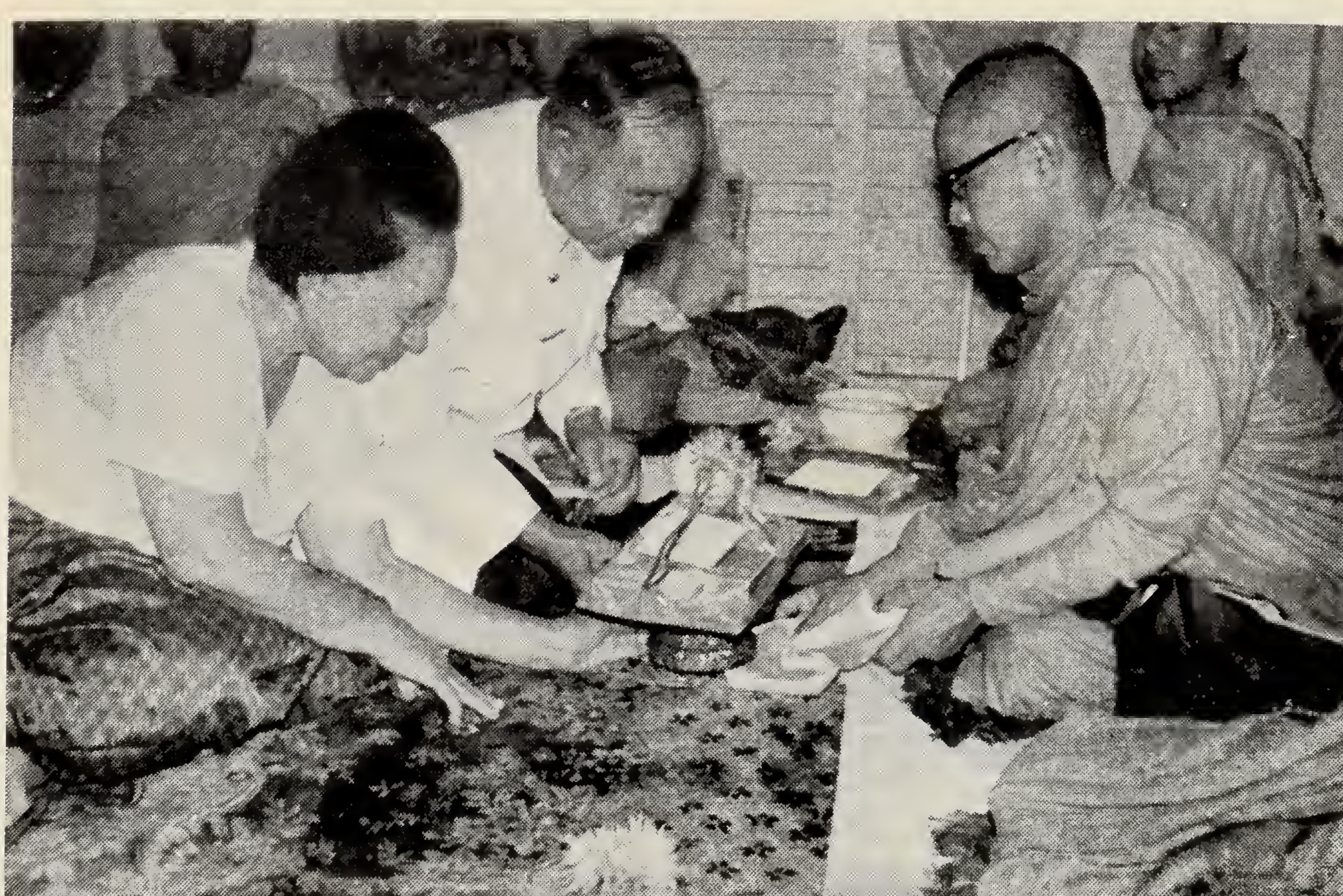
ข้าพเจ้าในนามของเพื่อน "ศิษย์เก่าจุฬารุ่นวังใหม่ หรือ หอวัง" ขอตั้งจิตอธิษฐานอุทิศส่วนกุศลที่ได้เคยบำเพ็ญไว้ จงดลบันดาลให้ คุณสอาด หงสวิณะ ไปสู่สุคติวิสัยในสัมปรายภพ เทอญ

(ขุนอภิรักษ์จรรยา)

๑๘๐ อาคารพิบูลวัฒนา
พระนคร

การทำบุญฉลองอายุ ๗๒ ปี เมื่อ พุทธศักราช ๒๕๑๒

ในเครื่องแบบนักเรียนข้าราชการพลเรือน (หอวัง)
พุทธศักราช ๒๔๕๘

คำไว้อาลัย

แด่

ร.ต. สอาด หงสวีณะ

เมื่อวันศุกร์ที่ ๙ เมษายน ๒๕๑๔ เวลาประมาณ ๑๖.๐๐ น. ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยม ร.ต. สอาด หงสวีณะ ซึ่งป่วยอยู่ที่โรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า จังหวัดธนบุรี (ตึกและห้องพิเศษ) มีบุตรและภรรยาของ ร.ต. สอาด ฯ อยู่ในที่นั้นพร้อมหน้ากัน ข้าพเจ้าได้ยืนชิดข้างเตียงนอนหันหน้าเข้าหาคนไข้ซึ่งอยู่ในลักษณะนอนหงาย และยังมีสติดี แต่การพูดไม่มีเสียง ข้าพเจ้ายืนเฝ้าเพ่งดู ร.ต. สอาด ฯ อยู่ตลอด เพราะวันนี้สังเกตเห็นมีอาการอ่อนเพลียแปลกไปมาก ต่อมาอีกประมาณครึ่งชั่วโมงหลังจากเจ้าหน้าที่พยาบาลมาใช้เครื่องดูดเสมหะ และบุตรชายได้ประคองให้ดื่มน้ำกลั้วคอแล้วเห็นคนไข้มีอาการตาทั้งสองข้างช้อนขึ้นข้างบน ปากอ้าเล็กน้อยแล้วก็แน่นิ่งไปเฉย ๆ ตาทั้งสองข้างก็ค่อยหรี่ลงนิดหน่อย ปากหุบลงแต่ไม่สนิท ไม่มีอาการกิริยาดิ้นทุรนทุรายหรือกระวนกระวายแต่อย่างไร เป็นการดับไปด้วยอาการอันสงบ ข้าพเจ้ารู้สึกใจหายวายแล้วเศร้าสลด เจ้าหน้าที่พยาบาลและบรรดาแพทย์ได้มาปฏิบัติการตามหน้าที่ เป็นบุญของข้าพเจ้าที่ได้เห็นการดับจิตของเพื่อนรักอย่างใกล้ชิดต่อหน้าต่อตา ข้าพเจ้าถือว่า ร.ต. สอาด ฯ หมดลมหายใจไปอย่างสงบ อันเป็นนิมิตอย่างประเสริฐ ล่วงลับไปอย่างผู้มีบุญ เชื่อสนิทว่าไปสู่ทางที่ดีงาม คือ "สวรรค์"

ข้าพเจ้า ในนามของนักเรียนนายดาบรุ่นเดียวกันกับ ร.ต. สอาด ฯ ซึ่งสำเร็จการศึกษาออกรับราชการเป็น ผู้บังคับหมวดพร้อมกัน ใคร่ขอถือโอกาสกล่าวถึงความสัมพันธ์ของพวกเราไว้ว่า ขณะเป็นนักเรียนนายดาบ ร.ต. สอาด ฯ เป็นคนมีความสามารถเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของผู้บังคับบัญชา ทางโรงเรียนจึงแต่งตั้งให้

เป็น "ผู้ช่วยผู้บังคับหมวด" ทำหน้าที่แทนหูแทนตาผู้บังคับบัญชา มีเงินเดือน ๆ ละ ๑๖.๐๐ บาท สำหรับเงิน ๑๖.๐๐ บาทสมัยนั้นมิใช่จำนวนน้อย มีค่ามาก "นับว่าเป็นเกียรติอันดีเด่น" ขณะเป็นนักเรียนนายดาบนี่แหละ ร.ต. สอาด ฯ กับพวกเรา (ร่วมรุ่น) รู้สึกรักใคร่กันประดุจญาติอันสนิทมิได้ผิดพ้องหมองใจกัน หนักนิดเบาหน่อยอภัยให้กัน ทั้งต้องปฏิบัติหน้าที่ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมยากตรากตรำ กอดคอกันได้ทั้งยามเหนื่อยเหงื่อหยด และหัวเราะกันได้เมื่อยามเหงื่อแห้ง เรานอนกลางดินกินกลางทรายด้วยกัน ไม่ว่าลมจะแรง ฟ้าจะร้อง ฝนจะตก แดดจะร้อน จะต้องข้ามน้ำ ลุยโคลน ลงคลอง หรือกระโดดข้ามคู แม้จะเป็นเวลาค่ำคืนดึกดื่น ก็มิได้ย่อท้อสู้อดทนปฏิบัติร่วมกันด้วยความเต็มใจและจริงใจ มิฉะนั้นก็จะสอบผ่านเป็นนายทหารไม่ได้

เมื่อสอบไล่ได้และได้รับยศเป็นนายดาบแล้วต่างก็แยกย้ายกันไป ร.ต. สอาด ฯ ไปรับราชการเป็น "ผู้บังคับหมวด" กรมทหารบกราบที่ ๑๗ จังหวัดลำปาง ซึ่งสังกัดกองพลทหารบกที่ ๗ กองทัพน้อยที่ ๒ จังหวัดพิษณุโลก จนกระทั่งออกจากประจำการเป็นนายทหารกองหนุนรับเบี้ยหวัดตามข้อบังคับทหาร และพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ

ครั้นต่อมา ร.ต. สอาด ฯ ได้เข้ารับราชการเป็น "ข้าราชการกลาโหมฝ่ายพลเรือน" ในสังกัดกระทรวงกลาโหมอยู่ระยะหนึ่ง

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ ประเทศไทยเกิดกรณีพิพาทกับประเทศอินโดจีนฝรั่งเศส ทางราชการทหารได้เรียกนายดาบกองหนุนเข้ารับการอบรมและบรรจุในอัตราศึก เพื่อทำหน้าที่ผู้บังคับหมวดทหาร และแต่งตั้งยศให้เป็น "ร้อยตรี" คุณสอาด ฯ จึงได้เลื่อนยศขึ้นเป็น "ร้อยตรี" รับราชการต่อไปด้วย

โอกาสต่อมา ร.ต. สอาด ฯ ได้เข้ารับราชการที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยได้รับการบรรจุแต่งตั้งเป็นประจำแผนก ฯ รับราชการติดต่อกันเรื่อยมาจนได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น "หัวหน้าแผนกจัดซื้อ" (จัดหาพัสดุ) กองพัสดุ และอยู่รับราชการต่อมาจวบจนครบเกษียณอายุออกรับบำเหน็จบำนาญในบั้นปลาย

ร.ต. สอาด ฯ เป็นคนมีความอุตสาหะขยันขันแข็ง มีความรู้ความสามารถในหน้าที่การงานเป็นอย่างดี ไม่ปรากฏการบกพร่องเสียหาย เป็นคนสุภาพเรียบร้อยไม่เคยทำความเดือดเนื้อร้อนใจให้แก่ผู้ใด ไม่เบียดเบียนอิจฉาริษยาใคร มีอารมณ์เยือกเย็น ไม่เอารัดเอาเปรียบคน ตรงฉิน ซื่อสัตย์สุจริตต่อญาติมิตรและหน้าที่การงาน ทั้งเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีอย่างแนบแน่น มีจิตเมตตากรุณาโอบอ้อมอารี ยอมเสียสละเผื่อแผ่เมื่อสมควร โดยเฉพาะเป็นคนชอบช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่ต้องการค่าจ้างรางวัลตอบแทน แม้การช่วยเหลือนั้นจะลำบากยากเข็ญสักเพียงไหนก็พยายามช่วยจนสุดความสามารถ แล้วบอกกับเพื่อนฝูงว่า "สงสารเขา" หรือ "ช่วยเอาบุญ" ถึงตัวเองจะไม่ได้คิบได้ดีอะไรก็ช่างไม่ว่า ไม่เป็นไร ไม่ถือ

ด้านการสมาคม เป็นผู้กว้างขวางเข้าสมาคมได้แยททุกระดับชั้น เป็นผู้ถนัดในการทำหน้าที่เกี่ยวกับเลขา ฯ และการประชาสัมพันธ์ การติดต่อดีเยี่ยมมีผลไว้ใจได้เป็นยอด แม้เกษียณออกจากราชการแล้วก็ยังแสดงสมรรถภาพไม่ยอมแก่ โดยเป็นหัวหน้าจัดทำหนังสือแนะนำชักชวนเพื่อนฝูง เพื่อนร่วมรุ่นสถาบันต่าง ๆ (ที่ยังมีชีวิตอยู่) เชิญพบปะสังสรรค์รับประทานอาหารร่วมกันอยู่เสมอ เป็นการอบอุ่นครึกครื้นรื่นเริงสบายใจยิ่งนัก เมื่อเพื่อนมาหนีจากไปเสียทำให้พวกเราหัวใจหดหู่ว้าเหว่ เพราะขาดหัวหน้าประสานงาน

ร.ต. สอาด ฯ เป็นนักดนตรีสมัครเล่น (ประเภทเครื่องสายไทย) ชอบสนุกสนานโดยถือว่าการดนตรีเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้หัวใจเบิกบาน ร่าเริงได้ เป็นยา "อายุวัฒนะ" จะมีความสุขอายุยาวนาน

ทางด้านพุทธศาสนา ร.ต. สอาด ฯ เป็น "พุทธมามกะ" ที่เลื่อมใสศรัทธาพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า บำเพ็ญบุญกุศลอยู่เป็นเนืองนิตย์ตลอดมาจนถึงบั้นปลายแห่งชีวิต หากเป็นวันพระถ้าต้องการพบ ร.ต. สอาด ฯ ต้องไปที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพราะ ร.ต. สอาด ฯ ไปฟังเทศน์เป็นประจำแทบทุกวันพระ และจะพบได้ที่ศาลาเล็กด้านทิศใต้ของพระอุโบสถพระแก้วมรกตเสมอ โดยมากพบนั่งพนมมือไหว้พระอยู่เกือบตลอดเวลา

ด้านครอบครัว ร.ต. สอาด ฯ ได้พยายามอบรมส่งเสริมบุตรธิดาทุกคนจนมีหน้ามีตา มีฐานะหลักฐานเป็นปึกแผ่นมั่นคง และมีความเป็นอยู่อย่างอบอุ่นน่าภาคภูมิใจ น่าปลื้มใจอย่างอบอุ่นที่สามารถบำเพ็ญตนมาได้จนมีอายุถึง ๗๓ ปี น่าพอใจเป็นสุดยอดแล้ว

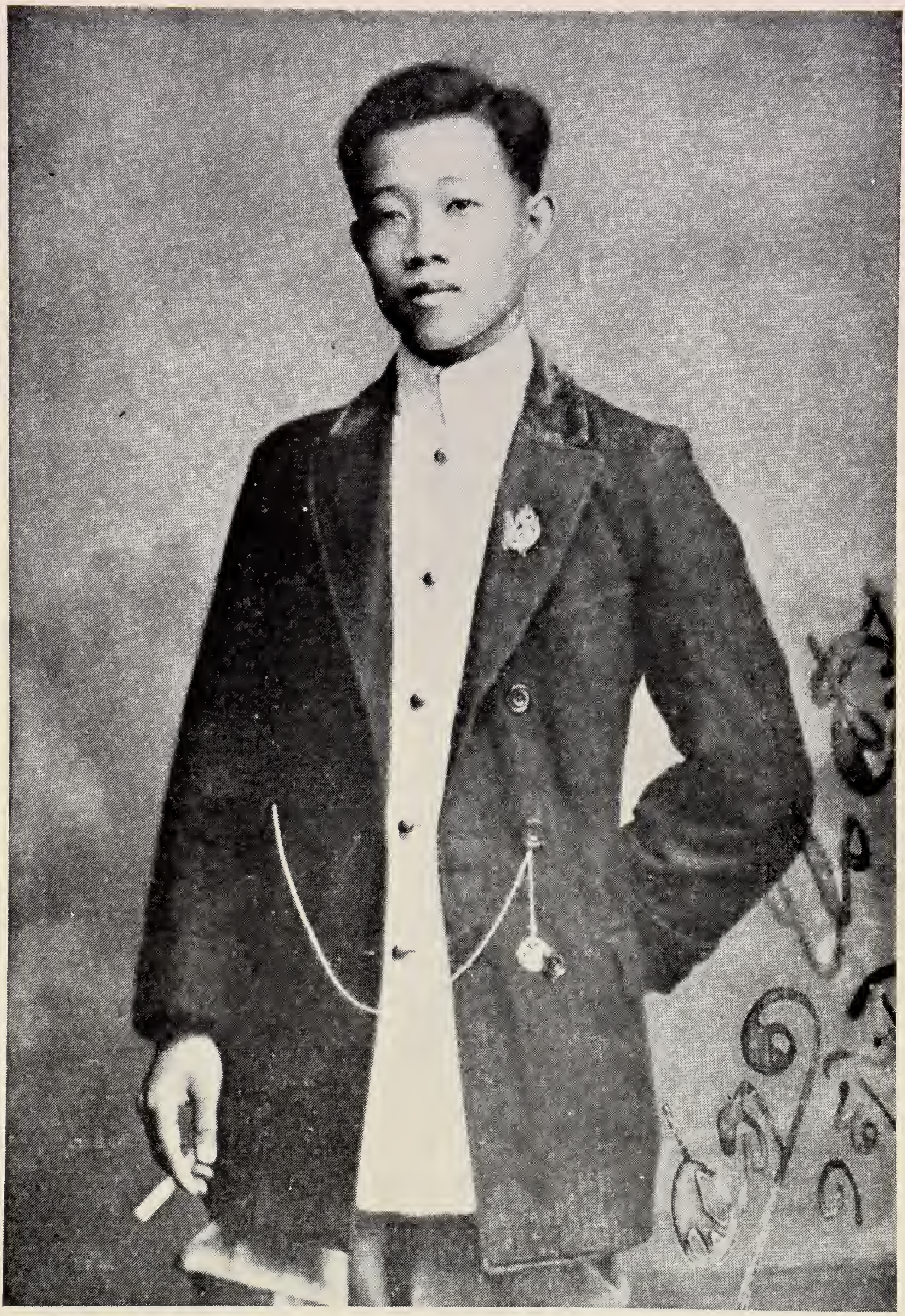
สรุปว่า ร.ต. สอาด หงสวิณะ "เป็นคนดี" บรรดาพรรคพวกเพื่อนฝูงตลอดจนผู้ใต้บังคับบัญชา รักใคร่ เคารพนับถือมาก เมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น บุตรภรรยาก็ได้พยายามรักษาพยาบาลอย่างเต็มที่และอย่างดียิ่ง แต่ก็ดึงเหนี่ยวรั้งเอาไว้ไม่ไหว อวสานแห่งชีวิตก็มาถึงจนได้ การจากไปในวาระสุดท้ายแห่งชีวิต จากไปอย่างไม่มีวันกลับเช่นนี้ ย่อมทำให้ญาติมิตรและผู้ที่เคารพนับถือรักใคร่ โศกเศร้าเสียใจ สลดใจ เสียดาย และอาลัยอย่างสุดซึ้ง ถึงแม้ว่า การเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย เป็นของธรรมดาโลก แต่ก็ตัดใจเว้นหรืออดกลั้นความสลดเศร้าโศกไม่ได้

ข้าพเจ้า ในนามนักเรียนนายดาบร่วมรุ่นทุกคน ขอให้กุศลผลบุญและความดีงามทั้งมวลที่ ร.ต. สอาด หงสวิณะ ได้บำเพ็ญตลอดมาในขณะที่มีชีวิตอยู่ และบุญกุศลที่ครอบครัวบุตรหลานญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศให้เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว จงเป็นปัจจัยหนุนนำให้ดวงวิญญาณของ ร.ต. สอาด หงสวิณะ ได้ไปสู่สถิตสถานพิมานสุขในสุคติ ในสัมปรายภพ บนสรวงสวรรค์พิมานแมนแดนประเสริฐ ตลอดไปเถิด

ร.ต.อ. [signature]

(*ลิน นิยมเดช*)

๙/๕๕ ซอยสุพรรณิการ์
ถนนสุทธิสารวินิจฉัย
สามเสนใน พญาไท

ภาพขณะรับราชการเป็นครู พุทธศักราช ๒๔๖๐

ในเครื่องแบบนักเรียนนายดาบ พุทธศักราช ๒๔๖๒

แด่เพื่อนร่วมงาน

จากข้อธรรมที่ว่า "สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงแท้แน่นอน ย่อมเสื่อมและสูญสิ้นไปเป็นธรรมดา" แม้ว่าจะทราบและเห็นชัดแจ้งในข้อธรรมดังกล่าวดีอยู่แล้วก็ตาม ก็อดที่จะเศร้าสลดและเสียดายไม่ได้ เมื่อได้ทราบว่า ร.ต. สอาด หงสวีณะ ได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ทั้งนี้ เนื่องจากได้ปฏิบัติงานร่วมกับ ร.ต. สอาด หงสวีณะ มาเป็นเวลานาน มีความสนิทสนมมักคุ้นในอัธยาศัยและน้ำใจต่อกันมาเป็นอย่างดี

ร.ต. สอาด หงสวีณะ ได้เข้ารับราชการในสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗ และเกษียณอายุเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐ รวมเวลารับราชการในสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ประมาณ ๒๓ ปี ตลอดเวลารับราชการได้ร่วมปฏิบัติงานอยู่ด้วยกันเสมอมา แม้ว่าในช่วงระยะเวลาแรก ๆ ของการเข้ารับราชการของ ร.ต. สอาด หงสวีณะ จะยังอยู่ในภาวะของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็ตาม ซึ่งในภาวะนั้นเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าเป็นภาวะที่ยุ่งยากนานัปการ นับตั้งแต่การครองชีพไปจนถึงการคมนาคม การติดต่อต่าง ๆ เป็นเรื่องยุ่งยากลำบากไปรอบตัว แต่งานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ร.ต. สอาด หงสวีณะ ก็รับไปปฏิบัติโดยไม่ย่อท้อและเห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ซึ่งก็ได้ผลสมดังความมุ่งหมายด้วยดีทุกประการ เป็นที่เบาใจแก่ผู้บังคับบัญชาทุกระดับชั้น และในบางเวลายามว่างจากธุรกิจการงาน เพื่อนร่วมงานก็มักจะได้ข้อคิดเป็นเนื้อสาระในเชิงชีวประวัติของบุคคลต่าง ๆ บ้าง เหตุการณ์และสภาพในสมัยนั้น ๆ บ้างจากการสนทนากันในยามว่าง ซึ่งเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดหลังจากได้ตรากตรำทำงานกันมา

ร.ต. สอาด หงสวีณะ เป็นผู้รู้จักมักคุ้นกับผู้ใหญ่ในวงการต่าง ๆ มาก เพราะเท่าที่ทราบในชีวิตก่อนการก้าวย่างเข้าสู่อาชีพการงาน ร.ต. สอาด หงสวีณะ ได้ผ่านสถาบันการศึกษาในสมัยนั้นมาหลายแห่ง อาทิเช่น รร. มัธยมทวีธาภิเศก,

รร. สวนกุหลาบวิทยาลัย, รร. ข้าราชการพลเรือน, นักเรียนนายดาบในโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยม และ รร.นายร้อยทหารบก ซึ่งสถาบันการศึกษาดังกล่าวย่อมเป็นแหล่งที่บุคคลผู้มีชื่อเสียงในวงการต่าง ๆ ได้เคยศึกษาเล่าเรียนกันมาแล้วในสมัยนั้นเป็นส่วนมาก ดังนั้นการสนทนากันครั้งใดก็ตามผู้ร่วมวงสนทนา มักได้รับความรู้และความบันเทิงควบคู่กันไปเสมอ และจากการรู้จักมักคุ้นกับผู้ใหญ่ในวงการต่าง ๆ มากนี้เอง ยังผลให้การปฏิบัติงานในหน้าที่ลุล่วงไปด้วยดีเสมอ จากกิจวัตรประจำที่ ร.ต. สอาด หงสวิณะได้ร่วมงานกันมา ยังประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นดังได้กล่าวแล้ว จึงเป็นที่ชอบพอรักใคร่ในหมู่เพื่อนฝูงและเพื่อนร่วมงานโดยทั่วกัน ใช่แต่เท่านั้น ร.ต. สอาด หงสวิณะ ยังเป็นผู้มีน้ำใจโอบอ้อมอารีชอบช่วยเหลือผู้มีความทุกข์ยากไม่ว่ากรณีใด ๆ หากมีลู่ทางแล้วเป็นต้องช่วยจัดการทันที และเท่าที่ทราบมักจับจ่ายใช้สอยในการช่วยเหลือบุคคลอื่นด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง มิได้เรียกร้องค่าตอบแทนแต่ประการใด ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสรรเสริญอย่างยิ่ง ดังนั้นเมื่อ ร.ต. สอาด หงสวิณะ ได้มาจากไปเสียเช่นนี้ ก็รู้สึกเศร้าสลดและเสียดายเป็นอย่างมาก

ขออำนาจกุศลผลบุญทั้งปวงจงดลบันดาล ให้ดวงวิญญาณของ ร.ต. สอาด หงสวิณะ ประสบแต่อิษฏคุณมนูญผลในสัมปรายภพ ทุกประการเทอญ

(นายเชิญ โกมารกุล ณ นคร)

หัวหน้ากองพัสดุ

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

แด่ ร้อยตรี สอาด หงสวีณะ

พี่สอาด หงสวีณะ ได้จากไปในเวลาอันรวดเร็ว ข้าพเจ้าเพียงทราบว่าป่วยและกำลังอยู่ในความดูแลของแพทย์อย่างเต็มที่ แต่แล้วก็ได้จากไปโดยไม่มีวันกลับ เป็นที่เศร้าสลดแก่บรรดาญาติมิตรสหายอย่างยิ่ง

พี่อาด เป็นที่รักใคร่ของมิตรสหายโดยทั่วกัน ในด้านการคบค้าสมาคม ครั้งเมื่อพี่อาดศึกษาอยู่ที่หอวังก็มีเพื่อนฝูงรู้จักมักคุ้นมาก จนถึงกับบัดนี้ได้มีการรวบรวมนัดหมายให้พบปะกันในการรับประทานอาหารเป็นประจำเดือน เมื่อพี่อาดเข้ารับราชการทหารเป็นนักเรียนนายดาบ ก็รักใคร่สนิทสนมกับเพื่อนนายดาบรุ่นเดียวกันอย่างมากมายอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พี่ป่วน มุสิกะภุมมะ ซึ่งเป็นพี่ชายของข้าพเจ้าเอง ก็สนิทสนม กันมาก จนข้าพเจ้าเองได้กลายเป็น น้องชายของพี่อาด อีก คนหนึ่ง ข้าพเจ้ารักนับถือพี่ป่วนมากเท่าใด ก็รักพี่อาดมากเท่านั้น

เมื่อข้าพเจ้ารับราชการอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ได้รู้จักกับพี่ชายของพี่อาด คือ คุณหลวงสนธิวิชากร เคย เป็น อาจารย์โรง เรียน มหาด เล็ก หลวง ห้วย แก้ว จังหวัดเชียงใหม่ ได้ตั้งหลักฐานอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ข้าพเจ้ารู้จักคุณหลวงสนธิวิชากรและสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดี ทั้งนี้ก็เพราะพี่ป่วนได้ไปอยู่ที่เชียงใหม่ด้วย ข้าพเจ้าเคยได้รักษาพยาบาลครอบครัวนี้ในลักษณะแพทย์ประจำครอบครัว นอกจากนั้นคุณหลวงสนธิวิชากร ยังเป็นครูดนตรีในวง กิตติมศักดิ์ ซึ่งข้าพเจ้าจัดให้มีขึ้นเพื่อความบันเทิง ช่วยเหลืองานของทางราชการและงานทางศาสนาด้วย จึงเป็นการสนิทชิดเชื้อกันมาโดยตลอด

เมื่อทางราชการได้ย้ายข้าพเจ้าเข้ามารับราชการทางกรุงเทพ ฯ จึงได้เข้าเป็นสมาชิกของสมาคมศิษย์เก่าทวีธาภิเศกอมรินทรโฆสิต ซึ่งสมาคมนี้รวมศิษย์เก่าของโรงเรียนทวีธาภิเศก, โรงเรียนอมรินทร์ และโรงเรียนโฆสิตสโมสรไว้ด้วยกัน ข้าพเจ้าได้ร่วมเป็นกรรมการของสมาคมนี้ และในปีต่อ ๆ มาได้เป็น อุปนายก ของ

สมาคม มาหลาย สมัย ข้าพเจ้าได้พบ บัญชี รายชื่อ กรรมการ ซึ่งมี ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ เป็นเลขานุการสมาคม จึงทำให้เกิดความสนิทสนมกับพี่อาด และใกล้ชิดกันขึ้นกว่าเดิม พี่อาดเป็นเลขานุการ ของสมาคม อยู่ตลอดกาล และไม่เคยขาดการประชุมของสมาคมเลย ครั้งสุดท้ายที่มีการประชุมประจำปีของสมาคมที่ชวลิตโฮเต็ล เมื่อ เดือนมีนาคม ๒๕๑๔ เพิ่งขาดพี่อาดไปเพราะป่วย

สืบสาวราวเรื่องกันขึ้น ก็ได้ทราบว่าพี่อาด เป็นชาววัดแจ้ง (วัดอรุณราชวรา ราม) มีรกรากเชื้อสายพื้นเพเดิมอยู่ที่หลังศาลาพระเสด็จฯ บ้านหม้อ อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี ส่วนเชื้อสายรกรากของข้าพเจ้าก็เป็นชาววัดแจ้งเช่นเดียวกัน แตกต่างกันก็เพียง บรรพบุรุษ ของ ข้าพเจ้าได้ย้าย มาอยู่ ที่บ้าน หลังศาลา บ้านดินสอ ตลาดบ้านขมิ้น อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี หากบรรพบุรุษยังมีชีวิตอยู่ก็อาจจะทราบได้ว่า เราเป็นเครือญาติกันแน่นอน

ความห่วงใยซึ่งกันและกันในระยะที่เป็นกรรมการสมาคม ในการพบปะสังสรรค์ของสมาคมก็ดี หรือพบปะกันในงานอื่น ๆ ก็ดี ได้ถือโอกาสสนทนากันและได้เคยช่วยเหลือรับพี่อาดไปส่งบ้านหรือสถานที่ที่พี่อาดประสงค์จะไปต่อ หรือในที่ที่ใกล้บ้านที่สุดบ่อย ๆ โดยมากมักส่งที่ท่าเรือข้ามฟากท่าเตียน

หากพี่อาดมีโอกาสว่างก็จะไปที่บ้านข้าพเจ้า (ซึ่งย้ายไปอยู่ที่บ้าน ๖๕ ตรอกเพชรพลอย สี่พระยา อำเภอบางรัก พระนคร) เสมอมา พร้อมกับเพื่อนของสมาคมคนอื่น ๆ ด้วย

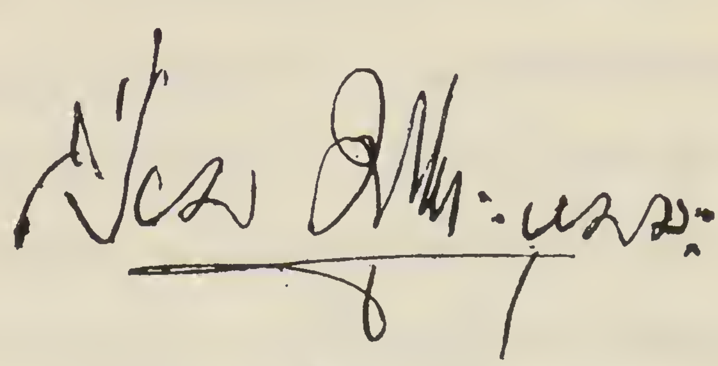
การขาดเพื่อน ผู้เป็นเสมือนพี่ และเครือญาติไป ย่อมนำมาซึ่งความ เศร้าสลดเสียใจแก่ข้าพเจ้าและครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง ทั้งเป็นการสูญเสียสมาชิกและกรรมการของสมาคม ศิษย์เก่าทวีธาภิเศก อมรินทรโฆสิต ไปด้วย เราต้องสูญเสีย ผู้ใหญ่อาวุโสไป

พี่อาด มีความสมบูรณ์พูนสุขอยู่โดยตลอดเวลา เรียกว่าเป็นผู้มีใจสูง มีครอบครัวที่ดี มีทรัพย์ศฤงฆารบริวาร มีบุตรที่ดีเป็นอภิชาตบุตร มีเพื่อนฝูงมากมาย

อย่างกว้างขวาง งานสังคมใดๆก็ตามที่พี่อาดได้รับเชิญอาจกล่าวได้ว่าเกือบทุกคราว พี่อาดจะต้องไปในสังคมนั้น จะไม่ยอมขาดแม้แต่งานฌาปนกิจศพ ซึ่งพี่อาดถือเป็นการกุศล สำหรับงานด้านศาสนานั้นพี่อาดมีความสนใจและบำเพ็ญการกุศลอยู่เสมอ รู้จักคุ้นเคยกับพระเถรานุเถระโดยทั่วไป นับว่าพี่อาดเพียบพร้อมไปด้วยเครื่องประดับทั้งภายนอกและภายใน

เครื่องประดับภายนอกได้กล่าวมาแล้วอย่างย่อ ๆ ส่วนเครื่องประดับภายในนั้น พี่อาดได้วางตนของตนเป็นที่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวงต่อเพื่อนฝูง และผู้ใหญ่ผู้น้อย การเจรจาดี เรียบร้อย มีกิริยามารยาทสมเป็นผู้ดีมีสกุล วางตนให้เป็นที่น่าเคารพนับถือ สั่งสอนอบรมบุตรมาด้วยดี ดูแลปกครองตนเองและครอบครัวให้มีความสุข ทำตนเป็นตัวอย่างผู้นำที่ดี รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น สนับสนุนส่งเสริมและให้ความร่วมมือ ทั้งมีอัธยาศัยใจคอกว้างขวางวางตนเป็นที่พึ่งของผู้อื่น เหล่านี้นับเป็นเครื่องประดับภายในของพี่อาดเท่าที่ข้าพเจ้าได้เห็นมา

บัดนี้ ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ได้จากญาติมิตรไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ ขอบุญกุศลแห่งกรรมและคุณความดีที่ ร้อยตรี สอาด หงสวิณะ ได้ประกอบไว้ จงเป็นผลดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ไปสู่สุคติ ในที่สุขสงบตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพโน้น เทอญ.

(*นายแพทย์ เปี่ยม มุสิกะภุมมะ*)

๖๕ ตรอกเพชรพลอย
สี่พระยา อ. บางรัก

อาลัยคุณพ่อ

ลูก ๆ เคยรู้สึกภูมิใจเสมอว่า ภายในครอบครัวของเราซึ่งมีสมาชิกอยู่เพียง ๖–๗ คนนั้น คุณพ่อเป็นผู้ที่มีลาภอันประเสริฐกว่าผู้อื่น คือมีสุขภาพดี แข็งแรง ร่างกายมีความต้านทานสูง สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปรของธรรมชาติ อด ทนต่อความร้อนหนาวตามฤดูกาลได้อย่างดี อาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาย้อนหลังไป เกือบ ๓๐ ปี จนถึงปัจจุบัน ท่านไม่เคยป่วยขนาดรุนแรงเลยสักครั้งเดียว

โดยธรรมดา คุณพ่อเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็น อันมาก จิตใจเพียบพร้อมไปด้วยกุศล มองคนแต่ในแง่ดี ไม่ถือพยาบาทอาฆาต แค้นใคร ชอบบำเพ็ญตนและก่อประโยชน์ให้บังเกิดแก่สาธารณะ เห็นอกเห็นใจผู้ ที่ได้รับทุกข์ และมักช่วยเหลือคนยากจนตามกำลังสติปัญญาเท่าที่จะมีโอกาสสามารถ กระทำได้ เป็นนิจ ท่านถือว่าเป็นหนทางแห่งการที่จะสร้างกุศลผลบุญสะสมเอาไว้ ดัง นั้น จึงปรากฏว่าถ้าใครมีความเดือดร้อนมาหาคุณพ่อแล้ว ท่านต้องพยายามหาทาง ช่วยเหลือ แม้บางคราวไม่สามารถจะทำการช่วยเหลือโดยลำพังได้ ก็ยังพยายาม แนะนำชักจูงให้พบกับผู้อื่นต่อไป ไม่เคยทำให้ใครผิดหวังเลยสักครั้ง

คุณพ่อ ได้มีโอกาสสนองคุณประเทศชาติ เคยไปราชการทัพเมื่อคราว สงครามมหาเอเชียบูรพา โดยประจำอยู่กับหน่วยที่เข้าทำการรบรุกจนถึงขั้นยึดเมือง เชียงตุง ณ สหรัฐไทยเดิม ต้องผ่าพ้นอุปสรรคและประสบความลำบากยากแค้นยิ่ง อันนับเป็นเกียรติประวัติอย่างสูงในชีวิต ปกติท่านเป็นผู้ที่มีความวิริยะ อุตสาหะ และ มีธัมมะในการทำงานเป็นอย่างยิ่ง เมื่อรับมอบหมายกิจการงานสิ่งใดแล้ว จะต้อง มุ่งปฏิบัติงานนั้นจนลุล่วงสำเร็จภารกิจให้จงได้แม้จะประสบกับอุปสรรคความยากลำบาก เพียงใดก็ตาม สมัยเมื่อท่านรับราชการทหารนั้น ในฐานะผู้ใต้บังคับบัญชา ท่าน จะตั้งใจปฏิบัติงานตามคำสั่งและนโยบายด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นที่เชื่อถือไว้วาง ใจของผู้บังคับบัญชาทุกชั้น ส่วนในฐานะที่เป็นผู้บังคับบัญชาซึ่งต้องมีความรับผิดชอบ

คุณพ่อมีความเที่ยงธรรมในการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชา เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อลูกน้องอย่างทั่วถึง แม้ขณะเมื่อรับราชการพลเรือนในระยะหลัง ท่านก็ยังคงใช้หลักการทำงานวิธีเดียวกันนี้ตลอดมาอย่างสม่ำเสมอ

ความดีของคุณพ่อที่ได้มีต่อลูกนั้นอเนกประการ ในฐานะ "บิดา" คุณพ่อได้ปฏิบัติต่อลูก ๆ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้วทุกประการ ท่านได้เอาใจใส่อนาทรในความเป็นอยู่ ช่วยทะนุถนอมเลี้ยงดูขณะที่ลูก ๆ ยังเยาว์วัย และหมั่นอบรมสั่งสอนอย่างใกล้ชิดตลอดมา ท่านเป็นกันเองกับลูกทุก ๆ คน ส่วนมากท่านมักมีอารมณ์ดีและมีความเต็มใจเสมอที่จะทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความสุขของครอบครัวโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย เมื่อถึงคราวที่ลูกเติบโตมีวัยอันเหมาะสมก็จัดให้เข้ารับการศึกษาในสถาบันที่ดีมีชื่อเสียง จนลูก ๆ ทุกคนเรียนสำเร็จสามารถนำความรู้ไปประกอบการงานอาชีพได้ นับว่าคุณพ่อได้ปฏิบัติในสิ่งอันเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูก ๆ ซึ่งสมควรจะใช้เป็นหลักยึดถือในการดำรงชีวิตของตนสืบไป

เมื่อตอนที่คุณพ่อเริ่มป่วยและรับการผ่าตัดแล้วใหม่ ๆ ท่านยังมีจิตใจเข้มแข็งมาก เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ พยาบาล อย่างเคร่งครัดทุกกรณี เพราะมั่นใจว่าจะหายป่วยเป็นปกติและกลับไปบ้านได้เร็ว หวังที่จะมีโอกาสประกอบกิจธุระต่าง ๆ ได้อีกเหมือนอย่างเคย ความจริงอาการของคุณพ่อดีขึ้นมาระยะหนึ่งหลังจากทำการผ่าตัดแล้วประมาณ ๒ เดือน แพทย์อนุญาตให้กลับพักผ่อนที่บ้านได้เมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๔ แต่ปรากฏว่าต่อมาราว ๑ เดือน อาการป่วยของท่านได้ทรุดลงโดยรวดเร็ว ต้องรีบกลับเข้าโรงพยาบาลอีก สังเกตดูระยะนี้คุณพ่อมีอาการน่าวิตกมากทีเดียวจนลูกทุกคนมีความกังวลสงสารท่านอย่างเหลือเกิน คุณแม่และลูก ๆ ต่างก็นอนเฝ้าพยาบาลอย่างใกล้ชิดด้วยความเป็นห่วงยิ่ง เนื่องจากระบบการหายใจไม่สะดวกทำให้ต้องใช้อ๊อกซิเจนช่วยแทบตลอดเวลา

ในที่สุดวันอันเศร้าสลดของลูก ๆ ก็มาถึง คือวันศุกร์ที่ ๙ เมษายน ๒๕๑๔ ตอนบ่ายวันนั้นเวลาประมาณ ๑๖.๒๐ น. หลังจากที่ได้ช่วยกันประคองให้ท่านกลั้วคอด้วยน้ำอุ่น ๒–๓ ครั้งแล้ว พอวางลงท่านก็หลับตาและสิ้นใจไปเฉย ๆ ด้วยอาการ

อันสงบต่อหน้า คุณแม่ ลูก ๆ และหลานซึ่งชุมนุมกันอยู่พร้อมหน้า ไม่มีใครเคยคาดคิดเลยว่านั่นจะเป็นนาทีสุดท้ายของคุณพ่อ แพทย์หลายคนได้รีบทำการช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถด้วยการนวดหัวใจ และฉีดยาบำรุงให้ แต่แล้วคุณพ่อที่เคารพรักของลูก ๆ ก็ได้จากไปจริง ๆ อย่างไม่มีวันกลับ ลูก ๆ แสนจะอาลัยและเสียใจยิ่งจนมิสามารถจะบรรยายได้ จะขอรำลึกพระคุณอันสูงสุดของคุณพ่อตลอดไป ลูกมีความเสียดายอยู่อย่างหนึ่งว่า ยังมีโอกาสรับใช้ทดแทนพระคุณท่านเพียงเล็กน้อยเกินไป รู้สึกยังไม่จุใจเต็มที่ ลูกทุกคนยังต้องการให้คุณพ่ออยู่กับลูก ๆ ต่อไปให้นานแสนนาน

ลูก ๆ ขอน้อมจิตอธิษฐาน ขออานิสงส์แห่งกุศลกรรมและคุณความดีซึ่งคุณพ่อได้สร้างสมไว้ในภพนี้ตลอดอายุขัย รวมทั้งกุศลผลบุญที่คุณแม่ ลูก ๆ ตลอดจนญาติมิตร และท่านผู้มีเกียรติได้ร่วมบำเพ็ญอุทิศให้มาโดยลำดับ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพ่อ ได้ไปสู่สุคติเสวยสุขเกษมสำราญในสัมปรายภพตามควรแก่คติวิสัย เทอญ

ลูก ๆ ทุกคน

คำปรารภ

เนื่องจาก นาวาเอก สมมาถ หงสวีณะ เพื่อนนายทหารรุ่นน้องซึ่งเป็นที่รักใคร่อย่างสนิทสนมกันมาก เพราะร่วมปฏิบัติราชการอยู่ในสำนักงานเดียวกัน ได้มาปรารภว่าจะขอพระราชทานเพลิงศพท่านบิดาประมาณเดือนเมษายน ๒๕๑๕ และนี่ก็ย่างเข้ามากลางเดือนตุลาคม ๒๕๑๔ แล้ว จำเป็นจะต้องมีการเตรียมการและเตรียมงานบางอย่างไว้ล่วงหน้าให้พร้อมเสียแต่เนิ่น ๆ

สำหรับการเตรียมการอื่น ๆ นั้นคงจะไม่ลำบากยุ่งยาก หรือมีอุปสรรคอะไรมากนักข้อสำคัญอยู่ที่เรื่องหนังสือแจกในงานพิธีการ พระราชทานเพลิงศพ เท่านั้นที่รู้สึกว่าเป็นปัญหาใหญ่ เพราะในปัจจุบันเราได้รื้อฟื้นประเพณีนิยมอันเก่าแก่ซึ่งมีอยู่แต่ครั้งในสมัยก่อนกลับมาใช้กันอีก คือการแจกหนังสือแก่บรรดาแขกผู้มีเกียรติที่ไปร่วมงานพระราชทานเพลิงแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งประเพณีนิยมดังกล่าวนี้ได้เลิกไปในสมัยหนึ่ง (เข้าใจว่าเนื่องจากกระดาษและค่าพิมพ์แพงมาก) มาบัดนี้กลับเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายอยู่โดยทั่วไป ถ้างานศพใดไม่มีการแจกหนังสือรู้สึกว่างานนั้นจักไม่สมบูรณ์ ดูเหมือนยังขาดอะไรไปสักอย่างหนึ่ง

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นแล้วนี้ จึงก่อให้เกิดความวิตกกังวลแก่ข้าพเจ้าซึ่งกล่าวว่าการจะไปคัดลอกเอาเรื่องต่าง ๆ มาพิมพ์แจกก็เกรงจะกลายเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่ายซ้ำ ๆ ซาก ๆ กับหนังสืออื่น ๆ ที่มีผู้พิมพ์แจกกันไปมากแล้ว หรือถ้าจะคัดเอาพระธรรม คำสั่งสอน ของ พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า มาพิมพ์แจก ก็เช่น เดียวกันเพราะหนังสือธรรมขณะนี้มีอยู่จนแทบจะอ่านกันไม่หวาดไหว ผู้ที่ได้รับไปก็จะเบื่อหน่ายเอาไปกองสุม ๆ กันเข้าไว้ หรืออาจเอาไปวางทิ้งไว้ไม่หยิบอ่านเลยก็ได้เพราะมีท่านผู้ทรงคุณวุฒิเป็นอันมากได้เขียนไว้แล้ว ทั้งมีอยู่มากที่สภาการศึกษามหามงกุฎฯ สภายุวพุทธ และสภาพระธรรมกถึก ตลอดจนมหาวิทยาลัยพุทธศาสน์

แม้กระทั่งตามวัดวาอารามและสำนักสงฆ์ สำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานต่าง ๆ อีกมาก มาย..........ฯลฯ ดังนั้น จึงได้มาปรึกษากับข้าพเจ้าว่าควรจะทำอย่างไรดี และขอรับคำแนะนำด้วย

เมื่อข้าพเจ้าได้ฟังคำ ปรารภ และทราบ ความมุ่งหมาย กับความต้องการของฝ่ายเจ้าภาพเช่นนั้นจึงได้แนะนำว่า ถ้าไม่ต้องการเรื่องซ้ำ ๆ กับที่อื่น ควรเอาเรื่องพระพุทธศาสนาในรูปที่ยังมีคนเป็นจำนวนมากถกเถียงกันอยู่ โดยเฉพาะในโลกฝ่ายตะวันตก ที่กล่าวว่าพุทธศาสนานั้น มิใช่ศาสนาแท้ หากแต่เป็น ปรัชญา เพราะพุทธศาสนาไม่ยอมรับเรื่องพระผู้เป็นเจ้า ถ้าเป็นศาสนาต้องมีและยอมรับเรื่องพระผู้เป็นเจ้าพระผู้สร้าง ผู้ทำลาย เช่นศาสนาคริสต์ ศาสนามะหะหมัดเป็นต้น

น.อ. สมมาถ ฯ ได้เสนอความคิดเห็นว่าข้อความในหนังสือนี้อยาก จะให้มีคำสอนเกี่ยวกับ จริยธรรม ศีลธรรม และความดีงามต่าง ๆ ด้วย และควรเป็นหนังสือ ชนิดที่ ไม่หนัก แก่ผู้อ่าน จนเกินไป แต่ ก็ควร จะไม่เบา จนหา ประโยชน์ ได้ น้อย เพราะต้องการให้ท่านผู้รู้และท่านที่เป็นปัญญาชนโดยเฉพาะท่านผู้ใหญ่เห็นเข้าแล้วเกิดความสนใจอยากอ่าน ไม่ใช่พอได้รับไปและเปิดเห็นเรื่องเข้าแล้วก็โยนทิ้งไม่ว่าจะเนื่องจากเหตุใดเหตุหนึ่งก็ตาม เช่น เบื่อ เฟ้อ อ่านยาก เข้าใจยาก ไม่สนใจ สูงเกินไป หนักเกินไปจนอ่านไม่รู้เรื่อง ต่ำเกินไป เบาเกินไปจนไม่เกิดผลหรือสติปัญญาอะไรเพิ่มขึ้นหลังจากอ่านแล้ว ทำให้เสียเวลาอันมีค่าไปโดยเปล่าประโยชน์ อยากจะได้หนังสือที่มีคุณค่าพอสมควรแก่การประดับตู้หนังสือหรือห้องสมุด จึงใคร่ขอให้ข้าพเจ้าช่วยเขียนให้ และอยากได้หนังสือที่เขียนขึ้นใหม่โดยตลอดซึ่งยังไม่เคยเขียนส่งไปให้ที่ใดพิมพ์มาก่อนเลย

เมื่อเป็นดังนี้ข้าพเจ้าจึงเสนอเรื่อง พุทธศาสนามองในทรรศนะ (แง่) ของปรัชญา หรือพุทธศาสนาเป็นแหล่งกำเนิดของประวัติศาสตร์ และ พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ....

น.อ. สมมาถ ฯ ได้เลือกเอาพุทธศาสนาในทรรศนะของปรัชญา ข้าพเจ้าจึงรับปาก และเริ่มลงมือเขียนตามที่ท่านเจ้าภาพปรารถนา หากขาดตกบกพร่องหรือมีผิดพลาด (คงมีไม่น้อย) ก็ขออภัยไว้ในที่นี้ด้วย กับขอวิงวอนท่านผู้รู้และนักปราชญ์ทั้งหลายโปรดตำหนิและวิพากษ์วิจารณ์ได้เต็มที่ ข้าพเจ้าขอยอมรับผิดแต่ผู้เดียว ถ้ามีส่วนดีและเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน ผู้ฟังอยู่บ้างแล้ว ข้าพเจ้าขออุทิศผลงานอันเป็นธรรมวิทยาทานซึ่งชนะทานทั้งปวงนี้ให้แก่ดวงวิญญาณท่านบิดาของ น.อ. สมมาถ หงส์วิณะ ร.น. ผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่ง ณ บัดนี้ดวงวิญญาณของท่านผู้นั้นได้ไปสถิตอยู่ในสัมปรายภพโน้น จงเป็นผู้ได้เสวยผลบุญแห่งกุศลกรรมวิทยาทานนี้ด้วยเถิด

คำนำ

การเขียนเรื่องที่เกี่ยวกับปรัชญานั้นนับว่าค่อนข้างลำบากอยู่บ้าง เพราะคติและความรู้สึกนึกคิดของท่านผู้อ่าน ผู้ฟัง ย่อมแตกต่างกันไปตามวิสัยของผู้รู้

บางท่านก็มีความเห็นว่าปรัชญาเป็นเรื่องหญ้าปากคอก เนื่องจากมนุษย์ทุกคนที่ยังมีสติดีไม่วิปลาส ต่างก็เป็นนักปรัชญาด้วยกันทั้งนั้นและแต่ละคนล้วนมีปรัชญาในการดำรงและดำเนินชีวิตของตนด้วยกันทุกคน

บางท่านกลับมีความคิดความเห็นไปว่า ปรัชญาเป็นเรื่องยาก เป็นวิทยาการชั้นสูง ศึกษาเล่าเรียนยาก พูดยากเข้าใจยาก จึงทำให้เห็นเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่าย ไม่อยากอ่าน ไม่อยากฟัง และมอบเรื่องปรัชญานี้ไว้ให้เป็นเรื่องของท่านผู้รู้หรือนักปราชญ์ซึ่งต่างก็มีส่วนถูกด้วยกันทั้งสองฝ่าย

สำหรับผู้เขียนมีความเห็นว่า ไม่ว่าปรัชญาจะง่ายหรือยากก็ตามเมื่อเราเกิดมาเป็นคนแล้วก็ควรลองศึกษาหาความรู้กันดูบ้างซึ่งไม่เห็นว่าจะเป็นข้อน่าตำหนิหรือเป็นข้อเสียหายแต่อย่างใด กลับจะดีเสียอีกที่ทำให้เราได้รับความรู้ไว้ประดับสติปัญญาบ้าง เท่ากับเป็นการลับสมองหรือเป็นอาหารของสมอง ตรงข้ามถ้าเราไม่รู้เสียเลยเมื่อไปได้ยินใครพูดอาจต้องนั่งงง

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเลือกเอาเรื่องที่เกี่ยวกับปรัชญามาเขียนอย่างย่อ ๆ พอเป็นแนวทางให้ท่านทั้งหลายได้ทราบถึงเค้าโครงตลอดจนท่าทีของปรัชญา และปรัชญาเมธีไว้บ้างว่า ที่เรียกว่าปรัชญานั้นคืออะไร, นักปรัชญาคือใคร, เขาคิดหรือพูดกันถึงเรื่องอะไร และปรัชญากับศาสนวิทยา (ศาสนาศาสตร์) นั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร ตอนไหนเป็นปรัชญา ตอนไหนเป็นศาสนา มีหลักเกณฑ์ในการแบ่งกันอย่างไร

เท่าที่ได้ลองศึกษา ค้นคว้ามานาน ทำให้เข้าใจว่า ทั้งปรัชญา ทั้งศาสนา ล้วนเป็นธรรมชาติวิทยาด้วยกันทั้งคู่ เพราะต่างก็มุ่งศึกษาพิจารณาค้นคว้าเพื่อหาแก่นแท้หรือความรู้ที่แท้จริงของสภาวะแห่งโลกพิภพ สภาวะของความเป็นอยู่ของมนุษย์ และที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นคือ สภาวะที่แท้จริงของจิต ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นของจริงตามธรรมชาติทั้งสิ้นมิได้ขึ้นอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า อภิเทวา หรือเทพยเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งเลย หากแต่ขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์กับการกระทำ (กรรม) ของมนุษย์เอง

ถ้าจะพูดให้เข้าใจกันอย่างง่าย ๆ ก็พูดได้ว่า "ปรัชญาเป็นวิทยาแห่งวิชาการทั้งปวงหรือเป็นยอดสรุปของบรรดาวิทยาการทั้งหลายในโลก" ก็ว่าได้ และชาวพุทธทั้งมวลรวมทั้งคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนด้วย ต่างก็ได้รับความรู้ในเรื่องของปรัชญามานานตั้งหลายร้อยปีแล้ว โดยเฉพาะพุทธปรัชญาของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราซึ่งถือกันว่าเป็นปรัชญาชั้นยอด ขั้นอภิปรัชญา ของโลก ที่เดียวที่พูดเช่นนี้ก็เพราะในสมัยที่กรีซและโรมันเจริญนั้นบรรดาปรัชญาเมธีของชนชาติทั้งสองพากันค้นคิด พิจารณาอยู่แต่ เรื่องราว ต่าง ๆ อันมีขอบเขตเฉพาะธรรมชาติซึ่งปรากฏในโลกพิภพเท่านั้น แต่ความคิดและข้อพิจารณาของพระบรมศาสดาได้พุ่งออกไปสู่สิ่งที่อยู่เหนือโลก เหนือธรรมชาติ เหนือความเป็นสามัญธรรมดา ได้แก่ ความจริง ๔ อย่าง กับการฝึกอบรมปฏิบัติทางจิต เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ และจากการเวียนเกิดเวียนตาย ซึ่งแปลกต่างไปจากปรัชญาสามัญที่ตั้งอยู่บนรากฐานที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างความเป็นอยู่ และความคิดของมนุษย์กับธรรมชาติโดยทั่วไป อาจแบ่งออกได้เป็นสองพวก ได้แก่

พวกที่พุ่ง ความคิดไป ทางด้านจิตใจ ซึ่ง เป็น พวกจิตนิยม โดยทั่วไป พวกหนึ่งกับพวกที่พุ่งความคิดไปทางด้านวัตถุซึ่งเป็นพวกวัตถุนิยมอีกพวกหนึ่ง นักปรัชญาทั้งสองจำพวกนี้ต่างยึดถือหลักเกณฑ์อันเป็นมูลฐานของความคิดต่างกัน คือ

ฝ่ายที่ศึกษาค้นคว้าในเรื่องความรู้สึกนึกคิดของจิตใจ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นฝ่ายจิตนิยมหรือมโนภาพนิยมนั้น ได้กำหนดเอาจิตเป็นสมุฏฐานของการแสดงออกหรือท่าทั้งปวงของมนุษย์ ว่าสิ่งทั้งหลายย่อมเกิดมาจากจิต

ส่วนฝ่ายที่เป็นพวกวัตถุนิยม หรือสสารนิยมนั้น ได้ถือเอาวัตถุ หรือ สสารเป็นสมุฏฐานของการแสดงออกของมนุษย์ที่มีต่อวัตถุหรือสสารเป็นสำคัญ ว่าสิ่งทั้งหลายย่อมเกิดมาจากสสารหรือวัตถุ รวมทั้งการเกิดของมนุษย์ด้วย (มนุษย์เกิดจากการผสมอย่างเหมาะสมของตัวเชื้อจากฝ่ายชาย (เพศผู้) กับไข่ของฝ่ายหญิง (เพศเมีย) ในลักษณะของการกระทำและอุณหภูมิที่เหมาะ) และยังแสดงไว้ว่า "การเกิดของมนุษย์สัตว์ทั้งหลายนั้นเนื่องจาก ความ ต้องการ ปลดเปลื้อง ทางกามารมณ์ ของ ชายกับหญิง ส่วนลูกนั้นเป็นผลพลอยได้ขึ้นมา ไม่ใช่เพราะความจงใจ (เจตนา) จะให้เกิด ฉะนั้นเรื่องบุญคุณจึงไม่มี กระทำเสร็จแล้วก็แล้วกันไป บาปบุญคุณโทษไม่มี ตายแล้วสูญหมดดังนั้นในระหว่างที่มีชีวิตอยู่จงหาความสุขให้เต็มที่ ไม่ต้องคำนึงถึงว่าจะผิดศีลธรรมประเพณีหรือไม่" ซึ่งเรื่องนี้ทางฝ่ายจิตนิยมหรือมโนภาพนิยมคัดค้านอย่างเต็มที่

ข้อสำคัญ อีก ประการหนึ่ง ที่บรรดา ปรัชญาเมธี ทั้งหลาย พากัน ยกย่อง พุทธปรัชญาของพระพุทธเจ้าว่า เป็นปรัชญาขั้นอภิปรัชญาก็เนื่องจากว่า พุทธปรัชญานั้นนอกจากจะสามารถตอบปัญหาของนักปราชญ์ทั้งหลายได้จนครบถ้วนหมดทุกปัญหาแล้ว พุทธปรัชญายังสามารถตอบปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องความเกิด (ชาตะ) และความตาย (มตะ, มรณะ) ได้อีกด้วย เช่น ปัญหาที่ว่าทำไมคน (สัตว์) ทั้งหลายจึงต้องตาย ทำไมจึงตายไม่เหมือนกัน คือตายในลักษณะอาการต่าง ๆ กัน เช่น ตายดี ตายร้าย ตายเร็ว ตายช้า ตายตั้งแต่ยังไม่คลอดจากครรภ์มารดา ตายแต่ยังเด็ก (เด็กอ่อนแบเบาะ หรือพอคลอดออกมาก็ตายทันที) ตายตั้งแต่ยังหนุ่มยังสาว และตายเมื่อแก่ชราแล้ว ตายแล้วไปไหน ตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ ตายแล้วดับสูญหมดหรือไม่ ในที่สุดยังสามารถชี้ให้เห็นถึงโลกแห่งวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้วได้อีกด้วย ซึ่งปัญหาเหล่านี้บรรดานักปรัชญาโดยทั่วไปอยากรู้กันมาก แต่ก็ไม่มีปรัชญาเมธีคนใด

สามารถตอบให้ทราบได้เลย ต่างพากันงุนงงไปหมด จะมีผู้ตอบได้ก็แต่เพียงพระบรมศาสดาของชาวพุทธองค์เดียวเท่านั้น ซึ่งถ้าท่านทั้งหลายได้อ่านเรื่องนี้ต่อไปจะทราบได้ว่าพระองค์ทรงตอบคำถามเหล่านั้นแก่ใคร ว่าอย่างไร นอกจากนั้นพระพุทธเจ้ายังทรงตรัสไว้ว่า "อันผู้จะต้องตายนั้น จะรู้ได้ว่าวิญญาณของเขาจะไปสู่สุคติภูมิ (ภพ) หรือทุคติภูมิ (ภพ) ก็โดยพิจารณามรณะกรรม (กรรมที่แสดงออกตอนจะตาย) ว่าเป็นไปโดยอาการอันสงบ หรือดิ้นทุรนทุราย หนักไปด้วยทุกข์เวทนา ถ้าเป็นไปโดยอาการอันสงบแสดงว่า ไปดี ไปสู่สุคติภูมิ แต่ถ้าดิ้นทุรนทุรายด้วยทุกข์เวทนาก็แสดงว่า ไปสู่ทุคติภูมิ" ดังนี้เป็นต้น ซึ่งนักปรัชญาธรรมดาสามัญไม่อาจให้คำตอบได้

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วเหล่านี้ จึงยกย่องให้พุทธปรัชญาเป็น อภิปรัชญา คือ ปรัชญาเหนือโลก หรือปรัชญาที่อยู่พ้นโลก (สิ่งที่อยู่พ้นโลก สิ่งที่มีอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง สิ่งที่พ้นวิสัยโลกและสภาวะทั้งหลายที่สัมผัสไม่ได้)

ข้อที่ยังมีผู้สงสัยต้องการทราบกันมากอีกอย่างหนึ่งได้แก่ คำแปล และความหมายของคำว่า "ปรัชญา" หรือพูดให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ "ปรัชญาคืออะไร" นั่นเอง ดังนั้นเพื่อที่จะช่วยขจัดความข้องใจของท่านผู้อ่าน (ผู้ฟัง) จึงใคร่จะกล่าวไว้ในที่นี้สักเล็กน้อย แม้อาจไม่ถูกทั้งหมดก็ตาม เพราะคำคำนี้ยังตกลงกันให้เป็นที่แน่นอนได้ยาก เนื่องจากเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก จึงขอแนะไว้ว่า.-

"ปรัชญา" เป็นคำในภาษาสันสกฤต ส่วนภาษาบาลีใช้คำว่า "ปัญญา" แปลว่า ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดอันเกิดแต่การเรียนและคิด ความรู้แล้ว ความสุขุม ความฉลาด มาจากคำภาษาอังกฤษว่า "ฟีลอสโซฟี" (ฟีลส์ = ความรัก, ความพอใจ (กริซ) ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง, โซเฟีย = ปัญญาฉลาด, ความรู้ การวินิจฉัยอันถูกต้อง (กริซ) และยังมีความหมายอื่น ๆ อีกมาก ฉะนั้นในที่นี้ขอให้ความหมายว่า.-

ปรัชญา คือ วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต) หรือวิทยาที่สรุปรวมแห่งบรรดาวิชาการทั้งปวง หรือ ยอด แห่ง วิทยาการ ทั้งหลาย ในโลก อันเป็นหลัก ในการ ใช้

ความคิดที่ถูกต้องเป็นรากฐานแห่งการปฏิบัติ ตลอดจนข้อพินิจ พิจารณาและทรรศนะ ที่นักคิดพึงมีต่อสังคมรวม ทั้งหลักการและระบบแห่งการดำรงชีวิต ตลอดจนความประพฤติและการปฏิบัติตนต่อสังคมให้เป็นประโยชน์ อีกทั้งหนทางในการใช้สติปัญญา ความคิดอย่างสุขุมคัมภีรภาพ และวิธีวินิจฉัยเหตุการณ์ ตลอดจนเรื่องราวต่าง ๆ อย่างละเอียดลออถี่ถ้วน โดยการควบคุมอารมณ์ให้เยือกเย็นด้วยความมีใจเป็นกลางวางเฉย ปราศจากความลำเอียงใด ๆ

เมื่อได้พยายามค้นหาคำนิยามศัพท์ และความหมายต่าง ๆ จากตำรับตำราหลายเล่มแล้วก็ตาม รู้สึกว่ายังไม่เป็นที่ถูกใจอยู่นั่นเอง เพราะคำคำนี้มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งมากเหลือเกิน แม้บรรดาปรัชญาเมธีเจ้าสำนักต่าง ๆ ก็ให้คำจำกัดความและความหมายไว้ไม่ค่อยจะเหมือนกัน แต่ละฝ่ายคล้ายคลึงกัน จะแตกต่างกันไปบ้างตามจุดมุ่งหมายของแต่ละคน

พอสรุปได้ว่า "ในทางปรัชญานั้นถ้าจะว่ากันไปแล้วยังมีปัญหาต่าง ๆ ที่จะต้องศึกษาค้นคว้ากันอยู่อีกมาก เช่น ปัญหาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับความเป็นอยู่ และความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับจิต และการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งในปัจจุบันนี้นักปรัชญาโดยทั่ว ๆ ไปทั้ง ๒ ประเภท คือ ประเภทจิตนิยม หรือมโนภาพนิยม กับประเภทวัตถุนิยม หรือสสารนิยม มีความคิดความเห็นไม่ตรงกันและคัดค้านกันอยู่ดังกล่าวแล้ว แม้กระนั้นก็ตามต่างก็มีจุดมุ่งหมายร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือ จะทำอย่างไรจึงจะให้สังคมแห่งมนุษยชาตินี้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขสมบูรณ์ที่สุด"

บางท่านก็กล่าวว่า "ปรัชญานั้นเริ่มต้นด้วยความสงสัย และลงท้ายก็ด้วยความสงสัย" การพูดเช่นนี้แม้จะจริงสักเพียงใดก็ตาม แต่ก็ไม่ช่วยให้เรื่องของ

ปรัชญากระจ่างแจ่มแจ้งขึ้นได้เลย ยิ่งกลับทำให้ดูมืดมนน่าเบื่อหน่ายไม่รู้เรื่องยิ่งขึ้นอีก แต่จะเป็นไปได้อย่างไรในเมื่อโลกได้ประกาศเกียรติคุณสดุดีผู้สำเร็จการศึกษาขั้นสุดยอดของการศึกษาในมหาวิทยาลัยให้ได้รับปริญญาขั้นดุษฎีบัณฑิต ด้วยการตั้งชื่อว่า "ดอกเตอร์ ออฟ ฟิลอสโซฟี (Doctor of Philosophy)" ในเมื่อปรากฏว่าท่านผู้นั้นสามารถศึกษาและปฏิบัติจนได้เป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาสาขาใดสาขาหนึ่ง แต่ความคิดของข้าพเจ้าอาจผิดบ้าง หรือผิดทั้งหมดก็ได้ ข้อสำคัญเพียงแต่ต้องการจะให้ทุกท่านที่อยากรู้เรื่องปรัชญา ได้รู้กันเสียทีว่าปรัชญานั้นคืออะไรกันแน่เท่านั้น เรื่องเช่นนี้เคยเกิดแก่ตัวผู้เขียนมาแล้ว เมื่อตอนเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการขั้นสูงสุด เมื่อผู้บรรยายวิชายุทธศาสตร์พูดว่า "ถ้านักศึกษารู้สึกตัวว่าตนเองเข้าใจว่ายุทธศาสตร์คืออะไร ก็หมายความว่านักศึกษาไม่รู้วิชายุทธศาสตร์เลย" เป็นอันจบกัน

พล.ต. [signature]

(*สมาน วีระไวทยะ*)

เลขที่ ๑๙

ซอย ๒๙ (หลักเขต)

ถนนสุขุมวิท

พระโขนง

นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

พุทธศาสนาในทรรศนะของปรัชญา

ศาสนาขององค์พระสมณโคดม สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แห่งชาวพุทธศาสนิกชนทั้งปวงนั้น บรรดาปรัชญาเมธีทั้งหลายในโลกไม่ว่าจะเป็นนักปรัชญา ฝ่าย ตะวันออก หรือ ตะวันตก ต่างก็ พากัน ยกย่อง ว่า เป็น ปรัชญา ชั้น สูง ขั้นอภิปรัชญาในรูปลักษณะของจิตนิยมหรือมโนภาพนิยม ซึ่งถือว่าอยู่เหนือกว่าปรัชญาสามัญที่คนทั้งหลาย ศึกษากันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน อันเป็นปรัชญาที่เพ่งหนักไป ในทางรูปนิยมหรือวัตถุนิยมเสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากพุทธปรัชญานั้นมิได้มีขอบเขตจำกัดอยู่แต่เพียงการตอบปัญหา เรื่องโลก เรื่องกำหนดโชคชะตาของเอกภพและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเอกภพ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับสสารของเอกภพ เรื่องความเป็นอิสระของมนุษย์ในอันที่จะกำหนดพรหมลิขิตของตน เรื่องมโนภาพและจินตนาการของมนุษย์ที่เกิดขึ้น เรื่องมาตรการหรือกฎเกณฑ์ที่ใช้สำหรับเป็นเครื่องวัดความดีความชั่วว่าจะถืออะไรเป็นหลักเช่นจริยธรรมหรือมโนธรรม หรือการกระทำ เรื่องวิญญาณ เป็นอมตะหรือดับสูญสิ้นหมดไปพร้อมกับความตาย เรื่องความตายเป็นการสิ้นสุดหรือไม่ เรื่องผลแห่งการกระทำดีหรือชั่วจะยังมีอยู่หรือหมดสิ้นไป หลังจากการกระทำสิ้นสุดลง เรื่องผลแห่งการกระทำจะตามสนองแก่ชีวิตในอนาคตอีกหรือไม่ และในที่สุด เรื่องนรก สวรรค์ นั้นมีจริงหรือไม่และจะเชื่อถือได้แค่ไหนเพียงไร และยังมีปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย ที่พวกนักปรัชญาคิดหาคำตอบให้ตรงกับปัญหาหรือคำถามที่พวกเขาตั้งขึ้นหรือจากคำถามที่มาจากแหล่งต่าง ๆ เพราะที่แท้จริงนั้นนักปรัชญาก็คือนักคิดนั่นเอง ซึ่งรวมทั้งพระบรมศาสดาของพวกเราชาวพุทธทั้งหลายอยู่ด้วย จะต่างกันก็ตรงที่ว่าการมองโลกเพื่อ ค้นคิดพิจารณาหาคำตอบต่อปัญหาต่าง ๆ เช่นที่กล่าวแล้วในตอนต้นนั้นเป็นการมองกันในแง่มุมที่แปลกต่างกันออกไป ซึ่งบรรดานักปรัชญาทั่วไปไม่ว่าจะเป็นฝ่ายตะวันตกหรือฝ่ายตะวันออก มักจะ

มองจากโลกภายนอกเข้ามาหาตัวเอง แต่นักปรัชญาฝ่ายศาสนานั้นจะมองโลกจากภายใน (ตัวของตัวเอง) ออกไปสู่ (โลก) ภายนอก หมายถึง ความแตกต่างของการมองโลกในแง่วัตถุนิยมเข้ามาสู่จิตนิยมหรือมโนภาพนิยม ด้วยจินตนาการแห่งความคิดคำนึงของผู้ที่ต้องการจะหาประโยชน์สุขจากทางวัตถุให้แก่จิตใจ หรือในที่สุดถึงขั้นวิญญาณนิยมอันได้แก่ลักษณะโดยทั่วไปของนักปรัชญา ที่มิใช่ผู้เป็นศาสดาในทางศาสนาศาสตร์ ส่วนนักคิดหรือนักปรัชญาจำพวกที่เป็นศาสดาในทางศาสนวิทยานั้น ท่านพวกนี้เป็นฝ่ายจิตนิยมหรือมโนภาพนิยมมิใช่ฝ่ายวัตถุนิยมหรือรูปนิยมท่านจึงเพ่งพินิจพิจารณาและใช้จินตนาการของห้วงนึกมองโลกจากภายในตัวออกไปสู่โลกภายนอกอย่างกว้างขวาง ซึ่งนับว่าเป็นข้อพินิจที่ลึกซึ้งกว่าพวกที่มองโลกจากภายนอกคือจากวัตถุหรือรูป (วัตถุนิยม รูปนิยม) เข้ามาสู่ตัว อันเปรียบประดุจเป็นการดึงโลกเข้ามาหาตัวแทนที่จะนำตัวเข้าหาโลกดังเช่นพวกที่เป็นฝ่ายจิตนิยม มโนภาพนิยมและอรูปนิยม

จุดมุ่งหมายสำคัญที่สุดของนักปรัชญาทั้งหลายนั้นอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไรจึงจะมีชีวิตอยู่ในโลกอย่างมีความสุขที่สุด จะทำอย่างไรจึงจะให้โลกที่ตนได้อาศัยอยู่ด้วยการถือกำเนิดมาเป็นมนุษย์มีความสุขสมบูรณ์มีความสงบและปลอดภัยที่สุด กับการกระทำอย่างไรจะยังเกิดผลตอบแทนอะไร และผลตอบแทนนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อใด ช้าหรือเร็ว ตลอดจนต้องการคำตอบหรือความรู้ที่ว่าผลตอบแทนจากการกระทำไม่ว่าจะดีหรือชั่ว (ไม่ดี) นั้นจะยืนยาวยืดเยื้อกินเวลาเนิ่นนานไปสักเท่าใด ในรูปใดสุขหรือทุกข์เดือดร้อนหรือไม่ ยุ่งยากมากน้อยเพียงใด ทนทุกข์ทรมานหรือไม่ ในลักษณะของเพทนารมณ์

ข้อคิดและคำตอบต่อปัญหาของการดำรงชีวิตด้วยความสงบราบรื่น อย่างมีความสุขนั้น บรรดานักปรัชญาโดยทั่วไปได้ค้นพบกันแล้ว เป็นส่วนมากมาตั้งแต่ในสมัยก่อนพุทธกาล จนถึงในสมัยพุทธกาล และตลอดมากระทั่งในสมัยปัจจุบันแห่งยุคปรมาณูนี้ แต่กระนั้นก็มีข้อคิดหรือปัญหาและคำถามอันเกี่ยวกับผลของการกระทำที่จะยังเกิดขึ้นเพื่อตอบแทนการกระทำของมนุษย์ไม่ว่าจะดีหรือร้าย (ชั่ว) จะช้าหรือเร็ว

และจะมีผลยืนยาวนานซ้ำสักเพียงไร นี้คือ ปัญหาหรือคำถามที่นักปรัชญาสามัญไม่สามารถจะตอบได้ยิ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการตาย การเกิด และวิญญาณตลอดไปจนถึงเรื่องนรก สวรรค์ด้วยแล้ว ยิ่งทำให้บรรดานักปรัชญาฝ่ายวัตถุนิยมหรือรูปนิยมเกิดความมืดมนอนธการอัดอั้นตันใจไปตาม ๆ กัน เพราะไม่อาจหาคำตอบที่ถูกต้องเที่ยงตรงและอย่างแท้จริงได้เลยจนบัดนี้ และก็ใครเล่าจะเป็นผู้คิดค้นหาคำตอบต่อคำถามดังกล่าวมาตอบปัญหาเหล่านี้ได้อย่างถูกต้อง และเป็นที่เชื่อถือจนยอมรับกันอยู่ทั่วไปได้ ผู้ที่จะตอบปัญหาดังกล่าวนี้ได้ก็คือนักปรัชญาชั้นสูงผู้ยิ่งใหญ่ได้แก่พระศาสดาผู้เป็นเจ้าของวิชาศาสนวิทยา ซึ่งถือว่าเป็นอภิปรัชญาเท่านั้น

บรรดาปรัชญาเมธีทั้งหลายทุกยุคทุกสมัยไม่ว่าจะเป็นยุคต้น ยุคกลาง หรือยุคใหม่ต่างพากันค้นคว้าหาหนทางที่จะทำความเข้าใจในเรื่องความลึกลับของธรรมชาติหรือของโลกในรูปของเอกภาพ กับสสารให้แจ่มแจ้งเด่นชัด เพื่อนำออกมาตีแผ่แก่ปวงมนุษย์ผู้เป็นชาวโลกโดยเฉพาะปรัชญาฝ่ายตะวันตก มักจะมุ่งพินิจพิจารณากันในเรื่อง สสาร วัตถุธาตุ เอกภพ และจักรวาล อันหมายรวมถึงร่างกายและจิตใจด้วยหากแต่มองโลกจากภายนอกเข้าสู่ภายในคือมองจากปรากฏการณ์ทั่วไป จากสิ่งแวดล้อมภายนอกก่อนแล้วจึงดึงเข้ามาสู่ภายใน คือร่างกายกับจิตใจ ด้วยความมุ่งประสงค์ตรงกันอยู่ที่จุดหมายร่วมกันว่าจะทำอย่างไรจึงจะอยู่ในโลกได้อย่างมีความสุขที่สุดดังกล่าวแล้ว เมื่อบรรดานักคิดหรือนักปรัชญาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในซีกโลกฝ่ายตะวันออกหรือตะวันตก แม้ในแอฟริกา เช่น อียิปต์ บาบิโลน (อิรัก) เอธิโอเปีย (นูเบีย) เปอร์เซีย (อิหร่าน) ต่างพากันคิดค้นหาเหตุผลและหลักการตลอดจนทฤษฎีต่างๆของตนขึ้น เมื่อต่างคนต่างค้นพบแล้วต่างก็ได้นำมากำหนดขึ้นเป็นหลักทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเป็นของแต่ละบุคคล แล้วนำออกประกาศเผยแพร่สั่งสอนแก่บรรดาศิษยานุศิษย์ของตนเป็นกลุ่ม ๆ ไปโดยกำหนดจุดมุ่งหมายในอันที่จะจัดวางระเบียบของสังคมให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยสม่ำเสมอ เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดด้วยความมีเหตุผลอันสมควรที่เห็นว่าเป็นธรรมแก่สังคมของมนุษย์ทั้งในกลุ่มเดียวกัน และในกลุ่ม

อื่น ๆ ตลอดจนสังคม ในส่วนรวมให้แต่ละคนมีความเข้าใจโลกในฐานะที่เป็นโครงสร้างอันต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีความแตกแยก นอกจากนั้นยังเป็นไปเพื่อวิวัฒนาการของโลกในระบบการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบการดำรงชีวิต ระบบการสร้างสรรค์สังคม ระบบการปกครอง ระบบการเศรษฐกิจ ระบบการต่อสู้เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งอิสระเสรีภาพของปัจเจกชนของหมู่คณะ ของสังคมตลอดจนของส่วนรวม คือประเทศชาติในทุกวิถีทางอย่างยุติธรรม แม้กระทั่งระบบการพัฒนาและวิวัฒนาการทางด้านวิทยาการต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ และวิทยาประยุกต์ (เทคโนโลยี) และที่นับว่าสำคัญที่สุดนั้น ได้แก่การก่อให้เกิดมีวิวัฒนาการและการพัฒนาต่อระบบการทางจริยธรรม (จริยศาสตร์) อันเป็นบ่อเกิดแห่งศาสนศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสุดยอดของการอบรมจิตใจมนุษย์ให้พ้นจากความป่าเถื่อนเหี้ยมโหดร้าย ขจัดพฤติการอันเลวร้ายทั้งหลายของมวลมนุษย์เสียให้สิ้น แล้วชักจูงจิตใจของปวงชนทั้งหลายให้ช่วยกันสร้างสรรค์หลักการและพฤติกรรมของมนุษย์ในรูปที่มีระเบียบแบบแผนอันดีงามขึ้น

บรรดาปรัชญาทางฝ่ายตะวันตกที่ถือกันว่าเป็นปรัชญาชั้นนำอยู่ในยุคใหม่นั้นได้แก่ปรัชญาเหตุผลนิยม (ลัทธิเหตุผลนิยม) ปรัชญาประจักษ์นิยม (ลัทธิประจักษ์นิยม) ปรัชญาคุณค่านิยมและปรัชญาหรือวิทยาอักซิโอ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหลักการทฤษฎีและหนทางปฏิบัติของบรรดาปรัชญาเมธีฝ่ายตะวันตกอื่น ๆ อีกมากมายนับแต่ยุคโบราณ (สมัยกรีซ, โรมัน, กำลังเจริญถึงขีดสุด) อันเป็นสมัยก่อนพุทธกาล มาจนถึงยุคกลาง ซึ่งกำหนดเอาว่าเริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงยุคใหม่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และยุคปัจจุบันซึ่งตั้งต้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ มาจนถึงขณะนี้

ปรัชญาที่กล่าวแล้วข้างบนหมายถึงแต่เฉพาะปรัชญาของซีกโลกตะวันตก ซึ่งบรรดานักปราชญ์ทั้งหลายได้กำหนดระยะกาลแห่งความเป็นมาของปรัชญาฝ่ายตะวันตก ซึ่งได้มีวิวัฒนาการและพัฒนาการกันอยู่ ตลอดมาทุกยุคทุกสมัยอย่างมิได้

หยุดยั้ง และยังคงรุดหน้าต่อไปอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งนี้ด้วยเหตุผลสั้น ๆ เพียงว่าปรัชญาฝ่ายตะวันตกนั้นหนักไปในทางรูปนิยม หรือวัตถุนิยม ซึ่งย่อมจะต้องมีความผันแปรเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อย ๆ ตามหลักวิชาทางวิทยาศาสตร์ และวิทยาประยุกต์อันหาข้อยุติได้ยาก เพราะสิ่งที่วิทยาศาสตร์ยังค้นไม่พบนั้น ยังมีอีกมากมายนัก ฉะนั้นทฤษฎีทางภาควิชาการต่าง ๆ จึงปรากฏว่ามีผู้ค้นพบเพิ่มเติมขึ้นอยู่เรื่อย ๆ โดยเฉพาะในโลกแห่งยุคปรมาณูนี้ ท่านมหาปราชญ์อัจฉริยะบุรุษ ศาสตราจารย์ ดร. ไอนสไตน์ผู้เป็นปรมาจารย์แห่งยุคปรมาณู ได้ค้นพบกฎเกณฑ์และทฤษฎีต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ภาคฟิสิกส์เกี่ยวกับระบบแห่งปรมาณู เกี่ยวกับทฤษฎีแห่งความสัมพันธ์ (ทฤษฎีสัมพันธภาพ) และกฎแห่งการอนุรักษ์พลังงาน โดยเฉพาะพลังงานของแสง จากผลของการคำนวณค้นคว้าทางคณิตศาสตร์บริสุทธิ์ขั้นสูง ซึ่งเป็นรหัสอันแสนจะเข้าใจถึงได้ยากด้วยแล้วยิ่งเป็นผลให้ปรัชญาว่าด้วยลัทธิวัตถุนิยมและไดอาเล็คติคแห่งซีกโลกตะวันตก ได้รับความกระทบกระเทือนหวั่นไหวทำให้นักคิด (นักปรัชญา) ทั้งหลายต่างพากันต้องใช้ความคิดค้นคว้า ศึกษา พิจารณา วิเคราะห์ วิจัย และสังเคราะห์ปรัชญาฝ่ายวัตถุนิยมกันอย่างขะมักเขม้น ซึ่งต่อไปเราคงจะได้พบเห็นกันว่า ปรัชญาลัทธิรูปนิยมหรือวัตถุนิยม ของฝ่ายตะวันตกจะมีท่าทีโน้มเอียงหันเหเข้ามาสู่ปรัชญาลัทธิจิตนิยมหรือมโนภาพนิยม และอรูปนิยม ของฝ่ายตะวันออกมากยิ่งขึ้นทุกที ซึ่งจะทำให้ได้ข้อสรุปและข้อยุติเช่นเดียวกันในที่สุด และต่อจากนี้ไปจะได้กล่าวถึงปรัชญาฝ่ายตะวันออก ซึ่งเป็นลัทธิจิตนิยมหรือมโนภาพ และอรูปนิยม ไว้บ้าง

เมื่อกล่าวถึงปรัชญาฝ่ายตะวันออกแล้ว ก็ใคร่จะนำท่านทั้งหลายให้รู้จักรูปร่างหน้าตา ลักษณะ ท่าที และจุดมุ่งหมาย แต่เพียงย่อ ๆ พอสรุปเอาแต่ใจความเพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของแนวความคิด อุดมคติ และอุดมการณ์ ระหว่างชาวบูรพประเทศ กับอัสดงคตประเทศ เพื่อเป็นความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับท่านที่สนใจจะศึกษาหรือที่อยากรู้เรื่องอันเกี่ยวกับตลาดวิชาปรัชญา ซึ่งใคร ๆ พากันกล่าวว่า เป็นเรื่องเกินสติปัญญาความรู้บ้าง เป็นเรื่องเพ้อ ๆ ฝัน ๆ ลม ๆ แล้ง ๆ บ้าง, เป็นเรื่องของคนชอบคิดที่ไม่ใคร่จะสบายนักบ้าง หรือบางคนถึงกับเยาะเย้ยถากถาง

เอาว่า พวกนักคิดประเภทนี้ เป็นพวกที่ส่วนมาก "ถังแตก" หรือ "ไส้แห้ง" ประเภทนักประพันธ์ในสมัยเมื่อ ๓๐-๔๐ ปีก่อนโน้น (แต่สมัยนี้ท่านอย่าได้ยังอาจไปตราหน้าว่านักประพันธ์เป็นคนไส้แห้งเป็นอันขาด ทั้งนี้เพราะสภาวะการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปมากชนิดกลับหลังมือเป็นหน้ามือทีเดียว) ส่วนนักปรัชญาหรือนักคิดนั้น จะไส้แห้งจริงหรือไม่ก็สุดแต่ท่านจะวินิจฉัยเอาเอง

ก่อนอื่นใคร่จะพูดถึงประเทศอินเดียหรือที่ในสมัยโบราณ (พุทธกาล, พุทธันดร) เรียกกันหลายชื่อ เช่น ชมภูทวีปบ้าง ภารตะบ้าง นั้น ในสมัยก่อนที่สมเด็จ พระบรม ศาสดา สัมมา สัมพุทธเจ้า ของ เรา จะได้ ทรง ตรัสรู้ พระ อนุตตร สัมมาสัมโพธิญาณ ได้ประกาศพระสัจจธรรมและพระสัทธรรม แก่บรรดาพุทธสาวก สาวิกา อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย เพื่อโปรดเวนัยยสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความก้าวล่วงพ้นจากห้วงทุกข์ และเพื่อความหลุดพ้นจากวัฏฏสังสาร เข้าสู่ความดับสนิทแห่งกิเลสาสวะทั้งปวง ซึ่งชนะความเกิดและความตายนั้น ได้มีปรัชญาต่าง ๆ อยู่มากมายถึง ๑๐ กิ่ง และได้แยกออกเป็นลัทธิต่าง ๆ กันถึง ๖๖ ลัทธิ หมายความว่ามีเจ้าลัทธิหรือผู้ตั้งตัวเป็นศาสดาอยู่ก่อน พระพุทธเจ้าแล้วอย่างน้อยก็ ๖๖ คน นี่ว่าเฉพาะ ลัทธิที่แพร่หลาย มีผู้เคารพนับถือเลื่อมใสมาก ส่วนลัทธิอื่น ๆ ปลีกย่อยเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีผู้อยากเป็นศาสดา แล้วตั้งตัว เป็นอาจารย์ สอนศิษย์ กลุ่มน้อย ๆ อีก มากมาย เหลือที่จะคณานับได้ รวมความว่าเป็นสมัยที่ปรัชญาเฟื่องและศาสดาเฟ้อ สอนกันไปตามแต่ที่ตนจะเกิด ความรู้สึกนึกคิด ขึ้นมาอันเป็น อุดมคติ แห่งจินตนาการใน มโนคติ มโนภาพของตนถูก ๆ ผิด ๆ ซึ่งศาสดาแต่ละคนผู้เป็นเจ้าลัทธิ แต่ละลัทธิ ต่างก็ว่าคำสอนทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ของตนถูกต้องที่สุด ส่วนของผู้อื่นผิดทั้งหมดบ้าง หรือถูกบ้างผิดบ้าง และถูกมากกว่าผิดบ้างก็มี เหตุการณ์เป็นเช่นนี้ตลอดมาจนถึงสมัยที่สมเด็จพระบรมศาสดาของชาวพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้ประกาศพระธรรมคำสอนของพระองค์ขึ้นมา ซึ่งทำให้บรรดาศาสดาเจ้าลัทธิทั้งหลาย พากันวิพากษ์วิจารณ์ไปต่าง ๆ บางเจ้าลัทธิ หรือศาสดาครูอาจารย์บางคน ก็ตำหนิติเตียน อย่างรุนแรง

เสียหาย เท่านั้นยังไม่พอบางหมู่บางคณะ ยังคิดทำลายล้างให้แหลกลาญกันอย่างชนิดที่ไม่ต้องการให้มีอะไรเหลือ แต่ในที่สุดบรรดาลัทธิต่าง ๆ ก็พากันพ่ายแพ้ประสบความล้มเหลวละลายหายสูญไปจนเกือบหมด ที่ยืนยงคงทนอยู่ได้ก็มี พรหมปรัชญา ซึ่งเป็นปรัชญาของท่านปรัชญาเมธีในสมัยก่อนเมื่อประมาณ ๕,๑๐๐ ปี คือ ท่านพรผู้เป็นต้นความคิดในทางปรัชญา จิตนิยม จากมโนภาพแห่งจินตนาการที่สร้างความเมตตา คือความปรารถนาที่อยากจะให้ผู้อื่นมีความสุขอันเกิดจากความเอ็นดูรักใคร่ด้วยใจบริสุทธิ์ ปราศจากความรู้สึกนึกคิดอันเจือปนด้วยกามารมณ์ และกรุณา คือความปรารถนา ที่อยากจะให้ ผู้อื่นพ้นจาก ความทุกข์อันเกิดจาก ความสงสารที่ เห็น ผู้อื่นได้รับทุกข์ก็พลอยมีจิตใจหวั่นไหวไม่อาจทนเห็นสภาพแห่งความทุกข์นั้น ๆ ได้ จึงคอยเอาใจช่วยเพื่อหาทางพาให้เขาเหล่านั้นพ้นออกมาเสียจากความทุกข์ด้วยประการต่าง ๆ ทุกวิถีทาง และมุทิตา คือความพลอยยินดีในความสุขของผู้อื่นด้วยใจอันบริสุทธิ์ กับอุเบกขา คือความวางเฉยต่อความสุขความทุกข์ของผู้อื่น โดยปราศจากความยินดียินร้ายในเมื่อพิจารณาเห็นว่าตนไม่สามารถเข้าแตะต้องข้องเกี่ยวหรือช่วยเหลืออะไรได้ นอกจากนั้นท่านผู้นี้ยังได้ค้นพบกฎเกณฑ์แห่งวิถีชีวิตอันเป็นผลเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งนับว่าเป็นรหัสลับที่สุดของโลกในสมัยนั้น ที่มนุษย์ทุกคนมีความกระหายใคร่อยากจะรู้เป็นที่สุด แหละรหัสลับที่สุดในโลกดังกล่าวนี้ได้แก่ มนุษย์กระทำการอย่างใดไว้ มนุษย์จะได้รับผลตอบแทนจากการกระทำนั้น ๆ อย่างไรเพียงใด (แค่ไหน, เท่าใด, มากน้อย) และผลของการกระทำของมนุษย์นั้นจะมีผลยืนยาวนานไปสักเท่าใดอีกนานสักเท่าใด (เร็วหรือช้า) กว่าที่จะได้รับ และจะได้รับไปเป็นเวลาติดต่อกันตลอดไป นานเท่าใดหรือเว้นระยะ เป็นห้วง ๆ แต่ละห้วงจะกินเวลานานเท่าใด ซึ่งปรัชญาของท่านพรนี้ ต่อมาได้เป็นต้นกำเนิดของ "ลัทธิพราหมณ์" และในที่สุดได้กลายมาเป็น "ศาสนาพราหมณ์" ส่วนรหัสอันลึกลับที่ท่านปรัชญาเมธีพรผู้นี้ค้นพบเป็นคนแรกนั้น ต่อมาได้มีผู้ให้ชื่อว่า "พรหมลิขิต" ซึ่งความจริงหาใช่พระพรหมเป็นผู้ลิขิตให้ไม่ หากแต่มนุษย์นั่นเองเป็นผู้ลิขิตขึ้น เป็นของแต่ละ

บุคคลไปโดยมีพระพรหม เป็นผู้รักษาลิขิตนั้นไว้และมีหน้าที่ พิจารณาให้ผลตอบแทนแก่การกระทำหรือที่เรียกว่า "กรรม" ของมนุษย์นั่นเอง อันปรัชญาของท่านพรหรือลัทธิและศาสนาพราหมณ์นั้น ได้มีส่วนสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอย่างใกล้ชิดกับปรัชญาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่า พุทธปรัชญา และกับ พุทธศาสนา ของพระพุทธองค์มาก จนเกือบจะแยกกันไม่ออก ส่วนปรัชญาสาขาอื่น ๆ อีก ๑๐ สาขา ซึ่งแยกกันออกเป็นลัทธิต่าง ๆ กว่า ๖๖ ลัทธินั้น บางปรัชญาและบางลัทธิก็มีส่วนที่คล้ายคลึงกับพุทธปรัชญาและพุทธศาสนาอยู่บ้าง แต่บางปรัชญาหรือบางลัทธิ ก็มีความแตกต่างกว่ากันไปไกลมาก จนไม่อาจเทียบเคียงกันได้เลย ปรัชญาในสาขาต่าง ๆ ทั้ง ๑๐ สาขานั้น ได้แก่ .-

๑. **ปรัชญาสัสสตวาท** ซึ่งสอนว่า อัตตาและโลก เที่ยงแท้ทุกอย่างอยู่ยงคงทน เพราะระลึกชาติได้บ้าง คิดเอาเองบ้างมี ๔ ลัทธิ

๒. **ปรัชญาเอกัจจสัสสตวาท** สอนว่า อัตตาและโลกนั้น บางอย่างเที่ยงบางอย่างไม่เที่ยง เพราะระลึกชาติได้เฉพาะชาติที่เป็นเทพ เป็นพรหมเท่านั้น มี ๘ ลัทธิด้วยกัน

๓. **ปรัชญาอันตนันติกวาท** สอนว่า อัตตา และโลก มีทั้งที่สุดและไม่มีที่สุด ด้วยอาศัยเจโตสมาธิ (สมาธิแห่งจิต) บ้าง ด้วยความหลงผิดคิดเอาเองบ้าง มี ๔ ลัทธิ

๔. **ปรัชญาอมราวิเขปิกา** สอนให้พูดดิ้นได้ไม่ตายตัว เพราะกลัวถูกซักกลัวเป็นมุสาวาท กลัวเป็นอุปาทานด้วยความหลงใหลพั่นเฟือนของจิตใจบ้าง จึงพูดไม่ตรง มีอยู่ ๔ ลัทธิ

๕. **ปรัชญาอธิจสมุปปันนิกวาท** สอนว่า อัตตา และโลก เกิดขึ้นเองลอย ๆ เพราะอ้างว่าระลึกชาติได้ถึงอสัญญีสัตว์ (สัตว์ที่ไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น) บ้าง และนึกคิดเอาเองบ้าง มี ๒ ลัทธิ

๖. **ปรัชญาสัญญีวาท** สอนว่า อัตตา และโลก มีสัญญา (ความรับรู้ต่าง ๆ) เช่นมีรูปก็มี ไม่มีรูปก็มี จะว่ามีรูปก็ไม่ใช่ ไม่มีรูปก็ไม่ใช่ ทั้งนี้รวมทั้งสุข, ทุกข์, โรค และสัญญา ทั้งเหมือนกันและต่างกัน มีทั้งมากและน้อย มีที่สุดและไม่มีที่สุด เลยเอาอะไรแน่นอนไม่ได้สักอย่างเดียว ลัทธิปรัชญานี้มีอยู่มากถึง ๑๖ ลัทธิ แตกแยกออกไปตามความคิดความเห็นของแต่ละเจ้าลัทธิ แต่มีข้อยุติว่าตายแล้วยังมีสัญญาอยู่

๗. **ปรัชญาอสัญญีวาท** สอนเช่นเดียวกับปรัชญาสัญญีวาท แต่ในทางตรงข้ามคือ ไม่รับรู้อะไรทั้งนั้น แต่ว่าตายแล้วไม่มีสัญญา คือความรับรู้อะไรทั้งสิ้น พวกนี้มีอยู่ทั้งหมด ๘ ลัทธิ สุดแต่ความคิดเห็นของเจ้าลัทธิ

๘. **ปรัชญาเนวสัญญานาสัญญีวาท** สอนว่า อัตตา นั้นจะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่จะว่าไม่มีสัญญาก็ไม่เชิง จะอยู่หรือตายก็เช่นเดียวกัน ประเภทนี้มีอยู่ ๘ ลัทธิเช่นกันแล้วแต่ความคิดเห็นของเจ้าลัทธิ

๙. **ปรัชญาอุจเฉทวาท** สอนว่า อะไร ๆ ก็ไม่มีทั้งนั้น ตายแล้วสูญสิ้นทั้งหมด บาปบุญคุณโทษไม่มี ฉะนั้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่จะทำอะไรก็ทำได้ เพราะทำแล้วก็แล้วกันไป ไม่ต้องรับผลอะไรทั้งนั้นโดยเฉพาะความชั่วที่เป็นบาป แม้กระทั่งบุญคุณอะไรก็ไม่มีไม่ว่าจะเป็น บิดา มารดา ครู อาจารย์ ที่เกิดมาได้ก็เพราะความต้องการปลดเปลื้องทางกามารมณ์ของมนุษย์คู่หนึ่งเท่านั้น (น่ากลัวมาก) พวกนี้มีอยู่ ๗ ลัทธิ ซึ่งขึ้นอยู่กับความรู้สึกนึกคิดของเจ้าลัทธิ ผู้เป็นศาสดาและทุกลัทธิถือว่า ตายแล้วสูญหมดเหมือนกันทั้งสิ้น กับถือเอารูปฌาน หรือโลกุตตรฌาน ๔ มาเป็นอารมณ์ด้วย (อากาศานัญจายตน, วิญญานัญจายตน, อากิญจัญญายตน และเนวสัญญานาสัญญายตนะฌาน)

๑๐. **ปรัชญาทิฏฐธรรมนิพพานวาท** สอนให้ถือ การกระทำในปัจจุบันเป็นใหญ่ว่า ทุกอย่างจะถึงที่สุดคือความดับสิ้นไปเมื่อบรรลุผลแห่งการกระทำนั้น แม้ใน

ทางกามคุณทั้ง ๕ (รูป, รส, กลิ่น, เสียง, สัมผัส) และรูปฌานหรือโลกียฌาน ๔ (ปฐม, ทุติย, ตติย, จตุถฌาน) พวกนี้มีอยู่ ๕ ลัทธิด้วยกัน

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบรรดาพวกนักปรัชญาที่เป็นเจ้าลัทธิ หรือศาสดาของสานุศิษย์ทั้งหลายใน ๑๐ สาขา รวม ๖๖ ลัทธินี้ว่า "เสมือนปลาที่ติดอยู่ในอวนอันถูกล้อมอยู่ภายในขอบเขตจำกัด ได้แต่ดำผุดดำว่ายอยู่แต่ภายในวงล้อมแห่งอวนนั้น ย่อมจะต้องตกเป็นลาภของชาวประมงและเป็นเหยื่อของผู้บริโภคและสูญสิ้นหมดไปในที่สุด ไม่มีวันที่จะรอดพ้นไปได้เลย แม้แต่สักตัวเดียว" เราจึงมักจะเรียกปรัชญา ๑๐ สาขา ๖๖ ลัทธินั้นว่า "ปรัชญาปลาติดอวน"

นอกจากปรัชญา ๑๐ สาขา ๖๖ ลัทธิดังกล่าวแล้ว ยังมีปรัชญาที่คนในยุคโบราณก่อนพุทธกาล (พุทธันดร) นับถือและยกย่องกันมากอีก ๑๐ สาขา และต่อมามีพุทธปรัชญาเพิ่มขึ้นอีก ๑ สาขา จึงรวมเป็น ๑๑ สาขา ได้แก่

๑. **ปรัชญามิลักขะ** (ทัสสยุ) ของชนเผ่า นิกริโต (นิกรอย+อินโดมองโกลอย คือ อินเดีย+มองโกเลียน) ตามตำราอุปนิษัทเดิมมีอยู่ ๑๐ บท ขณะนี้มี ๑๐๘ บท สอนทฤษฎีแห่งความหมุนเวียนของกรรม (การกระทำ) และการเกิดดับของวิญญาณโดยละเอียดว่า มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยตลอด เช่น มีการเกิด (ความเกิด) ก็ต้องมีการตาย (ความดับ) ไม่มีความเกิดแล้ว ความตายก็มีไม่ได้ และวางหลักไว้ว่า "ใครทำกรรมอย่างใดไว้ ก็จะต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้นเสมอไปไม่มีใครช่วยได้ และด้วยผลแห่งกรรมนี้ย่อมทำให้มนุษย์ต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ตลอดไปกับสอนถึงความหลุดพ้นและแนวทาง (หนทาง = มรรค) แห่งความหลุดพ้นจากกรรม เพื่อไม่ต้องให้มาเกิดมาตายกันอีก" ซึ่งจากแนวความคิดอันนี้ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงทำให้แจ้งซึ่งอริยสัจจสี่และอริยมรรคแปด (จตุราริยสัจจ และอัฏฐังคิกมรรค) ปรัชญานี้มีมาก่อนพระพุทธศาสนาถึง ๑,๕๐๐ ปีแล้ว พวกนิกริโตนี้กล่าวกันว่า เป็นชนชาติที่มีความเฉลียวฉลาดมาก ก่อนจะตกเป็นทาสของพวกอารยัน

๒. **ปรัชญาสางขยะ** ของท่าน กบิลฤาษี (ผู้ให้ที่และชี้ที่สร้างกรุงกบิลพัสดุ) กับของท่านโยคีปตัญชลี ผู้เป็นปรัชญาเมธีแห่งปรัชญาโยคะ ในต่อมาภายหลังท่านทั้งสองนี้เป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมยกย่องนับถือของชนเผ่ามิลักขะ อย่างสูงยิ่ง

ท่านปรัชญาเมธีกบิลฤาษี เป็นเจ้าของปรัชญาสางขยะหรือลัทธิสางขยะที่สอนกันอยู่อย่างแพร่หลายในเมืองกบิลพัสดุ ซึ่งเป็นแหล่งกลางของการศึกษาวิทยาการต่าง ๆ โดยเฉพาะสอนปรัชญาลัทธิสางขยะ (สังขยา = จำนวนนับ, สัมยัคชาญ = การรู้ที่รู้ชอบ) อันว่าด้วย "ความเป็นอิสระทางใจของมนุษย์ ไม่ให้ตกเป็นทาสของเทพเจ้าองค์ใด และสอนให้มนุษย์ยึดถือหลักของเหตุผลเป็นใหญ่กว่าสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น (คล้ายกับลัทธิเหตุผลของฝ่ายตะวันตกที่กล่าวแล้ว เข้าใจว่าทางตะวันตกมาคัดลอกเอาแนวความคิดนี้ไปจากอินเดีย) ชี้ให้มนุษย์เห็นว่า ควรจะเชื่อเฉพาะเรื่องและสิ่งต่าง ๆ ที่มีเหตุผลเท่านั้น โดยไม่ต้อง คำนึงว่าจะถูกเทพเจ้าหรือพระผู้เป็นเจ้าลงโทษ ทั้งพยายามไม่ให้เชื่อว่า พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างโลกหรือสร้างอะไร ๆ ทั้งสิ้น ต่อมาปรัชญา หรือลัทธินี้มีชื่อว่า "นิรีศวรสางขยะ" คือลัทธิสางขยะที่ไม่เชื่อพระผู้เป็นเจ้าไม่มีพระผู้เป็นเจ้า (นิร + อีศวร = นิรีศวร) โดยวางหลักการไว้ว่า "อะไร ๆ ในโลกต้องมีเป็นของคู่กันเสมอไป คือมีประกฤติ (ธรรมชาติ) กับบุรุษ (ดวงจิตอันผ่องใส) ลองเปรียบเอาง่าย ๆ ว่า ประกฤติ (หญิง) และบุรุษ (ปุริส = ผู้ชาย) ประกฤติเป็นฝ่ายวัตถุ ส่วนบุรุษเป็นฝ่ายจิต (อรูป) หรือที่แท้คือวิญญาณนั่นเอง" ปรัชญาลัทธิสางขยะ มีตำรา ๒ เล่ม เรียกว่า "สางขยะสูตร์" กับ "สางขยะปรวจนะ" คือคำบรรยายโดยละเอียด ต่อมาปรัชญาเมธีของลัทธินี้แต่งขึ้นอีกเล่มหนึ่งชื่อ "สางขยะการิก" ท่านผู้นี้คือท่านอิศวรกฤษณะ (อิศวรณารายณ์) ความละเอียดมีมากมาย และเป็นที่เชื่อกันว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงศึกษาปรัชญาลัทธิสางขยะโดยละเอียด แล้วทรงนำไปใช้ เป็น ความรู้ใน การพิจารณา ค้นคว้าธรรมต่อโดย ตนเอง จนได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ได้ตรัสรู้เป็นพระอนุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยการพิจารณา วิเคราะห์ วิจัยหาเหตุผลต่าง ๆ ประกอบเข้าอีก ในด้านวิวัฒนาการ

แห่งหลักวิชาและในด้านพัฒนาการแห่งความรู้ความคิดของพระองค์เอง เช่น พอเห็นของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (วัตถุ, รูป) ก็ไปพิจารณาวิเคราะห์ วิจัย ถึงเหตุอันเกิดผลเช่นนี้จนรู้ชัด เป็นต้น เพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นในที่สุด

๓. **ปรัชญาโยคะ** ท่านโยคีปตัญชลี ผู้ได้ศึกษาปรัชญาสางขยะมาอย่างเจนจบ เป็นผู้วางรากฐานและกำหนดเป็นลัทธิโยคะขึ้นโดยมีหลักการในอันที่จะทำตัวให้หลุดพ้นจนสามารถถึงพระผู้เป็นเจ้าให้จงได้ ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่กล่าวไว้ในหลักปรัชญาของลัทธิโยคะนั้นว่า "ไม่ว่าจะเป็นลัทธิใด ๆ ก็ตาม หากผู้ศึกษายึดถือปฏิบัติยังไม่สามารถทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ผ่องใสได้แล้ว ย่อมเป็นการยากมากที่จะเข้าถึงหลักการอันแท้จริงของปรัชญาหรือลัทธิ แม้ศาสนานั้น ๆ ได้ และผู้ที่จะถือว่าเข้าถึงหลักปรัชญาลัทธิโยคะนั้น จะต้องเป็นผู้ปฏิบัติข่มและถอนกิเลสทั้งหลายที่หมักหมมอยู่ในร่างกายและจิตใจ ออกจนหมดสิ้นแล้ว อันเชื่อได้ว่าร่างกายและจิตใจสะอาดหมดนั่นแหละ จึงจะมองเห็นทางเดินที่ถูกต้องได้" จากคำสอนเช่นนี้จึงทำให้บรรดาโยคี ทั้งหลาย ผู้ถึง ปรัชญาลัทธิโยคะเกิดหาทางบำเพ็ญ ตบะ ทรมานร่างกายและจิตใจ (อัตตกิลมถานุโยค) เพื่อเผาผลาญกิเลส กันอย่างทารุณที่สุดด้วยประการต่าง ๆ ดังที่เคยรู้กันมาแล้ว นอกจากการบำเพ็ญ ตบะ (พิธีข่มกิเลสโดยการทรมานตัว, การบำเพ็ญเพื่อให้กิเลสเบาบาง, ทำความเพียรเพื่อเผาผลาญกิเลส) แล้วยังมีข้อวินัยบัญญัติให้ปฏิบัติอีก ๕ ประการ ได้แก่ งดเว้นจากการฆ่า (การเบียดเบียน), ให้มีความซื่อสัตย์, เว้นจากการลักขโมย เว้นจากการล่วงละเมิดในพรหมจรรย์ และ เว้นจากการรับสิ่งของที่ไม่จำเป็นใด ๆ ทั้งสิ้น ดู ๆ ก็คล้าย ศีล ๕ ของพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ อีกมากมาย ตลอดไปจนถึงการบำเพ็ญฌาน (ธยานะ) คือ เพ่งจิตในอารมณ์ต่าง ๆ และการปล่อยจิตออกจากกายเข้าสู่วัตถุหรือเข้าไปรวมอยู่กับวัตถุ ทั้งยอมรับนับถือเรื่องพระผู้เป็นเจ้า กับยังกำหนดคุณสมบัติของเทพและการเป็นเทพไว้อีกด้วย ซึ่งแตกต่างไปจากคุณสมบัติของพระผู้เป็นเจ้าหลายประการ รวมทั้งให้มีการสวดอ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้า เพื่อฝึกจิตให้เข้าสู่สมาธิเพื่อเพิ่มพลังแห่งจิตให้สูงขึ้นจนสามารถบังคับร่างกายและอะไรต่ออะไรได้หมด สอน

ให้รู้คุณพระผู้เป็นเจ้าและตอบแทนคุณด้วยการประพฤติดี ประกอบการบุญกุศล ฟอกจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ด้วยการบำเพ็ญฌาน และในที่สุดให้มอบอุทิศกายถวายชีวิตให้แก่พระผู้เป็นเจ้า

๔. **ปรัชญาชิน** ของมหาวีระ (นิครนนาถบุตร ซึ่งถือการนุ่งลมห่มฟ้าเป็นชีเปลือยเป็นหลักธรรมชาติ) ชิน (ชินะ) แปลว่าผู้ชนะ ถามว่า ชนะอะไร ตอบว่า ชนะทุกอย่างไม่ว่าลัทธิใด ศาสนาใด หรือ ปรัชญาของใคร ไม่ว่าพระผู้เป็นเจ้าหรืออะไร ๆ ทั้งนั้น ชิน สอนว่าไม่ต้องนับถือ ขอแต่ให้สาวก (สานุศิษย์) มุ่งหน้าแต่ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเพียงอย่างเดียวเป็นพอ โดยยึดหลักกรรมและสังสารวัฏฏเป็นที่ตั้ง" ไม่สอนเรื่องอัตตา เรื่องโลก เพราะถือว่ายุ่งยากวุ่นวายมาก ยิ่งพูดกันมากยิ่งเถียงกันไม่มีที่สิ้นสุดเสียเวลาเปล่า ๆ หาประโยชน์อันใดมิได้ ไม่ใช่ทางแห่งความหลุดพ้นกลับยิ่งเป็นการกวนกิเลสกันให้มากยิ่งขึ้น เพราะการขัดคอขัดใจกันจะยิ่งทำให้เกิดการวิวาทบาดหมางกัน แตกความสามัคคีไปกันใหญ่ ชิน สอนว่า "พระผู้เป็นเจ้าเป็นเรื่องเพ้อฝันไม่มีตัวตนอะไรจริงจัง ใครสร้างมนุษย์ ถ้าไม่ใช่มนุษย์ด้วยกันเอง เพราะมนุษย์มีตัวตนเคลื่อนไหวได้ กินได้ เสพกามได้ จึงสืบพันธุ์กันได้ พระเป็นเจ้าจะมาทำอะไรให้ได้ ล้วนเป็นเรื่องคิดกันเอาเอง ยึดเอาเป็นอุปาทานทั้งนั้น ทั้งเรื่องอานุภาพของพระผู้เป็นเจ้าก็เหมือนกัน ไม่เห็นว่าน่าจะมีได้อย่างไร ถ้ามีจริงก็ควรแสดงอะไร ๆ ให้เห็นกันบ้าง นี่ก็ไม่เห็นแสดงอะไรเลย โลกยุ่ง ๆ อยู่เดือดร้อนอยู่ ก็ไม่เห็นช่วยอะไรได้ ไม่เห็นสร้างสรรค์อะไรที่เป็นประโยชน์แก่โลก แก่มนุษย์ขึ้นมาให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุข ร่มเย็น อะไรสักอย่างได้ ไม่เห็นทำอะไรที่จะอำนวยประโยชน์สุขให้กับโลกได้เลย กลับปล่อยให้มนุษย์ต้องทนทุกข์ทรมานอดอยากยากจน เบียดเบียนแก่งแย่ง ปล้นสดมภ์ รบราฆ่าฟันกันล้มตายลงมากมาย บางคนด่าทอดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยามพระผู้เป็นเจ้า ๆ ก็ไม่เห็นว่าจะทำอะไรได้ คนที่จงรักภักดีก็ไม่เห็นจะช่วยอะไรได้ กลับต้องประสบเคราะห์กรรมล้มหายตายจากล่มจมไปก็มาก ถ้าพระเป็นเจ้ามีจริงและทรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมจริง ก็คงต้องแสดงอะไรออก

มาบ้าง นี่ไม่เห็นมีอะไรเลย ทำไมพวกที่เหี้ยมโหด ดุร้าย ทารุณ และไม่นับถือความดีอะไรเลย ก็ยังอยู่กันได้อย่างสุขสบาย ทำไมจึงไม่ดลใจให้กลับทำความดีและนับถือพระเจ้าบ้าง" ด้วยเหตุนี้ ปรัชญาแห่งลัทธิจีน จึงไม่สอนให้นับถือหรือเชื่อเรื่องพระผู้เป็นเจ้า นอกจากที่กล่าวนี้ยังมีรายละเอียดทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติต่าง ๆ อีกมากมาย ซึ่งจะไม่ขอนำมาเล่าไว้ในที่นี้ เพราะมิได้มุ่งหมายจะให้เป็นตำราหากเป็นเพียงการเล่าสู่กันฟังในยามว่าง

๕. **ปรัชญาโลกายตะลัทธิจารวาก** เป็นปรัชญาฝ่ายรูปนิยม หรือวัตถุนิยมอีกแบบหนึ่ง ซึ่งมีหลักคำสอนให้เชื่อแต่สิ่งที่มองเห็นได้, ลูบคลำ จับต้องได้ ถ้าสิ่งทั้งหลายนอกเหนือไปจากนี้แล้วห้ามเชื่อเด็ดขาด เพราะถือว่า กาย (รูป) เท่านั้นสำคัญกว่าสิ่งใดทั้งหมด ถ้ากายไม่มีอย่างอื่นก็ไม่มี เช่น จิตจะมีได้ก็เพราะมีกาย จิตต้องอาศัยกาย กายเกิดจิตเกิด กายดับจิตดับ ไม่ให้เชื่อสิ่งต่าง ๆ ที่มองเห็นด้วยตาไม่ได้ และไม่อาจเข้าใจได้ด้วยอาศัยเพียงนึกเอาเดาเอา เพราะถือว่าสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ของจริง ไม่มีอยู่จริง ไม่ให้ยอมรับนับถือพระเป็นเจ้า จิต วิญญาณ นรก สวรรค์ และห้ามคิดเรื่องตาย–เกิดหรือทำไมจึงต้องตาย จะมาเกิดอีกหรือไม่ตายแล้วไปไหน ทำไมจึงไปเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนเป็นเรื่องที่มองไม่เห็น รู้ไม่ได้ ไม่สามารถทำความเข้าใจได้ จึงดูประหนึ่งเป็นเรื่องเพ้อฝันกันไปเท่านั้นเอง และคนที่ตายแล้วก็ไม่เคยมาบอกเล่าหรือยืนยันว่าตนตายแล้วไปไหน จะมาเกิดอีกหรือไม่ คอย ๆ อยู่เท่าใดก็ไม่เห็นมีใครมาบอกมายืนยันในเรื่องเหล่านี้สักครั้งหนึ่งเลย ลัทธินี้สอนว่า "โลกประกอบขึ้นและทรงอยู่ด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน, น้ำ, ลม และไฟ ไม่ว่าอะไร ๆ ในโลกก็เกิดขึ้นจากธาตุจตุรภูตินี้ โดยเฉพาะคนและสัตว์ เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ธาตุทั้ง ๔ ที่คุมกันอยู่ก็แตกแยกสลายตัวกลับไปเป็นตามสภาพเดิมของมัน ไม่มีอะไรที่จะดำรงคงทนอยู่ได้ ไม่มีและไม่ใช่อาตมันและอัตตา (ตัวตน) ตายแล้วสูญสิ้นหมดทุกอย่าง ไม่มีจิตอมตะ ไม่มีวิญญาณ ไม่มีนรก ไม่มีสวรรค์ มีแต่ความหมดสิ้น แต่สอนว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นั้น มีจิต

เป็นเครื่องรับรู้ รู้สึก สุข ทุกข์ และเป็นที่เกิดของความนึกคิด แต่จิตก็คงเป็นเพียงวัตถุที่อาศัยร่างกายอันเป็นผลพลอยได้ของร่างกาย เท่านั้นเอง ทุกอย่างในโลกล้วนเกิดจากวัตถุ ถ้าไม่มีวัตถุก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้นแม้กระทั่งจิต ผลสุดท้ายสรุปคำสอนเป็นข้อยุติลงง่าย ๆ ว่า "วัตถุต่อวัตถุผสมผสานกันอย่างกลมกลืนเข้าด้วยกันแล้วย่อมก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นได้ไม่ว่าอะไรทั้งนั้น ไม่ว่าสรรพสิ่งใด ๆ แม้คนและสัตว์ต้นไม้ก็เกิดจากการผสมกลมกลืนกันระหว่างวัตถุ (ผสมพันธุ์) ทั้งสิ้น" กับสอน "ไม่ให้เชื่อกรรมหรือการกระทำใด ๆ ที่ว่ากรรมนั้นจะให้ผลและยังคงให้ผลต่อเนื่องกันอยู่ตลอดไป" นี่คือข้อเสียหายอย่างมากที่สุดของปรัชญาลัทธิจารวาก (โลกายตะ, โลกายติกะ) จึงทำให้พวกที่ถือลัทธินี้พากันแสดงและใฝ่หาความสุขทางกาย เพื่อบำรุงบำเรอจิตใจกันเป็นการใหญ่ พยายามหาความสุขใส่ตัวให้มากที่สุดในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะตายแล้วไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป เพราะสูญหมด "ไม่มีความหลุดพ้น" หรือความดับในอะไร ๆ ทั้งสิ้น ตรงข้ามกลับเห็นว่าความเชื่อในเรื่องความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ ดับกิเลส เป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ โดยถือเสียว่า "ความตายเป็นสิ่งเดียวเท่านั้นที่สามารถดับทุกข์ทั้งหลายได้สิ้น" ทั้งสอนว่า "การที่มัวเป็นกังวลเรื่องพระผู้เป็นเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ต้องคอยบวงสรวงสังเวย ก็ดีการคอยคิดฝันแต่เรื่องสวรรค์นิพพานก็ดี นั้น ดูน่าสมเพทเวทนามาก เพราะตกอยู่ในอำนาจคำหลอกลวงของคนโง่ ๆ และพวกพระที่คอยหาประโยชน์ ฉวยโอกาสหาความสุขจากคนอื่นโดยไม่ต้องทำอะไร (ขี้เกียจ) ฉะนั้นจงเอาเงิน ๑ บาทในวันนี้ดีกว่าคอยทองคำในวันหน้า ซึ่งไม่มีหวังจะได้ จงใช้ทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความเหนื่อยยากให้สบายดีกว่าจะหอบหิ้วไปให้คนอื่นใช้เพื่อให้เขาช่วยหาทางสวรรค์ให้และคนที่ดีที่สุด เก่งที่สุดนั้น คือ คนที่สามารถหาความสุขใส่ตนได้มากที่สุด ทำให้ความทุกข์ลดน้อยลงที่สุด" ด้วยเหตุนี้จึงเรียกปรัชญา และลัทธินี้ว่า "ปรัชญาลัทธิถือความผาสุกเป็นจุดสุดยอด" โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงศีลธรรมจริยธรรมและคุณงามความดีอะไรเลย ดังจะเห็นได้จากคำสอนที่ว่า "การลักขโมยที่ถือกันว่าไม่ดีนั้น ก็ไม่เห็นว่าจะไม่ดีที่ตรงไหน เพราะความจริงพวกเศรษฐี นายทุน

เจ้าของที่ดิน พ่อค้าวานิชใหญ่ ๆ โต ๆ มั่งมีมาก ๆ ที่แท้ก็คือ พวกมหาโจรที่ขโมยเอาเงินทองของราษฎรไปเก็บสะสมไว้ เพื่อปรนเปรอ บำรุงบำเรอ ความสุขความ มีอำนาจวาสนาของตนนั่นเอง คนพวกนี้แหละควรถูกประนามให้มากกว่าพวกขโมยที่ยากจนข้นแค้นแล้วความหิวโหยบีบบังคับให้ต้องขโมยเสียอีก อนึ่งที่ว่าคนดีต้องเป็นคนยากจนข้นแค้นต้องอดโซไปจนตายโดยที่ไม่สามารถทนต่อความอดอยากยากจนนั้นหาถูกต้องไม่ เพราะมนุษย์ทุกคนเกิดมาควรมีสิทธิเสมอภาคกันในการครองชีพ แต่มิใช่เพราะพวกที่อวดว่า ตัวฉลาดกว่า มีอำนาจวาสนามากกว่า มั่งมีเงินทองมากกว่า (เพราะสะสมไว้มากทั้งด้วยตนเองและบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย ให้มรดกตกทอดมา) ดอกหรือ ที่พากันออกกฎหมาย กำหนดระเบียบวางข้อบังคับ ตราบทบัญญัติต่าง ๆ ขึ้นไว้เพื่อป้องกันตนเองมากมายจนเป็นเหตุนำความยุ่งยากวุ่นวายต่าง ๆ มาให้เกิดขึ้นแก่สังคมมนุษย์โดยทั่วไปจนทุกวันนี้" ความคิดเห็นเช่นนี้ดูน่ากลัวมากบางอย่างแม้จะถูกตามธรรมชาติและคุยุติธรรมก็จริงอยู่ แต่จะเป็นการยุยงให้เกิดการจลาจล และความไม่สงบเรียบร้อย ความไม่ปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนมากทีเดียว ฉะนั้นจึงควรจะต้องพิจารณากันให้ลึกซึ้ง นอกจากนั้นพวกที่นับถือลัทธิโลกายตะนี้ ยังมองเห็นพวกนักศาสนาหรือที่นับถือศาสนาอย่างเคร่งครัดกลายเป็นตัวตลกที่น่าสมเพทเวทนาไปเสียอีก โดยกล่าวว่า "คนพวกนี้ชอบทำตัวเป็นนักบุญ สร้างกุศล บำเพ็ญทาน เหมือนแสดงจำอวดในที่สาธารณะ ดูตลกน่าขบขันให้คนอื่นเห็นว่า เป็นคนมีจิตใจดี มีเมตตากรุณาแก่คนยากจน ที่แท้ก็ทำเพื่อประโยชน์ของตัวเองทั้งสิ้น คงจะนึกว่าคนอื่นไม่รู้ จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน ฉะนั้นจงอย่าไปพลอยหลงตกหลุมพรางด้วยเป็นอันขาด" นี่ยิ่งน่ากลัวมาก มันพาให้ลงนรกชัด ๆ ทีเดียว ถ้าใครศึกษาลัทธิของนักปรัชญาแบบรูปนิยมหรือวัตถุนิยม แบบนี้ต้องพิจารณาให้ดี ต้องมีหลักวิชามากพอ ต้องมีปัญญาและสติเป็นเครื่องวินิจฉัยอย่างถูกต้อง มิฉะนั้นจะไปกันใหญ่ รายละเอียดของเรื่องยังมีอีกมาก แต่จะขอยุติไว้เพียงนี้ เพราะยังมีเรื่องที่จะเล่าต่อไปอีกหลายเรื่องด้วยกัน

๖. **ปรัชญาของท่านพรหรือลัทธิ (ศาสนา) พราหมณ์** ในตอนต้น ๆ ได้กล่าวถึงปรัชญาของท่านผู้นี้มาบ้างแล้ว และได้ชี้ให้เห็นว่าลัทธิพราหมณ์หรือศาสนาพราหมณ์ กับพุทธปรัชญาและศาสนาพุทธนั้นใกล้ชิดคลุกคลีกันมากจนเกือบจะแยกกันไม่ออก แม้แต่บรรดาพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาของทั้งสองลัทธินี้ ก็คลุกเคล้าปะปนกันจนเกือบจะไม่ทราบว่าตอนไหนเป็นของฝ่ายไหน ตลอดจนคำสวดพระปริตต่าง ๆ ในฝ่ายพุทธศาสนาที่ใช้ในการเจริญพระพุทธมนต์ ก็คล้ายคลึงกับการสาธยายร่ายพระเวท (สวด) โดยเฉพาะ ฤคเวท ที่พราหมณ์ใช้สวดสดุดีปวงพรหมและทวยเทพเจ้าทั้งหลาย ของพุทธก็มีกล่าวถึง เทวดาและพรหมต่าง ๆ เช่นกัน (ดูพระสูตรและพระปริตรต่าง ๆ) ปรัชญาลัทธิพราหมณ์นี้ ท่านฤาษีพรผู้เป็นปรัชญาเมธีเอกของโลกสมัยเมื่อ ๕,๐๐๐ ปีกว่ามาแล้ว เป็นผู้ค้นพบและประกาศสั่งสอนคนในสมัยนั้นไว้ คัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์นั้น มีอยู่ ๓ คัมภีร์ที่นับว่าเป็นของโบราณดั้งเดิม คือ ๑. คัมภีร์ฤคเวท (กล่าวแล้ว) ๒. คัมภีร์สามเวท สวดในพิธีกรรมถวายน้ำโสม (ต้นไม้ชนิดหนึ่งเกิดบนภูเขาหิมาลัย อากาศหนาว) แต่งต่อเติมมาจากคัมภีร์ฤคเวท ซึ่งถือว่าเป็นต้นตำรับใหญ่ โดยแต่งเป็นคำสวดร้อยกรอง เช่น โคลง, ฉันท์, กาพย์, กลอน, ร่าย ต่าง ๆ ทั้งยาวและสั้น กับ ๓. คัมภีร์ยชุรเวท ซึ่งเป็นต้นตำรับในการกำหนดพิธีการต่าง ๆ ในการกระทำบวงสรวงสังเวยพระผู้เป็นเจ้า, พรหม และเทพเจ้าทั้งปวง เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อความถูกต้อง เพื่อแสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีการอันระบุถึงความยิ่งใหญ่ของชนชาติอารยัน ที่เคยมีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วแต่ครั้งในสมัยโบราณ มีการบูชายัญทั้งด้วย ไฟ และ ชีวิต (ยัญญ์) คือการบูชายัญด้วยไฟนั้นได้แก่เอาสิ่งของที่จะบูชาเผาไฟเพื่อส่งกลิ่นถึงผู้ที่ตนจะบูชา ส่วนการบูชาด้วยชีวิต (ยัญญ์) นั้น ก็เอาคน, สัตว์ มาฆ่าเพื่อบูชาด้วยเลือด เนื้อ และอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย บางทีเมื่อฆ่าแล้วก็มีการเผาไฟทั้งสด ๆ ด้วย (โหดร้ายมาก) การทำบูชายัญด้วยชีวิต (ยัญญ์) คือการฆ่านั้นมีทั้งฆ่าคน, ม้า, วัว, ควาย, แพะ, แกะ การฆ่าม้าเรียกว่า "พิธีอัศวเมธ" เริ่มด้วยการปล่อย "ม้าอุปการ" ม้านี้ไปถึงเมืองใด

ประเทศใด ประเทศเจ้าของม้าก็ยกทัพตามไปตีเอาเป็นเมืองขึ้น รบราฆ่าฟันกันพินาศ ชนะบ้าง แพ้บ้าง ถ้าชนะเมื่อได้เมืองขึ้นจนครบตามที่ม้าอุปการวิ่งไป และทำพิธีฉลองสมโภชกันเสร็จแล้วก็ทำพิธีฆ่าม้านั้นบูชายัญ (ยัญญ์) เสีย เพื่อบวงสรวงสังเวยเทพที่เคารพนับถือ นับว่าร้ายกาจพอดู เป็นอุบายในการล่าเมืองขึ้นของกษัตริย์สมัยโบราณ ต่อมาเมื่อพวก ฮินดู นับถือวัวว่า เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของพระมหาเทพอิศวรมากขึ้น จึงต้องเลิกพิธีทำยัญฆ่าวัวเสีย มาฆ่าควายและสัตว์อื่น ๆ แทน ส่วนการฆ่าคนเพื่อทำยัญนั้น ได้เลิกมานานแล้ว เพราะเห็นว่าเป็นการโหดร้ายทารุณมาก และ ๔. คัมภีร์อาถรรพณ์เวท เป็นมนต์ต่าง ๆ ที่ใช้สวดภาวนาเพื่อทำพิธีเกี่ยวกับไสยศาสตร์ทั้งปวง ได้แก่การทำเครื่องรางของขลัง สะกดและปลุกวิญญาณผู้ตาย (ผี) ตลอดจนการทำเสน่ห์เล่ห์กล, ฝังรูป, ทำรอย, ปิดไส้, ปังพื้น ฝังอาถรรพณ์ ลงอาคมต่าง ๆ ที่สำคัญที่สุดคือใช้สำหรับสร้างอำนาจพลังจิตของมนุษย์ให้กล้าแข็งเหนือดวงวิญญาณทั้งหลาย ซึ่งต่อมาเรียกว่า "มายา" และ "มายาการ" หรือ "มายากล" คือการใช้มายาในกิจการต่าง ๆ ตามความปรารถนา สรุปว่าคัมภีร์ในปรัชญาลัทธิพราหมณ์หรือศาสนาพราหมณ์นั้นมี ๔ คัมภีร์ด้วยกัน ซึ่งมีความสำคัญลดหลั่นกันลงไปดังต่อไปนี้ คือ.–

๑) คัมภีร์ฤคเวท เป็นของดั้งเดิม ใช้สวดสดุดีสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้า, เทพ และพรหมทั้งปวง

๒) คัมภีร์สามเวท เป็นส่วนที่แต่งต่อมาใช้สวดสำหรับถวายน้ำโสมแก่พระผู้เป็นเจ้า, เทพ และพรหม แต่งเป็นร้อยกรอง มี คำฉันท์, กาพย์, กลอน, โคลง และร่ายต่าง ๆ

๓) คัมภีร์ยชุรเวท ใช้สวดในพิธีบูชายัญ (บูชาไฟ) และทำยัญ (บูชาด้วยชีวิต คน, สัตว์ ต่าง ๆ)

๔) คัมภีร์อาถรรพณ์เวท แต่งหลังที่สุดใช้ในทางไสยศาสตร์ มายา และมายาการ เดิมเรียกคัมภีร์ทั้ง ๓ ซึ่งมีมาแต่ในสมัยโบราณนั้นว่า "ไตรเพทางคศาสตร์"

แต่มาในตอนหลังพวกพราหมณ์ ปุโรหิต ได้แต่งตำราเล่มใหม่ขึ้นอีก ๑ เล่มนั้น คือ "คัมภีร์อาถรรพณ์เวท" จึงเกิดมีตำราเป็น ๔ เล่มขึ้นมา แม้กระนั้นพวกฮินดูก็ยังนับถือว่าคัมภีร์ทั้ง ๔ เล่มนี้เป็นของที่มีมาในศาสนาพราหมณ์แต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะพวกอารยันนั้น นับถือกันว่า คัมภีร์ดังกล่าวนี้เป็นของเก่าแก่ที่สุดไม่มีคัมภีร์ใดจะเก่ากว่าอีกแล้ว ทั้งยังพากันยกย่องว่าศักดิ์สิทธิ์ที่สุดด้วย และยังยอมรับนับถือกันว่าเป็นต้นรากแห่งอารยธรรม, ศิลป, วัฒนธรรม, จริยศาสตร์ และศาสนวิทยาของอินเดียมาตั้งแต่ยุคโบราณกาลไม่ว่าจะเป็นศาสนาที่นับถือพระผู้เป็นเจ้า คือ "อาสติกะ" หรือศาสนาที่ไม่มีและไม่รับนับถือพระผู้เป็นเจ้า "อนาสติกะ" ก็ตามต่างก็กล่าวกันว่าล้วนมีเค้ามูลเดิมมาจากคัมภีร์พระเวททั้ง ๔ นั้นทั้งสิ้น ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์ทั้ง ๔ นี้มีมากเสียจนใครจะแตะต้องมิได้ จึงไม่มีใครกล้าทำสังคีติ หรือสางคายนา กันเลยทีเดียว ไม่เหมือนคัมภีร์พระไตรปิฎกของพุทธศาสนา หรือคัมภีร์กุรอ่าน (โกหร่าน) ของศาสนาอิสลามและคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา ซึ่งมีการปรับปรุงตกแต่งต่อเติมสังคายนากันมาเรื่อย ๆ คำสอนของปรัชญาลัทธิพราหมณ์หรือศาสนาพราหมณ์นั้นสอนให้เชื่อและนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ มากมาย เพราะถือว่าเป็นผู้ให้ทุกอย่างแก่มนุษย์ตามที่มนุษย์ปรารถนาในเมื่อมีการสวดอ้อนวอนขอร้องและบวงสรวงสังเวย แม้กระทั่งบิดา มารดา ครู อาจารย์ ดวงดาวต่าง ๆ ธาตุทั้ง ๔ มี ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็เป็นเทพเจ้าด้วย แม้กระทั่งพระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นเทพเจ้าเรียกว่า สมมุติเทวราช ส่วนคัมภีร์ต่าง ๆ ทั้ง ๔ นั้น เป็นที่หวงแหนมากจะอนุญาตให้ศึกษาได้เฉพาะผู้มีอำนาจหน้าที่ทำการแทนเทพเจ้าคือพวกพราหมณ์เท่านั้น ผู้อื่นไม่มีสิทธิที่จะศึกษาเล่าเรียนพระเวทเหล่านี้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากพวกพราหมณ์ (ปุโรหิต) ถ้าฝ่าฝืนจะได้รับโทษรุนแรงมาก เพราะพวกพราหมณ์นั้นถือว่าเป็นผู้ติดต่อกับพระผู้เป็นเจ้า รับใช้ใกล้ชิดพระผู้เป็นเจ้าซึ่งคนอื่นไม่มีสิทธิ์เข้าไปเกี่ยว จึงทำให้ทุกคนกลัวกันไปหมดแม้พระเจ้าแผ่นดินก็เกรงใจถึงกับแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษา, เป็นอาจารย์, เป็นปุโรหิต และอื่น ๆ ทำเอาผู้คนพากันฝากเนื้อฝากตัวเป็นบริวารลูกศิษย์ลูกหามากมาย จึงทำให้พวกพราหมณ์มีอำนาจอิทธิพลมากด้วย คนทั้งหลายเชื่อว่าพวกพราหมณ์สามารถช่วยให้ตนติดต่อกับพวก

เทพพวกพรหมต่าง ๆ ได้ เลยทำให้เกิดมีการแบ่งชั้นวรรณะกันขึ้นเป็น ๔ ชั้น คือ พราหมณ์, กษัตริย์ (นักรบ), แพทย์ (พ่อค้า) และสูท (ชนชั้นต่ำ, กรรมกร, ชาวนา.......) อันนำความล่มจมมาสู่ประเทศอินเดีย จนตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษอยู่กว่า ๖๐ ปี

พูดถึงคัมภีร์พระเวททั้ง ๔ นั้น แม้จะไม่มีผู้ใดเคยแก้ไขอะไรเลยก็ตาม แต่ต่อมาก็ได้มีผู้แต่งตำรับตำราอธิบายคำภีร์ดังกล่าวขึ้นอีกหลายเล่ม เช่น คัมภีร์ฤคเวทมีคำอธิบายชื่อตำรา "ไอตเรยะพราหมณะ" กับตำราชื่อ "เกาโษตกีพราหมณะ" ซึ่งมีความคิดความเห็นใหม่สอดแทรกลงไว้ตามแบบฉบับของคนสมัยหลังไม่น้อย สำหรับคัมภีร์ยุชรเวท ก็มีนักปราชญ์สมัยหลังแต่งตำราอธิบายให้ชื่อว่า "สตปาทพราหมณะ" นอกจากการอธิบายคัมภีร์ยชุรเวทแล้ว ยังสอนและอธิบายถึงเรื่องกรรม, วิบาก (ผลของกรรม), วัฏฏ (ความเวียนว่ายตายเกิด), ตลอดจนกฎแห่งกรรม วิธีที่จะปฏิบัติตนให้เป็นที่โปรดปรานเมตตารักใคร่ของเทพเจ้า วิธีเข้าถึงเทพเจ้าด้วยการทรมานล้างผลาญกิเลสและบูชายัญหรือกระทำยัญญะกรรมต่าง ๆ เป็นเทวะพลีแก่พระเป็นเจ้า ซึ่งเชื่อกันว่าคอยสอดส่องรับรู้การกระทำของมนุษย์อยู่ตลอดเวลา มีเรื่องเล่าว่า "เมื่อประมาณ ๑,๐๐๐ – ๑,๕๐๐ ปีก่อนพุทธกาล คนในอินเดียที่คลั่งไคล้ใหลหลงต่อการบูชายัญได้พากันเทอาหาร เครื่องบริโภค อุปโภค ลงในกองไฟกองใหญ่ ๆ เกือบจะนับไม่ถ้วน แม้เลือดอันเกิดจากการฆ่าเพื่อกระทำยัญญะกรรมก็แทบจะนองแผ่นดิน ซึ่งนับว่าผิดไปจากความมุ่งหมายของท่านปรัญญาเมธีพรผู้เป็นศาสดาเจ้าของปรัชญาลัทธิพรหมแห่งศาสนาพราหมณ์" ด้วยเหตุนี้ในสมัยต่อมาจึงทำให้คนในลัทธิศาสนานี้หันมานับถือลัทธิทางฝ่ายพุทธปรัชญา และศาสนาพุทธกันมากแม้กระทั่งหันไปนับถือปรัชญาลัทธิชินของมหาวีระ ก็มีอยู่ไม่น้อย รวมทั้งพวกที่แตกแยกออกไปนับถือปรัชญาในลัทธิของศาสดาคนอื่นอีกมาก ซึ่งล้วนแต่มีความเห็นขัดแย้งคัดค้านการบูชายัญด้วยกันทั้งนั้น โดยเฉพาะพุทธศาสนานั้น มีความเห็นคัดค้านขัดแย้งต่อต้านการบูชายัญอย่างรุนแรงที่สุด จนแม้พวกพราหมณ์เองก็เกิดเห็นด้วย และหันมานับถือศาสนาพุทธกันมาก เช่น ปุราณชฎิล ๓ พี่น้อง ที่ตำบลคะยาริมฝั่งแม่น้ำ

เนรัญชลานที่ ได้แก่ อุรุเวฬกัสสป, นทีกัสสป และ คยากัสสป ซึ่งมีบริวารลูกศิษย์ถึง ๑,๐๐๐ คน ก็หันมาถือพุทธศาสนาหมด ตอนหลัง ๆ นศาสนาพราหมณ์ชักจะถูกโต้แย้งคัดค้านรุนแรงมากขึ้นทุกที่ พวกพราหมณ์เลยพยายามหาทางปรึกษากิจการงานเป็นความลับ โดยเข้าไปหารือด้วยการประชุมกันในป่าเรียกว่า "อรัณยกะ" ซึ่งต้องทำกันแยบลับที่สุดโดยเฉพาะ ในเรื่องที่เกี่ยวกับพระเวทเลยมีคำเรียกวิธีการนี้ว่า "เวทานต์" (เวท + อันต์ คือ ที่สุดแห่งพระเวท) "เวทานต" นี้หมายถึง "ความลับอันสำคัญที่สุดแห่งพระเวทไม่มีอะไร จะสำคัญยิ่งไปกว่าและไม่มีอะไรที่ จะต้องเพิ่มเติมอีกเพราะเต็มบริบูรณ์หมดทุกอย่างแล้วสมบูรณ์ที่สุดแล้ว" ต่อมาได้มีผู้นำเอาเรื่องราวเหล่านี้มาเรียบเรียงขึ้นเป็นตำราใหม่พร้อมกับคำอธิบาย และ ความคิดเห็นเพิ่มเติมแล้วให้ชื่อตำราเล่มใหม่นี้ว่าตำรา "อุปนิษัท" แห่ง "คัมภีร์เวทานต" ซึ่งได้เกิดกลายเป็นปรัชญาลัทธิเวทานตขึ้นโดยมีคัมภีร์อุปนิษัทเป็นหลักทฤษฎีแม่บทใหญ่ และสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ นำเอา ความคิดเห็น ของ ลัทธิศาสนาพราหมณ์มาศึกษา ค้นคว้าพิจารณา เข้ากับ ปรัชญา ของพระองค์และ ของ ลัทธิศาสนา อื่น ๆ อีกด้วย ทำให้ได้ข้อยุติอันวิเศษยิ่งมาเป็นพุทธปรัชญาในลัทธิหินยาน (เถรวาท ทักษิณาวัตร) กับมหายาน (อาจาริยวาท, อุตตราวัตร) แห่งพุทธศาสนาอันประเสริฐของพระองค์

สำหรับ คำสอน ของ ปรัชญาลัทธิพราหมณ์หรือศาสนาพราหมณ์ นั้น มี หลักใหญ่อยู่ที่ พรหมวิหารสี่ กฎแห่งกรรม, ผลแห่งวิบาก, การได้รับผลทดแทนตามกรรมและการเคารพบูชาบวงสรวง สังเวยเทพเจ้า ส่วนการบูชายัญนั้นพวกนอกศาสนานอกคำสอนของท่านปรัชญาเมธีพร เจ้าของปรัชญาและลัทธิศาสนาพราหมณ์ได้มาเพิ่มเติมขึ้นภายหลังจากที่ท่านพรได้ "สรุตะ (ศรุต) – ประกาศ" สัจจะนั้นแล้วทั้งนี้ด้วย ความเลวของบรรดาอาจารย์ร้าย ทั้งหลายผู้มี กิเลสหนา เห็น แก่ ตัวอัน เป็น เหตุให้ศาสนาพราหมณ์ของท่านพรเกิดความเสื่อมลง

๗. **ปรัชญาเวทานตและคัมภีร์อุปนิษัท** ก่อนที่จะเล่าให้ฟังกันต่อไป ขอชี้แจงคำบางคำสักเล็กน้อย อุป = เข้าไปใกล้, เป็นรอง นิ = ความรู้สูงสุด เช่น ญาณวิทยา, พรหมวิทยา, ศาสนวิทยา, ปรัชวิทยา เป็นต้น ษัท = นั่ง (สัท, สัง,

สัญ = อยู่ร่วมกัน) ปริ = วงกลม, ขอบเขต (บริเวณ, ปริมณฑลพิธี) ฉะนั้น คำว่า อุปนิษัท คือ การเข้ามานั่งรวมกันเป็นวง (ล้อมวงเข้ามา) นั่นเอง ล้อมวงเข้ามาทำไม ล้อมวงเข้ามาเพื่อพูดจากัน, คุยกัน, ปรึกษาหารือกัน, สนทนาปราศรัยกันแม้เพื่อฟังคำสั่งสอน คำเทศนา และคำสั่งการต่าง ๆ ก็ได้ คำนี้สำคัญพอดู เพราะในตอนหลัง ๆ ที่พวกนักปราชญ์แต่งตำราอธิบายพระเวทเพิ่มเติมขึ้นแล้วก็ตาม ยังต้องมีอุปนิษัทต่อท้ายอยู่เสมอ เช่น อุปนิษัท – พราหมณะ, ไอตเรย – อุปนิษัทและเกาโษตกี – อุปนิษัท แสดงความหมายอธิบายชื่อของคัมภีร์เหล่านั้นไว้ให้ดูเสมอ มาบัดนี้มีผู้แต่งตำราเป็นคัมภีร์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระเวททั้งสี่ และไตรเพทางคศาสตร์ขึ้นมากมายหลายร้อยคัมภีร์ที่เดียวทั้ง ๆ ที่แต่เดิมไม่มีใครกล้าทำเลย เลยทำให้เกิดมีลัทธิและนิกายต่าง ๆ แตกแยกออกไปอีกมากมายเป็นดอกเห็ด เช่น พาทรายณนิกาย, สังกราจารย์นิกาย, รามานุชะนิกาย, มัทวะนิกาย, วัลลภะนิกาย, นิมพารกะนิกาย...ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น การตั้งชื่อนิกายนั้นก็ตั้งตามชื่อของเจ้าลัทธิหรือศาสดาแห่งนิกายนั้น ซึ่งศิษย์มักจะเรียกชื่อนิกายตามชื่ออาจารย์ของตน ทุกนิกายล้วนมีจุดมุ่งหมายอยู่ในวัตถุประสงค์อันเดียวกันคือ "ความหลุดพ้น" ส่วนวิธีปฏิบัติ คำสอน ตลอดจนคำอธิบายย่อมแตกต่างไปตามคติและความคิดเห็นของแต่ละอาจารย์ แต่ละสำนัก บางลัทธิก็อ้างว่า พระเป็นเจ้าอยู่กับตน, พระเป็นเจ้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนแต่แยกกันอยู่ บางนิกายก็ถือว่า อาจารย์ของตนนั่นแหละคือพระเป็นเจ้า ฉะนั้นจึงทำให้มีพระเป็นเจ้าเพิ่มขึ้นอีกมาก ทั้ง ๆ ที่เดิมก็มีมากมายเหลือที่จะจดจำคณานับกันอยู่แล้ว กล่าวกันว่ามีจนเต็มแน่นโลกไปหมด มีทั้งในท้องฟ้า บนดวงดาวทุกดวง ฉะนั้นอะไร ๆ ก็รวมและขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้าทั้งนั้น ปรัชญาลัทธิอุปนิษัทนี้ สอนและแก้ปัญหาให้มนุษย์ได้ทุกแง่ทุกมุมอย่างซาบซึ้งที่สุด แม้นักปรัชญาตะวันตกที่มีชื่อเสียงที่สุด ยังยอมรับว่าเป็นปรัชญาที่น่าศึกษา เพราะเท่ากับเป็นยาทิพย์ชุบชโลมชีวิตในยามทุกข์ และก่อให้เกิดความสดชื่นเบิกบานยิ่งขึ้นในยามสุข เพราะทุกอย่างจะสำเร็จได้ด้วยคำอธิษฐานวิงวอน สวดอ้อนวอน ปฏิบัติ บวงสรวง สังเวย บูชา ขอร้องต่อพระผู้เป็นเจ้า เทพเจ้าเทพ และ พรหม ทั้งหลาย ส่วนตัวมนุษย์เอง ไม่มีคืออะไรเลย เป็นเพียงตัวประกอบ

เท่านั้น พระเจ้าต่างหากที่ทรงดลบันดาลให้ได้ทุกอย่าง ทั้งสามารถสอนให้มนุษย์รู้ได้อย่างแน่ชัดว่า อะไรเป็นแก่น อะไรเป็นเปลือก เป็นกระพี้ อะไรเป็นตัวจริง อะไรเป็นตัวปลอมแปลง ตัวจริงเรียก "อาตมัน" และวิชาที่ว่าด้วยตัวจริงนั้นเรียกว่า "อาตมวิทยา" ซึ่งถือว่าเป็นวิชาสูงสุดที่ทุกคนควรศึกษา แต่การจะเรียนรู้และเข้าถึงได้จะต้องสามารถควบคุมร่างกาย จิตใจและอำนาจฝ่ายต่ำ (ใฝ่ต่ำ) ไว้ให้อยู่จนรู้สึกว่า จิตใจผ่องแผ้วใสสะอาดจริง ๆ จนสามารถเข้าสู่สมาธิได้ โดยอาศัยหลักโยคะเข้าช่วย ได้แก่ อหิงสา (ไม่เบียดเบียนไม่ฆ่า) ฉะนั้น อุปนิษัท จึงคัดค้านการฆ่าอย่างรุนแรงว่า "ไม่มีทางที่จะให้สำเร็จอะไรได้เลย กลับก่อกรรมร้ายให้เกิดหนักยิ่งขึ้นอีก" อุปนิษัทสอนว่า "ความไม่มีอะไรเลยนั่นแหละคือยอดของสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก" ดังเช่น น้ำตาลหรือเกลือที่ละลายอยู่ในแก้วน้ำฝนนั่นเอง แม้จะมองดูไม่เห็นแต่เมื่อชิมดูก็จะรู้รสว่าหวานหรือเค็ม ฝาดเปรี้ยว สิ่งที่มองไม่เห็นในน้ำใสนั่นแหละคือยอดแห่งรส หรือความมีความเต็ม หรือแม้อาจเป็นความตายคือยาพิษก็ได้ ซึ่งย่อมจะมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งแต่อยู่นอกเหนืออำนาจแห่งดวงตาของมนุษย์เรียกว่า "เนติ" คือไม่ใช่สิ่งนั้น สิ่งนี้ ไม่สามารถจับต้องลูบคลำ หรือมองดูด้วยตาเห็นได้แต่มีขนาด ไม่หวาดหวั่น ไม่เปลี่ยนแปลง มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง เป็นที่รักของมนุษย์ เป็นชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดความสุขความสงบ หรือปราศจากความสุขความสงบได้ ตราบใดที่มนุษย์รักความสุข มนุษย์ก็ยังต้องมาเวียนเกิดเวียนตายอยู่แต่ถ้ามีแรงใด ๆ มาผลักดันให้หลุดพ้นไปจากความรักในสุข เกลียดในทุกข์ และให้เข้าไปอยู่ในอาตมันโดยแท้แล้ว ก็เป็นอันสิ้นเกิดสิ้นตายสิ้นชาติกัน มนุษย์จะได้อยู่อย่างสงบโดยแท้จริง ลงผลสุดท้ายก็กล่าวว่า "อาตมัน คือ พระเป็นเจ้า ที่เป็นทั้ง "พรหมัน (ความเที่ยงแท้)" และ "พระผู้สร้างโลก" ด้วยซึ่งขอให้เชื่อไว้ก่อนแล้วดีเองทีหลัง พระเจ้ามีอำนาจเรียกว่า "มายา" มนุษย์ยากที่จะเห็นพระเจ้าแต่มนุษย์จะเห็นเพียงมายาของพระเจ้าเท่านั้นฉะนั้นมนุษย์จึงตกอยู่ใน "อชญาณ" หรือ "อวิชชา" ความไม่รู้จริง ซึ่งคอยปิดบังพระเจ้าไว้เสีย ทำให้มนุษย์เห็นพระเจ้าผิด

ไปจากความจริง ถ้าต้องการเห็นพระเจ้าที่แท้จริง มนุษย์จะต้องทำจิตให้สะอาดสงบ ละเว้นจากความยึด ๔ อย่าง คือ ความเที่ยง, ความไม่เที่ยง, ความเพลิดเพลิน และความที่จิตฟุ้งสร้าน แล้วตั้งใจศึกษา ฟังคำสอนไตร่ตรองพิจารณาจนหายสงสัย ตั้งใจให้แน่วแน่เป็นสมาธิมุ่งธัมมะที่หมดสงสัยแล้วเป็นหลักนั่นแหละ จึงจะถึงที่สุดแห่งความหลุดพ้นเป็น "พรหมัน" ด้วยการภาวนาต่อจากสมาธิ

ปรัชญาอุปนิษัทนี้นับว่า เป็นส่วนหนึ่งแห่งการทำจิตให้หลุดพ้นจากกิเลส และวัฏฏสงสาร อันเป็นทางหนึ่งที่เข้ากับพุทธศาสนาได้มาก เว้นเรื่องพระผู้เป็นเจ้า (อาตมัน) และพรหมัน เท่านั้นที่ต่างกัน

๘. **ปรัชญามีมางสะ** ของปรัชญาเมธิไชมินี มีหลักการสนับสนุนปรัชญาอุปนิษัท จนถึงกับเรียกว่า ปรุวะมีมางสะ (ปรุวะ แปลว่า ข้างหน้า) และอุตตรมีมางสะ (อุตตร แปลว่าเหนือ) มีอรรถาธิบายขยายความของปรัชญาอุปนิษัทในเรื่องการเชื่อถือเทพเจ้าว่ามีจริง แต่ไม่สอนให้เชื่อว่าเทพเจ้า (พระผู้เป็นเจ้า) เป็นผู้สร้างโลก หรือเป็นผู้สร้างอะไรต่อมิอะไรต่าง ๆ มีคัมภีร์ที่สำคัญ ๆ อยู่สองคัมภีร์คือ "คัมภีร์เปารเษยะ" หมายถึงคัมภีร์ที่มีผู้แต่งขึ้นกับคัมภีร์ "อเปารุเษยะ" คือคัมภีร์ที่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีผู้แต่ง (คล้ายกับของคริสต์ศาสนา ที่นักบุญโมเสส ได้มาจากพระผู้เป็นเจ้าที่เขาไซไนย์ (ซีไนย์) นั่นเอง) อ้างว่าเป็นของพระพรหมแล้วประทานคำสอนแก่พวกฤาษี ซึ่งนำมาสอนและบันทึกไว้ต่อมาโดยไม่มีการดัดแปลงแก้ไข เพราะถือว่าศักดิ์สิทธิ์มาก เนื่องจากเป็นคำสอนที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระพรหมโดยตรง จึงเป็นของแท้ที่สุดใครจะเชื่อหรือไม่ก็ตาม คำสอนเหล่านั้นได้กล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ ของเทพเจ้าและวิธีบูชาเทพเจ้า ตลอดจนเทวดาและพระพรหม ซึ่งกล่าวว่า "ถ้าได้กระทำพิธีบูชาให้ถูกต้องแล้ว จะได้ไปสวรรค์" แต่ที่นับว่าดีมากอย่างหนึ่งนั้นคือ "ไม่บังคับให้ใครเชื่อ ใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ได้ เพราะถือว่าความเชื่อเป็นเอกสิทธิ์ของบุคคล" โดยยกตัวอย่างว่า "ถ้าเราไปเยี่ยมใครคนหนึ่งก็ตาม เมื่อไม่พบเขาเพราะเหตุที่เขาไม่อยู่บ้าน นั้นมิได้หมายความว่าไม่มีเขาอยู่ในโลก

เพราะถ้าลงมีความคิดว่าการที่เขาไม่อยู่บ้านนั้นก็เท่ากับเขาไม่ได้อยู่ในโลกแล้ว เรื่องมันก็จะไปกันใหญ่" ในหลักคำสอนยังได้ชี้ให้เห็นว่า 'อันลัทธิ กับ ความเชื่อถือนั้นเป็นคนละเรื่องกัน' และโดยธรรมดาแล้วมักจะขัดกันอยู่เสมอ ยิ่งสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตาแล้ว ยิ่งบังคับให้พวกที่ถือลัทธิทางรูปนิยมหรือวัตถุนิยม (ประจักษ์นิยม) เชื่อได้ยากมาก ข้อสำคัญอยู่ที่ความมีเหตุผล อันควรเชื่อถือหรือไม่ และพิสูจน์ได้หรือไม่เป็นใหญ่" แต่พวกที่ถือลัทธิมีมางสะ เชื่อว่า "ถ้าได้ทำการบูชาเทพเจ้าอย่างถูกต้องแล้วย่อมจะได้รับผลดีอย่างแน่นอนด้วยอำนาจอย่างหนึ่งที่ดำรงอยู่ในตนคือความดีจะส่งผลให้" หลักการสำคัญข้อต่อไปก็คือ "สอนให้ทุกคนเข้าใจว่า "ร่างกายมนุษย์นั้นมีจิตใจครองอยู่ และมนุษย์ สัตว์ ทั้งหลายเกิดมาเนื่องจากผลของกรรมในอดีต ทุกข์หรือสุข จะมีขึ้นได้ก็เพราะกรรมเท่านั้น เมื่อตายแล้ว อาตมันนั่นแหละที่คงอยู่ต่อไป และจะรับเอาผลของกรรมจากชาติที่เคยดำรงอยู่ไปสู่ร่างใหม่ในชาติภพใหม่ แต่มีวิธีที่จะหลุดพ้นจากบ่วงกรรมได้เหมือนกันด้วยการบวงสรวงบูชาเทพเจ้าตามพระเวทที่ถูกต้องเท่านั้นไม่มีวิธีอื่น เพราะถือว่าการทำตามพระเวทอันถูกต้องนั้น เป็นความชอบ ฉะนั้นเมื่อตายแล้วจึงได้ไปสวรรค์เป็นอันสิ้นสุดแห่งกรรทุกชนิดไม่ต้องกลับลงมาเกิดอีก เท่ากับได้ขจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปแล้ว เนื่องจากได้ระงับความปรารถนาที่จะมาหา ความสนุกสนานความเพลิดเพลินในโลกมนุษย์ลงเสียแล้ว" ความข้อนี้ยังมีพวกที่นับถือลัทธิปรัชญามีมางสะบางพวกสงสัยและตั้งเป็นข้อสังเกตว่า "ถ้ามีพระเจ้าอยู่องค์เดียว แต่มีผู้บูชาอยู่มากมาย พระเจ้าจะไปรู้ได้ทั่วถึงอย่างไร ฉะนั้นการบูชาพระเจ้า จึงไม่สำคัญเท่ากับการนับถือความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวทและปฏิบัติตามพระเวทอย่างเคร่งครัด เท่าที่ได้บัญญัติไว้ในพระเวทหมดสิ้นแล้ว เพราะเป็นยอดแห่งความดีที่พระเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้" เรื่องความคิดเช่นนี้ดูไม่ใคร่จะมีเหตุผลอันสมควร แต่ถึงอย่างไรปรัชญาแห่งลัทธิมีมางสะนี้ ก็สั่งสอนให้คนประพฤติดีและมีความเชื่อมั่นในกรรม ซึ่งเป็นปรัชญาลัทธิหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงศึกษามาอย่างละเอียดแล้ว ได้ทรงนำไปค้นคว้าพิจารณาต่อไปด้วย

๙. **ปรัชญานยายะ** ท่านผู้เป็นคนต้นคิดและเป็นศาสดาแห่งลัทธิปรัชญานี้ ชื่อว่า โคตมะ (เคาตมะ) หรือ อักษปาท ปรัชญานี้เป็นปรัชญาหลักเหตุผล เช่น เดียวกับของทางฝ่ายตะวันตก คือสอนให้คนมีเหตุผลในความเชื่อจนสามารถเผชิญ กับข้อโต้เถียง ขัดแย้งใด ๆ ของปรัชญาในลัทธิอื่น ๆ ได้ทั้งหมด จึงทำให้ได้ชื่อ อีกอย่างหนึ่งว่า "ตรรกศาสตร์ (ตรรกวิทยา)" หลักการสำคัญของปรัชญานี้อยู่ที่ "ความหลุดพ้นจากความทุกข์ และถือว่า ชีวาตมานั้นคือ สิ่งสำคัญในตัวมนุษย์ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด ความรู้สึกสุขทุกข์ได้ ซึ่งปรัชญานี้ปฏิเสธว่า สิ่งนั้น มิใช่ใจ หากแต่ลึกซึ้งกว่าใจ หรือจิต เพราะนั่นเป็นเพียงคอยรับบัญชาจากชีวาตมัน ซึ่งมีทั้งความทรงจำ อำนาจในการสั่งการ แม้จะมองไม่เห็นชีวาตมันก็ตาม และ ชี้แจงว่าความสัมพันธ์แห่งการทำงานนั้นมีความเกี่ยวเนื่องติดต่อกันประดุจห่วงโซ่ คือ ชีวาตมัน (ชีวาตมา) สั่งแก่ มนัส (ใจ) มนัสสั่งแก่ประสาท – ประสาท สั่งไป ยังร่างกายภายนอกทุกส่วน (อวัยวะ) ให้กระทำหรือไม่กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด ก็ได้

ข้อที่น่าคิดคือ ร่างกายภายนอก (อวัยวะต่าง ๆ) ก็ดี ประสาทส่วนต่าง ๆ ของร่างกายก็ดี และมนัสคือใจ (จิต) ก็ดี ต่างก็ผูกพันชีวาตมาไว้ ถ้าสามารถ ทำให้ชีวาตมาหลุดพ้นจากสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วได้ ก็จะเกิดความบริสุทธิ์แก่ชีวาตมา คือ ปราศจากการฝันทั้งดีและร้าย ในขณะหลับสนิทนั้น ย่อมปราศจากทั้งความ หวาดกลัว, ปราศจากอันตราย, ปราศจากหรือปลอดจากอารมณ์ (จึงไม่ฝัน), ปลอด จากความชรา (ความชำรุดทรุดโทรม) และความเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและ จิตใจเรียกว่า "อชรัม ในที่สุดก็เป็นอมฤตยูปทัม (อมตะ) ปลอดจากความตาย นั่นเอง" ส่วนหลักการปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความหลุดพ้นดังกล่าวนี้ ย่อมกระทำ ได้โดยอาศัย "โยคะศาสตร์" (ของท่านโยคีปตัญชลิ) นั่นเอง เมื่อดำเนินการ ปฏิบัติตามหลักดังกล่าวนี้แล้ว จนถึงที่สุดย่อมจะเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ถึงสภาวะที่แท้ ของชีวาตมา (ชีวาตมัน) ทำให้สามารถถอนชีวาตมา ออกเสียจากร่างกาย–มนัส–

ประสาท เสียได้ ไม่หลงว่า นี่คือตัวเรา นี่ของเรา นี่กายเรา นี่ใจเรา และรู้ชัดว่า นี่คืออารมณ์ชั่วขณะหนึ่งที่ใจเข้าไปยึดอยู่เป็นเหตุให้ถอนออกจากอารมณ์เสียได้ เป็นอันว่าปลอดจากกรรม ทั้งในอดีต ในปัจจุบัน และจะไม่กระทำอีกแม้ในอนาคต"

สำหรับเรื่องพระเจ้าก็เช่นกัน ในตอนแรก ๆ พวกที่ถือลัทธินิยายะ ก็ไม่ใคร่จะสนใจเรื่องพระเจ้าเท่าใดนัก แต่ต่อมาภายหลังพอศึกษากันไป ปฏิบัติกันไปหนัก ๆ เข้ากลับหันมายกย่องพระผู้เป็นเจ้ากันขึ้นอีกและเลยยกย่องกันใหญ่ว่าเป็น "องค์สูงสุด" ที่จะช่วยปลดเปลื้อง ให้ไปสู่ความหลุดพ้นได้ โดยเลี่ยงไป กล่าวเสียใหม่ว่า "ถ้าไม่ใช่เพราะพระมหากรุณาของพระองค์แล้ว ใครเล่าจะมีดวงตารู้แจ้งเห็นจริงในทางแห่งความหลุดพ้นจากทุกข์ได้" ในที่สุดเลยยกทุก ๆ อย่างให้กับพระเป็นเจ้าทั้งหมด ไม่ว่าอะไรก็ตามเกิดจากการสร้างสรรค์ของพระเป็นเจ้าทั้งนั้น นอกจากนั้นพระองค์ยังเป็นทั้งผู้ธำรงรักษาและเป็นทั้งผู้ทำลายไปในขณะเดียวกันด้วย พระองค์เป็นผู้ทรงชี้ทางเดินให้มนุษย์ ซึ่งเปรียบเสมือนลูกของพระองค์ (ดูจะคล้าย ๆ กับศาสนาคริสต์) ส่วนลูกจะไปได้ไกลเพียงใด ย่อมสุดแต่ความสามารถของแต่ละคน ความสามารถนั้นที่แท้ก็คือ "กรรม" (บุญและบาป) ที่แต่ละคนได้สร้างสมไว้แต่ในอดีต คือ "วิบาก (ผลแห่งกรรม)" เท่านั้นที่จะพาไป นอกจากนั้นลัทธินี้ยังได้แบ่งสรรพสิ่งในโลกออกเป็น ๒ ประเภทคือ "ประเภทที่มีผู้สร้าง" ได้แก่ สิ่งที่มีรูปร่าง จับต้องลูบคลำได้ พิสูจน์หาเหตุผลได้ กับ "ประเภทที่ไม่มีผู้สร้าง" ได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่ปราศจากรูป แตะต้องจับลูบคลำไม่ได้ ไม่มีเหตุผลที่จะพิสูจน์ได้ว่าเกิดขึ้นมาอย่างไร (ธรรมชาติสร้าง) ไม่มีขอบเขต ไม่มีขนาด ไม่มีส่วนประกอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่พระเป็นเจ้าสร้างขึ้นมาทั้งหมด และกล่าวไว้เป็นหลักการอีกว่า "ในหมู่มนุษย์ นั้น ความโง่ ความฉลาด ความมั่งมี ความยากจน ความมีบุญวาสนา ความอาภัพอัปภาค ความชั่ว ความดี ที่มนุษย์เป็นอยู่นั้น ย่อมเป็นของคู่กันอย่างเป็นธรรมตามที่มนุษย์ได้กระทำกรรมไว้แต่หนหลัง พระเป็นเจ้าย่อมคอยติดตามดูแลควบคุมทะนุบำรุง รักษาอยู่ตลอดไป ส่วนผลดีผลร้ายนั้น เป็นเรื่องของพระองค์ที่จะประทานให้ตามจังหวะอันเหมาะสม ถ้ากรรมดีก็ประทานผลดี ถ้ากรรมชั่วก็จะทรงลงโทษ

เอง และคัมภีร์พระเวททั้งหลายนั้นพระเป็นเจ้าทรงแต่งขึ้น จึงประกอบไปด้วยความรู้สึกซึ่งเกินกว่าสติปัญญาของมนุษย์ที่จะสามารถอาจเอื้อมไปรู้ถึง อดีต ปัจจุบันและอนาคต ของตนได้ เพราะพระองค์ทรงอยู่ในที่สูงสุดทรงปกครองสรรพสิ่งทั้งมวลในโลกและทรงเป็นผู้พิพากษาที่เที่ยงธรรมที่สุด ทรงให้ความเป็นธรรมแก่มนุษย์ทั้งหลาย ทรงประทานทั้งสุขและทุกข์ เพื่อให้มนุษย์เห็นคุณค่า และในด้านความทุกข์นั้น ทรงกำหนดไว้เพื่อให้มนุษย์ผละหนีเพื่อความหลุดพ้น

ถึงปรัชญาตามลัทธินยายะนี้จะดีเพียงใด แต่ก็ยังรับรองเรื่องพระผู้เป็นเจ้าอยู่ดี แม้จะวางหลักเรื่องกรรมหรือกฎแห่งกรรมไว้อย่างถูกต้องก็ตาม ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงศึกษาและทรงนำมาคิดค้นคว้าไตร่ตรองพิจารณา เพื่อประกอบการตรัสรู้ของพระองค์ที่เกี่ยวกับกฎแห่งกรรม แต่ไม่รับรองเรื่องพระผู้เป็นเจ้าด้วย

๑๐. **ปรัชญาไวเศษิก (วิเศษ)** ปรัชญานี้เกิดมาคู่กับปรัชญานยายะ (ตรรกศาสตร์) ผู้เป็นเจ้าของลัทธิหรือปรัชญาเมธีนี้คือ กณาท (อุลูกะ) ซึ่งหาเลี้ยงชีวิตด้วยการเที่ยวเก็บเมล็ดข้าวโพดที่ร่วงหล่นอยู่ตามไร่ มาเป็นเครื่องประทังชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ โดยปราศจากความโลภ กณาท (อุลูกะ) และ โคตมะ (ปรัชญานยายะ) มีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่อง ต้นรากมูลฐานแห่งความทุกข์โดยเข้าถึงความรู้เรื่อง "อาตมัน" และ "ชีวาตมัน" ด้วยกัน ความคิดในเรื่องนี้ได้แก่ข้อสำคัญที่ว่า "มนุษย์จะล่วงทุกข์ได้ด้วยความรู้แจ้ง เห็นจริง ในเรื่องอาตมัน และชีวาตมัน" ซึ่งมีอยู่ ๔ ประการคือ

๑) รู้เห็นด้วยความประจักษ์แจ้งแก่ใจตนเอง
๒) รู้เห็นด้วยการพิสูจน์ได้ คาดคะเนเอาได้ (อนุมาน)
๓) รู้เห็นด้วยการพิจารณาเปรียบเทียบให้เห็นได้ (อุปมาน)
๔) รู้เห็นด้วยการศึกษาเล่าเรียนจากครูอาจารย์และผู้รู้

เมื่อได้พิจารณาใคร่ครวญดูอย่างลึกซึ้งแล้ว ท่านปรัชญาเมธีกณาท ก็ได้ย่นย่อลงเหลือเพียงหลัก ๒ ประการคือ "หลักการประจักษ์" กับ "หลักการพิสูจน์"

คือ เอา ๓) รวมกับ ๑) และ ๔) รวมกับ ๒) นั่นเอง อวิชชาคือความไม่รู้แจ้งเห็นจริงใน อาตมันและชีวาตมัน นั้นย่อมเป็นรากเง่าของความทุกข์ แม้กระนั้นก็ยังคงรับนับถือพระผู้เป็นเจ้าอยู่ ได้แก่ "พระมเหศวร (ปรมาตมา)" องค์เดียวกับของ โคตมะ (นยายะ) นั่นเองแต่เรียกชื่อคนละอย่าง ทั้งทรงเป็น "อนาทิ" คือไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบ เพราะเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย หรือสร้างเพื่อไปสู่การทำลาย หรือทำลายเพื่อสร้างใหม่" หลักการใหญ่ของกณาท (อุลูกะ) นี้ได้ระบุไว้ว่า "การศึกษาในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ต้องเข้าให้ถึงแก่นของเรื่องจริง ๆ ไม่ใช่รู้เพียงแค่เปลือกแค่กระพี้ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดเลย โดยเฉพาะการศึกษาเรื่องปรัชญาตามลัทธิต่าง ๆ เพราะจะไม่ช่วยให้คนล่วงทุกข์ได้ คือต้องศึกษาจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงกันทีเดียวจึงจะเรียกว่า "รู้" คือ รู้ถึงแก่นของสภาวธรรมที่มีอยู่ ซึ่งเรียกว่า "ทัศนะ" หากผู้ใดมีทรรศนะแล้ว (รู้สภาพของความทุกข์ที่แท้จริง) ย่อมพาตนให้พ้นทุกข์ได้ ตรงข้ามคนที่ไม่มี (ปราศจาก) ทัศนะ ย่อมจะต้องตกอยู่ในห้วงทุกข์แห่งโลกนี้ตลอดไป" ปรัชญาลัทธิไวเศษิก (วิเศษ) นี้มีการกล่าวถึงอายุขัยของโลกเรียกว่า "กัลป์" หรือ "กัปป์" หนึ่ง ๆ โลกก็จะทำลาย (แตก) ครั้งหนึ่ง เพื่อขึ้นกัลป์ใหม่ จะได้มีการสร้างสรรค์กันใหม่ โดยกล่าวว่า "เมื่อถึงคราวที่โลกจะต้องถึงกาลแตกดับ ก็จะเกิดมีความเลวร้าย พอกพูนสะสมมากขึ้น อำนาจในการทำลายล้างโลกก็จะเพิ่มพูนสูงขึ้นเรื่อย ๆ แม้กระทั่งธาตุทั้ง ๔ มี ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็จะถูกกระทำให้ปรวนแปรสูญหายไปในที่สุดก็ถูกทำลายลงด้วยธาตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น น้ำท่วมโลก แผ่นดินไหวแตกแยกออกเป็นเสี่ยง ๆ ไฟบัลลัยกัลป์ไหม้ล้างโลก ลมพายุพัดพังทลายหรือหอบเอากรวดทรายมาถมบ้านเมืองให้จมหายไป เป็นอันหมดสิ้นกันทุกอย่าง ต่อจากนั้นก็จะเกิดโลกใหม่ขึ้นโดยเกิดมีลมขึ้นก่อน แล้วก็มีน้ำและแสงสว่าง (ไฟ) แล้วจึงมาถึงเรื่องของดินที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้นมนุษย์จึงควรทำตนให้พ้นทุกข์ด้วยการศึกษาให้รู้จริง"

ปรัชญาไวเศษิกนี้ ดูก็มีลักษณะคล้าย ๆ "พุทธทำนายของพระพุทธเจ้าอยู่ไม่น้อย แต่เราก็ยังไม่สามารถยืนยันได้ที่เรียกว่า "พุทธทำนาย" นั้น เป็นขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงทำนายไว้หรืออาจารย์คนใดเขียนขึ้นโดยการอนุมานและอุปมานเอาในภายหลัง ส่วนหลักคำสอนอื่น ๆ ก็เป็นไปในทางมุ่งให้ทำจิตให้บริสุทธิ์จนอาตมันและชีวาตมัน พ้นจากความยึดเหนี่ยวของ กายและอารมณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยวิธีปฏิบัติตามแบบ โยคะศาสตร์ และการเพ่งแยก ชีวาตมัน ออกจากกายและอารมณ์ให้จงได้ และก็โดยทำนองเดียวกับปรัชญานิยายะ คือต้องพยายามบูชาพระผู้เป็นเจ้าเพื่อขอให้พระองค์ช่วยประทานความเมตตาเพื่อความสำเร็จด้วยเช่นกัน

๑๑. **พุทธปรัชญา** ปรัชญาเมธีผู้เป็นเจ้าของพุทธปรัชญานี้คือ สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของชาวพุทธศาสนิกทั้งหลาย ซึ่งแม้ไม่ต้องออกพระนามท่านทั้งหลายก็คงจะทราบกันดีอยู่แล้ว แต่โดยหลักแห่งสัจจะกตัญญูกตเวทิตาธรรม ย่อมจำเป็นที่ผู้เล่าจะต้องยกย่องเทิดทูนสมเด็จพระบรมครูผู้ทรงพระคุณต่อความมีและการดำรงชีวิต ของตนไว้ เหนือเศียรเกล้าด้วยความเคารพสักการะ อย่างสูงสุด ในฐานะที่เป็นสรณะ คือที่พึ่งแก่ชีวิตอันยิ่งไม่มีที่พึ่งอื่นใดจะยิ่งไปกว่า พระองค์ผู้ทรงคุณธรรมอันล้ำเลิศ กับพระธรรมของพระองค์ที่ทรงคุณค่าอย่างวิเศษสุด และพระสงฆ์สาวกของพระองค์ผู้ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดอยู่ในพระวินัย และสำรวมอยู่ในความเป็นสมณเพศอันประเสริฐยิ่ง ทั้งสามสิ่งนี้ย่อมได้ชื่อว่า เป็นดวงแก้วมณีคือรัตนะอันส่องแสงรุ่งโรจน์โชติช่วงดังดวงอาทิตย์ในยามกลางวัน และดวงจันทร์วันเพ็ญในยามค่ำคืนที่ส่องวิถีทางเดินไปสู่ความสิ้นทุกข์ ป้องกันมิให้หลงเข้าไปสู่มรรคาแห่งกิเลส (เครื่องหุ้มห่อ) และอาสวะ (เครื่องหมักดอง) อันมืดมิดติดปลักแห่งหล่มอบาย (ที่อันปราศจากความเจริญ) ลงสู่ภูมิแห่งสัตว์นรกทั้งปวง

หลักการที่พระพุทธองค์ทรงยืนยันอยู่ประการหนึ่งนั้น คือ "การปฏิเสธเรื่องพระผู้เป็นเจ้าหรือพระเจ้าโดยสิ้นเชิง แต่ไม่ทรงปฏิเสธเรื่องวิญญาณ และรับรองว่ามีอยู่จริงทั้งเป็น อมตะ ไม่สูญหายไปไหน โดยทรงสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด

ของวิญญาณอันเนื่องมาจากผลแห่งกรรม กับได้ทรงวางทฤษฎีบทกฎแห่งกรรมอันสำคัญยิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบด้วยพระองค์เองแล้วทรงประกาศทฤษฎีเรื่องกฎแห่งกรรมขึ้นไว้ คือ ปฏิจจสมุปบาทธรรม (ซึ่งตรงกับหลักทฤษฎีปรมาณูของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่แห่งยุคปรมาณูนี้ที่ว่าด้วยการปฏิกิริยาแบบลูกโซ่ของท่านมหาปราชญ์แห่งยุคใหม่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๕-๒๖ นี้ (ศตวรรษที่ ๑๙-๒๐) คือศาสตราจารย์ ดร. ไอนสไตน (๑๘๗๑-๑๙๕๒) หรือนิวเซอร์ไอแซคนิวตัน แห่งยุคศตวรรษที่ ๒๐) เพื่อนำไปสู่ความพ้นทุกข์อันมีความเกี่ยวพันต่อเนื่องกันประดุจลูกโซ่ ๑๒ ประการ นับแต่ อวิชชา-สังขาร-นามรูป......ไปจนถึง ทุกข์-โศกะ-ปริเทวะ-อุปายาส นั้น ย่อมเป็นเครื่องแสดง และเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นว่า พระบรมศาสดา ทรงเป็น นักวิทยาศาสตร์ที่ทันสมัยอยู่ทุกยุคทุกกาลนับเป็นเวลานานกว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว หากแต่พระองค์ทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ฝ่ายจิตนิยม หรืออรูปและมโนภาพนิยม ที่เรียกกันในสมัยนี้ว่าวิทยาศาสตร์ทางจิต มิใช่วิทยาศาสตร์ทางวัตถุหรือทางสสาร ซึ่งมีจินตนาการทางมโนภาพลึกซึ้งยากแก่การที่ผู้นิยมแต่ทางรูปวัตถุ จะเข้าถึงได้เลยพากันมองเห็นเป็นเรื่องเพ้อฝันเหลวไหลไร้สาระไป อีกประการหนึ่ง ความเชื่อถือหรือความนึกคิดอันเกิดจากการเดา การเก็ง และการสมมุติ เอาเป็นความจริง พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงรับเข้าไว้เป็นคำสั่งสอน และการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ตรงข้ามพระองค์กลับทรงสอนให้ประพฤติปฏิบัติแต่เฉพาะที่เป็นของจริงคือทำได้จริง และเมื่อทำได้แล้วก็ย่อมจะรู้จริงเห็นจริงได้ โดยเพ่งเล็งหนักไปในทางจริยธรรม ด้วยความสำรวม รักษาจรรยาบรรณแห่งสังคม ไม่ให้ประพฤตินอกลู่นอกทาง รุกรี้รุกรนจนดูเป็นที่ขาดความน่าเลื่อมใสนับถือ ปรัชญาของพระองค์เป็นปรัชญาที่ลึกซึ้งละเอียดอ่อนแน่นอนยากที่นักปรัชญาใดหรือศาสดาของลัทธิใด ๆ จะหยิบยกข้อผิดพลาดบกพร่องขึ้นมาหักล้างได้ ยกเว้นผู้ที่มิได้ศึกษา ให้ละเอียด ถ่องแท้ จนรู้จริง เห็นจริง อย่างทะลุปรุโปร่งเท่านั้นที่จะกล่าวคำตำหนิติเตียนคำสอนตามพุทธปรัชญาแห่งพระพุทธศาสนาได้ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ย่อมมีอยู่ไม่น้อย แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงโปรดให้ไปโต้แย้งคัดค้านทะเลาะเบาะแว้ง

กับผู้ใด หากแต่ทรงกล่าวแก้ไปในทำนองชี้ให้เห็นข้อผิดข้อถูกโดยสุภาพเสียมากกว่า จนในที่สุดก็ทำให้ผู้ที่ทำตนเป็นปฏิปักษ์ คอยตำหนิติเตียนขัดขวางทางดำเนินของพระองค์ต้องพากันยอมก้มศีรษะให้กับความพ่ายแพ้ของตนอย่างราบคาบ ดังมีปรากฏชัดอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ ที่กล่าวไว้เป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้แหละที่ปรัชญาของพระสมณโคดมพระพุทธเจ้า ได้ชื่อว่าเป็น "อภิปรัชญา" คือ "ปัญญา (ความรู้) อันยิ่งใหญ่" อันยากที่จะหาปรัชญาของผู้ใดเสมอเหมือนได้ เพราะเป็นปรัชญาฝ่ายวิทยาศาสตร์ทางจิต หรือ วิทยาศาสตร์จิตภาพ ซึ่งเป็นเรื่องของนามธรรมในด้านจินตนาการแห่งมโนภาพนิยมหรืออรูปนิยม ที่โลกพากันยกย่องให้ว่าเป็น วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ทางจิต ซึ่งมีผู้เลื่อมใสนิยมศึกษากันมาก แม้กระทั่งบรรดาปรัชญาเมธีฮินดู ในชมพูทวีปครั้งสมัยพุทธกาล เมื่อ ๒,๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว ดังนั้นประเทศอินเดียซึ่งเป็นประเทศอารยธรรมที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่า ๕,๐๐๐ ปี คือ ก่อนพุทธกาล ๓,๐๐๐ ปีกว่ามาแล้ว จึงได้ชื่อว่า เป็นประเทศต้นตำรับของปรัชญา มีปรัชญาเมธีอยู่มากหลาย มีลัทธิทางศาสนาต่าง ๆ อยู่คาคั่ง และมีศาสดาผู้เป็นเจ้าลัทธิที่มีลูกศิษย์ลูกหามากมายอยู่เกลื่อนกล่น แต่ครั้นมาในสมัยปัจจุบันนี้ บรรดาลัทธิของปรัชญาฝ่ายต่าง ๆ ในประเทศอินเดีย ได้ค่อย ๆ อับแสงดับสูญลงไปจนเกือบหมดสิ้น คงเหลือที่ยืนยงคงทนอยู่มา และมีผู้ยังเคารพนับถือจนถึงในขณะนี้อีกเพียง ๓ – ๔ ลัทธิเท่านั้น ได้แก่ พุทธปรัชญา, ปรัชญาลัทธิพราหมณ์, ปรัชญาฝ่ายโยคะ, ปรัชญาชิน, ปรัชญาสางขยะ, ปรัชญเวทานตะอุปนิษัท, ปรัชญานยายะ, ปรัชญาไวเศษิก และปรัชญาโลกายตะ ซึ่งเป็นฝ่ายวัตถุ (รูป) นิยม ซึ่งขณะนี้ไปมีความเจริญสูงสุดอยู่ทางประเทศฝ่ายตะวันตก (อัสดงคตประเทศ)

อันปรัชญาขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ถ้าได้พยายามศึกษาให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนแล้ว ย่อมจะเห็นได้ว่าเป็นแนวทางที่จะนำนักอ่าน (ที่เข้าใจ) และนักศึกษาไปสู่ความเข้าใจในวิทยาการสมัยใหม่อีกหลายสาขาวิชา ได้แก่ ศาสนศาสตร์

หรือศาสนวิทยา, จริยศาสตร์, สังคมจิตวิทยา, ตรรกวิทยา และจิตวิทยา ซึ่งเพิ่งจะแยกตัวออกมาเป็นวิชาโดยเอกเทศจากวิชาปรัชญาเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง โดยทั่วไปแล้วเราจะเห็นกันว่านักวิชาการฝ่ายวิชาสังคมจิตวิทยาก็ดี นักวิชาการฝ่ายวิชาจิตวิทยาก็ดี ตลอดจนกระทั่งนักวิชาการฝ่ายวิชาจริยสังคมวิทยาก็ดี เหล่านี้ต่างก็พยายาม (ที่จะอาศัย) ใช้หลักตรรกวิทยาและพุทธปรัชญา ให้เป็นประโยชน์ในการอธิบายชี้แจง แนะนำ และสอนในวิชาของตนจนกระทั่งในที่สุดเมื่อเร็ว ๆ มานี้ (แหละจนกระทั่งบัดนี้) ในทางวิชาฝ่ายสังคมจิตวิทยาได้กำหนด (รวม) เอาเรื่องศาสนาและจริยธรรมเข้าไปไว้เป็นหัวข้อหนึ่งของวิชาดังกล่าวนี้ด้วย โดยเรียกหัวข้อว่า "การศาสนา" ซึ่งเนื้อหาสาระของเรื่องราวที่เขียนเป็นรายละเอียดภายใต้หัวข้อเรื่องนี้ นับเริ่มตั้งแต่การเชื่อถือศาสนาของประชาชนหรือประชาชาติ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีการปฏิบัติตามลัทธิของศาสนา, ความรู้สึกนึกคิดของกลุ่มชนที่นับถือศาสนา, ปฏิปทาแห่งการปฏิบัติ, ความประพฤติ, ศีลธรรม, จรรยามารยาท, การอบรมสั่งสอนตามลัทธิของศาสนา และความยึดถือในปรัชญาของลัทธิศาสนานั้น ๆ ตลอดจนศรัทธาปสาท (ความเลื่อมใส ความเชื่อถือที่ประชาชาติ ประชาชนหรือกลุ่มชน) มีต่อศาสนาตามลัทธิแห่งปรัชญานั้น ๆ ดังนี้เป็นต้น อันเป็นวิทยาศาสตร์ทางสังคมจิตวิทยาสาขาศาสนศาสตร์ หรือศาสนวิทยา

โลกในยุคปัจจุบันได้ก้าวไปสู่ความเจริญอย่างรวดเร็วจนคนทั่วโลกพากันหัวปั่นไปตาม ๆ กัน โดยเฉพาะความเจริญในทางวิทยาศาสตร์แห่งยุคปรมาณูหรือยุคความเร็วเหนือเสียงหลาย ๆ เท่านี้ ฉะนั้นการศึกษาของคนในยุคนี้ย่อมจำเป็นที่จะต้องกระทำกันอย่างกว้างขวางและโดยรวดเร็วให้ตนเองสามารถไปได้ทันกับความเจริญทางวิชาการที่พวกนักปราชญ์ได้พากันคิดค้นขึ้นมา และได้นำมาใช้ประโยชน์เพื่ออำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ แก่มนุษย์ทั้งโลก ไม่ว่าใครก็ตามถ้ามองโลกในแง่ของคนเกียจคร้าน คอยแต่จะนอนงอมืองอเท้าแล้วร้องว่า "โลกมันจะหมุนไปวิ่งไปรวดเร็วสักเพียงใดก็ตาม หาใช่ธุระปะปังอะไรของข้าพเจ้าไม่ ปล่อยให้มันเป็นไปตามเรื่อง

ของมัน ขอให้ปล่อยทิ้งข้าพเจ้าไว้ตามลำพังก็แล้วกัน" เช่นนี้แล้วก็นับว่าเป็นกรรมของสัตวโลกผู้นั้น และถ้าประเทศใดชาติใดมีคนชนิดนี้มาก ๆ ก็ต้องนับว่าเป็นกรรมของประเทศชาติและของประชาชนในชาตินั้น ที่จะต้องตกเป็นเหยื่อของชนชาติที่มีการศึกษาสูงกว่า ฉลาดกว่า มีความเจริญมากกว่า อย่างชนิดที่น่าสมเพทที่สุด การศึกษาหาความรู้ไม่ว่าจะเป็นในสาขาวิชาใด ย่อมอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้ที่หมั่นศึกษาไว้ไม่มากก็น้อยไม่ช้าก็เร็ว ดังเช่นการศึกษาในวิชาการชั้นสูง ได้แก่การหาความรู้เรื่องกำลังอำนาจของชาติ ซึ่งประกอบด้วยการเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร การสังคมจิตวิทยา วิทยาประยุกต์ และวิทยาศาสตร์ทุกสาขา ซึ่งมีรายละเอียดมากมายเหล่านี้ ย่อมจะได้ประโยชน์แก่ตนเองและสามารถจะทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติได้ดียิ่งไม่วันใดก็วันหนึ่งในอนาคตเมื่อถึงคราวที่โอกาสอำนวย แต่ถ้าไม่มีโอกาสจะทำงานให้กับส่วนรวมหรือแก่กลุ่มชนในหมู่คณะและสังคมต่าง ๆ ได้ก็ยังนับว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเองที่สามารถสร้างรากฐานไว้รองรับความรู้ ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ยินได้ฟังมาพอจะพูดกันรู้เรื่องได้ และพอที่จะฟังภาษาพูดของคนอื่น ๆ ให้เข้าใจได้ว่า เขาพูดกันเรื่องอะไร ด้วยภาษาของวิทยาการประเภทใด ไม่ควรปล่อยตัวให้เป็นคนล้าสมัยราวกับคนที่เกิดมาในยุคโบราณหรือยุคก่อนประวัติศาสตร์ ใครพูดอะไรก็ไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจอะไรเสียเลย แล้วมิหนำซ้ำกลับหัวเราะเยาะว่าเขาเจรจาหรือสนทนากันด้วยเรื่องเหลวไหลไร้สาระ ล้วนแต่พูดในเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพราะเรื่องที่เขาพูดกันนั้นตัวเองฟังไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจ แต่อย่าลืมว่าบรรดาเรื่องที่คนพวกนี้เคยพูดว่า เป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ และเป็นไปไม่ได้นั้น ได้กลายเป็นเรื่องจริงที่เป็นไปได้มาเสียมากต่อมากแล้ว จะยกตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ๆ ในยุคนี้ได้แก่เรื่องลูกระเบิดปรมาณู, ลูกระเบิดไฮโดรเจน, แสงคอสมิค แสงเลเซอร์ ตลอดจนการใช้พลังงานปรมาณูเพื่อสันติ (ที่กำลังตื่นเต้นหมกมุ่นก้มหน้าก้มตาค้นคว้ากันอยู่) ในขณะนี้ซึ่งแต่ก่อนก็มีคนหัวเราะเยาะ และคัดค้านกันว่า เป็นไปไม่ได้ ทำไม่ได้ (ดูเรื่องชีวประวัติของศาสตราจารย์ ดร. อัลเบอร์ทไอนสไตน) ความพินาศของเมืองฮิโรชิมา เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม และเมืองนางาซากิ เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ.

๒๔๗๗ (๑๙๔๕) ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ได้เป็นอย่างดีอยู่ในตัวแล้วว่า ข้อถกเถียงคัดค้านเรื่องความเป็นไปไม่ได้ของลูกระเบิดปรมาณูนั้น ได้เกิดเป็นไปได้ขึ้นมาแล้ว จนทำให้มหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ต้องยุติลงโดยเด็ดขาด จากการยอมแพ้ของประเทศญี่ปุ่น อีกเรื่องหนึ่งก็คือ เครื่องบิน ซึ่งลิเลียนธานและไรท์สองพี่น้องคิดขึ้น ก็เคยถูกหัวเราะเยาะมาก่อน แต่เดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร

การศึกษาหาความรู้ในแง่ของปรัชญาก็เช่นกัน ย่อมช่วยให้ผู้ศึกษาได้ทราบว่าเขาพูดกันเรื่องอะไร ว่าอย่างไร และพวกนักคิดคือนักปรัชญานั้น เขาคิดค้นอะไรกันเพื่อเอาไปใช้ทำอะไร และนักปรัชญาของโลก (ในบรรดาประเทศต่าง ๆ) ทั้งฝ่ายตะวันออก ฝ่ายตะวันตก และแอฟริกานั้น มีแนวความคิด มีอุดมคติ และอุดมการณ์ เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร ที่เหมือนกันมีอะไรบ้าง และที่แตกต่างกันนั้นคืออะไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น แล้วในที่สุดเขามีข้อสรุปและข้อยุติอย่างไร เพราะเหตุใด เมื่อใดเราสามารถทำความเข้าใจและตอบปัญหาเหล่านี้ได้แล้วก็หมายความว่าเราพอจะมีความรู้ในเรื่องปรัชญากับเขาบ้างเท่านั้น ไม่ใช่รู้ทั้งหมด นอกจากจะต้องการเป็นนักปรัชญากับเขาขึ้นมาบ้างเท่านั้น จึงควรที่จะศึกษาอย่างละเอียดลออทุกแง่ทุกมุมในวิชาปรัชญาทุกสาขา ดังเช่นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นปรัชญาเมธีเอกของโลกผู้หนึ่ง แต่ก็มิใช่ผู้เป็นเจ้าของปรัชญาของโลก (ซึ่งยังไม่เห็นมีใครได้เป็นกันเลยสักคน) ในตอนนี้ขอให้เข้าใจกันไว้สั้น ๆ เพียงว่า "การศึกษาปรัชญานั้น เป็นการศึกษาเพื่อค้นหาแก่นของความจริง สำหรับใช้ตอบคำถามหรือปัญหาต่าง ๆ ที่ยังไม่มีใครตอบได้นั่นเอง" แต่ถ้าค้นพบแล้วทั้งสามารถให้คำตอบที่ถูกต้องต่อปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องการทราบได้แล้ว และที่ยิ่งไปกว่านั้นคือ เมื่อได้พบแก่นแท้ของความจริงเข้าแล้ววิชานั้นก็กลายเป็นศาสตร์อิสระขึ้นมาทันที เป็นอันว่าพ้นจากหน้าที่ของวิชาปรัชญาไปกลายเป็นวิทยาการอย่างใหม่อีกสาขาวิชาหนึ่ง ข้อสำคัญคือ "การค้นหาความจริงเพื่อขจัดความไม่จริงและสิ่งสมมุติให้สิ้นไป" นั่นเอง ข้อควรสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ "ปรัชญานั้นย่อมเกิดขึ้นและคงมีอยู่ตลอดกาล" ส่วน "ศาสนานั้นจะเกิดขึ้นแต่เฉพาะ

ในกาลกลียุคเท่านั้น" นี่คือข้อแตกต่างระหว่างปรัชญากับศาสนา และมีที่คล้ายกันอยู่อย่างหนึ่งก็คือ "ปรัชญาเมธี ส่วนมากมักเป็นศาสดาของศาสนาที่ตนตั้งขึ้นเสมอ" ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ปรัชญานั้นมีอยู่ตลอดกาล และปรัชญาเมธีก็เกิดขึ้นอยู่ตลอดไป เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้น ความคิดจะไม่มีวันหยุดนิ่งได้เลย ตราบใดที่เขาผู้นั้นยังเป็นปุถุชนธรรมดาสามัญอยู่ เว้นเสียแต่ในหมู่ของผู้สำเร็จวิชาอภิปรัชญาและปรจิตวิชชา อันยิ่งใหญ่สูงสุดขั้น อรหันต์ เท่านั้น ที่จะสามารถบังคับให้หยุดคิดหรือทำให้ความคิดหยุดลงได้ แต่ศาสนานั้นจะเกิดขึ้นก็เพียงเฉพาะในสมัยกลียุคเท่านั้น เพราะเป็นระยะเวลาที่มนุษย์กำลังเดือดร้อนที่สุด ตกทุกข์ได้ยากที่สุด สิ้นอาลัยตายอยากที่สุด แทบจะไม่อยากมีชีวิตอยู่ในโลกอันวุ่นวายร้ายกาจทรมานทรกรรมอีกต่อไป ซึ่งเนื่องจากระบบ ทารุณกรรม ต่าง ๆ อัน เหี้ยมโหด ดุร้าย ผิดผู้ ผิดคน จากชน ชั้นปกครอง แหละนั่นก็คือ เมื่อความเดือดร้อน เข้มข้นได้ดำเนินไป ถึงจุดสูงสุด ของมันแล้ว ก็จะมีศาสดาและศาสนาเกิดขึ้นเพื่อแก้ไขสถานการณ์กลียุคนั้นให้สงบลง ทำให้จิตใจมนุษย์สะอาดขึ้น และมีความสงบเยือกเย็นลง ดังจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้า ก็เกิดขึ้นในอินเดียระหว่างที่พลเมืองของอินเดียมีความระส่ำระสายเดือดร้อน เนื่องจาก ถูกพวกชนต่างชั้นวรรณะก่อกรรมทำเข็ญเหยียบย่ำบีบคั้นต่าง ๆ นานา เกิดมีสงครามกันบ่อย ๆ ผู้คนล้มตายลงมาก ในระหว่างนั้นก็เกิดลัทธิต่าง ๆ มากมายนับร้อย ๆ ลัทธิ มีปรัชญาของปรัชญาเมธีมากมายหลายสิบสาขาล้วนแต่สอนไปต่าง ๆ กัน และต่างก็อวดอ้างว่าของตนดีกว่าเหนือกว่าของผู้อื่น จนประชาชนทั่วประเทศไม่รู้จะยึดศาสนาของศาสดาคนไหนเป็นหลัก ดูยุ่งยากไปหมดเป็นที่น่ารำคาญที่สุด พอใครอ้างว่าตนเป็นศาสดาและว่าศาสนาของตนดีที่สุด ก็มักจะถูกหัวเราะเยาะแล้วผู้ฟังก็จะรีบเดินหนีไปทันที แม้พระพุทธเจ้าก็เคยถูกหัวเราะเยาะและถูกคนฟังเดินหนีบ่อย ๆ หรือมิฉะนั้นก็จะถูกตั้งปัญหาซักถามกันชนิดสามวันสามคืนไม่รู้จักจบทีเดียว พระเยซู ก็เกิดมาในระหว่างที่พวกยิวกำลังถูกทำทารุณกรรม เช่นฆ่าทรมานทรกรรมอย่างโหดร้ายยิ่งกว่าสัตว์จากการกระทำของพวกโรมัน และพวกกรีซ ที่นับถือเทพเจ้าต่าง ๆ จำนวนมากมายเหลือที่จะจดจำ

ต่อมาพระเยซูก็ต้องถูกตรึงไม้กางเขนตายเพียงเพื่อสอนให้นับถือพระผู้เป็นเจ้าเพียงองค์เดียว

ส่วนพระมะหะหมัดนั้นเล่า ก็เกิดมาในระหว่างที่พวกอาหรับแต่ละชาติแต่ละประเทศหรือแม้แต่ละก๊กละพวกและแต่ละลัทธิ ซึ่งต่างก็นับถือพระเจ้าของตนหลาย ๆ องค์ด้วยกัน ต่างพากันใช้กำลังเข้าทำลายล้างกดขี่ข่มเหงทารุณซึ่งกันและกันเพื่อบังคับฝ่ายแพ้หรือผู้ที่อ่อนกำลังกว่าให้หันมาเคารพนับถือ และปฏิบัติตามพิธีศาสนาในลัทธิของตน ซึ่งเป็นผู้ชนะโดยเฉพาะพระมะหะหมัด ได้พยายามขจัดกวาดล้างพวกอาหรับที่ละทิ้งศาสนายิวโบราณซึ่งนับถือศาสดาองค์เดียวเสียแล้ว หันไปนับถือเทพเจ้าหลายองค์ ยิ่งไปกว่านั้นยังได้เข้าไปยึดครองวิหารเก่าแก่อันศักดิ์สิทธิ์คือมหาวิหาร อกาบาห์ไว้เป็นของตนเพื่อใช้เป็นสถานที่ทำพิธีสักการะบูชาพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายอีกด้วย ในที่สุดพระมะหะหมัดก็ประสบชัยชนะ สามารถประกาศศาสนาตามโองการของพระอัลล่าห์ (อัลเลาะห์) โดยมีพระองค์เป็นศาสดาแทนพระอัลล่าห์ผู้เป็นเจ้าตามคัมภีร์โกหร่าน (โกระอ่าน) ได้สำเร็จ ซึ่งทำให้ศาสนามะหะหมัด (อิสลาม) เจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั้งในเอเชียและยุโรป ตุรกี อียิปต์เปอร์เซีย (อิหร่าน), อิรัก (บาบิโรเนีย) ซีเรีย...... ฯลฯ เป็นต้น แม้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ สิงคโปร์ มาเลเซีย ไปจนถึงอินโดนีเซียด้วย มาจนถึงในปัจจุบันนี้ สำหรับทางประเทศจีนนั้นก็มีนักปรัชญาชั้นเยี่ยมมาเกิด เช่น ขงจื๊อ, เล่าจื๊อ...... ฯลฯ ซึ่งทั้งสองท่านนั้นบ่ว่ามีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่เคารพนับถือของชนชาติจีนมากยิ่งกว่านั้นยังแผ่กระจายลงมาถึงประเทศญวนหรือประเทศเวียดนาม (เหนือ – ใต้) ในปัจจุบันนี้อีกส่วนหนึ่งด้วย

โดยเหตุที่เรื่องซึ่งได้นำมาเล่าสู่กันฟังในยามว่างนี้ เป็นเรื่องการมองพุทธศาสนาในทัศนะ (ทรรศนะ) ของปรัชญา ฉะนั้นจึงเห็นว่าควรจะได้นำหลักการทางปรัชญาบางอย่างมากล่าวไว้เพื่อเป็นการกรุยทางเดินป้องกันมิให้ท่านผู้ฟังเกิดความคิดไขว้เขวสับสนและหลงทางในเมื่อได้ฟังการเล่าเรื่อง ตลอดจนการแสดงข้อคิดเห็นและหลักฐานอื่น ๆ ต่อไป สำหรับท่านผู้ฟัง (ผู้อ่าน) จะได้ใช้เป็นเครื่องช่วยในการ

พิจารณา, วิเคราะห์ และวิจารณ์ ตามหลักทางความคิดของนักปรัชญา ซึ่งกล่าวกันว่า "มนุษย์ทุกคนล้วนเป็นนักปรัชญาด้วยกันทั้งนั้น และทุก ๆ คนต่างก็มีปรัชญาเป็นของตนเองมาแล้วแต่กำเนิด" ทั้งนี้ไม่ว่าบุคคลผู้นั้นจะเป็นคนประเภทใดชนิดใด ไม่ว่าจะเป็นนักเลงรัก, นักเลงสุรา, นักเลงอันธพาล, แม้กระทั่งนักเลงปล้นจี้ที่เลวร้ายต่างก็ล้วนมีปรัชญาของตนอยู่ด้วยกันทุกคน หากแต่เป็นปรัชญาในทางเลวร้ายที่ทุกคนควรศึกษาเรียนรู้ไว้ แต่ไม่ควรเลียนแบบหรือเอาอย่างมาประพฤติปฏิบัติ เพราะปรัชญาเหล่านั้นคือ สัจจะในหมู่คนชั่ว คนพาลสันดานบาป นั่นเอง ด้วยเหตุนี้จึงควรจะได้ทราบถึงเรื่องหลักการของปรัชญาไว้บ้างพอสมควร

"ปรัชญา ถ้าจะว่ากันตามความรู้และความเข้าใจในทางหลักวิชาการโดยทั่วไปแล้วก็หมายถึง การใช้สติปัญญาความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนประสบการณ์แห่งชีวิตที่ผ่านมา ทำการศึกษาพิจารณา วิเคราะห์ วิจัย ถึงบรรดาปัญหาต่าง ๆ ด้วยสมอง (ความเฉลียวฉลาด) และจิตใจ (ความรู้สึกนึกคิด) ให้ได้คำตอบต่อคำถามตามปัญหาเหล่านั้น เพื่อแก้ความสงสัยและความขัดแย้งทั้งปวงให้ตรงกับความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ด้วยอาศัยหลักความจริง ไม่ใช่คาดคะเน ไม่ใช่สมมุติ หรือเกิดจากการเดาเอาเองว่า จะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตรงข้ามกลับจะต้องขจัดสิ่งเหล่านี้ออกไปเสียให้สิ้น คงไว้แต่ความที่เป็นจริงเท่านั้น"

วิชาปรัชญา เป็นวิชาที่ว่าด้วยความจริงอันเกี่ยวกับบรรดาสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกโดยทั่ว ๆ ไปมิได้มุ่งเจาะจงอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะแต่สิ่งเดียวเท่านั้น ดังนั้นวิชาปรัชญาจึงมุ่งสอนมนุษย์ให้เป็นคนมีใจกว้าง ให้มองโลกในทรรศนะของส่วนรวมในแง่แห่งชีวิตที่เป็นจริงของมวลมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยการเผื่อแผ่ความมีน้ำใจเอื้ออารีไมตรีจิต คิดขจัดความเห็นแก่ตัวเห็นแก่ได้ของตัวเองให้หมดไป สอนให้เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมุ่งผลในทางดีงามให้เกิดแก่สังคมมนุษย์ ทั้งสอนให้เป็นคนมีเหตุผลในการใช้ความคิดอย่างเฉลียวฉลาดมีความสุขุมคัมภีรภาพ เป็นคนรอบคอบ

ปราศจากความประมาทในการครองชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัยด้วยความสงบสุขทั้งแก่ตนเองและแก่สังคมที่ตนร่วมอยู่ ด้วยเหตุนี้ วิชาปรัชญาจึงมีคุณค่าอันประเสริฐอยู่ ๒ ประการ คือ.–

๑. สอนให้เป็นคนรู้จักใช้ความรู้ ความสามารถ สติ ปัญญา ความเฉลียวฉลาดที่มีอยู่ เป็นคุณสมบัติประจำตัวของแต่ละคน ไปในทางที่ถูกที่ควร เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและแก่สังคมโดยทั่วไป

๒. สอนให้เป็นคนรู้จักค้นคว้าหาเหตุผลในสิ่งต่าง ๆ เพื่อเพิ่มเติมสติปัญญาความเฉลียวฉลาด สุขุมรอบคอบ ตลอดจนความรอบรู้ และจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นประสบการณ์ของตนเองตลอดมา เพื่อความเป็นปัญญาชนหรือให้สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็น ปัญญาชน

หลักสำคัญของปรัชญานั้นอยู่ที่การกำหนดแนวทางแห่งความคิดขึ้นก่อนว่าในเรื่องหรือสิ่งที่จะนำมาคิดนั้น มีแนวทางหรือหนทางแห่งความคิดไปได้กี่หนทาง ซึ่งแต่ละหนทางจะใช้ความคิดอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นความคิดที่ถูกต้อง ละเอียดรอบคอบไม่ผิดพลาด ทั้งนี้จะต้องนำเอาเหตุผลและข้อเท็จจริงของเรื่องเข้ามาเป็นเครื่องประกอบในการคิด โดยกำหนดเป็นรูปปัญหาเดี่ยวหรือปัญหาเชิงซ้อนขึ้นสุดแต่รูปเรื่องหรือสิ่งที่จะนำมาคิด ต่อจากนั้นต้องค้นหาสมุฏฐานหรือต้นราก เค้ามูลของเรื่อง (เรื่องเดิม ข่าวสาร, สภาวการณ์....ฯลฯ) ซึ่งมีมาแต่เดิม ครั้นแล้วจึงสืบเสาะหาข้อเท็จจริงของเรื่องหรือสิ่งนั้นมาประกอบขึ้นเป็นรูปร่าง เพื่อย้อนหรือเพื่อการดำเนินความคิดต่อไปตามแนวทางของความคิดที่ได้กำหนดขึ้นไว้ ขั้นต่อไปจึงเริ่มใช้ความคิดพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน ซึ่งในตอนนี้จะต้องอาศัยใช้ความรู้ทุกอย่างที่มีอยู่และที่หามาได้และที่นับว่าสำคัญที่สุด คือวิชาตรรกวิทยา, (กฎสามัญ, กฎขั้นบันได, กฎเปรียบเทียบ, กฎแห่งการอนุมาน (ด้วยอาศัยเหตุที่เกิด, ด้วยอาศัยผลที่ปรากฏ และด้วยอาศัยร่องรอยที่ปรากฏแล้วตั้งสมมุติฐานและข้อสันนิษฐาน) และกฎแห่งการอุปมาน (โดยอาศัยการพิจารณาเปรียบเทียบจากสิ่งที่มีลักษณะคล้ายกันหรือเหมือนกันแล้วสาวไปหาต้น

เรื่อง) เมื่อพิจารณาเสร็จสิ้นแล้ว ก็มาถึงข้อสรุปความคิดเหล่านั้นว่าได้อะไรที่เป็นแก่นสารขึ้นมาบ้าง ต่อไปก็ถึงข้อยุติคือชี้ชัดลงไปอย่างเด็ดขาดว่า อะไรจริง อะไรไม่จริง (เท็จ) ในที่สุดก็มาถึงข้อแนะนำเพื่อเสนอต่อผู้อื่นหรือต่อสังคม แม้ที่สุดใช้เป็นคำสั่งสอนแก่บรรดาศิษยานุศิษย์ของตนหรือผู้ที่เลื่อมใสโดยนำมากำหนดเป็นหลักการในแนวสอนวิชาปรัชญาและลัทธิศาสนาของตนขึ้น

นักปรัชญานั้น ควรจะต้องเป็นคนมีใจกว้าง มีความรอบรู้ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ไม่เสียสติร้องโวยวายเที่ยวตำหนิติเตียนกล่าวคำผรุสวาทต่อคติ และความคิดเห็นของผู้อื่นว่า ผิดทั้งหมด เลวทรามใช้ไม่ได้ ตัวอย่างของนักปรัชญาที่ดีอย่างเยี่ยมยอดที่สุดก็คือ พระพุทธเจ้า ของชาวพุทธศาสนิกชนทั้งมวล ใครจะตำหนิติเตียนต่อพระองค์ พระองค์ก็ทรงนิ่งเฉยเสีย ถึงแม้จะทรงแก้คำกล่าวหรือคำตำหนิเหล่านั้นก็เป็นไปในแบบอย่างของ อหิงสา ไม่กระทำการวิวาทหรือใช้กำลังโดยการยกพวกเข้าทำร้ายฝ่ายที่คัดค้าน พระองค์สามารถทนต่อคำตำหนิติเตียนและคำกล่าวโทษต่าง ๆ ได้ทั้งสิ้น ไม่เหมือนศาสดาบางคนของบางศาสนาที่ไม่สามารถอดทนต่ออะไร ๆ ได้เลย แม้เพียงผู้ที่ไม่นับถือลัทธิปรัชญาหรือศาสนาของตนก็กล่าวหาว่า เป็นพวกนอกศาสนาและพยายามหาโอกาสและหาหนทางทำลายล้างกันอยู่ทุกขณะ ทั้งนี้เพราะบรรดานักปรัชญาผู้วางหลักปรัชญาของลัทธิต่าง ๆ ยังมีดวงจิตอันไม่สะอาด ส่วนมากเป็นคนมีกิเลสด้วยกันทั้งนั้น ซ้ำร้ายนักปรัชญาบางคนยังเป็นคนขาดสัจจะ ขาดความซื่อสัตย์กตัญญูกล้าทรยศหักหลังได้แม้แต่ผู้ที่เคยมีพระคุณชุบเลี้ยงตนมาเสียอีกด้วยก็มีไม่น้อย ส่วนบางคนไม่มีคุณสมบัติเป็นนักปรัชญาอะไรเลย แต่กลับหลอกลวงประชาชนและสานุศิษย์ของตนเองให้เข้าใจผิดไปว่าตนเป็นนักปรัชญาหรือเป็นปรัชญาเมธีก็มีอยู่มากบางคนเป็นเพียงนักอ่าน นักจำ และนักลอกเลียนวิชาปรัชญามา แล้วนำเอามาใช้ มาเขียน มาพูด โดยอาศัยสำนวนปรัชญาของปรัชญาเมธีต่าง ๆ ก็อาจทำให้ผู้ฟัง ผู้อ่านและผู้อื่น เข้าใจผิดคิดว่าคนผู้นั้นเป็นนักปรัชญาไปก็มี เพราะเหตุที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาได้อ่าน ได้ฟัง ได้รู้ ได้เห็น ได้มีประสบการณ์มาบ้าง เมื่อได้โอกาสจึงนำเอามาเล่า

สู่กันฟังเป็นความรู้ไว้อีกอย่างหนึ่งในบรรดาความรู้หลายสิบหลายร้อยอย่างที่คนทั้งหลายมีอยู่แล้วแต่เดิมมา อันที่จริงนักปรัชญานั้นก็คือปุถุชนที่ยังมีจิตใจโกรธ เกลียด อิจฉาริษยา อุปาทานอยู่ และความนึกคิดของเขาก็อาจไม่ตรงกับความจริงแท้ ๆ ก็ได้ ฉะนั้น ความรู้กับความประพฤติ จึงไม่ตรงกัน

สำหรับคำสอนของพระบรมศาสดานั้น บรรดานักปราชญ์ฝ่ายวิชาปรัชญาของซีกโลกตะวันตก ต่างพากันกล่าวสรรเสริญยกย่องไว้ว่า " เป็นทั้งปรัชญา, วิทยาศาสตร์, ศาสนวิทยา, ปรจิตวิชา, จริยศาสตร์ และสังคมวิทยาหรือสังคมศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จึงได้ชื่อว่า เป็นวิชาชั้นสูงขั้นอภิปรัชญา เพราะนอกจากจะกล่าวถึงหลักแห่งความรู้และความจริงแล้ว ยังกล่าวถึงหลักแห่งการกระทำ ผลแห่งการกระทำและการทำให้ถึงซึ่งความสิ้นสุดแห่งการกระทำคือกรรมอีกด้วย "

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า นักปรัชญาล้วนแต่ยังเป็นผู้มีกิเลสหนาห่อหุ้มดวงจิตอยู่เสียเป็นส่วนมาก ฉะนั้นนักปรัชญาจึงไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นผู้วิเศษบริสุทธิ์ไปเสียหมดทุกคน นักปรัชญาบางคนอาจเป็นคนมีความประพฤติเหลวแหลกไม่เหมาะสมอย่างไรก็ได้สุดแต่ว่าขอให้เป็นบุคคลที่เฉลียวฉลาด มีความนึกคิดอะไรแปลก ๆ ที่คนอื่นคิดไม่ถึง นึกไม่ออก ซึ่งความนึกคิดเหล่านั้น ได้ผลิตผลออกมาเป็นปรัชญา ส่วนจะมีความจริงแท้เพียงใดหรือไม่ ย่อมจะเป็นอีกเรื่องหนึ่ง และพวกนี้ก็มักจะถือกันว่าความประพฤติไม่สำคัญ ไม่จำเป็น หรือไม่ใช่เรื่องที่ใครจะต้องมาสนใจ เพราะแม้แต่ตนเองก็ยังไม่สนใจในความประพฤติของตัวเอง ฉะนั้นเมื่อได้ศึกษาจากประวัติของนักปรัชญาต่าง ๆ (ในหนังสือชีวะประวัติและลัทธิของปวงปรัชญาเมธี) แล้ว จะเห็นว่านักปรัชญาบางคนก็เป็นคนขี้เมาหยำเป บางคนก็เป็นคนอกตัญญูทรยศหักหลังทั้งผู้มีพระคุณที่ชุบเลี้ยงตัวมาและทั้งเพื่อนที่เคยช่วยเหลืออุปถัมภ์ค้ำชูตัวในคราวตกยาก บางคนก็เคยคดโกงเขามาแล้ว และบางคนก็มีจิตใจมากไปด้วยความอิจฉาริษยาคนอื่นทั้งนี้ยกเว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราซึ่งบริสุทธิ์อยู่เหนือความสกปรกโสมม และความเลวทรามต่ำช้าต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วเจือปนอยู่ในพระองค์เลยแม้แต่น้อย คำสอน

หรือปรัชญาขององค์พระบรมศาสดาในตอนแรก ๆ ที่พระองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ก็ได้เคยถูกอาชีวกผู้หนึ่งมีนามว่า อุปกะ หัวเราะเยาะและแลบลิ้นหลอก (หรืออาจถือประเพณีแลบลิ้นเคารพก็เป็นได้ แต่เราถือว่าถ้าใครมาแลบลิ้นให้เรา ๆ ก็ว่าผู้นั้นหลอกและไม่เคารพเรา) แล้วก็รีบเดินหลีกหนีไปโดยเร็ว มาแล้ว ดังมีเรื่องเล่ามาว่า

"ในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ ณ ใต้ต้นโพธิ ที่ตำบลนาลาพุทธคยานั้น เมื่อพระองค์ทรงบรรลพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ และทรงปรารภที่จะไปโปรดเบญจวัคคีย์ ซึ่งอยู่ ณ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (ป่าสวนกวาง) แคว้นกรุงพาราณสี ในขณะที่ทรงพระพุทธดำเนินไปห่างจากที่ตรัสรู้ไม่เท่าใด ก็ได้ทรงพบกับอุปกะอาชีวกเดินสวนทางมา ข้างฝ่ายอุปกะอาชีวก เมื่อแลเห็นพระบรมศาสดา ทรงพระศิริโสภาคย์ผ่องใสไปด้วยวรรณะอันสดชื่นงดงาม ก็เกิดความเคารพเลื่อมใสในพระสรีระของพระพุทธเจ้า จึงนึกในใจว่า สมณะนี้เหตุไฉนจึงมีรูปร่างสง่างามมีผิวพรรณผ่องใสมีอากัปกิริยาสงบเสงี่ยมน่าเคารพนักหนา ควรที่เราจะเข้าไปสนทนาไต่ถามดูให้รู้เรื่องราวไว้บ้าง ถ้าหากมีเหตุผลอันสมควรแก่การเคารพบูชาเชื่อถือ เราจะได้ฟังธรรมความคิดเห็นจากท่านผู้นี้บ้าง ครั้นแล้วจึงเข้าไปใกล้กระทำอัญชลีแล้วทูลถามพระพุทธองค์ว่า ท่านคือใคร ใครบวชให้ท่าน และท่านนับถือศาสดาคนใด มีลัทธิและถือศาสนาอะไร

พระบรมศาสดาทรงตอบว่า เราคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราบวชตัวของเราเอง ไม่มีผู้ใดบวชให้เรา อาจารย์ของเราไม่มี ทั้งผู้ที่จะเป็นเหมือนเช่นเราก็ไม่มี และผู้ที่จะเปรียบกับเราก็ไม่มี เราเป็นพระอรหันต์องค์เดียวในโลก เราเป็นครู (ศาสดา) ที่ไม่มีใครยิ่งกว่า เราเป็นผู้ดับแล้วซึ่งกิเลสอาสวะทั้งปวง

อุปกะอาชีวก เมื่อได้ยินพระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบเช่นนั้น ก็เกิดความคิดขึ้นในใจว่า สมณะองค์นี้อวดอ้างยกตนเองขึ้นเป็นพระพุทธเจ้าทั้งยังกล้ากล่าววาจาที่ดูประหนึ่งไม่เคารพครูอาจารย์เสียอีกเลย ไม่สนใจใยดีที่จะสนทนาโต้ตอบกับพระบรมครูอีกต่อไป มิหนำซ้ำกลับแลบลิ้นให้เสียอีกด้วย ครั้นแล้วก็รีบเดินหลีกทางจากพระพุทธองค์ไปโดยเร็ว และไม่เหลียวหลังกลับมามองดูพระพุทธองค์อีกเลย"

เรื่องอุปกะอาชีวกกับพระบรมศาสดานี้ ย่อมแสดงเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นว่าเป็นบทเรียนที่สอนชี้ให้เห็นถึงคนโง่เง่าที่มีแต่ความอวดดีอถือดีอยู่ในกมลสันดานอันมีทิฏฐิมานะอหังการ ตามวิสัยของตนอยู่แต่เดิม เปรียบเสมือนลิงได้แก้ว เมื่อได้มาแล้วก็หารู้จักคุณค่าของดวงแก้วในมือตนนั้นไม่ กลับโยนทิ้งเสีย เพราะคิดว่าหาประโยชน์อันใดแก่ตนมิได้ ขืนเก็บเอาไว้ก็เพียงให้หนักมือและเกะกะเปล่า ๆ ตรงข้ามถ้าเป็นคนมีสติปัญญา เฉลียวฉลาด คงจะคิดลองสนทนากับพระองค์ดูสักเล็กน้อย และถ้าได้ฟัง ความคิด ความรู้ ความเห็น และคำสั่งสอนหรือปรัชญาของพระพุทธเจ้าบ้าง ก็คงจะเกิดประโยชน์เป็นความรู้แก่ตนหรืออาจบรรลุผลแห่งความสำเร็จในทางธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งบ้างเป็นแน่ ตามบารมีที่ตนได้เคยสร้างสมมา แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายยิ่งนักที่มาพลาดโอกาสอันงามไปเสียเช่นนี้ ด้วยความสำคัญตนผิดจนเกินไปจึงหาได้รับประโยชน์อันควรแต่อย่างใดไม่ จึงนับว่าเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ฉะนั้นต่อไปนจะได้เล่าเรื่องพุทธปรัชญาให้ท่านฟังดังเช่นที่ได้เล่ามาแล้วในตอนต้น ๆ

พุทธปรัชญานี้ ท่านทั้งหลายย่อมทราบทั่วกันแล้วว่า เป็นของปรัชญาเมธีเอกของโลกคือ เจ้าฟ้าชายสิทธัตถะ แห่งราชวงศ์ศากยะผู้ทรงเป็นรัชทายาทแห่งราชบัลลังก์กรุงกบิลพัสดุ์อันรุ่งเรือง แต่พระองค์ได้ทรงสละสิทธิ์แห่งราชสมบัติออกมาบำเพ็ญตนอย่างสามัญชนผู้ปราศจากทรัพย์สมบัติใด ๆ อันมีค่าติดตัว แม้แต่สักอย่างเดียว ยิ่งกว่านั้นยังทรงออกบวช (ภิเนษกรมณ์) เป็นภิกษุถือการภิกขาจาร คือการเที่ยวขออาหารจากชาวบ้านเลี้ยงชีวิตและขอผ้าหรือถือเอาผ้าที่ชาวบ้าน (เจ้าของ) เขาทิ้งแล้วมาทำเป็นสบง (เครื่องนุ่ง) และจีวร (เครื่องห่ม) ต่อมามีอังสะ (เครื่องสวมคล้ายเสื้อแขนกุดข้างเดียว) กับสังฆาฏิ (ผ้าทาบ) เพิ่มขึ้นอีก เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นทั้งนักปฏิวัติจิตใจและนักปฏิรูประบบสังคมและจริยธรรม ที่นับว่าสำคัญยิ่งคือ เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นผู้ทรงมีพระสติปัญญาเฉลียวฉลาดเข้าขั้นอัจฉริยะทั้งโอกาสก็อำนวย ที่พระองค์ทรงถือพระชาติกำเนิดมาเป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ คือพระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์ทรงเป็นพระราชบุตรองค์เดียวของพระมหากษัตริย์ จึงทรงได้รับการทะนุถนอมอย่างสูงสุด ประกอบกับที่พระ

องค์ได้พระอาจารย์ผู้ปราดเปรื่องเรืองวิทยาคุณชั้นยอดเยี่ยมเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทศาสตร์ทั้ง ๑๘ ประการให้แก่พระองค์ คือ พระอาจารย์วิศวามิตรมหาปราชญ์ราชปุโรหิต อันเป็นที่เคารพนับถือยกย่องกันทั่วไปในบรรดาคณาจารย์ทั้งหลายในสมัยนั้น เจ้าชายรัชทายาทได้ทรงศึกษาวิทยาการทุกชนิดสำหรับผู้ที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อพระบรมชนกนาถของพระองค์ในอนาคตอย่างขะมักเขม้นจนทรงได้ชื่อว่า เป็นเจ้าชายที่ทรงมีความรู้ความสามารถเฉลียวฉลาดเจนจบในกระบวนการแห่งความรู้ทุกชนิดที่บรรดาบุคคลในวรรณะกษัตริย์จะพึงแสวงหาได้ในสมัยนั้น ซึ่งพระองค์ทรงเป็นยอดแห่งศิษย์ของยอดแห่งอาจารย์ จึงทรงมีความรู้แตกฉานในวิชาการทุกชนิดประกอบกับความที่ทรงเป็นนักคิดเข้าด้วย จึงไม่มีปัญหาอะไรที่พระองค์จะไม่ทรงเป็นนักปรัชญาผู้มีอุดมคติและอุดมการณ์แห่งความเสียสละเพื่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้ทรงสละมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติในโลกมนุษย์ สมมุติเทวราชออกไปผจญโลกภายนอก เพื่อศึกษาค้นคว้าหาความรู้อันยิ่งใหญ่คือ "ความจริงอันยิ่งในโลก ได้แก่พระอมตธรรม" ตามหลักปรัชญาที่พระองค์ได้ทรงศึกษาค้นคว้ามาเมื่อตอนที่เป็นศิษย์แห่งสำนักของท่านอาจารย์มหาปราชญ์วิศวามิตร ซึ่งได้นำเอาหลักปรัชญาของอินเดียและของชนชาติต่าง ๆ ในโลกเท่าที่สามารถจะหาได้นำมาสอนถวายแก่เจ้าชายหนุ่มผู้เลิศด้วยปัญญา และยิ่งเมื่อตอนที่พระองค์ได้ออกภิเนษกรมณ์แล้ว ได้เข้าไปสมัครเป็นศิษย์ของท่านอาราฬดาบสกาลามโคตร และท่านอุทกดาบสรามบุตร ผู้ยิ่งใหญ่แห่งยุคในสมัยนั้นเข้าอีกด้วย ยิ่งทำให้เจ้าชายสิทธัตถะ หรือพระภิกษุหนุ่มผู้ทรงสละโลกได้รับความรู้อันยากยิ่งที่คนในสมัยนั้นจะสามารถรู้และเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ยิ่งขึ้นอีกมากจนทำให้พระองค์สามารถใช้พระสติปัญญาอันฉลาดล้ำลึกของพระองค์ทรงพิจารณาค้นคว้าหาความรู้ขั้นก้าวหน้าต่อขึ้นไปจากที่ทรงได้รับการศึกษามาจากพระอาจารย์มหาปราชญ์ทั้ง ๓ คือ ท่านวิศวามิตร, ท่านอาราฬดาบสกาลามโคตร และท่านอุทกดาบสรามบุตร ซึ่งท่านอาจารย์มหาปราชญ์ทั้ง ๓ ท่านไม่สามารถจะรู้ถึงได้ จึงไม่สามารถจะสอนถวายพระองค์ได้ และความรู้นั้นก็คือ "การทำให้ถึงที่สุดแห่งกรรมที่จะไม่ต้องตกอยู่ในวงรอบแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ด้วยเหตุที่สามารถทำให้หลุดพ้นจากอำนาจของความดึงดูดอย่างรุนแรงแห่งสรรพกิเลสและอาสวะ ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค (การหาความสุขจากกามคุณทั้ง ๕ มี รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) อันเป็นความหลงที่ตกอยู่ภายในวงล้อมของความมืดมนอนธการ ซึ่งยากนักที่ผู้ใดจะหลุดรอดออกมาได้"

ปรัชญาของเจ้าฟ้าชายสิทธัตถะ หรือพระสิทธัตถะภิกขุ ซึ่งต่อมาได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้ทรงประกาศปรัชญาของพระองค์และเป็นผู้ทรงตั้งศาสนาขึ้นในโลกที่เรียกว่า พระพุทธศาสนา ส่วนปรัชญาของพระองค์นั้นเล่าก็ได้นามว่า พุทธปรัชญา พุทธปรัชญานั้นประกอบด้วยหลักการ เหตุผล และคำสอนต่าง ๆ ที่พอจะนำมาเล่าให้ท่านทั้งหลายฟังดังต่อไปนี้.-

ในตอนเริ่มต้นพระองค์ได้ทรงแสดงหลักปรัชญาของพระองค์ในเรื่องกรรมไว้ให้เห็นว่า

มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ล้วนแต่ต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้นจึงเป็นการยากที่จะทำตนให้พ้นไปหรืออยู่นอกเหนือไปจากกฎเกณฑ์นี้ได้ (ทั้งนี้หมายความว่ามีทางทำได้แต่ยากมาก)

กรรมที่มนุษย์ได้กระทำขึ้นแล้วไม่ว่าจะเป็น ในทางดี หรือชั่ว หรือไม่ดีไม่ชั่ว (เป็นกลาง ๆ) ย่อมจะส่งผลตอบสนองให้แก่ผู้กระทำทุกคนไปไม่มีละเว้น

ผู้ใดทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ กรรมนั้นย่อมติดตาม (ให้ผล) ผู้นั้นไปประดุจเงาตามตัวหรือประดุจโคลากเกวียน ซึ่งล้อเกวียนย่อมตามลบรอยเท้าแห่งโคอยู่ตลอดไปตราบเท่าที่โคยังคงลากเกวียนนั้นอยู่

ผู้ใดทำกรรมอย่างใดไว้ ผู้นั้นต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมที่ตนได้กระทำขึ้นตลอดไป จะให้ผู้อื่นได้รับแทนย่อมไม่ได้ ผลกรรมใดเป็นของผู้ใดแล้ว ย่อมเป็นของผู้นั้นตลอดไปโดยแท้ และผลนั้นย่อมจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะดีหรือชั่ว เปรียบประดุจบุคคลผู้หว่านพืชอย่างใดลงไปในผืนแผ่นดินแล้ว เขาย่อมจะต้องเป็นผู้ได้เก็บเกี่ยวพืชชนิดนั้นอย่างนั้นเสมอ ผู้ใดหว่านถั่วย่อมได้ผลเป็นเมล็ดถั่ว ผู้ใดหว่านข้าวย่อมได้ผลเป็นเมล็ดข้าว จะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้

มนุษย์ทั้งหลายที่ถือกำเนิดมาในโลกล้วนแต่เป็นทาสแห่งกรรม เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นมรดก ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้เลย เพราะกรรมเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์ถือชาติกำเนิดมาไม่เหมือนกัน มีความเป็นอยู่แตกต่างกัน มีสติปัญญาความรู้ความสามารถไม่เท่าเทียมกัน มีความเป็นไปไม่สม่ำเสมอกัน

กรรมที่มนุษย์ได้กระทำไว้แต่ในหนหลัง (อดีต) ย่อมจะมีผลอำนวยให้สืบต่อกันไป ประดุจดังห่วงแห่งลูกโซ่ที่คล้องเกี่ยวพันกันไว้อย่างต่อเนื่องตลอดไป และโดยอาศัยเหตุแห่งกรรมนี้ไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมเป็นปัจจัยให้มนุษย์ต้องมีความเวียนเกิดเวียนตายอยู่ภายในวงล้อมแห่งวัฏฏะ คือความหมุนเวียนอันไม่มีที่สิ้นสุดของความเปลี่ยนแปลงทุกอย่างไม่มีอะไรแน่นอนแม้แต่สักอย่างเดียวนอกจากความเกิดกับความตาย และเมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วก็ต้องคลุกเคล้าปะปนระคนอยู่กับความทุกข์ (ความสุขคือความทุกข์เปรียบเทียบ) ทั้งทุกข์ประจำ (นิจจทุกข์) และทุกข์จร (อาคันตุกะทุกข์) อีกทั้งไม่มีอะไรเลยที่เรียกได้ว่าเป็นของตนแท้ไม่มีเลย ทุกอย่างที่แวดล้อมตัวของมนุษย์อยู่แม้กระทั่งสิ่งที่อยู่ภายในกายตัวของมนุษย์เองก็ไม่อยู่ในอำนาจที่มนุษย์จะบงการหรือบังคับบัญชาได้ รวมทั้งชีวิตของมนุษย์เองมนุษย์ก็ยังไม่สามารถจะรักษาไว้หรือบังคับให้มีความเป็นอยู่ยืนยาวไปตลอดกาลตามความปรารถนาของตนได้ เหล่านี้คือกฎแห่งไตรลักษณะได้แก่ อนิจจํ ทุกฺขํ อนตฺตา

กฎแห่งการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องกันเป็นประดุจลูกโซ่ที่มีห่วงโซ่เกี่ยวพันกันโดยตลอดนั้น คือ กฎแห่งกรรม (ปฏิจฺจสมุปฺปาท) อันได้แก่ อวิชชา (ความไม่รู้จริง, รู้ผิด ๆ) → สังขาร (เครื่องปรุงแต่ง, ร่างกายและความคิดจิตใจ) → วิญญาณ (สิ่งที่สิงสถิตอยู่ในตนทำให้เป็นบุคคลขึ้น) → นามรูป (ร่างกายตัวตนที่มองเห็นได้) → สฬายตนะ (เครื่องรู้และเครื่องรับรู้ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ (ธรรมารมณ์) ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) → ผัสสะ (การกระทบ การถูกต้อง หมายถึงการประจวบกันระหว่างเครื่องรู้คืออายตนะภายนอกกับเครื่องรับรู้คืออายตนะภายใน) → เวทนา (ความรู้สึกสุข ทุกข์) → ตัณหา (ความทะยานอยาก ทั้งอยากมี อยากไม่มี) → อุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่นด้วย

ด้วยอำนาจกิเลส) → ภพ (ความเวียนว่ายตายเกิด) → ชาติ (ความเกิด) → ชรา (ความเสื่อม ความทรุดโทรม) → พยาธิ (โรค ความเจ็บไข้ได้ป่วย) → มรณะ (ความตาย) → ทุกข์ (ความทนได้ยาก) → โสกะ (ความเดือดร้อนใจ) → ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) → อุปายาส

ความจริงกฎแห่งกรรมตามหลักปฏิจจสมุปบาทนั้นมีอยู่เพียง ๑๒ ประการ คือนับแต่ อวิชชา จนถึง ชรา เท่านั้น แต่ที่นำมาใส่ไว้มากกว่า ๑๒ ประการนั้นก็โดยเหตุที่เป็นความต่อเนื่องกันอยู่ ทำนองเดียวกันกับการปฏิกิริยาต่อเนื่องแบบลูกโซ่ในทฤษฎีแห่งปรมาณูที่ท่านศาสตราจารย์ ดร. ไอนสไตน์ นำมาใช้ทำลูกระเบิดปรมาณู

มนุษย์ทั้งหลายที่ถือกำเนิดมาในโลกนี้ทุกคนย่อมปรารถนาแต่ความดีและความสุขด้วยกันทั้งสิ้น ไม่มีผู้ใดที่จะปรารถนาความชั่วและความทุกข์เลย แต่ความดีกับความชั่วและความสุขกับความทุกข์นั้นย่อมมีอยู่เป็นของคู่กัน หมายความว่าความดีเป็นเครื่องวัดความชั่ว ความสุขเป็นเครื่องวัดความทุกข์ ผู้กระทำความดี (กุศลกรรม) ผลที่ได้ย่อมเป็นความสุข (อย่างน้อยก็ความสุขทางใจ) ส่วนผู้กระทำความชั่ว (อกุศลกรรม) ผลที่ได้ย่อมเป็นความทุกข์ (แม้ทุกข์ทางจิตใจ) ส่วนจะได้ผลเร็วหรือช้าเพียงใด ย่อมอยู่ที่กาลเวลาเท่านั้น การที่กล่าวว่าทำความดีกลับได้ผลเป็นความทุกข์ (ได้ชั่ว) หรือไม่ได้ดีและทำความชั่ว กลับได้ผลเป็นความสุข (ได้ดี) หรือไม่ได้ชั่วนั้น เป็นสิ่งที่ขัดกับกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติ และความเป็นจริงทั้งมวล อีกประการหนึ่ง สุขกับทุกข์นั้นย่อมมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่ตายตัว ไม่เป็นของที่คงอยู่เช่นนั้นเสมอไป ย่อมมีอันสลับกันเป็นธรรมดาและมีความสัมพันธ์กันอยู่ประเดี๋ยวสุขประเดี๋ยวทุกข์ มีสุขมากอยู่เป็นเวลานานก็คิดและเข้าใจเอาเองว่ามีสุขน้อยและมีอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น ส่วนในยามมีทุกข์แม้แต่น้อยเดียวและชั่วระยะเวลาอันสั้นก็คิดเอาเองว่าตนช่างเป็นคนเคราะห์ร้ายมีแต่ทุกข์มากมายและทุกข์เกาะกินอยู่เป็นเวลานานแสนนานดูประหนึ่งว่าเกือบจะตลอดชีวิต จนร่างกายทรุดโทรม ผมเผ้าหงอกขาวผ่ายผอม ราวกับคนอมโรค ดูราวกับคนชราเกินกว่าอายุที่แท้จริง ทั้งนี้เพราะความที่จิตใจผูกอยู่ในอารมณ์แห่งความทุกข์ไม่สามารถจะสลัดอารมณ์นั้นออกเสียได้

บางคนถึงกับยอมให้ความพ่ายแพ้แก่ความทุกข์มาพรากเอาชีวิตของตนไปเสียจากโลก ด้วยประการต่าง ๆ เช่น ตรอมใจจนตาย หรือกระทำอัตวินิบาตกรรมทำลายชีวิตตนเอง เหล่านี้เป็นต้น เพราะไม่สามารถจะทนอยู่ในโลกอีกต่อไปได้ ดังนั้นจึงเรียกว่า ทุกข์ คือความทนได้ยาก

กรรมทั้งหลายเมื่อแยกออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ย่อมได้ ๒ ประเภท คือ.-

๑. กรรมที่ให้ผลปรากฏเห็นได้ทันตา แต่อาจจะไม่ทันใจเรียกว่า อารัพธกรรม

๒. กรรมที่ยังไม่ปรากฏผลให้เห็นทันตา แต่จะต้องมีผลปรากฏในอนาคตอย่างแน่นอนเรียกว่า อนารัพธกรรม

กรรมทั้ง ๒ ประเภทนี้ลงได้ให้ผลแล้ว ย่อมจะต้องให้ผลต่อเนื่องกันไปจนถึงที่สุดเสมอหมายถึงว่าจนกว่าจะสิ้นแรงแห่งกระแส (พลัง) ของกรรม ดุจดังน้ำที่ไหลออกจากภาชนะที่ขังอยู่จะโดยทางรูรั่วหรือจะไหลออกทางท่อที่เจาะไว้ก็ตาม ถ้าไม่มีใครไปอุดหรือปิดกั้นทางน้ำไหลนั้นเสียแล้ว น้ำย่อมจะไหลออกจากภาชนะจนหมดสิ้นจึงจะหยุดไหล ซึ่งเปรียบได้กับการประกอบกรรมไม่ว่าดีหรือชั่ว ถ้ายังคงกระทำอยู่ตลอดไป ผลแห่งกรรมที่กระทำนั้นก็ย่อมสนองให้อยู่เสมอไปเช่นกัน

กรรมทั้งหลายเมื่อแบ่งตามสภาวะแล้ว จะมีอยู่ ๒ สภาวะ ได้แก่.-

๑. สภาวะแห่งกรรมที่มนุษย์สะสมหรือกระทำไว้แต่ในภพก่อน เรียกว่า อดีตกรรม

๒. สภาวะแห่งกรรมที่มนุษย์ได้กระทำขึ้นในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันหรือในภพนี้ เรียกว่า ปัจจุบันกรรม

กรรมทั้ง ๒ สภาวะนี้ ย่อมจะมีผล คือวิบาก คอยตอบ สนองอยู่ ตลอดเวลาเมื่อถึงกาลสมัย

กรรมทั้งหลาย จะสิ้นสุด หรือไม่มีผล คือวิบากตอบ สนองได้ก็ ต่อเมื่อเหตุที่จะทำให้ เกิดผลตอบ สนองนั้นได้ สิ้นสุดลง หรือ อันตรธาน สูญสิ้นไป หมดแล้วดุจ ดังไฟ ที่ปราศจากเชื้อหรือเมล็ดพืชที่ปราศจากยาง เพราะถูกคั่วถูกต้มเสียแล้ว หรือกลาย

เป็นเมล็ดลีบไป เน่าหรือเสียใช้ไม่ได้ ถึงนำไปเพาะอีกก็หางอกขึ้นได้ไม่ กรรมที่สิ้นสุดลงเช่นนี้ ย่อมมีได้ ๒ ประการคือ สิ้นสุดเพราะได้มีการตอบสนองจนถึงที่สุดแล้ว และไม่มีการกระทำใหม่อีกประการหนึ่ง กับสิ้นสุดลงเนื่องจากได้มี "การอโหสิ" (ขอให้เลิกแล้วต่อกัน ไม่ถือเอาเป็นบาปเป็นโทษต่อกันอีก) ให้เป็นทานแก่กันและกันไปแล้ว ซึ่งทานที่ให้แก่กรรมนี้เรียกว่า "อภัยทาน"

กรรมทั้งหลายหากจะจำแนกตามชาติกำเนิดแล้ว ย่อมมี ๓ ชนิด คือ.-

๑. กรรมที่ให้ผลในชาตินี้ ชีวิตนี้ เรียกว่า "ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม" คือกรรมในปัจจุบันชาติ

๒. กรรมที่ให้ผลในชาติใหม่ ชีวิตใหม่ เรียกว่า "อุปปัชชเวทนียกรรม" คือกรรมให้ผลเมื่อเกิดใหม่

๓. กรรมที่ให้ผลในชาติหน้า เรียกว่า "อปราปรเวทยนีกรรม" คือกรรมให้ผลในอนาคตชาติ

กรรมทั้ง ๓ ชนิดนี้ย่อมมีประจำอยู่แก่มนุษย์ทุกคน และจะติดตามมนุษย์แต่ละคนไปในทุกชาติทุกภพไม่มีวันที่จะหลบซ่อนเร้นกายแอบแฝงหนีหายไปไหนได้

กรรมทั้งหลายนั้นเปรียบเสมือนเมล็ดพืชที่คอยโอกาสจะงอกงามเจริญขึ้นเสมอในเมื่อมีโอกาสได้หว่านลงในพื้นดิน ซึ่งเปรียบได้กับความไม่รู้ ความรู้ไม่จริงหรือความรู้ผิด ๆ อันมีความมักได้เป็นปุ๋ยอยู่ ในพื้นดิน มีความโกรธ และความหลงความงมงาย เป็นเสมือนน้ำคอยรดให้พื้นดินชุ่มฉ่ำและทำให้ปุ๋ยละลายตัว คอยจะให้อาหารบำรุงแก่เมล็ดพืชที่จะตกลงมาถึงพื้นดินนั้น และมีความทะยานอยากคอยเป็นพลังเครื่องกระตุ้นให้เมล็ดพืชที่จะตกลงมาหรือหว่านลงมาบนผืนแผ่นดินนั้น งอกงามแข็งแรงเจริญเติบโตขึ้นโดยรวดเร็ว ตราบใดที่มนุษย์ยังคงหว่านเมล็ดพืชนี้อยู่ตราบนั้นมนุษย์ย่อมไม่มีโอกาสที่จะหลุดพ้นจากบ่วงกรรมไปได้

กรรมทั้งหลายย่อมเกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง เกิดจากน้ำมือของมนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น ไม่ใช่โชคลางหรือความดลบันดาลจากพระผู้เป็นเจ้าที่ไหนเลย และผู้บันดาลโชคชะตาชีวิตของมนุษย์ ก็คือกรรมนี้เองหาใช่ใครที่ไหนไม่ ความสุข

ความทุกข์ ของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ก็เนื่องจากกรรมเป็นเหตุ เป็นตัวกระทำ ซึ่งที่แท้จริงก็คือมนุษย์นั้นแหละเป็นผู้ทำขึ้นมาเอง ไม่ควรไปโทษใครอื่น ที่กล่าวว่าพรหมลิขิตนั้น ก็เป็นการแก้ตัวอย่างเพ้อฝันของมนุษย์เองว่า พระพรหมเป็นผู้ลิขิตชะตาชีวิตให้กับมนุษย์แล้วบันดาลให้มนุษย์เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ มีบุญวาสนาสูงส่งบ้าง มีวาสนาต่ำต้อยน้อยหน้าบ้าง อับโชคบ้าง เคราะห์บ้าง ลำบากยากจนขัดแค้นบ้าง มั่งมีศรีสุขจนล้นเหลือบ้าง มีร่างกายแข็งแรงบ้าง มีร่างกายอ่อนแอทุพพลภาพเป็นรังแห่งโรคบ้าง ต่าง ๆ นานา แท้จริงสิ่งเหล่านี้หาใช่เป็นเรื่องที่พระพรหมเป็นผู้ลิขิตไม่ หากแต่มนุษย์นั้นเป็นผู้ลิขิตชะตาชีวิตของตนขึ้นไว้เอง ซึ่งที่ถูกควรจะเรียกว่า "กรรมลิขิต" หรือถ้าจะให้ถูกแท้ก็ควรเรียกว่า "มนุษย์หรือคนลิขิต" ไม่ควรเรียกว่า "พรหมลิขิต" เพราะพระพรหมไม่มีหน้าที่มาลิขิตชีวิตให้กับใคร

กรรมที่จะชักนำมนุษย์ให้ติดบ่วงแห่งความทุกข์ทรมานไม่มีวันที่จะหลุดรอดออกไปได้นั้นได้แก่ความไม่รู้จริงหรือความรู้ผิดๆ และความรู้เท่าไม่ถึงการนั้นอย่างหนึ่ง ความโลภเห็นแก่ได้ ความหลงในรูปและวัตถุ ความคิดทำลายล้างผู้อื่น ความกีดกันความดีของผู้อื่น ความคิดให้ร้ายผู้อื่น ความรักในรูปกายและสิ่งยั่วยวนใจ ความใคร่ความกำหนัดในทางเพศ ความอาลัยรักในตัวตน ความรู้สึกสุขทุกข์ ความยึดมั่นถือมั่นในทางที่ไม่ถูกไม่ควร ความรับรู้ที่เกี่ยวกับตนและสิ่งแวดล้อมตลอดจนอารมณ์ที่พอใจ และไม่พอใจ ที่จิตเข้าไปยึดอยู่ รวมทั้งความยึดมั่นในสังขารและวิญญาณ คือร่างกายกับจิตใจและสิ่งที่สถิตอยู่ในร่างกายอันทำให้เป็นมนุษย์ ประกอบกับความติดอยู่ในขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่ปราศจาก เหตุผลผิดแปลก แตกต่าง กับคนทั้งหลาย หรือ ที่คนทั่วไปเขาไม่ทำกันเหล่านี้ย่อมทำให้มนุษย์ทั้งหลาย ไม่สามารถถอนตัวออกเสียจากหล่มโคลนแห่งความพินาศของชีวิตได้ ยิ่งนานวันเข้าก็มีแต่จะถลำลึกลงไปทุกที เปรียบได้กับปลาตาบอดสักแต่ว่ากระทบเหยื่อเข้าก็กระโดดฮุบทันที นั่นย่อมหมายถึงการกระโจนเข้าไปสู่ความตาย คือกลายเป็นอาหารของมนุษย์และเป็นลาภของพรานเบ็ด กรรมนั้นคือบ่วงและสิ่งทั้งหลายที่กล่าวแล้วคือ โซ่ตรวนที่ใช้ร้อยรัด

มนุษย์ทั้งหลาย เพื่อนำไปสู่ห่วงหรือบ่วงคล้องคอมนุษย์นั่นเอง อนึ่งความรักความใคร่กับความทะยานอยากนั้น ตามธรรมดาเป็นของคู่กัน มักจะมาด้วยกันเพื่อเป็นทางนำมนุษย์ไปสู่ความพินาศล่มจมในที่สุด

ในเรื่องความเกิดนั้น พระมหาบุรุษอัจฉริยะบรมศาสดา ได้ทรงกล่าวไว้ว่า สุขกับทุกข์เป็นของคู่กันในโลก มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสลับกันอยู่แทบทุกเวลา ไม่มีอย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่อารมณ์ซึ่งจิตของมนุษย์เข้าไปยึดเหนี่ยวอยู่นั้น มีความต้องการสุขมากกว่าทุกข์ จึงคิดว่าเวลาของความสุขสั้นกว่าความทุกข์ ทุกข์น้อยก็ว่าทุกข์มาก สุขมากก็ว่าสุขน้อย ทุกข์ชั่วระยะเวลาอันสั้นก็ว่า ทุกข์เป็นเวลายาวนาน สุขเป็นเวลานานก็ว่าสุขประเดี๋ยวเดียวไม่มีใครต้องการหนีสุข ตรงข้ามต้องการแต่จะหนีทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น แม้พระองค์เอง ความสุขกับความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นและดับไปสลับกันอยู่เช่นนี้ตลอดเวลา หากแต่มนุษย์ไม่รู้จักไขว่คว้านำมาใช้ให้เป็นประโยชน์เองต่างหาก ธรรมชาติย่อมให้ความเป็นธรรมในความเสมอภาคแก่มนุษย์เสมอ หากแต่ความโลภมากมักได้ของมนุษย์มีมากจนเกินไป จึงเป็นเหตุให้ก่อกรรมอันเป็นความชั่ว ซึ่งจะส่งผลเป็นความทุกข์มาให้มนุษย์ต่อไป แต่เพราะเหตุที่มนุษย์ไม่ต้องการจะหนีความสุข ต้องการจะหนีแต่ความทุกข์เท่านั้น ด้วยเหตุนี้มนุษย์ส่วนมาก แทนที่จะหาทางหนีทุกข์ให้พ้นเช่นพระองค์ กลับหาทาง แสวงสุขวิ่งเข้าหาความสุข ซึ่งมนุษย์เข้าใจว่าเป็นทางให้พ้นทุกข์ ที่จริงเป็นความคิดผิดอย่างตรงกันข้าม เพราะการที่มนุษย์พยายามหาทางเข้าหาความสุขนั่นเอง จึงเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเกิดอีกอยู่ตลอดไป เมื่อเกิดแล้วก็ต้องแก่และตายไปในที่สุด แล้วก็เวียนกลับมาเกิดใหม่ แก่ใหม่ และตายใหม่ อยู่เช่นนี้ไม่มีวันสิ้นสุดลงได้ เพราะความแก่และความตายนั้นมาจากความเกิดเป็นต้นเหตุ ถ้าไม่มีความเกิดแล้วความแก่กับความตายก็จะมีไม่ได้แน่นอน อะไรเป็นเหตุให้มนุษย์มาเกิด ตอบได้ง่ายมาก คือความอาลัยในความสุข และในสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดว่าจะเป็นสิ่งที่นำความสุขมาให้มนุษย์ จึงทำให้มนุษย์มีจิตปรารถนาและตั้งเจตนาที่จะมาเกิดอีก เมื่อจิตมุ่งจะมาเกิด

อีกแล้วครั้นถึงโอกาสที่กรรมส่งผลให้จะต้องมาเกิด มนุษย์ก็จะมาเกิดตามความประสงค์หรือตามเจตนานั้น ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ยังติดใจยังมีเยื่อใยอยู่กับบรรดาสิ่งต่าง ๆ ในโลกอยู่ ยังตัดไม่ขาด ฉะนั้นเยื่อใยหรือสายใยดังกล่าวนี้ย่อมจะเป็นเครื่องดึงมนุษย์ให้มาเกิดอีก เพราะความผูกพันยังมีอยู่กับความกระหายใคร่จะได้รับสิ่งที่ตนปรารถนาอันเคยได้รับ และได้ลิ้มรสมาแล้วโดยเฉพาะความรักความใคร่ความกำหนัด ที่ตนยังติดในรสเหล่านั้นเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ยังนึกถึงความซาบซ่านใจกาย ความเอร็ดอร่อยและรสอันเลอเลิศที่เคยได้เสพย์มาแล้ว จนเคยชินฝังลึกลงอยู่ในดวงจิตจนกลายเป็นนิสัยสันดาน เครื่องเสพย์ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และเครื่องรู้สึกคือใจ (จิต) และวิญญาณ (ที่สิงสถิตอยู่ในร่างกาย) ของที่เสพย์คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และอารมณ์ นั่นเองที่เป็นเครื่องล่อให้ติดจนเป็นเหตุให้ต้องกลับมาเกิดอีก

ฉะนั้นถ้าไม่ต้องการ จะให้ กลับมา เกิดเพื่อ รับความ ทุกข์ อีกต่อไป จะต้อง ตัดสายใยต่าง ๆ เสียให้สิ้นนั่นคือ ดับอวิชชา คือความไม่รู้หรือความรู้ไม่จริง หรือความรู้ผิด ๆ นั้นเสียด้วยการดับอุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ เสียก่อน เมื่ออุปาทานดับแล้ว อวิชชาก็จะดับตามไปด้วยและในขณะนั้น วิชชาคือความรู้จริงอย่างแจ่มแจ้งทะลุปรุโปร่งก็จะเกิดขึ้น เพราะอวิชชาคือความมืดมน เมื่อทำความมืดให้กลายเป็นความสว่างแล้ว ก็ย่อมจะมองเห็นสิ่งของทุกอย่างที่อยู่ในที่มืดนั้นได้โดยตลอดหมดดังนั้นจึงกล่าวว่า เมื่ออวิชชาดับแล้วทุกอย่างใน ปฏิจสมุปบาทธรรมก็จะดับสิ้นไปหมดแม้แต่ความตายก็จะสิ้นสุดลงด้วย เมื่อความตายสิ้นสุดแล้วความเกิดก็สิ้นสุดลงไปตามเป็นอันว่าไม่มีความเกิดอีก ไม่ต้องมาเกิดใหม่กันอีกต่อไป ร่างกายก็ไม่มีให้วิญญาณมาสิงสถิตอีก วิญญาณนั้นก็คงอยู่อย่างสงบเพราะสิ้นกรรม (ส่วนวิธีที่จะทำอย่างไรจึงจะไม่ให้ต้องกลับมาเกิดใหม่อีกนั้น เป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติธรรมและฝึกอบรมจิต ซึ่งมีรายละเอียดมากมายจะไม่ขอนำมาเล่าไว้ในที่นี้ เพราะอยู่นอกกรอบนอกขอบเขตของเรื่อง) นั่นคือความสุขสงบที่แท้จริง ซึ่งทุกคนควรแสวงหาแม้จะยากเย็นสักเพียงใดก็ตาม หากหาพบเมื่อใดก็แสดงว่า มนุษย์ได้พบตัวของตัวที่แท้จริงแล้วจะไม่ต้องหลงอยู่กับของเทียมของปลอมอีกต่อไป

การปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความไม่เกิดอีกต่อไป ตามหลักใหญ่ ๆ ของพระบรมศาสดามีอยู่โดยสรุปเป็น ๔ ประการ ได้แก่.–

๑) การฝึกหัด ควบคุมตนเองให้เป็นผู้มีความประพฤติทางกายและวาจาให้เรียบร้อย (ศีล) เพื่อความสุขสงบของสังคม

๒) การฝึกหัดควบคุมจิตของตนให้ตั้งมั่นอยู่แต่ในทางแห่งความดีที่ดีละความชั่วทั้งปวง (สมาธิ) ด้วยความสงบนิ่ง ไม่ก่อกวนสังคมให้เดือดร้อนวุ่นวาย

๓) การใช้สติ (ความระลึกได้) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว) และปัญญา (ความเฉลียวฉลาด) พิจารณาไตร่ตรองทำแต่ความดีละทิ้งการทำชั่วทั้งหลายสิ้น ตัดหนทางที่จะนำไปสู่ความทุกข์อีกเสีย เพื่อไม่นำตนไปสู่ทางที่ปราศจากความเจริญ ทางแห่งความพินาศล่มจม

๔) แผ่ขยายความปรารถนาดีของตนออกไปให้ครอบคลุมถึงผู้อื่นอย่างกว้างขวางที่สุด ยิ่งครอบคลุมไปได้ทั่วโลกได้ยิ่งประเสริฐที่สุด โดยเห็นค่าของชีวิตว่าเท่ากันหมด เพื่อความสุขและความปลอดภัยแก่ชีวิตทั้งหลาย หรือถ้าจะสรุปให้สั้นที่สุดก็คือ "ละความชั่ว ทำความดี มีดวงจิตบริสุทธิ์และสงบ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา"

เรื่องของกรรมที่กล่าวตาม "กฎแห่งกรรม" ซึ่งพระบรมศาสดาทรงค้นพบและทรงประกาศเป็นปรัชญาและศาสนาพุทธของพระองค์นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "กฎแห่งเหตุและผล" ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดีแล้วดูเหมือนว่าปรัชญาฝ่ายตะวันตกที่เรียกว่า "ปรัชญาลัทธิหลักเหตุผลนิยม" นั้น จะได้หลักการไปจาก "ปรัชญาลัทธิกฎแห่งเหตุและผล" นี้เป็นส่วนใหญ่ เพราะถ้าจะพูดกันตามความจริงแล้วปรัชญาฝ่ายตะวันออกนั้นมีมานานกว่า ๕,๐๐๐ ปี โดยเฉพาะพุทธปรัชญา ซึ่งถือกันว่าเป็นขั้นอภิปรัชญาก็ได้เกิดขึ้นในสมัยขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเวลานานกว่า ๒,๕๐๐ ปีเสียแล้ว ส่วนปรัชญาฝ่ายตะวันตกที่เก่าแก่ที่สุดก็คงในราว ๒,๕๐๐ ปีเศษพอ ๆ กับพุทธปรัชญานั่นเองซึ่งในสมัยนั้นทางตะวันออกมีปรัชญา

สาขาต่าง ๆ ของปรัชญาเมื่อก่อนสมเด็จพระบรมครูสอนกันแพร่หลายอยู่มากแล้ว ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนแรกของเรื่องนี้ เช่น ปรัชญาลัทธิศาสนาพราหมณ์ (ของท่านพร – พรหม) ก็ได้กล่าวอ้างไว้ว่า มีมาเมื่อประมาณ ๕,๐๐๐ ปีแล้วเป็นต้น

ผู้เขียนได้กล่าวถึงการค้นพบทางความคิดของสมเด็จพระบรมศาสดา เกี่ยวกับกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นมูลฐานของลัทธิเหตุผลนิยม ตามหลักปรัชญา ให้ฟังมาแล้ว ต่อไปนี้จะได้เล่าถึง "ทฤษฎีแห่งความจริง" หรือ "กฎแห่งสัจจะ" และวิชชาที่พระพุทธองค์ทรง (คิด) ค้นพบอย่างต่อเนื่องกันภายหลังจากที่พระองค์ได้ทรงศึกษาหลักปรัชญาสาขาต่าง ๆ ของแต่ละลัทธิให้ฟังต่อไป

ทฤษฎี แห่ง ความจริง หรือกฎ แห่ง สัจจะ ที่พระพุทธเจ้า ได้ทรง แสดง ไว้เป็น "สัจจะสูตร" นั้นมีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่.–

๑. ความทุกข์เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในโลกทั้งมีอยู่นานนักหนามาแล้ว ตั้งแต่ในสมัยดึกดำบรรพ์หรือจะเรียกว่า มีอยู่คู่กับโลกตั้งแต่มีโลกขึ้นมาก็ไม่ผิด และความทุกข์นี้ก็จะคอยเกาะกินร่างกายและจิตใจของมนุษย์ทุกคนนับตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่มีวันที่จะปล่อยให้มนุษย์ หลุดพ้นไปได้ง่าย ๆ เว้นเสียแต่ว่า มนุษย์ จะสามารถ ค้นพบ วิธีที่จะขจัด หรือปลด เปลื้องเจ้าตัวความทุกข์ นี้ให้ หลุดออกไปจากร่างกายและจิตใจของมนุษย์ได้นั่นแหละจึงจะพ้นจากอำนาจของความทุกข์ที่มาเกาะอยู่กับมนุษย์ ข้อนี้เรียกตามภาษาแขกว่า "ทุกข์สัจจะ" คือ "ความจริงแห่งทุกข์"

๒. ความทุกข์นี้มีที่เกิด หรือมีแหล่ง (บ่อ) เกิดอย่างแน่นอน ตาม สภาวะของความทุกข์นั้นเองอย่างหนึ่ง กับเกิดโดยการกระทำ (กรรม) ที่มนุษย์เป็นผู้สร้างผู้กระทำขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่การที่ความทุกข์ซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ได้เข้ามาเกาะกินร่างกายและจิตใจของมนุษย์อันเนื่องจากผลของกรรมในอดีต ทำให้มนุษย์เกิดมาเป็นผู้มีร่างกายอ่อนแอ มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนเป็นประจำจะเยียวยารักษาอย่างใด ก็ไม่หายจนกว่าจะตายไปเรียกว่าโรคกรรมเก่าหรือทำให้มนุษย์เกิดมาเป็นคนทุพพลภาพด้วยประการต่าง ๆ หรือมีอาการไม่ครบ ๓๒ เหมือนมนุษย์ธรรมดาทั้งหลาย และหรือทำให้

มนุษย์ต้องมาประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ อันเนื่องจากภัยพิบัติทั้งปวงในโลกนี้ ซาตินี้ โดยที่มนุษย์วิ่งเข้าไปหาภัยเหล่านั้นหรือภัยเหล่านั้นวิ่งเข้ามาหามนุษย์เอง ทำให้มนุษย์ต้องประสบความวิบัติ วินาศสูญเสียไปทุกอย่างแม้กระทั่งชีวิตเป็นต้น นี้ประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งได้แก่ความทุกข์ที่มนุษย์ได้รับเนื่องจากการก่อกรรมทำเข็ญแก่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นขึ้น ซึ่งการกระทำนั้นเป็นความชั่วช้าเลวทรามร้ายกาจเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น สิ่งอื่น แม้ที่สุดแก่ตัวของมนุษย์เอง และจากผลแห่งการกระทำ (กรรม) อันชั่วร้ายนี้จะตอบแทนให้มนุษย์ผู้นั้นได้รับความทุกข์ ทั้งทางร่างกายและจิตใจมากหรือน้อยหนักหรือเบาสุดแต่กรรมนั้นจะชั่วช้าสามานย์หรือรุนแรงมากน้อยเพียงใด อันเป็นหลักแห่งความสมดุลย์ตามธรรมชาติที่จะพึงตอบสนองแก่ผู้กระทำนั้น ๆ

ยกตัวอย่างเช่น น้ำ เราเห็นว่าเป็นของเหลว เอามือหรือร่างกายค่อย ๆ จุ่มลงไปจะไม่รู้สึกเจ็บปวดเดือดร้อนแต่อย่างใด ตรงข้ามถ้าอากาศร้อนหรือเรารู้สึกร้อนน้ำจะช่วยลดความร้อน ผ่อนคลายให้เรารู้สึกสบาย สดชื่น แต่ถ้าเราขึ้นไปบนที่สูงแล้วกระโดดลงมา (ในท่านอนคว่ำ) ให้อกกระทบ (ฟาด) พื้นน้ำเราจะรู้สึกเหมือนถูกตีด้วยแผ่นของแข็ง (เช่นกระดานหรือเหล็ก ยิ่งถ้าขึ้นไปสูงมากเท่าใดแล้ว กระโดดลงมายิ่งเจ็บมากเท่านั้นอาจถึงตาย เพราะปอดหัวใจและอวัยวะภายในแตกทำลายหรืออาจถึงซี่โครงเดาะได้ฉันใด การทำความชั่ว (กรรมชั่ว) ย่อมได้รับทุกข์มากหรือน้อยตามผลที่เกิดจากความจงใจ (เจตนา) ที่จะกระทำนั้นเป็นสำคัญ ข้อนี้เรียกว่า "สมุทัยสัจจะ" คือ "ความเกิดแห่งทุกข์"

๓. ความดับแห่งทุกข์ อันทุกข์ทั้งปวงนั้นเมื่อเกิดแก่มนุษย์คนใดแล้วจะคงอยู่ตลอดไปก็หาไม่ เกิดขึ้นแล้วก็ย่อมดับไปหมายความว่า เมื่อทุกข์มีแก่ผู้ใดได้ความสิ้นไปแห่งทุกข์ก็มีแก่ผู้นั้นเช่นเดียวกัน ยกเว้นทุกข์ประจำอันเกิดจากกรรมหนักซึ่งเป็นความชั่วที่มนุษย์ได้กระทำ (สร้าง) มาแล้วแต่หนหลัง (ในอดีต) เท่านั้นที่เป็นการยากแก่มนุษย์ในการจะหลีกเลี่ยงให้รอดพ้นไปได้และใคร ๆ จะคิดช่วยก็นับว่ายากที่สุด

จนกว่าระยะแห่งการให้ผลของ กรรมชั่วที่เป็น ความทุกข์จะสิ้นสุด ลงตามกฎแห่ง กรรม แต่ทั้งนี้ก็มิใช่หมายความว่า มนุษย์ไม่มีวิธีดับหรือห้ามกันมิให้ความทุกข์เกิดขึ้นกับตัวของมนุษย์เองได้ ตราบใดที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่ มนุษย์ทุกคนย่อมไม่ต้องการให้มีทุกข์เกิดขึ้นแก่ตนนั้น จะกระทำได้หรือไม่ ขอตอบว่ากระทำได้แน่นอน ถ้ากระทำได้จะกระทำอย่างไร ก็ขอตอบว่า มนุษย์ทุกคนควรทำตนให้เป็นผู้สงบอยู่ด้วยความไม่ดิ้นรนแส่ไปหาความทุกข์มาใส่ตัว คือการละเว้นจากการกระทำ (กรรม) ชั่วเสียทั้งสิ้น หรือละเว้นความชั่วให้มากที่สุด พยายามลดความรู้สึกในเรื่องความรักความใคร่ความกำหนัดในทางกามารมณ์อันจะเป็นทางเผาผลาญร่างกายและสุขภาพของชีวิตลงให้เหลือน้อยเท่าใดยิ่งเป็นคุณเท่านั้น ทั้งควรลดความโลภมากมักได้ในทรัพย์สมบัติต่าง ๆ อันจะเป็น เครื่องย้อม และชักจูง จิตใจให้ เป็นคนทรยศ คดโกงฉ้อราษฎร์ บังหลวงกินสินบนขาดความซื่อสัตย์สุจริต แล้วสร้างความรู้สึกนึกคิดในอันที่จะช่วยระงับดับทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้อื่นสัตว์อื่นให้มีมากที่สุด ให้มองเห็นค่าของชีวิตทั้งหลายว่า มีค่าเท่ากับชีวิตของตนเองและพยายามฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้เป็นคนดีมีคุณค่าอันสมควร แก่ความเป็นคนโดยเฉพาะในด้านความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณทั้งปวงจนทั่วถึงกัน จงสร้างความรู้สึกในความเคารพบูชาแก่ผู้และสิ่งที่ควรบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ....ฯลฯ หากผู้ใดได้หมั่นประพฤติปฏิบัติและฝึกฝนอบรมบ่มจิตได้เช่นนี้ ย่อมเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยดับทุกข์หรือเป็นเครื่อง ป้องกันขวางกั้นมิให้ ความทุกข์ เกิดขึ้น แก่ตัวของตัวเอง และมิให้ความทุกข์มาเกาะกินร่างกายและจิตใจของตน (มนุษย์) ได้อย่างแน่นอน แหละนี่คือวิธีจะกระทำให้ความทุกข์ดับไป เรียกว่า "นิโรธสัจจะ" คือความดับแห่งทุกข์ อันเป็นวิธีที่จะทำให้ทุกข์ซึ่งเกิดขึ้นนั้นดับไปหรือป้องกันมิให้เกิดความทุกข์ขึ้นได้

๔. ความทุกข์นั้นเมื่อเกิดขึ้นแก่ผู้ใดแล้ว ย่อมทรมานทั้งร่างกายและจิตใจของคนผู้นั้นให้เดือดร้อนดิ้นรนกระสับกระส่ายขาดความสงบ ยากแก่การที่จะทนทานอยู่ได้เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงควรหาหนทางป้องกันอย่าให้ทุกข์เกิดแก่ตนหรือที่เกิดขึ้น

แล้วก็พยายามขจัดเสียให้หมดสิ้นไป ไม่ควรปล่อยให้เกาะกินร่างกายและจิตใจจนกร่อนหรือเผาผลาญชีวิตให้มอดไหม้ลงโดยไม่มีการต่อสู้แต่อย่างใดเลย เพราะหนทางที่จะต่อสู้กับความทุกข์ย่อมมีอยู่สุดแต่ว่าจะมีผู้ใดเดินไปในทางนั้นหรือไม่ เพราะหนทางเช่นนั้นเป็นเครื่องฝืนความรู้สึกและความต้องการของมนุษย์ จึงมีน้อยคนนักจะใช้หนทางนี้เป็นทางเดินอันปลอดภัย เพราะถ้าผู้ใดเลือกเดินไปในหนทางดังจะกล่าวต่อไปนี้แล้ว ย่อมรับรองได้แน่นอนว่าบุคคลผู้นั้นจะได้รับความคุ้มครองจากเครื่องป้องกันความทุกข์อันมีคุณสมบัติวิเศษสุดอยู่ ๘ ประการด้วยกันได้แก่.-

การทำตนเป็นผู้มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

การทำตนให้เป็นคนมีความคิด ความดำริถูกต้อง ตามที่สังคม ส่วนใหญ่ของโลกเขานิยมกันว่าดีว่างาม อย่าทำตนเป็นคนที่มีความคิดผิดแผกแตกต่างไปจากคนส่วนมาก จนกลายเป็นคนนอกลู่นอกทางวิปริตวิตถารต่าง ๆ

ทำตนให้เป็นคนที่พูดจาดีมีความอ่อนโยนน่าเคารพเชื่อถือ ไม่พูดสับปรับกลับกลอกตลบตะแลงโป้ปดมดเท็จขี้ฉ้อตอแหลหยาบคายด่าทอใช้ผรุสวาท ตะแบงบิดพริ้วไม่อยู่กับร่องกับรอย กลับสัตย์ ใส่ร้ายป้ายสี ส่อเสียดยุยงให้เกิดความแตกร้าวเสียความสามัคคีแก่หมู่คณะ

การกระทำกิจการอย่างไรก็ไม่ควรจะหาแต่ประโยชน์ส่วนตนถ่ายเดียว ใครจะเสียหายอย่างไรก็ช่างขอให้ตนได้ไว้เป็นดี เหล่านี้ไม่เป็นทางอันควรกระทำ จะกระทำกิจการงานอย่างใดก็ให้กระทำโดยชอบไม่ประกอบด้วยความชั่ว ไม่กระทำการอันได้ชื่อว่าเป็นความโหดร้ายทารุณ ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ประหัตประหารผู้อื่นสัตว์อื่นให้ได้รับความทุกข์

ไม่หากินด้วยการฆ่าและการค้าที่ไม่บริสุทธิ์ เช่น ค้ามนุษย์, ค้ายาเสพติดให้โทษ, ค้าของมึนเมา, ค้าอาวุธประหาร, ค้ายาพิษ, ทำเสน่ห์ยาแฝด, ขุดไส้บังพื้น, ฝังรูปฝังรอยฝังอาถรรพณ์ อันเป็นดิรฉานวิชาต่าง ๆ รวมความว่า ไม่ประกอบอาชีพในทาง ทุจริต หรือคิด มิชอบจง ประกอบ การ อาชีพ หาเลี้ยงชีวิต แต่ใน ทาง สุจริตบริสุทธิ์ยุติธรรมเท่านั้น

ในด้านความเพียรพยายามนั้นเล่า ควรพยายามสลัดความชั่วทั้งหลายออกไปเสียให้พ้นตัว เพียรกระทำแต่ความดีอันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมและแก่ตนเองด้วยการสร้างสิ่งที่เป็นบุญกุศล ทะนุบำรุงประเทศชาติศาสนา ปกป้องคุ้มครองชาติบ้านเมืองและราชบัลลังก์ทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ ให้มั่นคงแข็งแรงและมีความเจริญรุ่งเรือง พยายามศึกษาหาความรู้ไว้ประดับสติปัญญาของตนทั้งในทางโลกและทางธรรม อีกทั้งเผยแพร่ความรู้ที่ตนมีอยู่อันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองไปในหมู่ชนทั้งหลาย พยายามสร้างสมแต่ความดีงามตลอดไป พยายามขจัดความชั่วร้ายออกไปจากความคิด พยายามไม่พูดไม่ทำในสิ่งที่ชั่วช้าเลวทราม และไม่ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่เดือดร้อนหวาดหวั่นแก่สังคมมนุษย์ทั่วไป และเพื่อประโยชน์ในการครองชีวิตของแต่ละคนไม่ให้เกียจคร้านในการประกอบกิจการงานหาเลี้ยงชีวิต

ในด้านความระลึกได้คือสตินั้น จงระลึกนึกถึงแต่การที่จะสร้างสรรค์คุณความดีให้มีประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เมื่อระลึกนึกถึงได้ว่าสิ่งใดที่ไม่ดีไม่งามแล้ว จะไม่คิดกระทำหรือถ้าเคยทำมาแล้ว เคยประพฤติปฏิบัติมาแล้วก็จะเลิกเสียให้หมดไม่หวนไปกระทำซ้ำอีก จงมองให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายในโลกเป็นของธรรมดามีเกิดก็ต้องมีดับไปตามกฎแห่งความหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไม่มีอะไรคงทนอยู่ได้ชั่วฟ้าดินสลายแม้ตัวของตัวเองก็ต้องตายเหมือน คนอื่นสัตว์อื่นที่ ต้องตายไป จากไปด้วยกันทั้งนั้น และเมื่อตายแล้วถึงจะมีสมบัติมหาศาลสักเพียงใดก็นำเอาติดตัวไปด้วยไม่ได้แม้เท่าฝุ่นผงหรือพัศธุลีละอองของวัตถุนั้น ๆ

ในขั้นสุดท้ายก็คือ ความตั้งใจที่จะกระทำทุกอย่างแต่ในทางที่ดีที่ชอบอันประกอบไปด้วยประโยชน์ที่จะมีขึ้นทั้งแก่ผู้อื่นและแก่ตนเอง ที่เหนือไปจากนั้นก็คือ ตั้งใจมั่นในอันที่จะนำดวงจิตเข้าสู่ความสงบ สันติเพื่อความสุขในบั้นปลายของชีวิตด้วยการทำจิตให้ว่างอยู่ในความวางเฉยไม่วุ่นวายกับสิ่งใด ๆ เมื่อถึงคราวที่จะต้องตายจะได้ตายไปด้วยอาการอันสงบ ซึ่งเท่ากับเป็นการได้นอนหลับพักผ่อนไปตลอดกาลอันยาวนาน

ทางแห่งความพ้นทุกข์ ซึ่งมีคุณสมบัติอันประเสริฐทั้ง ๘ ประการที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นปรัชญาในทางพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าที่ทรงแนะนำให้มนุษย์เดินไปสู่ความสิ้นทุกข์ตามสถานภาพของแต่ละบุคคล หากเป็นบุคคล (ปุถุชน) ธรรมดาสามัญที่ยังมีภาระในการครองเรือน พระบรมครูก็ทรงชี้ทางเดินอย่างนี้เพื่อความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตลอดไป แต่ถ้าเป็นบรรพชิต (สมณะ)ผู้ทรงศีล ก็ทรงสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดยิ่งขึ้นเพื่อให้เป็นที่เคารพสักการะของฆราวาสทั้งหลาย แต่ถ้ายิ่งเป็นผู้ที่ปรารถนาเพื่อความเป็นพระอริยะด้วยแล้ว พระองค์ก็ทรงสั่งสอนและแนะให้มีปฏิปทา (ทางดำเนิน, ความประพฤติ) ยิ่งขึ้น สูงขึ้น เคร่งครัดขึ้น เพื่อความสำเร็จบรรลุถึงขั้นความดับแห่งกิเลส (เครื่องหุ้มห่ออันสกปรกแปดเปื้อน) และอาสวะ (เครื่องหมักดองสันดานอันไม่สะอาดไม่บริสุทธิ์) ทั้งนี้แล้วแต่ว่าบุคคลเหล่าใดจะครองชีวิตอยู่ในสภาวะใด

ความจริงอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นปรัชญาของพระบรมศาสดาที่ได้ทรงนำมาสั่งสอนแก่บรรดาพุทธศาสนิก พุทธมามกะ ทั้งหลาย ตลอดจนพระพุทธสาวกทั้งปวงนั้น ได้แก่ หลักของการพิจารณาเพื่อให้บรรลุถึงซึ่งความดับทุกข์ (ดับกิเลสอาสวะ) อย่างแท้จริงหรือที่เรียกกันว่า "วิชชา ๙" นั่นเอง ในหลักปรัชญาข้อนี้ พระพุทธองค์ได้ทรง แสดงไว้ว่า "ความยึดมั่น ถือมั่นในทาง ที่ผิด ๆ ในสิ่ง ที่ผิด ๆ ซึ่ง เรียกว่าอุปาทานนั้น เป็นเหตุให้เกิดความไม่รู้จริงความรู้ผิด ๆ ความไม่รู้ และความรู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ รู้ไม่ตลอดได้แก่ อวิชชา ซึ่งจะเป็นปัจจัย (เครื่องปรุงแต่ง, เครื่องอาศัย) ให้เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในโลกนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด"

เมื่อมีความเกิดแล้วก็ย่อมต้องมีความทุกข์เป็นธรรมดา และในหมู่มนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายนั้น ความทุกข์อย่างสูงสุดคือความทุกข์ที่กลัวความตาย แต่ใครเล่าจะหลีกหนีพญามัจจุราช (ซึ่งมนุษย์สมมุติให้เป็นเทพเจ้าแห่งความตาย) ไปได้ ไม่มีใครเลยแม้แต่พระองค์เองก็ไม่อาจหนีรอดเงื้อมหัตถ์อันยาวเหยียดของมัจจุราชได้ แต่การจะหนีให้รอดได้ก็มีอยู่ทางเดียวคือ การทำให้ความเกิด และความตาย (ซึ่งเป็น

ของคู่กัน เหมือนดวงอาทิตย์ในเวลากลางวันกับดวงจันทร์ในเวลากลางคืน) นั้นถึงที่สุดหยุดชะงักลง หมายความว่า "หยุดความเกิดและความตายเสีย หรือทำให้ความเกิดกับความตายถึงสิ้นสุดเสีย" แล้ว ความ ตาย ก็จะไม่มีมาให้ต้องหวาดเกรงกันอีกต่อไป ความเกิดและความตายจะสิ้นสุดลงเมื่อกิเลสและอาสวะทั้งปวงดับสูญสิ้นไป เพราะทั้งสองประการนี้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของอารมณ์แห่งจิตที่เรียกว่า อุปาทานนั้นเอง

การที่จะดับอุปาทานได้ ต้องรู้ว่าอุปาทานมีอะไรเป็นเครื่องส่งเสริมหรือสนับสนุนอยู่ เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นได้ว่า สัญญา คือความรับรู้กับ เวทนา คือความรู้สึกสุข–ทุกข์ ต่าง ๆ (สบาย–ไม่สบาย, อร่อย–ไม่อร่อย, เจ็บปวด–ไม่เจ็บปวด, ซาบซ่าน–ไม่ซาบซ่าน) เป็นเครื่องบำรุงเลี้ยงสนับสนุนให้กำลังแก่อุปาทานอยู่ ถ้าจะเปรียบว่าอุปาทานเสมือนลูกอ่อน (ทารก) ของโจรร้ายแล้ว สัญญา ก็คือบิดาผู้ให้กำเนิดแก่ลูกโจรและเวทนา คือมารดาผู้ฟูมฟักรักษาลูกของโจร ดังนั้นถ้าจะป้องกันมิให้ลูกอ่อน (ทารก) ของโจรเติบโตไปเป็นโจรร้ายในอนาคตแล้วก็จำเป็นต้องประหาร บิดา – มารดาผู้เป็นโจรนั้นเสีย คือประหาร (ดับ) สัญญาและเวทนานั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ลูกอ่อน (ทารก) ของโจร คืออุปาทาน ก็พลอยตาย (ดับ) ไปด้วย เพราะขาดผู้ให้กำเนิด (บิดา) และขาดผู้ฟูมฟักรักษา (มารดา) แต่เพราะเหตุที่อุปาทานนั้น เป็นเหตุให้เกิดอวิชชา และอื่นๆซึ่งเปรียบเสมือนสมุนโจร เมื่อนายโจร (สัญญากับเวทนา) ถูกประหารเสียแล้ว ลูกของโจร (อุปาทาน) ก็ตายเสียแล้ว สมุนโจรจะอยู่ต่อไปได้อย่างไร ผลที่สุดพวกโจรก๊กนั้นทั้งก๊กก็แตกสลายสูญสิ้นไปหมด ความปลอดภัยแก่อาณาประชาราษฎร์ก็เกิดขึ้น นั่นคือความสุขสงบเกิดขึ้นทุกอย่างก็สว่างขึ้นไม่มืดมนอนธการอีกต่อไป

เมื่ออวิชชาดับลงสิ้นแล้ว วิชชา (ความรู้แท้ รู้จริง รู้แจ้งแทงตลอดอย่างทะลุปรุโปร่ง) ก็เกิดขึ้น บรรดากิเลส อาสวะ ตัณหา กามราคะ โทสะ โมหะ และโลภะทั้งปวง จะดับสูญไปจากดวงจิต เป็นเหตุให้ถึงความดับสนิทโดยแท้ที่เรียกกันว่า

"ดวงจิตเข้าสู่ภาวะนิพพาน (ความดับกิเลสและความสิ้นทุกข์ทั้งปวง)" หมายความว่า จิตเปลี่ยนสภาวะจากจิตสามัญที่ดิ้นรนกระสับกระส่าย วุ่นวาย ไปเป็นจิตที่สงบเยือกเย็นดับสนิทเหมือนไฟที่ปราศจากเชื้อ เหมือนเมล็ดพืช ที่ปราศจากยาง, ไม่อาจติดขึ้นอีก ไม่อาจงอกขึ้นอีกได้ ก็เท่านี้เอง แต่การที่จะทำให้ได้เช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่ง่ายนัก

อันว่า "นิพพานนั้น มิใช่นรก สวรรค์หรือแดนสุขาวดีแห่งต้นปาริชาติหรืออะไร ๆ ทั้งสิ้น หากแต่เป็นสภาวะของจิตที่จิตเปลี่ยนจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง" ถ้าจะเปรียบกับการเปลี่ยนอิริยาบทของมนุษย์ ก็ คงจะได้เช่น จากเดินเป็นยืน จากยืนเป็นนั่ง จากนั่งเป็นนอน หรือกลับกันนั่นเอง อย่าไปเข้าใจว่า นิพพาน คือสวรรค์ชั้นดุสิต หรือพรหมชั้นสุทธาวาส หรือทิพยวิมานเมืองแมนอะไรต่ออะไรทั้งสิ้น เพราะการเข้าใจเช่นนั้นเป็นการเข้าใจผิดถนัด ทำให้ปรัชญาและธรรมของพระบรมศาสดากลายเป็นที่เข้าใจผิดของพวกนักฝันหวาน จนเกินไปเลยทำให้ศาสนิกชนอื่น ๆ มองพุทธปรัชญาและพุทธศาสนาไปในทางผิดทางตลกขบขันหรือในทางเลวร้ายไปเลยก็มี (ฝรั่งบางคนถึงกับเขียนหนังสือเป็นคำวิพากษ์วิจารณ์ตำหนิติเตียนกันไว้มากมายเป็นหนังสือเล่มโตทีเดียว มิหนำซ้ำพวกคนไทยที่ประพฤติตนเป็นทาสคอยก้มหัวอยู่ใต้บารมีของฝรั่ง เห็นฝรั่งตาน้ำข้าวสำคัญกว่าคนไทยทั้งชาติ นับถือคำพูดของฝรั่งแม้ผิดก็ว่าถูกนั้น พากันรุมตำหนิติเตียนประณามพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา ตามนายฝรั่งเหนือหัวของพวกตนไปเสียด้วย และยกย่องฝรั่งถึงกับนำเอาคำสอนของฝรั่งที่ตำหนิพุทธปรัชญาและพุทธศาสนา ซึ่งโลกของคนมีความรู้เขายกย่องให้เป็นอภิปรัชญาและปรจิตวิชาแล้ว ไปสอนนักศึกษาและศิษย์ของตนในสถาบันการศึกษาชั้นสูงของชาติอยู่ก็มากคนด้วยกัน จนเป็นเหตุให้เด็กหนุ่มผู้เป็นปัญญาชนของประเทศในสมัยปัจจุบันและจะเป็นบุคคลสำคัญของชาติในอนาคตพากันเข้าใจ พุทธศาสนาและพุทธปรัชญาผิด ๆ ไปมิใช่น้อย แล้วใครจะเป็นผู้มาคอยแก้ไขปัญหาเหล่านี้ บางคนอาจพูดว่าปล่อยไปก่อนเพราะเขายังเป็นเด็กอยู่ ต่อไปพอเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมีประสบการณ์มากขึ้น คลุกคลีศึกษาในเรื่องศาสนาพุทธมากขึ้น เขาก็จะรู้คิดได้เอง กลับตัวกลับใจได้เอง แต่อย่าลืมสุภาษิตไทยโบราณที่ว่า "กว่าถั่วจะสุก งาก็ไหม้" เสียก็แล้วกัน จึงขอฝากท่านผู้อ่านผู้ฟัง

ไว้เป็นข้อสังเกตในโอกาสนี้ด้วยว่า เราควรจะทำอย่างไรกับคนพวกชอบทำตัวเป็นขี้ข้าฝรั่งพวกนี้ดี เพราะเมื่อพิจารณากันให้ละเอียดรอบคอบแล้ว ก็น่าจะลงความเห็นว่าคนเหล่านี้มีปมด้อยเกี่ยวกับฝรั่งแต่มีปมเขื่องกับคนไทยด้วยกัน หรือมิฉะนั้นก็เป็นจำพวกสุก ๆ ดิบ ๆ กินก็ไม่ได้ทิ้งไว้ก็เสีย หรือกินได้ก็เสาะท้อง และหรือเสมือนคนที่ยังหลับอยู่ หรือ ถ้าตื่น ก็ตื่นยังไม่เต็ม ที่ยังงัวเงีย ถูกแสงทับ ตาอยู่ ยังลืมตาไม่ใคร่ขึ้นจึงเห็นอะไรไม่ชัด พร่า ๆ มัว ๆ ไปหมด จะทำอย่างไรดี เขาเหล่านั้นผู้ยังหลงผิดอยู่จึงจะตื่นขึ้นเพื่อรับความจริงในสิ่งที่เขาควรจะรู้สักที)

เมื่อได้กล่าวถึง "แดนสุขาวดี" มาแล้วจึงอยากจะเล่าให้ฟังสักเล็กน้อยว่า "แดนสุขาวดี" นั้นในพุทธปรัชญาลัทธิเถรวาท (หินยาน, ทักษิณาวัตร) นั้น มิได้กล่าวไว้ละเอียดนัก แต่ไปมีความละเอียดอยู่ในพุทธปรัชญาลัทธิอาจาริยวาท (มหายาน, อุตตราวัตร) แต่จะขอเล่าย่อ ๆ เพียงว่า

"แดนสุขาวดี" เป็นที่สถิตประทับอยู่ของพระอมิตาภะพุทธะโพธิสัตว์ ซึ่งในสมัยโบราณนานหลายกัลป์มาแล้ว ขณะที่ท่านได้บำเพ็ญบารมีอยู่ในโลกมนุษย์นี้ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายมีทุกข์มากสุดแสนจะทนทานได้ พระองค์จึงทรงแผ่พระเมตตากรุณาธรรมค้ำจุนโลกไปยังสัตว์ทั้งหลายแล้ว ทรงกล่าวปฏิญาณว่า "พระองค์จะยังไม่ตรัสแก่พุทธภูมิจะยังไม่บรรลุพุทธะ จนกว่าจะสามารถขนสัตว์ออกจากกองทุกข์ (โลก) ให้หมด โดยเฉพาะที่ระลึก เคารพและศรัทธาในพระองค์" ดังนั้นเมื่อพระองค์จากโลกนี้แล้วจึงมีแดนที่ประทับอันบริสุทธิ์อยู่ทางทิศตะวันตกชื่อ "แดนสุขาวดี" ที่จะคอยรับดวงวิญญาณ ของผู้ที่เคารพระลึกถึงพระองค์อยู่เสมอ เมื่อจากโลกนี้ไปแล้วด้วยดีอย่างสงบ

ในเรื่องความทุกข์ซึ่งมนุษย์ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในชีวิตนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ทรงห่วงใยอยู่มาก จึงได้ทรงตักเตือนสั่งสอนให้ทุกคนหมั่นระลึกถึงโดยไม่ประมาทอยู่เสมอ โดยทรงแสดงหลักปรัชญาลัทธิพุทธศาสนาของพระองค์ไว้เป็น สัจจะธรรม ดังต่อไปนี้

"ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายที่ถือกำเนิดมาในโลก ต่างก็มีชีวิตอยู่เพื่อต่อสู้กับความทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น ไม่มีใครที่จะได้รับการยกเว้นเลย ทุกชีวิตจะต้องได้รับความทุกข์ทั่วถึงกันหมด จะต่างกันก็เพียงความหนักเบาแห่งทุกข์ที่ทับถมลงมาเท่านั้น ไม่ว่าผู้นั้นจะเกิดมาในฐานะอย่างไร ต่างก็จะต้องมีชีวิตคลุกเคล้าปะปนระคนอยู่กับความทุกข์ ตกจมอยู่ในปรักตมแห่งความทุกข์ไม่ทางกายก็ทางใจอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอไป ได้แก่สภาวทุกข์ คือทุกข์เกิดจากความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม สังขารทุกข์ คือทุกข์เกิดกับร่างกายและความรู้สึกนึกคิดในอารมณ์ต่าง ๆ หรือจิตทุกข์ คือทุกข์อันเกิดขึ้นในดวงจิตจากความทรงจำความระลึกนึกถึง ทุกข์ทั้งหลายเหล่านี้บางอย่างก็เกาะกินติดแน่นอยู่ตลอดไปหรือเกิดขึ้นเป็นนิจสิน แต่บางอย่างก็เกิดขึ้นเพียงชั่วครั้งคราว เมื่อพิจารณาใคร่ครวญดูอย่างละเอียดถี่ถ้วนทุกแง่ทุกมุมแล้ว ย่อมจะเห็นได้ว่าทุกข์ทั้งหลายย่อมเกิดจากความโลภมากมักได้ไม่มีที่สิ้นสุดอย่างหนึ่ง เกิดจากการที่มีจิตใจร้ายกาจคิดทำลายล้างผลาญผู้อื่นอย่างหนึ่ง และเกิดจากความหลงงมงายไม่รู้เท่าทันถึงความเป็นจริงอย่างหนึ่ง ซึ่งทั้ง ๓ อย่างนี้ย่อมเป็นการนำมนุษย์หรือคนทั้งหลายไปสู่ทางมืด ซึ่งภายในทางนั้นย่อมจะเต็มไปด้วยอันตรายที่จะเกิดแก่ผู้เดินเข้าไปได้ทุกเวลา เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว จึงขอเตือนให้ท่านทั้งหลายรู้ตัวไว้ล่วงหน้า เพื่อหาทางหลีกเลี่ยงเสียมิให้เดินเข้าไปในทางที่มืด เพราะตามปกตินั้นเราทั้งหลายต่างก็เกิดมาเพื่อต่อสู้กับความทุกข์อยู่ด้วยกันทุกคนแล้วจะเต็มใจหรือไม่เต็มใจรับความทุกข์ก็ตาม ต่างก็ต้องก้มหน้ารับกันไป ต่อสู้ฟันฝ่ากันไปจนกว่าจะพ้นอุปสรรคขวากหนามแห่งความทุกข์ตามธรรมชาตินั้น ฉะนั้นจงพยายามละทิ้งรากเง่าเค้ามูลแห่งความชั่วร้ายทั้งสามประการ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ นั้นเสีย แล้วหันมาศึกษาพิจารณาค้นคว้าให้รู้เท่าทันสังขารอันประกอบด้วยรูปกาย จิตใจ และความคิดติดอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ เสียเถิด ซึ่งถ้าผู้ใดรู้เท่าทันแล้วก็เท่ากับ เป็นผู้รู้จักโลกฉะนั้น และย่อมเป็นที่กล่าวกันว่า "ผู้รู้จักโลกย่อมเป็นผู้ไม่ตกทุกข์ได้ยาก" หมายความว่า ผู้ที่รู้เท่าทันในความต้องการของสังขารโดยตลอดแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีจิตใจหวั่นไหวในอารมณ์แห่งความปรารถนาต่าง ๆ ทั้งสามารถมีอำนาจบังคับยับยั้งอารมณ์เหล่านั้น

ได้อีกด้วย และตามธรรมดาโลกนั้นย่อมเป็นที่รวมของบรรดาสังขารทั้งหลาย คือเป็นที่รวมของความยุ่งยากความชุลมุนวุ่นวายทั้งปวง เมื่อผู้ใดสามารถทำความรู้ในเรื่องโลกให้รู้ชัดได้แล้ว ผู้นั้นย่อมสามารถพาตัวออกมาเสียให้พ้นจากความยุ่งยากทั้งหลายได้ นั่นคือไม่พลอยเป็นผู้ตกทุกข์ได้ยากไปกับโลกด้วยนั่นเอง เพราะเมื่อสามารถปลีกตัวออกมาให้พ้นเสียจากโลกได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีความสมบูรณ์ทางจิตใจ มีความสงบสุขประดุจดังผู้มั่งคั่งทั้งปวงที่ไม่ต้องเดือดร้อนในการหาเลี้ยงชีวิต

อนึ่ง ตามหลักปรัชญาลัทธิพุทธศาสนานั้น พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงกล่าวเน้นถึงความเป็นมนุษย์หรือคน ซึ่งแตกต่างไปจากสัตว์สองเท้าสี่เท้า และมากเท้าทั้งหลาย ไว้บ่อยครั้ง เพื่อจะชี้ให้เห็นถึงคุณสมบัติอันเป็นเครื่องแสดงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ซึ่งอยู่เหนือสัตวโลกทั้งหลายว่า อันสัตวโลกที่ได้ชื่อว่า "มนุษย์" หรือ "คน" นั้นย่อมประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

๑. รูป (ร่าง) คือร่างกายที่ปรากฏแก่สายตาให้เห็นได้ตามปกติ มีอาการครบ ๓๒ และเคลื่อนไหวไปในทางดิ่ง (ตั้งฉากกับแผ่นดิน แต่ถ้าไปทางขวางคือขนานราบไปกับแผ่นดิน เรียกเดรัจฉาน=ผู้ไปทางขวาง)

๒. ความรู้สึก (นึกคิด) หรือที่เรียกกันว่า เวทนา ได้แก่ความรู้สึกหิวกระหาย ร้อน หนาว สบาย ไม่สบาย รัก เกลียด ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

๓. ความ (ทรง) จำ (ความจำได้หมายรู้) หรือที่เรียกว่า สัญญา หรือจะเรียกว่า ความรับรู้ก็ได้ เช่น จำเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ จำรูป เสียง กลิ่น รสสัมผัส (การถูกต้องแตะต้อง) ได้ จำเรื่องที่ตนทำหรือคิดและสั่งไว้ว่าจะทำได้

๔. อารมณ์และความคิดที่จิตไปผูกพันหรือเกาะเกี่ยวอยู่เป็นอาการอย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ระหว่างร่างกายกับจิตใจ ไม่ว่าเรื่องเหล่านั้นจะเป็นไปในทางดีหรือไม่ดีก็ตาม หรือที่เรียกกันว่า สังขาร (ตามรูปศัพท์แปลว่า เครื่องปรุงแต่ง ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายหรือร่างกายกับจิตใจและความคิด) รวมไปในรูปทัศนคติ (ความคิดความเห็น) และมโนคติ เป็นต้น

๕. ความรู้หรือความรู้แจ้ง รวมทั้งความรู้สึกตัวอันเกิดจากอำนาจแห่งความเป็นไปของจิต (ใจ) ต่อพลังที่ได้รับจากสิ่งที่สถิตอยู่ในร่างกายในตน ทำให้เป็นบุคคลอย่างสมบูรณ์ และเมื่อสิ่งนี้ออกไปจากร่างกายเสียแล้วร่างกายก็จะเน่าเปื่อยไม่มีความเป็นคน (บุคคล) หรือเป็นมนุษย์อยู่ได้ หรือที่เรียกว่า วิญญาณ (ตามหลักทางไฟฟ้า อธิบายว่า วิญญาณนั้นเปรียบเสมือน ประจุไฟฟ้าที่มีทั้งกระแสไฟฟ้าบวกและกระแสไฟฟ้าลบ คงอยู่ในรูปของพลังงานเช่นเดียวกับพลังงานของแสง)

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวว่า มนุษย์หรือคนนั้นต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ ที่เรียกว่า "ขันธ์ ๕" คือ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร และวิญญาณ นั่นเอง

ปัญหาสำคัญที่เผชิญหน้ามนุษย์หรือคนทั่วไปอยู่ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นคนยุคใด สมัยใด ก็ตาม ได้แก่ปัญหาที่ว่า จะทำอย่างไรจึงจะแก้ทุกข์ได้

พระพุทธองค์ได้ทรงสอนไว้ว่า "การจะแก้ทุกข์ได้นั้นจะต้องแก้ที่ต้นเหตุของทุกข์ และต้นเหตุแห่งทุกข์นั้นอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ตัว (จิตใจ) ของมนุษย์เองนั่นแหละ ฉะนั้นจะแก้ทุกข์ไม่ต้องไปแก้ที่อื่นให้แก้ที่ตนเองก่อน เพราะตนนั่นเองเป็นแหล่งให้เกิดทุกข์ เป็นต้นเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด เหตุเกิดที่ใดต้องแก้ที่นั่น จึงจะสามารถระงับเหตุนั้นได้" เปรียบประดุจคนไข้เป็นโรคปวดท้อง แพทย์ต้องให้ยาแก้ปวดท้อง ไม่ใช่ให้ยาอย่างอื่น หาไม่แล้วโรคปวดท้องจะหายได้อย่างไร

สำหรับวิธีแก้ทุกข์นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงสอนไว้ว่า มีอยู่สองวิธีคือ วิธีแก้ทุกข์ด้วยทางธรรม ได้แก่การศึกษาธรรมให้รู้แจ้งแทงตลอด (ปฏิเวท) แล้วปลงและหลีกโลกด้วยการเข้าบวชในพระศาสนา กับ วิธีแก้ทุกข์ด้วยทางโลกได้แก่การใช้ธัมมะบางข้อบางหมวดที่พระองค์ทรงกำหนดไว้ให้สามัญชน (ปุถุชน = ผู้ยังเกลือกกลั้ว, ข้องอยู่ด้วยกิเลส) ปฏิบัติมีนัยและอรรถาธิบายในรายละเอียดต่าง ๆ กันมากมาย อย่างน้อยก็ให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี ละชั่ว ประพฤติดี ทำจิตใจให้

บริสุทธผ่องใส เหล่านี้เป็นต้น (ซึ่งจะไม่ขอกล่าวโดยละเอียด) แล้วก็สามารถจะหลีกเลี่ยงจากความทุกข์เสียได้อย่างแน่นอน

หลักปรัชญาขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนไว้ในเรื่องที่เกี่ยวกับความตาย ซึ่งเป็นกฎแห่งความจริงที่สุด ไม่มีความจริงใด ๆ จะยิ่งไปกว่า ทั้งเป็นเรื่องที่มนุษย์ทั่วโลกพากันหวาดกลัวที่สุดนั้น ก็ได้เคยกล่าวไว้บ้างแล้ว มาในตอนนี้จะได้ยกเอาเรื่องความตายที่พระบรมศาสดาทรงสอนพระพุทธสาวกและพุทธสานุศิษย์ของพระองค์ มาแสดงให้เห็นเป็นทางพิจารณาไว้บ้างตามสมควร

ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงมีพระพุทธดำรัสไว้เป็นหลักปรัชญาว่า :-

"อันความตายนั้น มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ย่อมจะต้องประสบเหมือนกันหมด ใครจะกลัวสักเพียงใดหรือผู้ใดจะไม่กลัวเลย ต่างก็ต้องตายด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีใครเคยรอดพ้นจากความตายไปได้ อันใบไม้ย่อมจะร่วงหล่นจากกิ่งไม้ฉันใด ความตายก็ย่อมคร่าชีวิตมนุษย์สัตว์ไปจากโลกนี้ฉันนั้น" ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงเตือนพระสาวกทั้งหลายอยู่เสมอ ดังเช่นวันหนึ่งพระองค์ได้ทรงตรัสเรียกพระอานนท์พุทธอุปฐากว่า "อานนท์ เธอนึกถึงความตายว่าอย่างไร และนึกถึงวันละกี่ครั้ง"

พระอานนท์ทูลตอบว่า "พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้านึกถึงความตายอยู่เสมอวันละสามครั้งว่า เรานี้มีความตายเป็นของตน เราไม่อาจล่วงพ้นความตายไปได้ เราเป็นผู้จักต้องตายความตายอยู่ใกล้กับเราเสมอ" เช่นนี้ พระพุทธเจ้าข้า

พระบรมศาสดาทรงมีพระพุทธดำรัสกับพระอานนท์ว่า

อานนท์ เธอพึงระลึกถึงความตายอยู่ตลอดเวลาเถิด เธอจงนึกถึงความตายอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ดุจดังที่ตถาคตนึกถึงอยู่เสมอเช่นเดียวกัน เพราะการนึกถึงความตายอยู่เสมอนั้น อานนท์ ย่อมจะเป็นเครื่องป้องกันมิให้เกิดความประมาทขึ้นได้ในการสร้างตัว สร้างชีวิต สร้างคุณงามความดีเพื่อส่วนรวม เพราะในเมื่อบุคคลผู้ใดก็ตามหากรู้ตัวอยู่เสมอว่า ตนจะต้องตายแล้ว จะได้รีบขวนขวายเพียรพยายาม

ทำคุณความดีไว้ให้มาก ๆ หากมีปัญหาชีวิตอะไรที่ยังแก้ไม่ตก ก็จะได้รีบแก้ไขเสียให้สำเร็จลุล่วงไปโดยรวดเร็ว ความดีอะไรที่ยังไม่เคยได้ทำหรือที่นึกไว้ว่าจะทำก็จะได้ลงมือทำโดยไม่รั้งรอ ส่วนที่กำลังทำค้างอยู่ ก็จะได้รีบทำให้สำเร็จลุล่วงไปโดยเร็ว ทั้งให้หมั่นประพฤติตนเป็นคนบริสุทธิ์ยุติธรรม ตั้งตนอยู่ในทำนองคลองธรรมตามความนิยมของโลก ไม่กระทำการอันเป็นสิ่งสกปรกปฏิกูล ไม่อนุกูลแก่โลกเป็นเหตุเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน จะได้รีบตั้งหน้ากระทำแต่กรรมดีที่เป็นกุศลอันจะเป็นเนื้อนาบุญของโลก ครั้นเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วก็ยังเหลือส่วนที่ดีมีทั้งชื่อเสียงเกียรติยศคุณงามความดีเป็นที่รักที่เสียดายแก่คนทั้งหลาย ส่วนดวงวิญญาณนั้นก็จะสว่างไสว ล่องลอยไปที่ใดย่อมจะเป็นที่รู้เห็นของ ดวงวิญญาณอื่น ๆ ในปรโลกเดียวกันนั้นด้วย

อานนท์ เมื่อพูดถึงความตายแล้วมวลมนุษย์สัตว์ทั้งหลายล้วนแต่รู้จักและหวาดกลัวไปด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะขลาดหรือกล้าหาญชาญชัยสักเพียงใด น้อยนักที่จะมีใครไม่กลัวความตาย และความจริงอีกอย่างหนึ่งนั้น อานนท์ไม่เคยปรากฏว่ามีผู้ใดรอดพ้นจากความตายไปได้ไม่ว่าจะกลัวหรือไม่กลัวต่อความตายก็ตาม ย่อมไม่สามารถ หลบหนีซ่อนเร้นให้พ้นจาก เงื้อมมือ อันยาวเหยียด ของ พญามัจจุราชไปได้เลย ก็ใครเล่าจะห้ามหรือเอาชนะมัจจุราชคือเจ้าแห่งความตายไปได้ แม้จะทรงฤทธิ์สิทธิศักดิ์ปานใด จะมั่งมีศรีสุขล้นเหลือสักเพียงใด จะสามารถสร้างสมพลังอำนาจบารมีให้ล้นเหลือเหนือมวลมนุษย์สักเท่าใดก็ตาม นี่กละหรือว่าจะอยู่เหนือเงื้อมมือมัจจุราชได้ จะรอดพ้นจากความตายไปได้ ย่อมไม่มีเลย เว้นเสียแต่ว่าเขาเหล่านั้นจะเดินไปในทางที่ตถาคตได้ชี้และแนะให้ไปแล้ว เพื่อบรรลุถึงซึ่งความดับแห่งกิเลสถึงซึ่งความสิ้นสุดแห่งทุกข์ และหยุดเสียซึ่งความเกิดอีกนั่นแหละอานนท์ คือทางที่จะพ้นจากความตายได้คือที่ซึ่งมัจจุราชไม่สามารถเอื้อมหัตถ์เข้าไปถึงได้

อานนท์ ตัวเราเมื่ออยู่ในโลกมนุษย์นี้ เราต่างก็ได้เคยพบเคยเห็นความตายกันมามาก เราได้เห็น บิดามารดา ญาติมิตร ผู้อยู่ใกล้ชิด สหาย เพื่อน บริษัท

บริวาร กับทั้งผู้รู้จักคุ้นเคยและไม่คุ้นเคยกับเรา ตลอดจนกระทั่งผู้ที่เคยเป็นที่รักใคร่อย่างที่สุดของเราแม้ บุตร และภรรยา อีกทั้งผู้ที่เขารังเกียจ จงเกลียด จงชัง อิจฉา ริษยา เรา และคนที่คิดเป็นศัตรูคอยจองล้างจองผลาญเรา รวมทั้งผู้ที่เป็นปรปักษ์และอริแก่เราคอยคิดแต่จะทำอันตรายประหัตประหารทำลายเราทุกวิถีทาง และทุกโอกาสที่เขาจะทำแก่เรา ซึ่งเขาเหล่านั้นก็ได้พากันล้มตายลงไป บางคนก็ตายไปต่อหน้าเราก็มี และต่างก็ตายไปแล้วไม่น้อย เมื่อเป็นเช่นนี้เราทั้งหลายจะมามัวเศร้าโศกเสียใจต่อความตายอันเป็นของธรรมดาอยู่อีกเพื่อประโยชน์อันใด ทั้งที่เราทุกคนต่างก็รู้ชัดอยู่แล้วว่า ทุกชีวิตในโลกนี้ต้องล้มตายดับสูญไปด้วยกันทั้งนั้น ก็ใครเล่าจะไปบังคับพญามัจจุราชได้ ก็ใครเล่าจะบังคับใบไม้ไม่ให้ร่วงหล่นได้ ใครจะบังคับผลไม้ไม่ให้งอม สุก และ เน่า ได้ ยังไม่เห็นมีเลย

ดังนั้นจึงไม่ใช่ของแปลกอะไรเลย อานนท์ สำหรับความจริงที่ว่า "คนเรานี้เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องตาย" แต่ในครั้งใดที่มีการตายเกิดขึ้น พวกเธอทั้งหลายก็จะต้องพากันมาหาเรา แล้วต่างก็ตั้งปัญหาถามโน่นถามนี่กับเราเกี่ยวกับความตายและคนที่ตายไปแล้ว อันเป็นเหตุทำให้เราต้องเหน็ดเหนื่อยอยู่เสมอมา ฉะนั้นเพื่อที่จะผ่อนเบาภาระที่เราจะต้องคอยโต้ตอบปัญหา และคำถามต่าง ๆ ตลอดจนต้องคอยชี้แจงแสดงเหตุแห่งความตายและคนที่ตายไป แก่พวกเธอทั้งหลายไม่หยุดหย่อน ในเมื่อมีการตายเกิดขึ้นโดยตลอดมาไม่มีที่สิ้นสุด เราจึงใคร่จักสอนให้พวกเธอทั้งหลายรู้จักวิธีค้นหาความจริงสำหรับจะได้นำไปใช้ในการค้นคว้าเพื่อหาสิ่งที่เราเรียกว่า "กระจกสำหรับส่องความจริง ซึ่งได้แก่การทำจิตให้บริสุทธิ์ถึงความหลุดพ้นโดยแท้และเมื่อพวกเธอทั้งหลายที่เป็นศิษย์ของเรา "ตถาคต" (พระผู้ไปแล้วอย่างนั้น พระผู้บรรลุสัจจธรรม พระผู้ทรงแจกแจงธรรมโดยละเอียด) ได้ศึกษาเล่าเรียน (การทำสมาธิจิต, สมถะกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน) จนได้มาซึ่งกระจกส่องความจริงดังกล่าว และทั้งสามารถนำเอาติดตัวไปด้วยได้ เพราะเหตุเป็นสมบัติของตนโดยแท้อยู่ในความครอบครองของตนตลอดทุกกาลสมัยแล้ว เธอทั้งหลายย่อมจะรู้ได้ซึ่งความเป็นไปภายหน้า (อนาคตังสญาณ) ของตัวเธอเองแต่ละคนได้ แม้

กระทั่งความตายและคนที่ได้ตายจากไปตามที่พวกเธอทั้งหลายปรารถนาจะรู้ ในเมื่อต้องการรู้"

เมื่อพิจารณาดูถึงหลักปรัชญาในเรื่องความตายดังที่พระบรมศาสดาได้ทรงตรัสเป็นสัจจธรรมไว้แล้วนี้ ย่อมจะเห็นได้อย่างชัดแจ้งว่า อันความตายนั้นไม่มีผู้ใดจะขัดขืนได้ แม้พระองค์ก็ยังต้องถึงกาลเสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระปรินิพพาน ก็แล้วตัวเราเล่าเป็นอะไรมาแต่ไหนถึงจะมามัวคร่ำครวญหวนให้เสียดายชีวิตและหวาดกลัวต่อความตายเป็นหนักหนา อันว่าตัวเรา (มนุษย์) แต่ละคนนั้นถ้าจะเทียบกับพระบรมศาสดาแล้วก็ยังมีคุณค่าน้อยกว่าเมล็ดเหงื่อและก้อนไคลอันไร้ค่าของพระพุทธองค์เสียอีก ฉะนั้นจึงไม่เห็นน่าจะต้อง มามัวเสียดายอาลัยรักหรือหวาดกลัวต่อความตายในเมื่อถึงคราวแห่งอายุขัย และก็ไม่เห็นมีเหตุผลอันสมควรอย่างใดที่จะต้องมามัวคิดถึงความตายของผู้อื่น สัตว์อื่น แม้เป็นสุดที่รักของตน เพราะเมื่อถึงกาลเวลาแล้วย่อมไม่มีใครที่จะยับยั้งความตายของมนุษย์สัตว์ทั้งหลายได้ นอกจากจะก่อให้เกิดความทุกข์ เวทนา เศร้าโศกสลดโทมนัสแก่ดวงจิตโดยเปล่าประโยชน์ ทั้งยังเป็นโทษแก่ตนเองเสียอีกด้วย

เราทั้งหลายย่อมได้ทราบได้เห็นและได้เคยประสบกับตนเองมาด้วยกันทุกคนในลักษณะเดียวกันทั้งสิ้นว่า "อันกงล้อแห่งโชคชะตาของชีวิตนั้น ย่อมจะหมุนเวียนเปลี่ยนผันไปตามอำนาจแห่งกรรมที่แต่ละคนได้สร้างได้กระทำมาเสมอไม่เคยหยุดนิ่งอยู่กับที่ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีอะไรแน่นอน ไม่มีอะไรเป็นเครื่องแสดงบอกให้เรารู้ล่วงหน้า แต่ละวันผันแปรไปได้ต่าง ๆ ประเดี๋ยวสุขประเดี๋ยวทุกข์ประเดี๋ยวร่ำรวย ประเดี๋ยวยากจนล่มจมสิ้นเนื้อประดาตัว ครั้นแล้วก็กลับเป็นไปใหม่ ดังคำโบราณที่ว่า "ชั่วเจ็ดทีดีเจ็ดหน คนล้มจงอย่าข้าม" และใครเล่าจะหยุดกงล้อแห่งโชคชะตานี้ไว้ได้ในเมื่อเขาเหล่านั้นยังตกอยู่ในบ่วงกรรม" ฉันใดกงล้อแห่งมัจจุราชคือเจ้าแห่งความตาย ก็ฉันนั้น ย่อมจักหมุนผ่านไปบนร่างกายของมนุษย์สัตว์ทุกชีวิต ที่ทอดกายรอคอยอยู่ภายใต้กงล้อมัจจุราชนั้น และเมื่อกงล้อนี้ผ่านทับไปบนร่างกายที่ทอดรองรับอยู่นั้นก็คือ ความถึงที่สุดแห่งดวงจิตซึ่งจะต้องดับ

ลับล่วงไปสู่ปรโลก (โลกอื่น) ซึ่งคนบางพวกเชื่อกันว่าเป็นความสิ้นทุกข์ เป็นดินแดน (โลก) แห่งความสงบสุข แต่จะจริงตามความนึกคิดเช่นนั้นหรือไม่ใครเล่าจะบอกได้ เพราะเท่าที่ผ่านมาก็ยังไม่ใคร่เชื่อกันว่า คนที่ตายไปแล้วได้กลับมาเล่าอะไรเกี่ยวกับปรโลกให้คนที่ยังอยู่ฟัง หรือถึงแม้จะมีอยู่บ้างแต่พวกคนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็พากันหัวเราะเยาะเพราะเห็นเป็นเรื่องตลกโปกฮาเสียเป็นส่วนใหญ่ ยิ่งพวกที่เป็นนักปรัชญาฝ่ายวัตถุนิยม และพวกอุจเฉทกวาที (เห็นว่าบุญไม่มี บาปไม่มี ทำแล้วแล้วกัน ตายแล้วสูญหมด) ด้วยแล้ว ยิ่งเห็นเรื่องการตายเกิด การกลับชาติ การระลึกชาติ เป็นละครตลกเรื่องใหญ่ของโลกไปเลยทีเดียว

ความจริงที่ทุกคน จะต้องยอมรับ อยู่อย่างหนึ่ง ไม่ว่าเขาจะ เชื่อหรือ ไม่เชื่อก็ตาม นั่นคือ ความจริงที่ว่า กงล้อมฤตยูย่อมจะต้องวิ่งผ่านมาบดขยี้ลงบนร่างของสัตว์โลกทั้งหลายอย่างแน่นอนที่สุดไม่ช้าก็เร็ว จนทั่วถึงกันไม่มีผู้ใดหรือสัตว์ใดจะรอดพ้นไปได้ ไม่วันใดก็วันหนึ่งเมื่อถึงเวลาของตน จะต่างกันก็ตรงที่ว่าบางชีวิตอาจถูกบดขยี้ช้าไปหน่อย แต่บางชีวิตก็เร็วไปนิดหนึ่ง ดังนั้นจึงไม่เห็นเป็นข้อผิดแปลกอะไรเลย เพราะทุกชีวิตต่างก็ต้องถูกบดขยี้ไปด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าเขาผู้นั้นจะมีความสูงศักดิ์อัครฐานสักปานใด หรือจะต่ำต้อยน้อยหน้าอาภัพอับวาสนาเพียงใด ไม่ว่าเศรษฐี ผู้ดี ไพร่ กระยาจก วณิพก ล้วนต้องเดินทางไปสู่ที่สุดแห่งชีวิตคือ จิตกาธาน หรือสุสานอันสงัดเงียบด้วยกันทั้งนั้น แม้บางคนจะพยายามดิ้นรนกระเสือกกระสน ซอกซอนซ่อนเร้นหลีกหนีจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง หรือวิ่งเที่ยวหาความช่วยเหลือจากคนอื่น (ซึ่งก็ต้องตายเช่นกัน) หรือสิ่งอื่น (พระผู้เป็นเจ้าซึ่งที่จริงแล้ว ก็หาช่วยได้ไม่) ปากก็ร้องคร่ำครวญ ขอความช่วยเหลือและ ความเมตตาปรานีให้มีชีวิตอยู่ยืนยาวตลอดไป แต่ใครเล่า จะช่วย (แม้พระเป็นเจ้า ก็มิอาจ ยับยั้ง อาญาสิทธิ์ ที่ได้ประทาน แก่พญามัจจุราชไปแล้ว) ได้ นับว่าเป็นการกระทำซึ่งหาสาระประโยชน์อันใดมิได้ เพราะเงาดำมืดอันเป็นสัญญลักษณ์แห่งมฤตยู ก็ยังคงปกคลุมอยู่เหนือศีรษะของมนุษย์และสัตวโลกทั้งหลายอยู่ทั่วกัน ดุจดังท้องฟ้าที่ฉ่ำชุ่มไปด้วยเมฆฝนหนาทึบ ทั้งมีอสุนีบาตฟาดอยู่

เปรี้ยงปร้าง ประดุจดังเสียง คำรณคำราม อันกึกก้อง กัมปนาท ของพญา มัจจุราช ฉะนั้น ครั้นเมื่อถึงกาลเวลาแล้ว สายฟ้าก็จะฟาดฟั่น ลงมาทำลาย ทุกสิ่งทุกอย่างที่รองรับอยู่ให้พินาศแหลกลาญเป็นผุยผงลงไปสิ้น ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกันกับเมื่อกาลก่อนที่เคยมาแต่ในสมัยดึกดำบรรพ์จนบัดจุบันนี้ ไม่มีอะไรที่จะต้านทานได้ดุจดังพลังอำนาจของพญามัจจุราชที่ฟาดลงมา บนร่างมนุษย์และกระชากฉุด เอาดวงวิญญาณออกไป เช่นเดียวกันทั่วทุกตัวคน

เมื่อรู้ ความจริง เช่นนี้แล้ว ก็ควรที่เราทั้งหลาย จะพากันคิด พิจารณา สักเล็กน้อยว่า " อันตัวเรานั้น ขณะนี้ก็เดินใกล้ความตายและความแก่ชราชำรุดทรุดโทรมทั้งร่างกายและจิตใจเข้าไปทุกวัน " ต่อไปผมที่เคยดกดำเป็นเงางามดุจขนนกกาน้ำ นับวันก็จะหงอกขาวโพลนไปทั้งศีรษะ ฟันที่เคยแน่นแข็งขาวเป็นเงาวับประดุจไข่มุกก็จะยื่นยาวโยกคลอนหลุดถอนและปวดบวมมีอาการทรมานต่าง ๆ อาหารที่มีรสโอชาเหนียวแข็งที่เคยขบกัดบดเคี้ยวอย่างเอร็ดอร่อย ก็จะพลอยต้องอดเพราะฟันหักหมดเหลือแต่เหงือกแดงโร่ผงุบผงับดูน่าสมเพชเวทนา ร่างกายที่เต็มไปด้วยเนื้อหนังเต่งตึงเป็นนวลใยน่ารักใคร่เชยชมก็จะเหี่ยวย่นหย่อนยานเป็นมันเหลืองจนดูไม่ได้ ไม่น่าคิดพิสมัยอีกต่อไปรังแต่จะถูกทอดทิ้งไว้ให้เป็นเหยื่อแก่ความมรณะ ถึงจะมั่งมีเงินทองกองเท่าภูเขาก็ใครเล่าอาจซื้อความชราคร่ำคร่าแก่หง่อมมาทำลายทิ้งเสียได้ จำเป็นจะต้อง ปล่อย ให้ตก อยู่ใน อำนาจของ ธรรมชาติ อันร่วงโรย โดยกฎเกณฑ์ ของการถูกทำลาย ไปจนกว่าจะถึงกาลเวลาแห่งความแตกดับอันเป็นที่สุดแห่งความดิ้นรนกระโดดโลดเต้นบนเวทีละครของโลกที่กว้างใหญ่ไพศาลนี้ สุดแต่ว่าจะถึงเวลาของใครที่จะต้องหยุดก่อนกัน แต่ครั้นถึงเวลานั้นเข้าแล้วทุกคนต่างก็จะต้องปล่อยให้เป็นไปตามอำนาจของพระมฤตยูเจ้า บางคนก็จำใจต้องหยุดไปก่อนที่จะประสบพบเห็นความสำเร็จของตน ยิ่งกว่านั้นบางคนซ้ำกลับต้องหยุดเสียก่อนที่จะได้ลงมือประกอบการงานสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งตนคิดไว้ว่าจะกระทำเสียอีกเพราะถูกความตายมาพรากเอาไปเสียตั้งแต่ยังไม่ทันได้ลงมือทำอะไรให้สมใจปรารถนา เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่า " อันความตายนั้นย่อมทำลายได้ทุกสิ่งและชีวิตของสัตว์ในโลกนี้มีระยะเวลาเพียงน้อยนิด ทั้งยัง

ประกอบด้วยทุกข์เป็นอันมาก และก็ไม่มีเครื่องหมายอะไรที่จะแสดงให้ใครรู้ได้ว่าจะตายเมื่อใด" นี่คือพระพุทธวจนของพระบรมครู ที่ได้ทรงตรัสไว้ในหลักปรัชญาของพระองค์และอีกบทหนึ่งได้ทรงกล่าวไว้ว่า

"อันมนุษย์ทั้งหลายที่เกิดมาแล้วล้วนแต่ก้าวเข้าไปสู่ความตายทั้งนั้น ไม่ว่าคนหนุ่ม คนแก่ ไม่ว่าคนโง่ คนฉลาด ไม่ว่าคนมั่งมีหรือยากจน ทั้งหมด ย่อมอยู่ในอำนาจแห่งมัจจุราช ซึ่งมีมัจจุราชเป็นเบื้องหน้าด้วยกันทั้งสิ้น" และว่า

"การที่คนทั้งหลายยังหลงกระทำความชั่วอยู่ ก็เพราะมีความประมาทเลินเล่อปล่อยจิตให้เป็นไปตามอำนาจแห่งความรักความใคร่ ความกำหนัด ขัดเคือง ลุ่มหลง มัวเมา มีความเมาในอำนาจในยศ ในเกียรติ ในทรัพย์สมบัติ ในอายุ ในชีวิต และในความไม่มีโรค เหล่านี้ ซึ่งเป็นทางนำไปสู่ความตาย เพราะคนที่ประมาทนั้นเท่ากับคนที่ตายแล้ว เราจึงกล่าวว่าบุคคล (ทั้งหลาย) ควรเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เสมอ คือจงทำตนเป็นผู้ไม่นิยมประพฤติปฏิบัติธรรมอันเลว (อกุศลธรรม) ไม่ควรยึดถือ เอาความเห็นที่ผิดความคิดที่ผิด ไม่ควรอยู่ด้วยความมัวเมาเลินเล่อเผลอสติ ไม่ควรทำตนเป็นคนรกโลก ควรจะพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่า โลกนี้ไม่มีอะไรจริง โลกนี้ไม่มีอะไรอยู่ยงคงทน มีแต่ความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีแต่ความยุ่งยากและเต็มไปด้วยความหลอกลวง (มายา)"

ในตอนต้นๆ ได้กล่าวไว้ว่านักปรัชญานั้นคือนักคิดที่มีหลักในการคิด ใช้สติปัญญาอันชาญฉลาดในการคิด เพื่อค้นหาความจริงด้วยตนเองโดยอาศัยการศึกษาหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ จากการสอบถาม, จากการค้นคว้า, จากการทดลองด้วยตนเอง และจากสำนักของคณาจารย์ หรืออาจารย์ต่าง ๆ โดยเฉพาะนักคิดผู้ทรงปัญญาคุณล้ำลึกเช่นพระบรมศาสดานั้น พระองค์ได้ทรงผ่านหลักเกณฑ์เหล่านี้มาอย่างเจนจบพระองค์ได้ทรงศึกษาปรัชญาของปรัชญาเมธีในสาขาต่าง ๆ และทุก ๆ ลัทธิเท่าที่เคยมีมาก่อนสมัยพระองค์ และที่มีอยู่ในสมัยของพระองค์มาทั้งหมดอย่างละเอียดถ้วนทุกแง่ทุกมุม นับตั้งแต่เริ่มเข้ารับการศึกษาอยู่ในสำนักของท่านมหาปราชญ์อาจารย์ฤษีวิศวามิตร ครั้งยังเป็นพระมหาราชครูปุโรหิตอยู่ในพระราชสำนักของพระเจ้าสุท

โอทนแห่งกรุงกบิลพัสดุ ตลอดจนออกบรรพชา (มหาภิเนกษกรมณ์) แล้วเข้าศึกษาในสำนักของท่านฤาษีอาราฬดาบส กับท่านฤาษีอุทกดาบสยอดแห่งคณาจารย์ในยุคนั้น จนในที่สุดพระองค์ได้ประสบความสำเร็จขั้นสูงสุดคือทรงเป็นพระสัพพัญญูพุทธ (พระผู้ทรงตรัสรู้เอง)พระองค์ ได้ทรงพบ ความจริงจากการ ค้นคิดพิจารณาตรวจดู โลก (ความเป็นไปแห่งโลก) ที่พระองค์ได้ทรงค้นพบ และได้ทรง แก้ปัญหาข้อข้องใจเคลือบคลุมสงสัยทั้งหลายในโลกได้จนหมดสิ้นหลังจากที่พระองค์ได้ทรงสอบสวนค้นคว้าหาข้อเท็จจริงต่าง ๆของชีวิตในโลก มาศึกษาพิจารณา จนมองเห็น ทะลุปรุโปร่ง แจ่มกระจ่างไปหมดทุกแง่ทุกมุมแล้ว พระองค์จึงได้ทรงวางรากฐานกำหนดเส้นทางของการดำเนินชีวิตลงไว้เป็นหลักแห่งคำสอนทั้งในแง่ของปรัชญาแห่งการดำรงชีวิต และในแง่ของศาสนาของพระองค์ ซึ่งคติธรรมทางจริยสังคมของชาวพุทธทั้งมวลที่เจริญรอยตามคำสอน ของพระองค์ ไม่ว่าจะเป็นในรูปลักษณะของปรัชญา หรือใน รูปลักษณะของศาสนาลัทธิเถรวาทหรืออาจาริยวาทก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีความไหวหวั่นสั่นสะเทือนหรือเคลื่อนคลอนแต่ประการใดเลย ตรงข้ามกลับยังคงลงหลักปักมั่นท้าทายให้พิสูจน์ และเชิญชวนให้ทดลองดูได้เสมอไม่ว่าเวลาใด และข้อที่น่าประหลาดใจนั้นก็คือยิ่งนานวันเข้ายิ่งมีการค้นพบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ในโลกมากขึ้น โดยเฉพาะการค้นพบทางด้านวิทยาศาสตร์ ในสมัยปัจจุบัน อันเป็นความก้าวหน้า แห่งยุคปรมาณู และยุคจรวด ไปโลกพระจันทร์และโลกอื่น ๆ ต่อไป รวมทั้งยุคความเร็วเหนือเสียง ในขณะนซึ่งทำให้ทฤษฎีและกฎเกณฑ์ ทางวิทยาศาสตร์ สมัยก่อน ต้องเปลี่ยนแปลง ไปบ้างบางอย่างแล้วแม้กระนั้น การค้นพบ ดังกล่าว ก็ ยังไม่ สามารถ เปลี่ยน แปลง หลักเกณฑ์ ตาม คำสอนของพระบรมศาสดาได้ไม่ว่าจะเป็นในทางปรัชญาหรือในทางศาสนาของพระองค์ ตรงข้ามกลับปรากฏว่า " การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ในยุคใหม่ก็ดี อุดมคติ และอุดมการณ์ แห่งลัทธิเหตุผลนิยม ลัทธประจักษ์นิยม และลัทธิคุณค่านิยมหรือลัทธิสัจจะนิยมก็ตาม ได้กลายมาเป็นเครื่องสนับสนุน และส่งเสริมหลักสัจจะและคติธรรมของพระพุทธองค์ให้เด่นชัด ยิ่งขึ้นไปอีกเลยยิ่งทำให้ปรัชญาและศาสนาของพระพุทธองค์มีความมั่นคงยิ่งขึ้นทุกที"

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงวางหลักการดำเนินชีวิตของบรรดาพุทธศาสนิกทั้งหลายไว้เป็นอย่างดีที่สุดแล้ว ดังกล่าวมาทั้งหมด (แต่ยังมีอีกมาก) ซึ่งหลักการนี้ย่อมเป็นแนวทางแห่งชีวิตอย่างแท้จริง ทั้งสามารถจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้เหลือที่จะพรรณนา หาใช่จะเป็นแต่เพียงหลักจริยธรรมที่เขียนไว้เพื่อความหมดจดงดงามแห่งคัมภีร์ทางศาสนา หรือเป็นเครื่องแสดงความสูงส่งของหลักปรัชญาเท่านั้นไม่ เพราะหลักการดังกล่าวนั้น พระองค์ได้ทรงวางขึ้นไว้บนรากฐานแห่งความเป็นจริงที่ประจักษ์ชัดอยู่แล้ว และย่อมจะพิสูจน์ได้จากผลของการปฏิบัติตามในทุกโอกาส แม้บรรดาอรรถาธิบายในรายละเอียดแห่งหลักการเหล่านั้นก็ไม่เคยปรากฏว่า มีความเคลือบคลุมหรือน่าจะมีข้อสงสัย และนำไปสู่ความคิดผิดเห็นผิดและเข้าใจผิดแต่อย่างใดแม้แต่น้อย เพราะข้อความแห่งคำอธิบายทุกหมวดทุกตอนนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงไว้อย่างชัดแจ้งขาวกระจ่าง ประดุจดังแสงสว่างที่ส่องลงไปในที่มืดและมองเห็นได้ชัดเจนเสมือนกับหงายของที่คว่ำไว้ออกดู ซึ่งความจริงทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อนำไปกล่าวขึ้น ณ ที่ใดแล้ว ย่อมไม่มีใครจะปฏิเสธได้ ทั้งไม่มีผู้ใดที่จะกล้ากล่าวได้ว่าตนไม่เข้าใจ นอกจากจะมารยากล้ากล่าวเท็จเท่านั้น ไม่มีผู้ใดสามารถหาเหตุผลมาคัดง้างหรือขัดแย้งได้ ซึ่งยังไม่เคยปรากฏว่ามีศาสนาใดหรือลัทธิใด ๆ ในโลก ที่จะมีใจเป็นธรรมและมีใจกว้างกล้าพอที่จะท้าให้ผู้ใดมาทำการสอบสวนค้นคว้าหาความผิดความบกพร่องและความปราศจากเหตุผลในคัมภีร์ศาสนาของตน เพื่อจะพิจารณาหาคุณค่าอันแท้จริง อย่างใดอย่างหนึ่งที่มีอยู่ภายในคัมภีร์ของคำสอนแห่งศาสนานั้น ๆ เพราะถ้าขืนยอมให้ใครทำเช่นนั้นได้แล้ว ทั้งผู้ยอมให้กระทำและผู้ที่หาญเข้าไปกระทำต่างก็จะได้ชื่อว่า เป็นผู้หักล้างคัดค้านคัมภีร์หรือคำสอนในศาสนานั้น ๆ อย่างแน่นอนที่สุด ข้อนี้จะเห็นได้ว่าแตกต่างจากคัมภีร์และคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างขาวกับดำทีเดียว เพราะในการให้สิทธิและเสรีต่อการนับถือก็ดีการให้เสรีต่อการโต้แย้ง คัดค้านในคัมภีร์และคำสอนต่าง ๆ ก็ดี รวมทั้งการให้ความอิสระเสรีในการที่ใครจะยอมรับหรือไม่ยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งในคำสอนของพระองค์ว่าเป็นจริงหรือไม่เป็นจริงก็ตาม ตลอดจนกระทั่งการที่จะอำนวยประโยชน์หรือผลประสงค์อย่างสูงสุด

ให้แก่ผู้รับฟังและประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ และแม้กระทั่งการคัดค้านหรือการปฏิเสธต่อความเชื่อถืออันเป็นสิ่งเหลวไหลไร้สาระนั้น ในทางพระพุทธศาสนาไม่เคยหวงห้ามเลย ยิ่งกว่านั้นยังให้ความอิสระเสรีในเรื่องดังกล่าวนี้อย่างเต็มที่จึงนับได้ว่าพระบรมศาสดาได้ทรงประทานพรอันประเสริฐยิ่งไว้ให้แก่ชาวพุทธทั่วทั้งโลก เพราะพระองค์ทรงสอนว่า " การเชื่อถือตามคัมภีร์อันพิสูจน์หาความจริงไม่ได้ ย่อมไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง "

นอกจากที่กล่าวแล้วนี้ พระพุทธองค์ยังได้ทรงช่วยปลดเปลื้องให้เหล่ามนุษย์ทั้งหลาย พ้นจาก พันธกรณีที่ผูกพันอยู่ กับพระผู้ เป็นเจ้า และบรรดา สิ่งที่ ทรงอิทธิพล ทรงอำนาจทั้งหลาย ซึ่งพวกนักบวชในลัทธิต่าง ๆ พากันนำเอามาทับถมให้ไว้อีก ไม่ว่าจะเป็นในด้านไสยศาสตร์ก็ดี หรือในมายาศาสตร์ต่าง ๆ ที่พวกทุจริตคิดมิชอบใช้เป็นทางหาเลี้ยงชีพโดยไม่สุจริตก็ดี อันจะยังให้บรรดาอนุชนรุ่นหลัง ๆ พากันงมงายเชื่อถือกันอย่างบ้าคลั่งค่อย ๆ ลดน้อยถอยลงจนหมดสิ้นไปในที่สุด ทั้งนี้ย่อมเท่ากับว่า พระพุทธองค์ได้ทรงนำแสงประทีปอันสว่างไสวมาส่องทางให้แก่ปวงมนุษย์ผู้เดินหลงงมงายอยู่ในที่มืดให้พ้นจากการหลงทาง สมกับที่นักปราชญ์ในทางศาสนาผู้เป็นชาวอัสดงคตประเทศทางตะวันตก (ริสเดวิดซ์) ได้กล่าวคำสดุดีไว้ในหนังสือของเขาว่า " ไม่มีเลยในประวัติศาสตร์ของโลกมนุษย์ ที่จะได้บันทึกถึงแผนการณ์แห่งความหลุดพ้น ไว้อย่างมีประโยชน์ อันยิ่งใหญ่ และชัดแจ้ง และเป็นที่ เข้าใจได้ง่ายที่สุด ทั้งสามารถรู้เห็นได้ตามสภาพธรรมดาธรรมชาติเช่นนี้ ทั้งแผนการณ์นี้ก็เป็นอิสระเสรีอย่างยิ่งจากอำนาจอิทธิพลของเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง และมีสิทธิในตนเอง แม้แต่จะขัดแย้งกับความเชื่อถือของลัทธิที่ว่ามีวิญญาณ และมีพระผู้เป็นเจ้าต่าง ๆ เหล่านั้นอยู่ก็ตาม ทั้งนี้ไม่ว่าจะถูกหรือผิดก็แล้วแต่ แต่ก็นับว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์แห่งศาสนาของมวลมนุษยชน ในเมื่อนักปฏิบัติทางศาสนาผู้ใดผู้หนึ่งที่เต็มไปด้วยความเร่าร้อนในอันที่จะให้สำเร็จสมดังความประสงค์ของศีลธรรมและจรรยา ทั้งได้รับการอบรมสั่งสอน และฝึกฝนมาดีแล้วจนเกิดญาณทรรศนะ (การได้ความรู้เห็นอันเกิดจากปัญญาหรือปรีชาหยั่งรู้) ขึ้นกับตนเอง "

อันปรัชญานั้น ถือกันว่าเป็นหลักทฤษฎีที่ปรัชญาเมธิทั้งหลายได้ค้นคิดขึ้น และกำหนด ไว้เป็นมาตรฐาน แห่งความรู้ เพื่อนำไปประกอบ การพิจารณา ค้นคว้า ศึกษา สืบต่อกันไป

ส่วนศาสนานั้น ถือกันว่าเป็นกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผนแห่งการประพฤติปฏิบัติอันเป็นมาตรฐานแห่งจริยธรรมและจริยสังคมของมวลมนุษย์ เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัย ด้วยความ สงบเรียบร้อย ปราศจาก อันตรายภัยพิบัติ ที่จะเกิดจากการเบียดเบียนข่มเหงรังแกบีบคั้นซึ่งกันและกัน

ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นหลักคำสอนเพื่อความดีงามอันเป็นผลผลิต มาจากทฤษฎีของหลักปรัชญา

ด้วยเหตุนี้ปรัชญาเมธิผู้เป็นเจ้าของหลักทฤษฎีแห่งปรัชญา จึงมักจะมีการดำรงชีวิตและประพฤติปฏิบัติตน ไปตามความรู้สึก นึกคิด และความเห็นชอบของตนแต่ละคน ซึ่งจะดีหรือชั่วอย่างใดก็ได้สุดแต่คติที่ตนยึดถือโดยไม่คำนึงถึงว่าใครจะมองหรือเข้าใจตนไปในรูปลักษณะใด เพราะปรัชญาเมธิมักจะไม่สนใจกับความเป็นอยู่ของตนเองเท่าใดนัก โดยเฉพาะในด้านของศีลธรรมจรรยาดังที่ได้เคยเล่าให้ฟังมาแล้ว

ตรงข้ามกับศาสดาผู้เป็นเจ้าของศาสนาในลัทธิต่าง ๆ ซึ่ง ส่วนมากหรือเกือบทุกศาสนามักจะต้องเป็นผู้มีความระมัดระวัง ในการดำรงชีวิต และประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักแห่งศีลธรรมจรรยาตามกฎเกณฑ์และมาตรการที่ตนเป็นผู้กำหนดขึ้น ไม่ทำอะไรตามใจชอบ ตามความปรารถนาทั้งทางใจและทางกายซึ่งจะเป็นการชักนำให้ออกนอกลู่นอกทางไปจากกฎเกณฑ์ระเบียบวินัยเหล่านั้น อันจะเป็นช่องทาง ให้เกิดจุดอ่อนที่ถูกโจมตีได้ง่าย และเป็นทางให้เกิดความเสียหายเสื่อมคลายความเคารพนับถือและเชื่อฟังจากบรรดาสานุศิษย์ของตน และจากชนกลุ่มอื่นหมู่คณะอื่น และศาสนาอื่น ๆ ที่คอยจ้องมองดูและติดตามความเคลื่อนไหวซึ่งกันและกันอยู่อย่างใกล้ชิด เพื่อหาโอกาสทั้งในทางทำลายล้าง ในทางชักชวนเอามาเป็นพวกและในทาง เอาอย่างหรือเลียนแบบมาใช้สร้างสรรค์จรรโลงศาสนาและลัทธิของตน

ความแตกต่างระหว่างปรัชญาเมธีกับศาสดาดังกล่าวมานี้ ย่อมมีข้อยกเว้นในบางกรณี เช่น ในกรณีที่ปรัชญาเมธีกับศาสดาเป็นบุคคลคนเดียวกัน

แต่ปรัชญาเมธีที่มิได้เป็นศาสดา ซึ่งมีอยู่มากมายนั้นก็หาใช่ว่าจะเป็นคนมีความประพฤติและการปฏิบัติอันไม่เหมาะสมหรือทำตัวชั่วช้าเลวทรามทรยศคดโกงหักหลังอกตัญญู หรือเห็นแก่ความสุขส่วนตัวไปเสียทั้งหมดไม่ แต่ก็ไม่ควรหลงผิดคิดไปว่า ถ้าลงได้ชื่อหรือขึ้นชื่อว่า เป็นปรัชญาเมธีแล้ว จะต้องดีวิเศษสุดไปเสียหมดทุกคน คนที่มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" ก็มีอยู่เกลื่อนกล่น เพราะเพียงแต่ "ความเป็นคนดีมีวิชา" เท่านั้นหาได้ช่วยให้ "คน" เป็น "คน" เต็มคนไม่ คงเรียกได้แต่ว่า "คอหยัก ๆ สักแต่ว่าคน" เท่านั้นเอง แต่ถึงแม้นักปรัชญาจะดำรงชีวิตอยู่อย่างไรจะประพฤติตัวชั่วช้าหาแต่ความสุขความดี มีแต่ความเหลวแหลกสักปานใดก็ตาม ถ้าพูดถึงสิทธิแห่งมนุษยชนแล้ว เขาผู้นั้นก็ยังคงได้ชื่อและมีสิทธิแห่งความเป็นคนอยู่ตลอดเวลาจนกว่าเขาจะกลายเป็นผีไป ฉะนั้นเราท่านทั้งหลายจึงไม่ควรที่จะเหยียบย่ำดูถูกหรือเหยียดหยามเขาเหล่านั้นผู้มีสติปัญญาความคิด ปราดเปรื่อง แต่ประพฤติปฏิบัติตนไม่อยู่ในฐานะที่ควร ได้รับความเคารพยกย่องนับถือว่า เขามิใช่คนดังมีคำกล่าวเป็นบทร้อยกรองที่ควรจดจำให้ขึ้นใจไว้บทหนึ่งว่า

"คนเห็นคนเป็นคน นั่นแหละคน
คนเห็นคนไม่ใช่คน ใช่คนไม่
กำเนิดคนย่อมเป็นคนทุกคนไป
ไม่ว่ามั่งมีผู้ดีไพร่ ไม่พ้นคน"

(บทร้อยกรองบทนี้ เดิมจะเป็นของท่านจินตกวีผู้ใดไม่ทราบ แต่เท่าที่จำได้มาแต่เด็ก ๆ เข้าใจว่าเป็นของท่านบรมครู น.ม.ส. เสด็จในกรม กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ จอมปราชญ์ของไทยองค์หนึ่ง ซึ่งผู้เล่าเรื่องนี้เคารพนับถือเลื่อมใสในพระปรีชาสามารถของพระองค์ท่านมากมาตั้งแต่เล็ก ๆ จนบ้านนี้ ถ้าผิดขอได้โปรดอภัยด้วย เพราะผู้เขียนได้ท่องจำกลอนบทนี้มาตั้งแต่เมื่ออายุได้ ๑๐ ขวบเศษ ๆ คือเมื่อประมาณ ๔๐ ปีมาแล้ว)

เมื่อได้เล่าถึงความแตกต่างระหว่างปรัชญาเมธีที่มิใช่ศาสดากับปรัชญาเมธีที่เป็นทั้งศาสดาด้วย หรือศาสดาที่มิได้เป็นปรัชญาเมธีแล้ว ก็เห็นควรจะนำเอาบทร้อยกรองอีกบทหนึ่งมาใส่ไว้ให้เห็นเพื่อเป็นเครื่องเตือนความทรงจำในเรื่องการมองคนและการสำรวจตนเอง ซึ่งบทกวีนั้น มีความว่า.

"ความผิดของผู้อื่น เราเห็นเป็นภูเขา
ส่วนความผิดของเรา เราเห็นเท่าเส้นขน
ตกคนอื่น เราเหม็นเบื่อจนเหลือทน
ตกของตนถึงเหม็นไม่เป็นไร"

(บทร้อยกรองกวีบทนี้ เข้าใจว่าเป็นของพระศาสนโสภณ (แจ่ม จตฺตสลฺโล) เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม) และอีกบทหนึ่ง คือ.

"สอนผู้อื่นนั้น สอนได้ไม่สู้ยาก
สอนตนเองนั้น ลำบากยากจักสอน
จงทำตามที่เราสอน ไม่ร้อนรน
ถ้าทำตามที่เราทนยากจนตาย"

ใครก็ไม่ทราบเขียนกลอนบทนี้ไว้เตือนสติว่า "อันผู้ซื่อสัตย์สุจริตนั้น มักจะยากจน"

ได้กล่าวมาแล้วว่า ปรัชญา กับศาสนานั้น มักจะต้องเป็นของควบคู่กันไป เปรียบดังทฤษฎีบทกับแบบฝึกหัด ถ้าศึกษาแต่ทฤษฎีซึ่งเป็นหลักทางตำราโดยไม่ทำแบบฝึกหัด (หลักปฏิบัติ) ด้วยแล้ว จะหาความเข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้งได้อย่างไร ดังนั้นพุทธปรัชญากับพุทธศาสนาของพระบรมศาสดา จึงมีความเกี่ยวพันกันอย่างแน่นแฟ้นจนเกือบจะแยกออกจากกันไม่ได้ ในขณะใดที่พระองค์ทรงสอนหลักปรัชญาอันเป็นทฤษฎีบท แล้วพระองค์จะทรงสอนและทรงแนะแนวทางปฏิบัติตามทฤษฎีบท คือที่เรียกว่าหลักธรรมนั้น ๆ ไว้ด้วยเสมอ ดังจะนำมาเล่าเป็นเรื่อง ๆ ไว้บ้างตามสมควรต่อไป

ในเรื่องชนชั้นวรรณะ ซึ่งคลั่งไคล้ไหลหลงกันมากในอินเดียสมัยโบราณมาจนถึงสมัยนั้น พระบรมศาสดาเป็นผู้มีความเห็นคัดค้านอย่างรุนแรงที่สุดทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงมีพระชาติอยู่ในวรรณะกษัตริย์โดยแท้ เพราะทรงเห็นความไม่ยุติธรรมและความไม่เสมอภาค ระหว่างชนชั้นที่ต่างวรรณะกัน เมื่อทรงมีความคิดเห็นตรงข้ามกับคนส่วนใหญ่ในสมัยนั้นแล้ว พระองค์ก็ทรงต่อต้านลัทธิการถือวรรณะด้วยการประกาศ หลักปรัชญา ของ พระองค์แล้ว ตราไว้เป็น ข้อธรรมคำสอน เพื่อปฏิวัติ ระบบจริยศาสตร์สังคมเสียใหม่ทันที โดยทรงตรัสเป็นพระพุทธวจนะว่า.

"บุคคลจะเป็นผู้เลวทรามเพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ จะเป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ แต่จะเป็นผู้เลวทรามได้ก็เพราะการกระทำของตน และจะเป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำของตนเองเท่านั้น" ฉะนั้นท่านทั้งหลายพึงสามัคคีกันเถิดเพราะสามัคคีธรรมนี้แหละจะเป็นไปเพื่อความเจริญ เพื่อความไม่แตกแยกและเพื่อความอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะด้วยความสงบสุข ไม่เป็นศัตรูต่อกันไม่เป็นอุปสรรคขวากหนามเสียดแทงซึ่งกันและกัน แหละนี้คือหลักแห่งสิทธิเสมอภาคอันเป็นหลักมูลฐานที่สำคัญยิ่งหลักหนึ่งของความเป็นประชาธิปไตย

ในเรื่องการเคารพนับถือกราบไหว้บูชานั้น พระองค์ได้ทรงตรัสไว้มากแห่ง แม้ในมงคลสูตร (มงคล ๓๘) ก็มี พระพุทธวจนะว่า.–

"ผู้ไหว้ ย่อมได้รับไหว้ตอบ ผู้บูชา ย่อมได้รับการบูชาตอบ พึงบูชาในสิ่งที่ควรบูชาเถิด ย่อมจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้บูชาเอง อันผู้ที่มีปกติเป็นผู้มีความเคารพบูชากราบไหว้แก่บรรดาท่านที่ควรกราบไหว้เคารพบูชาอยู่เสมอแล้ว ย่อมเป็นผู้เจริญอยู่ด้วยพรอันศักดิ์สิทธิ์ทั้ง ๔ ประการ มี อายุยืนยาว มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขความเจริญ มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนให้ได้รับความเดือดร้อน" ฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงหมั่นประพฤติเป็นคนที่มีปกติในการเคารพบูชากราบไหว้ในสิ่งที่ควรเถิด อนึ่ง การเคารพบูชากราบไหว้นั้นจงกระทำด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์และมีความตั้งใจกระทำอย่างแท้จริงอย่ากระทำสักแต่ว่ากระทำเลย เพราะ

การกระทำอันปราศจากสัจจะคือความจริงใจนั้น ย่อมไม่นำให้ตนได้ประสบความสำเร็จสมดังปรารถนา ไม่เป็นเครื่องช่วยให้พ้นทุกข์ ไม่นำสุขมาให้ได้

ในเรื่องความประพฤติก็เช่นกัน พระองค์ได้ทรงกล่าวถึงหลักของการประพฤติดีประพฤติชอบ เพื่อความสุขความเจริญแก่ชีวิตและในที่สุดเพื่อความเป็นผู้พ้นจากทุกข์ได้โดยเด็ดขาดไว้มาก ดังเช่น

"จงกระทำดีเพื่อความดี ทำดีได้ดี ความดีคนดีทำง่าย คนดีทำชั่วยาก คน (ทั้งหลาย) จะล่วง (พ้นจาก) ความทุกข์ได้ก็เพราะความพยายาม (เพียร) ทำความดีเท่านั้น ความดีเป็นปรปักษ์กับความชั่ว คนชั่วทำดีได้ยาก ทำชั่วได้ง่าย คนชั่วกับคนชั่วพบกันหนึ่ง คนพาลกับคนพาลพบกันหนึ่ง โจรพบโจรหนึ่ง คนมีเวรต่อคนมีเวรพบกันหนึ่ง เขาเหล่านั้นย่อมประหัตประหารทำลายล้างกัน แต่คนดีพบคนดีนั้นย่อมสนับสนุนค้ำจุนแก่กัน ช่วยเหลือกัน และพากันก่อสร้างทางกุศลอันเป็นนาบุญแห่งโลก" ฉะนั้นท่านทั้งหลายจงรีบขวนขวายกระทำความดีเถิด อันชีวิตของมนุษย์และสัตวโลกทั้งปวงนั้น น้อยนิดนัก เพราะทุกชีวิตล้วนมีความตายอยู่ใกล้เพียงแค่คืบ อาจมาถึงตัวเมื่อใดก็ได้ จงทำตนให้เป็นกัลยาณชนและสัตบุรุษเถิด เพราะคนเหล่านี้เมื่อเกิดมาในตระกูลใด ในที่ใด ย่อมยังโลกให้เกิดประโยชน์ เพื่อความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน เพื่อความเกื้อกูลกัน และเพื่อก่อให้เกิดความสุขในโลก เพราะท่านเหล่านี้ย่อมมีจริยธรรมประจำใจ ๗ ประการ คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุอันควรไม่ควรหนึ่ง ความเป็นผู้รู้จักผลดีและร้ายที่จะเกิดขึ้นหนึ่ง ความเป็นผู้รู้จักตนของตนว่าดีหรือชั่วหนึ่ง ความเป็นผู้รู้จักประมาณในสิ่งต่าง ๆ หนึ่ง ความเป็นผู้รู้จักเวลาอันเหมาะสมหนึ่ง ความเป็นผู้รู้จักชุมนุมชนว่ามีลักษณะดีหรือเลวหนึ่ง และประการสุดท้ายคือความเป็นผู้รู้จักบุคคลว่าดีหรือชั่ว ควรแก่การคบหาสมาคมและเคารพนับถือหรือไม่ กับควรพิจารณาว่า "เราเกิดมาแล้วกาลเวลา ย่อมกินตัวเราให้เปลืองอยู่ตลอดไป ไม่มีวันที่จะเรียกเอากลับคืนมาได้ ถ้าจะต้องเป็นเช่นนี้แล้ว ก็จงให้เปลืองไปด้วยดี อย่าปล่อยให้กาลเวลาล่วงไปโดยเปล่าประโยชน์เสียเลย" อนึ่ง การคบหาคนดี (กัลยา

ณชน) เป็นมิตรนั้น ย่อมเป็นสิริมงคลแก่ตนเองอย่างประเสริฐ เพราะเป็นเหตุแห่งความวัฒนาถาวรแก่การดำรงชีวิตในโลก ในที่สุดพระองค์ทรงตรัสเป็นพระพุทธวจนะไว้ว่า "บุคคลไม่ควรเสพธรรมอันเลว ไม่ควรอยู่ด้วยความประมาท ไม่ควรถือเอาความคิดผิดเห็นผิดมาเป็นเครื่องยึด และไม่ควรเป็นคนรกโลก" (ธรรมอันเลว คือธรรมที่ทำให้คนเป็นคนเลว มี กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริตเป็นต้น) ฉะนั้นท่านทั้งหลายจะเป็นผู้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติดี ซึ่งมิใช่จะช่วยให้ตนเองเป็นสุขเท่านั้น แต่ก็ช่วยโลกให้เป็นสุขได้ด้วย

ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกนี้นับว่ามีความสำคัญตลอดมาไม่ว่าในสมัยใด จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ นั่นคือ ปัญหาเรื่อง "ความต้องการ" ของมนุษย์ ขึ้นชื่อว่า เกิดเป็นมนุษย์หรือเป็นคนแล้ว ดูให้มีความต้องการไปเสียหมดทุกอย่าง ยิ่งได้มาก ยิ่งมีมาก ก็ยิ่งต้องการมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นชาวป่า อนารยชน หรือชาวเมืองผู้เป็นอารยชน (เรียกตัวเองซึ่งบางทีก็เลวร้ายยิ่งกว่าชาวป่าเสียอีก) ย่อมมีลักษณะนิสัยเหมือนกันหมดอยู่อย่างหนึ่งคือ ความต้องการหรือความหิวกระหายนี่แหละ ถ้าจะพิจารณากันให้ทั่วถึงทุกแง่ทุกมุมแล้ว จะเห็นได้ว่า "หิว" ไปหมด หิวทั้งอาหาร หิวเงิน (ทรัพย์สมบัติ) หิวกาม (กามารมณ์ – ความรัก – ความใคร่ – ความกำหนัด) หิวคน (ข้าทาสบริวาร) หิววัตถุ (สิ่งของทุกชนิด) หิวอำนาจ (ยศ, เกียรติ) หิวตำแหน่ง (หน้าที่การงาน) หิวความสุขทุกชนิด แม้กระทั่งหิวศัตรู (อยากกินศัตรูเสียให้สิ้น) หิวทุกอย่างมากมายจนเหลือที่จะพรรณนา ดูเหมือนจะยกเว้นอยู่อย่างเดียวคือความทุกข์เท่านั้นที่ไม่มีใครหิว แม้ความตายบางทีก็ยังมีคนหิวเหมือนกัน (พอถึงคราวทุกข์หนักที่สุดเข้าก็หิวความตายขึ้นมาทีเดียว)

ทีนี้เราลองมามองกันดูทีหรือว่า อารยชน (คนเจริญ) กับอนารยชน (คนป่า) นั้น จะมีอะไรแตกต่างกันบ้างและอะไรที่เหมือนกัน

พูดถึงความเป็นมนุษย์ (คน) ก็เหมือนกัน ชีวิตจิตใจก็เหมือนกัน ความหิวกระหายต่าง ๆ ก็คงจะไม่แตกต่างกันมากนัก การดำรงชีวิตการต่อสู้เพื่อความอยู่

รอดปลอดภัย การทำลายล้างซึ่งกันและกัน การป้องกันศัตรูทั้งที่คนด้วยกันและที่เป็นสัตว์เดรฉาน ก็คงไม่แตกต่างกันเท่าใด นอกจากอาวุธและกลวิธี สติ ปัญญา ความคิด ที่มีวิวัฒนาการไปตามความเจริญในทางวิทยาศาสตร์ เพราะคนป่านั้น ขาดการศึกษา จึงไม่มีความรู้ที่จะ สร้างสิ่ง ประดิษฐ์ คิดค้นทำ อะไร ต่ออะไรต่าง ๆ ได้มากมายเหมือนคนเมืองที่เจริญแล้ว อนารยชนเคยอยู่อย่างไรก็อยากจะอยู่อย่างนั้น ต่อไปไม่ต้องการให้ใครเข้าไป แตะต้องข้องเกี่ยว ส่วนอารยชนหาเป็นเช่นนั้นไม่ เนื่องจากบัดนี้เขาทั้งหลาย (ความจริงควรเรียกว่า เราทั้งหลายมากกว่า) ได้พากันก้าวหน้ามาไกลลิบลับจนถึงยุคของวิทยาศาสตร์มโนภาพ (ปรมาณู, คอสมิคส์ เลเซอร์...ฯลฯ) พร้อมกันนั้น ก็ได้พากันสร้าง และประดิษฐ์ สิ่งลวงตาลวงใจ ขึ้นมากมาย แม้ธรรมชาติก็สร้างเลียนแบบให้เหมือนได้ (ดิสนีย์แลนด์, ทิมแลนด์, บางปูแลนด์ และอะไรต่อมิอะไรอีกเยอะแยะ) ไม่ผิดเพี้ยน เช่น นิวยอร์กเวิลด์แฟร์ที่สหรัฐฯ, เอ๊กซโป ๗๐ ที่ญี่ปุ่น และแฟร์ต่าง ๆ อีกหลายประเทศที่เคยไปเห็นมา บางทีก็ตกใจนึกว่าขึ้นไปอยู่บนเวหาจริง ๆ หรือใต้ทะเลลึกและในดงทึบจริง ๆ ก็มี ในขณะที่นั่งรถ (เก้าอี้เบาะ) ไฟฟ้าเข้าไปดูในถ้ำลึกลับมหัศจรรย์ เป็นเวลาเกือบชั่วโมง แต่ที่นับว่าเอาเรื่อง (จะว่าดีหรือร้ายก็สุดแท้แต่ท่านจะตัดสินเอาเอง) ก็คือสามารถดัดแปลงตกแต่งธรรมชาติเสียใหม่ให้ผิดแผกแตกต่างไปจากเดิมจนจำไม่ได้เลย เช่น ทำป่าดงให้กลายเป็นบ้านเมือง (เรียกว่าอารยธรรม) หรือทำที่ราบให้เป็นถ้ำ และป่าดงดิบ (จะเรียกว่าอารยธรรมหรือ) แล้วคนผู้เจริญ (คนเมือง) ต่างก็พากันวางกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนขึ้นโดยที่ตนคิดเอาเองว่า เป็นความเหมาะสมที่สุดแล้ว ต่อจากนั้นต่างคนต่างก็พากันปฏิบัติดำเนินตามระบบระเบียบแบบธรรมเนียมที่ถือกันว่าเป็นธรรมนิยม และสังคมนิยมนั้นอย่างเคร่งครัด แต่ในส่วนลึกของจิตใจนั้นเล่าเป็นอย่างไร ลองเอามาตีแผ่กันดูให้จริงสักที

(แน่ละในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน เราต่างก็ยึดถือหลักแห่งความจริงต่าง ๆ กัน คือ จริงโดยการตั้งขึ้น, จริงโดยการกำหนดขึ้น, จริงโดยการพูด, จริงโดยการประดิษฐ์, จริงโดยธรรมชาติ และจริงโดยความดับสิ้นไปจากโลก) ว่ามีอยู่อย่างไรกันแน่

ความจริงใจของพวกเรานั้นมีอยู่อย่างหนึ่งคือ ความต้องการหรือความหิวนั่นเอง แหละนี่คือภาวะแห่งจิตใจของอารยชนที่ไม่มีอะไรแตกต่างไปจากอนารยชนเลย ทุกคนล้วนมีความต้องการอยู่ด้วยกันทั้งนั้น แต่เจ้าความต้องการของบรรดาอารยชนนี้มีความรุนแรง ร้ายกาจ และพอกพูนมากมายกว่า หมายความว่า เมื่ออารยชนมีความต้องการเกิดขึ้นแล้ว เขาจะพยายามทุกวิถีทางที่จะกระทำการต่าง ๆ ให้สำเร็จผลสมประสงค์ตามที่เขาต้องการให้จงได้ ขอแต่ว่าให้ได้สิ่งที่เขาต้องการมาเพื่อบำบัดความหิว (ความใคร่) ความต้องการของเขาก็เป็นอันใช้ได้ ส่วนที่ว่าจะได้มาโดยวิธีใด และการได้สิ่งนั้นมาจะทำให้ใครเดือดร้อนอย่างไรบ้างไม่ต้องไปคำนึงถึง เขาสามารถสลัดศีลธรรมอันดีงาม แม้ชื่อเสียงเกียรติยศวงศ์ตระกูลของเขาเสียได้ทั้งสิ้น เรื่องความเมตตากรุณาไม่ต้องพูดกันอีกต่อไป ไม่ว่าการกระทำเพื่อให้ได้ผลมาสนอง ความต้องการ ความ หิวกระหายของเขา จะเลวทราม ต่ำช้า เหี้ยมโหดทารุณ หยาบคาย ร้ายกาจสักเพียงใดก็ตาม ใครจะวิงวอนขอร้อง ร่ำไห้ กราบไหว้สักเท่าใดก็ช่างเขาก็หาสนใจไม่ ขอแต่ให้ มีโอกาสได้ใช้ศิลปวิชาการความรู้ความสามารถ สติ ปัญญาความ เฉลียวฉลาด ปราดเปรื่อง ช่วงชิง แก่งแย่งกอบโกย เอาสิ่งที่เขาต้องการมาบำบัดความหิวกระหายของเขาได้เป็นแล้วกัน ถ้าบุคคลผู้นั้นยิ่งเป็นผู้ทรงคุณความรู้ในทางวิทยาการ เป็นผู้รู้ระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสังคมและตัวบทกฎหมายต่าง ๆ เป็นอย่างดีแล้ว การที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เขาต้องการก็นับว่ายิ่งสะดวกมาก แหละก็ความหิวกระหายนั้น พอบำบัดให้หายไปแล้วชั่วครู่ชั่วยามก็กลับหิวขึ้นมาอีกตามความต้องการของร่างกายอันเป็นไปตามสภาวธรรม เมื่อหิวอีกก็ต้องการอีก ก็ต้องหามาอีกไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะตายไปจากโลกนั่นแหละจึงจะหมดความหิวกระหาย ซึ่งไม่เห็นจะมีอะไร ผิดแผกแตกต่าง กันเลยไม่ว่าคน ผู้นั้นจะเป็นเศรษฐีหรือกระยาจกวณิพก ไม่ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจสูงศักดิ์ดีอัครฐานหรือผู้อาภัพอัปภาคต่ำต้อยน้อยวาสนา ไม่ว่าจะเป็นวัยเดียวกันหรือคนละวัย ไม่ว่าจะเป็นชนชาติศาสนาเดียวกันหรือต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นคนที่มีร่างกายสมบูรณ์ครบอาการ ๓๒ หรือทุพพลภาพ

ล้วนเสมอเหมือนกันหมดทั้งคนป่าและคนเมือง ความต้องการอันไม่รู้จักพอหรือความหิวกระหายนี้เองที่พระบรมศาสดาทรงกล่าวว่า " เป็นเชื้อโรคที่ร้ายแรงที่สุด ซึ่งเกาะกินดวงจิตของมนุษย์ ไม่ว่าหญิงหรือชาย ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ไม่ว่าพญามหากษัตริย์ หรือกระยาจกวณิพก ทุกคนต่างก็พากันแสวงหาสิ่งบำบัดความต้องการและความหิวกระหาย (คือตัณหา) นี้ด้วยกันทั้งนั้น " ความยุ่งยากทั้งหลายความชุลมุนวุ่นวายต่าง ๆ ในโลกตลอดจนการปล้นตามธรรมดาและมิใช่ธรรมดา การรบราฆ่าฟันกัน การต่อสู้กันระหว่างความ อยู่รอดปลอดภัยระหว่างความเป็นเอกราชมีอิสระเสรีกับอำนาจการคุ้มครอง การช่วงชิงอำนาจกันโดยทั่วไป ไม่ว่าที่ใดก็เรื่องหาสิ่งที่จะนำมาบำบัดความหิวกระหายและความต้องการของแต่ละคนนั่นเองเป็นมูลฐาน โดยเฉพาะความ ต้องการใน เรื่องทรัพย์ และอำนาจ จงพิจารณาดูให้ ชัดเจน แล้วจะเห็นได้ว่าบรรดาผู้ ที่ฟาดฟันต่อสู้เพื่อค้นหา ทรัพย์และอำนาจมา บำบัดความหิวกระหาย ของตนนั้นยากจนอดอยากอยู่นักหรือก็หาไม่ แต่เขาทำไปเพราะความอยากได้ไม่รู้จักพอเท่านั้นเองเป็นข้อใหญ่ สำหรับในหมู่คนป่านั้นดูจะมี จิตใจเป็นอิสระอยู่ พ้นจากอำนาจของพระเจ้าเงินตรามากกว่าคนเมืองที่ตกเป็นทาสของมันเสียอย่างโงหัวไม่ขึ้น

ยิ่งในปัจจุบันนี้ พระเจ้าเงินตรายิ่งเบ่งอำนาจและรัศมีแรงกล้ามากถึงกับสามารถคุ้มครองป้องกันรังสีอันสดใสของ คุกตะรางและรัศมี อันสุกสว่างของ กฎหมายให้อับเลวลงไปได้ ไม่ว่าจะมองไปทางไหนในหมู่ชาวเมือง (หลวงอันกำลังพุ้งเฟ้อ) จะเห็นแต่คนที่เต็มไปด้วยโรคร้ายกระหายหิวเงินอย่างอดโซเดินอยู่เกลื่อนกลาดดายดาไปเต็มเมือง เนื้อตัวก็ดูเหลืองไปด้วยความอดหิวกระหายตะกละตะกรามเคลื่อนไหวกันเพ่นพ่านดูราวกับคนที่เป็นโรคมะเร็ง เนื้อร้ายกำลังระบาดอยู่ ทั่วไปในสังคมของคนเมืองหลวง ซึ่งคนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่น่าสงสารเพราะต่างก็กำลังมีจิตใจอยู่ในสภาวะเสื่อมโทรมลงทุกวันจนยากที่จะเยียวยารักษาหรือแก้ไข เพราะไม่รู้แน่แก่ใจตนเองเลยสักนิดว่า ตนจะหาได้มาสักเท่าใด จึงจะพอบำบัดโรคหิวกระหายให้พอกับความต้องการของตนได้ เพราะยิ่งได้มามากเท่าใดก็ยิ่งจะต้องการให้ได้มากยิ่งขึ้นอีกหลาย

สิบเท่าตัว นี่แหละเป็นเหตุให้คนเมืองหลวงสิ้นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความเมตตากรุณา เข้าในทำนองที่ว่า "มันร้องไห้เข้ามาให้แก้ผ้าของมันเอาไว้" ซึ่งผิดกับคนป่าชาวไร่ชาวนา หมู่บ้านชนบท ที่ มีแต่ความ เมตตาอารี เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่โดย ถือคำโบราณ ที่ว่า "มันร้องไห้เข้ามาให้เช็ดน้ำตาไปให้"

คนผู้ที่นิยมเรียกตัวเองว่าผู้เจริญแล้วทั้งหลาย ดูกลับจะมีความดุร้ายเหี้ยมโหดยิ่งเสียกว่าคนป่ามากมายหลายเท่านัก ทั้งนี้เพราะความโลภมากมักได้มันเข้าเกาะกินหัวใจจนพรุนไปหมด ทำให้เห็นประโยชน์สำคัญกว่าอะไร ทั้งสิ้น แม้จะได้ประโยชน์นั้นมาจากบนกองเลือดกองเนื้อ และบนความทุกข์ของคนอื่นก็ รู้สึกน่ายินดีกว่าที่ตนจะต้องสูญเสียประโยชน์ไป เขาจะพากันตั้งหาความสุขมาปรนเปรอร่างกายและจิตใจของเขาท่าเดียว และให้มากที่สุดเท่าที่เขาจะหามาได้ ใครจะเดือดร้อนเท่าใดไม่สำคัญ ขอให้ฉันเป็นสุขก็พอ แม้ว่าความสุขนั้นจะเกิดจากการสูบหรือขูดเลือดออกมาจนโชก ก็ตาม เขาจะไม่ยอม รับรู้ หรือให้ ความ เห็นอก เห็นใจ แก่ใคร ทั้งหมด ธนาคารสูบเลือดลูกค้าอย่างรุนแรงที่สุดจนผู้เชี่ยวชาญธนาคารโลกตำหนิว่า "ธนาคารดำเนินการ เป็นนายลูกค้า ซึ่ง ตรงข้ามกับ ความหมายและ นโยบายของ การจัดตั้งธนาคารทั่วโลกที่ตั้งขึ้นเพื่อรับใช้ลูกค้า" พวกพ่อค้าที่เป็นลูกค้าธนาคารก็มาสูบเลือดเอาจากประชาชนผู้บริโภคอีกต่อหนึ่ง แม้พ่อค้าแม่ค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ทรยศคดโกงทุกอย่างโดยโก่งราคา (ขึ้น) สินค้าบ้าง โกงตาชั่งบ้าง เอาของเน่า ๆ เสีย ๆ ที่ไม่ควรขายแอบใส่มาให้บ้าง...... ฯลฯ พวกโจรก็ถือโอกาสกระทำการร้ายต่าง ๆ เป็นการแก้มือและแก้ปัญหาชีวิตอย่างน่าอนาถ (ปราศจากที่พึ่ง, นาถ = ที่พึ่ง) ปัญหาต่าง ๆ ร้อยพันแปดก็เกิดตามกันมา ให้รัฐบาลปวดหัวไปหมด แต่ทางแก้ก็พอมีอยู่บ้างไม่ใช่แก้ไม่ได้เสียเลย ถ้าเป็นอยู่เช่นนี้ก็น่ากลัวจะต้องปวดหัวกันมากขึ้น

ในทุกวันนี้จะเห็นว่าทั้ง ๆ ที่เราร้องกันว่า ลำบากยากจนแทบจะตายแต่ดูตามร้านอาหารแพง ๆ ร้านค้าของแพง ๆ ดี ๆ โรงโบว์ลิ่ง, โรงอาบอบนวด, ไนท์คลับ, ดาบาเร่ต์สถานเริงรมณ์ต่าง ๆ โรงมหรสพ, โรงแรมนกกระจอก, ซ่อง

โสเภณี, สถานคอฟฟี่ช็อป และโรงแรมชั้นสูงที่สั่งนักร้องนักแสดงจากต่างประเทศเข้ามาแพงเท่าแพง คนจะแน่นแทบอาคารจะพังนี่หรือคือความยากจน คำแก้ตัวก็คือเพราะจนน่ะซิจึงต้องเที่ยว ก็ดีเหมือนกัน อย่าพูดกันดีกว่าจะขวางหูกันไปหมดเปล่า ๆ อาหารตามเหลาต่าง ๆ ราคาจานละร้อยสองร้อยไม่เคยมีใครบ่น ยิ่งอาหาร (ฮ่องเต้) จักรพรรดิชุดละ ๓๖,๐๐๐ บาท ยังกินกันได้ยังขายกันอยู่ นี่หรือคือความยากจน อาหารเหล่านี้คนจนกินไปได้หลายปี นี่คืออะไร กรุงโรมก่อนพินาศก็อย่างนี้ กรุงปารีสสมัยหลุยส์ที่ ๑๖ ก็เกิดเหตุใหญ่อย่างนี้ รุสเซียสมัยพระเจ้าซาร์นิโคลาสก็อย่างนี้ พุ้งเพ้ออย่างนี้แหละ "ขอให้ช่วยรัฐบาลบ้างเห็นแก่รัฐบ้าง" อย่ามัวแต่เห็นแก่ตัวนักเลย เดี๋ยวนักปรัชญาจะเกิดมากเกินไป คนพวกทำลายเศรษฐกิจเหล่านี้จะลำบาก

นอกจากอาหารการกินอย่างร้ายกาจแล้ว การแต่งกายก็ร้ายยิ่งกว่า เพราะเสื้อผ้าอาภรณ์ก็แพง ๆ ทั้งนั้น พวกสตรีชั้นสูงภรรยาของผู้มั่งคั่งไม่เคยเดือดร้อนสวมใส่เสื้อผ้าอาภรณ์ประดับกายที่แพงลิบลิ่ว พวกลูกปัดสายสร้อยห้อยแขวนแหวนต่าง ๆ ราคาชิ้นละเป็นแสน ๆ ล้าน ๆ ต่างก็สรรหากันเอามาประดับเข้าไว้ ดู ๆ ก็ไม่แตกต่างอะไรกับพวงลูกปัด ราคาไม่ถึงบาทของพวกชาวป่า แต่ค่ามันต่างกันเหลือหลายเพราะแข่งขันประกวดความมีหน้ามีตาและดูถูกเหยียบย่ำกัน ใครไม่มีก็มองหน้าคนอื่นไม่ได้ แม้จะลำบากยากจนเท่าใดก็ใฝ่หามาประดับราคาเท่ากับบ้านของคนจนสัก ๔ – ๕ หลังหรือหลายสิบครอบครัว เสื้อผ้าที่พวกคนเจริญทั้งหลายใส่โดยเฉพาะสตรีส่วนมากก็ชเวิกชวากน่าเสียวไส้เห็นช่วงไหล่ และร่องอกอันขาวผ่องเป็นนวลใย ยิ่งเข้าใกล้ก็ให้น่าหวาดเสียว แม้การลีลาศร่ายรำตามแบบอารยธรรมตะวันตกก็ดูเหมือนคนป่าชาวแอฟริกาและอินเดียนแดงแห่งลุ่มแม่น้ำอเมซอน การเสริมสวยทาปากทาตาทาเล็บ ทำผมเผ้ารุงรังแบบต่าง ๆ ก็ดูยิ่งไม่ผิดอะไรกับพวกผู้หญิงของแอฟริกันในกาฬทวีปและชนเผ่า "จิวาโร" อินเดียน (อินเดียนแดง พวกล่าหัวมนุษย์เอาไปย่อส่วนให้เหลือเท่ากำปั้นแล้วเอามาขายเป็นของที่ระลึกในอเมริกาใต้ เดี๋ยวนี้

ถูกห้ามแล้วใน เปรู, เอกวาดอร์, ลิมา......) การไว้ผมยาวของเด็กหนุ่มสาวชาวเมือง ในปัจจุบัน ก็คือแบบอย่างของคนป่า "จิวาโรอินเดียน" และแบบนักรบหญิงแห่งลุ่มแม่น้ำอเมซอน (ความจริงเป็นผู้ชายไว้ผมยาวประบ่าเป็นแบบผมม้า นุ่งกระโปรงสั้นเปลือกไม้ย้อมสีแจ๊ด ๆ พระเจ้าฟิลิปส์ ที่ ๖ แห่งสเปนที่ไปยึดครองอเมริกาใต้ไม่รู้เรื่องพวกนี้ พอเห็นภาพที่คนของตนส่งไปถวายก็อวดในที่ประชุมขุนนางในการเลี้ยงว่า "นี่คือพวกนักรบหญิงแห่งลุ่มน้ำอเมซอนผู้เก่งกาจ" เพราะความโง่เง่าดักดานของคนโง่อวดฉลาด) เคยแต่งและไว้กันมาก่อนกว่าร้อยปีแล้ว จะแตกต่างกันก็ตรงที่กลวิธีอันสกปรกโสมมนั้น พวกชาวป่ามีน้อยกว่าชาวเมือง แต่ศิลปในการตกแต่งและการแสดงท่าให้ยั่วยวนกวนกิเลสแก่ผู้พบเห็นนั้น พวกชาวเมืองมีมากกว่าชาวป่า แม้กระทั่งวิธีการต่าง ๆ ที่พวกผู้หญิงหรือผู้ชายยอมตัวเป็นทาสของคนมีเงินมีอิทธิพลให้เอาตัวไปบำเรอความสุขก็อีกเหมือนกัน วิธีการเช่นนี้เคยมีมาก่อนในหมู่คนสมัยโบราณและในพวกคนป่า เมื่อพวกนักรบ, แม่ทัพ นางพญา และกษัตริย์ ได้ชัยชนะก็กวาดต้อนเอาคนไปบำเรอปรนเปรอความสุข หรือที่พวกเศรษฐีซื้อทาสไปไว้ในฮาเร็มหรือค่ายกักกัน สำหรับบำเรอความสุขทางกามารมณ์ของตนตามใจปรารถนา หรือพวกนางพญาและเจ้าป่าหาคนหนุ่มสาวไปไว้ปรนเปรอทาง กามารมณ์ เพื่อปลดเปลื้องความใคร่ ครั้นเบื่อหน่ายแล้วสลัดปัดทิ้งหรือเอาไปฆ่าแกงเล่นได้ตามใจชอบ เหมือนคนสมัยนี้เปลี่ยนเสื้อผ้าหมวกรองเท้า หรือเหมือนพวกคนป่าเปลี่ยนเสื้อผ้าที่ทำด้วยหนังสัตว์ขนสัตว์ ซึ่งใช้สวมใส่ห่อหุ้มร่างกายและประดับศีรษะ ทั้งนี้เนื่องจากไม่ว่าคนป่าหรือคนเมืองต่างก็มีความต้องการเหมือนกัน มีความหิวกระหาย มีความรักความใคร่ความกำหนัดในทางกามารมณ์เหมือนกัน อันแสดงว่าต่างก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอยู่ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ด้วยกัน ต่างก็มีสันดานดิบหยั่งรากฝังลึกอยู่ในดวงจิตเสียจนไม่อาจถอนออกหรือขจัดปัดเป่าให้เหือดหายไปได้ อันนี้จะโทษใครไม่ได้นอกจากธรรมชาติสร้างสรรค์ความต้องการ ความหิวกระหาย ความใคร่ในกามารมณ์ และความปรารถนาหาความสุขมาบำเรอทั้งร่างกายและจิตใจมนุษย์ เป็นเหตุ

ให้มนุษย์ทุกคนต่างพากันดิ้นรนขวนขวายต่อสู้ทุกอย่างเพื่อหาทางให้บรรลุถึงผลสำเร็จตามความประสงค์ของแต่ละคนตามอารมณ์ปรารถนาอันเก่าแก่ที่มีมาแต่ไหนแต่ไร ซึ่งบางครั้งมนุษย์ก็แสดงออกซึ่งอำนาจแห่งตัณหา อย่างท้าทายต่อสังคมและจริยธรรม เพราะสิ้นความรู้สึกยับยั้งใด ๆ เนื่องจากพ่ายแพ้แก่อารมณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น ถ้าไม่เชื่อท่านจะทดลองดูก็ได้ว่า เหตุการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นกับผู้อื่นแล้ว บุคคลผู้นั้นแสดงกิริยาอันเลวร้ายไม่สมควรออกมาต่อหน้าธารกำนัล อันท่านเคยหัวเราะเยาะเขามาแล้ว แต่ถ้าเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้นกับตัวท่านผู้ถือว่าเป็นอารยชน ท่านจะอดทนอยู่ได้หรือไม่ ยกตัวอย่าง เช่น ขณะที่ท่านกำลังเป็นแขกผู้มีเกียรติอยู่ในงานสโมสรสันนิบาตแห่งใดแห่งหนึ่ง และท่านกำลังได้รับการต้อนรับยกย่องอย่างดี กำลังมีความสนุกสนานเพลิดเพลินอยู่ในหมู่มิตรสหายและแขกผู้มีเกียรติ จู่ ๆ ก็เกิดมีใครคนหนึ่งบุ่มบ่ามมาจากไหนก็ไม่ทราบ ปราดเข้ามากระแทกท่านล้มลงหรือตบหน้าท่านให้สักที ท่านจะรู้สึกอย่างไร ไม่ช้าเราก็จะได้เห็นกันว่าท่านที่ได้ชื่อว่าผู้เจริญอยู่ในหมู่อารยชนนั่นแหละได้แสดงอะไร ๆ ออกมาอันเป็นนิสัยสันดานเดิมให้เห็นกันอย่างอึกทึกครึกโครมไม่แพ้คนป่าไปสักเท่าใด ข้าพเจ้าเองได้เคยเห็นเหตุการณ์เช่นนี้ในงานราตรีสโมสรสันนิบาตมาแล้วทั้งในเมืองไทยเรานี้เองและในต่างประเทศ เมื่อเกิดเหตุเช่นนี้ขึ้น ในตอนแรก ๆ ก็ดูว่าจะขอโทษขอโพยกันอยู่ดี ๆ แต่พอต่อมาสักครู่เดียวกลายเป็นเกิดตีกันขึ้นอย่างใหญ่โตจนเป็นที่น่าหวาดเสียวแก่บรรดาคนทั้งหลายที่ร่วมอยู่ในสถานที่นั้น บางรายก็ร้ายกาจถึงขนาดกลายเป็นการฆาตกรรมกันไปเลยก็มีแหละนี่หรือคืออารยธรรม ซึ่งถ้าจะเปรียบเทียบกันให้เห็นชัดก็อาจพูดได้ว่า "อารยธรรม ก็คือ ความป่าเถื่อนที่เสแสร้งแกล้งทำขึ้น เสมือนตะกั่วชุบทองคำดูงามอร่ามตาแต่แฝงไว้ซึ่งความสกปรกโสมม ที่ฉาบอยู่ด้วยความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็เฉกเช่น อนารยธรรม ที่ถูกฉาบไว้ด้วยแสงสีแห่งอารยธรรมอันสวยสดงดงามซึ่งส่องแสงแพรวพราวลงมาจากเบื้องบนครอบคลุมความป่าเถื่อนเอาไว้ให้ดูซีดเซียวจืดจางพรางตาลงไปกว่าเดิม แต่ครั้นเมื่อสิ้นแสงแห่งความงามเสียแล้ว ก็คง

ทิ้งแต่ความมืดมัวให้ทุกสิ่งดูสลัวลงจนหาร่องรอยแห่งความงามอะไรไม่ได้เลย จะเหลืออยู่ก็แต่ความ เหี้ยมโหด ทารุณ ที่เป็น สมบัติ ประจำ นิสัยสันดาน อันเก่าแก่ ดั้งเดิมของมวลมนุษยชาติเท่านั้น ดังเช่นภัยแห่งสงครามเป็นต้น เมื่อพ้นไปแล้วก็คงเหลือทิ้งไว้แต่ซากศพและสิ่งปรักหักพังอันเกิดจากการถูกทำลายเนื่องจากการสงคราม นี่แหละคือผลของความป่าเถื่อนที่ฝังรากลึกลงไปในจิตใจของมนุษย์ ผู้อาบแสงและสวมหน้ากากแห่งอารยธรรม ซึ่งดูแสนจะสวยสดงดงาม

อนึ่ง ความเจริญรุ่งเรืองที่ก้าวหน้าไปโดยรวดเร็วแต่ปราศจากรากฐานแห่งคุณงามความดี และศีลธรรมนั้น ก็เปรียบเสมือนการปลูกต้นไม้บนผืนแผ่นดินที่ข้างใต้เป็นหินโดยปราศจากอาหารพืช คือปุ๋ยและขาดการพรวนดิน (เตรียมดิน) รดน้ำ ชั่วระยะเวลาเพียงไม่เท่าใด ต้นไม้นั้นก็จะเหี่ยวเฉาเซาซบโค่นล้มตายลง ถ้ายิ่งมีความพุ่งเพ้อเห่อเหิม ทะเยอทะยาน เข้ามาคอยผลาญ อารยธรรม ความเจริญ นั้นเข้าด้วย ก็เปรียบเสมือนมีไฟป่าหรือไฟที่ไหม้บ้านมาเผาผลาญต้นไม้ ที่ปลูกนั้นหรือมิฉะนั้นก็เสมือนมีด้วงแมลงและศัตรูพืช มาคอยกัดกินรากกินไส้กินกิ่งใบให้ร่อนเฉาแห้งตายลงไปทุกวัน ตัวอย่างเหล่านี้มีอยู่มากมายได้แก่บรรดาชาติอารยในสมัยโบราณ มี จีน อินเดีย กรีซ โรมัน เป็นต้น ที่ต่างก็อับเฉาร่วงโรยลงเพราะความพุ่งเพ้อเห่อเหิมและความคิดผิดพลาดเป็นเครื่องทำลายลงเสียจนเกือบสิ้นซากแทบจะไม่มีอะไรเหลือ บางประเทศก็ถึงกับต้องตกเป็นเมืองขึ้น (ประเทศราช) ของชาติอื่นอยู่เป็นเวลานานเกือบหนึ่งศตวรรษก็มี แม้ชาติ ที่กำลังเจริญ ถึงขีดสุด อยู่ใน ทุกวันนี้ ก็คงจะเป็นเช่นเดียว กันในอนาคตเพราะสิ่งบอกเหตุย่อมปรากฏอยู่แล้วในรูปลักษณะแบบเดียวกัน ถ้าไม่เรียกความเป็นไปเช่นนี้ว่า " ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน " แล้วก็ไม่ทราบว่าจะเรียกว่าอะไร

สำหรับการทำลายล้างนั้นก็อีกอย่างหนึ่ง ที่ถือกันว่าย่อมเกิดขึ้นและเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแห่งความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ไม่ มีความแน่นอน ทั้งนี้ย่อมจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ชาติใด ๆ หรือไม่ว่าจะเป็นสรรพสิ่งใด ๆ ทั้งที่มนุษย์สร้างสรรค์ ขึ้นมาก็ตาม หรือแม้จะเกิดจากการสร้างสรรค์ของธรรมชาติก็ตาม

เมื่อสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นได้มีกำเนิดขึ้นมาในโลกนี้แล้ว ไม่ว่าจะมีวิญญาณหรือไม่มีวิญญาณสิงสู่อยู่ก็ตาม และไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีชีวิตหรือหาชีวิตมิได้ก็ตาม ล้วนแล้วแต่ต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งการทำลายทั้งสิ้น ไม่มีอะไรเลยที่จะยืนยงคงทนอยู่ได้โดยไม่ถูกทำลาย ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ต่างก็ต้องถูกทำลายด้วยกันทั้งนั้น ถ้ามิใช่ถูกทำลายด้วยน้ำมือและการกระทำของมนุษย์เอง ก็ถูกทำลายด้วยอำนาจและพลังของธรรมชาติ ซึ่งก็คงไม่แตกต่างอะไรกันเลย นี่คือความจริงอย่างยิ่งที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ตามธรรมดามนุษย์หรือธรรมชาติก็ตาม เมื่อได้เกิดมาในโลกนี้แล้ว ต่างก็พยายามที่จะสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาทั้งที่มีวิญญาณมีชีวิต และทั้งที่ไม่มีชีวิต ไม่มีวิญญาณ และเมื่อต่างก็ได้สร้างสรรค์ขึ้นแล้วต่างก็พยายามหรือดูประหนึ่งว่าจะพยายามทะนุบำรุงให้มีความเจริญเติบโตงอกงามมีวิวัฒนาการขึ้นเรื่อย ๆ ไป ไม่มีความหยุดยั้งอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ครั้นความเจริญงอกงามนั้นได้ดำเนินไปจนถึงขีดสูงสุดในตัวของมันเองแล้ว ทั้งมนุษย์ และธรรมชาติ นั่นแหละ ต่างก็ช่วย กันทำลาย สิ่งที่ตน พากัน มุ่งหน้า พยายามสร้างสรรค์ขึ้นนั้นเสียจนหมดสิ้น แต่ถ้ามนุษย์ไม่สามารถจะทำลายได้จะเนื่องด้วยความเสียดายอาลัยรักหรือจะเนื่องจากเหตุอื่นใดก็ตาม แต่ครั้นแล้วธรรมชาติก็จะช่วยทำลายให้ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ด้วยกันก็ดี ไม่ว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างอันสวยงามก็ดี และไม่ว่าจะเป็นสิ่งใด ๆ ก็ดี ล้วนถูกทำลายไปหมดสิ้นด้วยกันทั้งนั้น ดังจะเห็นได้จากความพินาศล่มจมของบรรดาอาคาร อันสวยงามในประเทศต่าง ๆ เช่น กรีซ โรมัน อินเดีย จีน อียิปต์ เปอร์เซีย (อิหร่าน) อิรัก (บาบิโรเนีย) แม้กระทั่ง ประเทศไทย (สุโขทัย อยุธยา) เหล่านี้เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นในยุคประวัติศาสตร์สมัยโบราณ สมัยกลางมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ไม่เห็นว่าจะมีอะไรคงทนอยู่ได้ ถ้าไม่เกิดจากสงครามก็เกิดจากแผ่นดินไหว น้ำท่วม พายุพัด และอื่น จนเหลือแต่ซากปรักหักพังของกองอิฐหักกากปูนหรือเพียง รูปโครง อันแสดง ว่า ครั้งหนึ่งเคย สวยสด งดงามใหญ่โต ระโหฐาน มาแล้ว ไม่เห็น มีอะไร ยืนยงคงทน อยู่โดยปราศจาก ร่องรอย ของความ ชำรุดทรุดโทรม ที่ต้องคอยซ่อมแซมกันอยู่เสมอไปได้เลยสักอย่างเดียว ไม่มีความสมบูรณ์ ไม่มีความสวย

งามอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่อง โดยปราศจากการถูกทำลาย จากเงื้อมมือของมนุษย์และของธรรมชาติไปได้ ซึ่งต่างก็ล้วนเป็นตัวการแห่งการทำลายด้วยการทั้งสิ้น

อสูรตัวร้าย ที่เป็นมารคอยทำลายล้างผลาญ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ไม่มีอะไรจะเลวร้ายไปกว่า อสูรสงคราม ซึ่งทำลายล้างไปหมดสิ้น ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งร่างกาย ชีวิต จิตใจ ทรัพย์ศฤงฆาร บ้านเรือนอาคาร สังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ตลอดจนวิชาความรู้ทั้งวิชชาและอวิชชา ต่างพากันตกอยู่ภายใต้เงื้อมหัตถ์อันทรงอำนาจและทรงพลังแห่งอสูรสงครามด้วยกันทั้งนั้น และก็มิใช่มนุษย์เองดอกหรือที่เป็นผู้สร้างและปลูกมันขึ้นมาให้อาละวาดอย่างบ้าคลั่ง เพื่อช่วยเป็นพลัง แห่งการทำลายให้แก่ธรรมชาติอีกทางหนึ่งด้วย ดู ๆ ก็น่าประหลาดที่ว่าเมื่อมนุษย์กับธรรมชาติ ร่วมกันสร้างสรรค์จรรโลงสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาด้วยอาศัย ศิลป และวัฒนธรรม อันดีงาม ต่างก็ทำให้เกิดประโยชน์นานาประการ แต่ครั้นเมื่ออารมณ์ของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปเพราะความโลภ ความโกรธ และความหลง เข้าครอบงำดวงจิต มนุษย์ก็เลิกคิดถึงศีลธรรมอันดีงาม กลับนำเอาความโหดร้ายทารุณเข้ามาใช้ ขับไล่มนุษยธรรมคือความเมตตาปรานีออกไปจากดวงจิตจนหมดสิ้น แล้วฉวยโอกาสใช้อำนาจแห่งความชั่วช้าสามานย์เข้าทำลายล้างซึ่งกันและกันอย่างแหลกลาญด้วยความบ้าคลั่ง แต่ถ้ามนุษย์ยังไม่พร้อมที่จะเข้าประหัตประหารทำลายล้างซึ่งกันและกัน ธรรมชาติก็จะเข้าจัดการด้วยส่งภัยต่าง ๆ มาสู่ชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ลมพายุ ภูเขาไฟระเบิด ฟ้าผ่า หรือมิฉะนั้นก็ความแห้งแล้ง ทำให้พืชพันธุ์ ธัญญาหารในไร่นาเสียหาย เกิดความอดอยากขาดแคลน อีกทั้งโรคภัยไข้เจ็บก็ทับทวีเข้ามาบีฑาเบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายให้เดือดร้อนกันอยู่ทั่วไป เหล่านี้คือผลร้ายแห่งการทำลายอันเกิดจาก น้ำมือของมนุษย์ด้วยกันเองและธรรมชาติเข้าช่วยกระหน่ำซ้ำเติมเข้าอีก จึงยากที่ใครจะหลุดรอดพ้นไปได้จากการถูกทำลาย

อันมนุษย์ทั้งหลายนั้น เมื่อต่างพากันหวาดกลัว ต่อการที่ตนและทรัพย์สินของตน จะต้องถูกทำลายลงด้วยภัยต่าง ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง จะเป็นภัยอันเกิดจาก

การที่มนุษย์ด้วยกันก่อขึ้นก็ตาม หรือภัยอันเกิดจากธรรมชาติก็ตาม มนุษย์ก็จะพากันหาที่พึ่งภายนอก เพราะมนุษย์ต่างขาดความไว้วางใจในตัวของตัวเอง ด้วยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงได้ทรงตรัสเตือนสติไว้ในหลักปรัชญาของพระองค์ว่า.-

"คนส่วนมากต้องการที่พึ่งภายนอก" เพราะเขาเหล่านั้นขาดความไว้วางใจในตัวของตนเอง เนื่องจากดวงจิตของเขาตั้งมั่นอยู่ในความโลภ ความโกรธและความหลง ซึ่งเป็นความไม่รู้จริงอันเป็นกิเลสที่คอยหลอกตนเองให้หลงผิดอยู่เสมอมาตราบใดที่ยังมีท่านผู้รู้ผู้สำเร็จได้ความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมของพระองค์อยู่เขาทั้งหลายก็ยังมีที่พึ่งอันถูกต้อง แต่ถ้าเมื่อใดสิ้นท่านผู้รู้แจ้งเหล่านี้เสียแล้ว บรรดามนุษย์ทั้งหลายก็จะพากันไปหวังพึ่ง ภูติ ผี ปีศาจ วิญญาณ และทวยเทพเจ้าต่าง ๆ ด้วยหวังจะได้อาศัยอิทธิฤทธิ์ของสิ่งเหล่านั้นที่จะนำประโยชน์สุขมาให้กับตน โดยปราศจากเหตุผลและข้อเท็จจริงเพราะไม่มีใครที่จะชี้ให้เห็นได้ แม้กระนั้นมวลมนุษย์ก็ยังพยายามเซ่นไหว้บวงสรวงบนบานกันอยู่เรื่อยไป หาสาระแก่นสารอะไรมิได้ ทางที่ถูกที่ควรนั้นมนุษย์ทั้งหลายควรมีความเชื่อมั่นในตนเองทำตนของตนให้เป็นที่พึ่งแก่ตนนั่นแหละเป็นประเสริฐกว่าอย่างอื่น อย่ามัวแต่คอยหวังพึ่งคนอื่นและสิ่งอื่นอยู่อีกต่อไปเลย จงกระทำตนให้เป็นเกาะของตนเอง เมื่อถึงคราวเข้าที่ลำบากคับขันเดือดร้อนและอับจนแล้ว จะได้เอาตัวรอดจากความทุกข์ความเดือดร้อนนั้นได้ จงตั้งตนไว้เป็นหลักมั่นเพื่อจะได้ใช้ประโยชน์ในคราวต้องการที่พึ่ง อย่ามัวแต่จะคอยพึ่งผู้อื่นอยู่เลย การตั้งตัวเป็นหลักมั่นเพื่อความเป็นที่พึ่งของตนเองนั้นได้แก่ การประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี มีศีลธรรม พิจารณาให้รู้แจ้ง เห็นจริงในผลบุญ คุณความดี ที่เกิดจากการ บริจาคทาน การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย และการทำดวงจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส ตั้งอยู่ในความสงบ เพราะสิ่งเดียวที่เราปรารถนาก็คือ "ต้องการให้มนุษย์ทั้งหลายได้มีความรู้ความเข้าใจอย่างชัดแจ้งโดยทั่วถึงกันหมดในเวลานี้ ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกันกับในสมัยก่อนนั้นคือ ทุกข์และหนทางดับทุกข์" ซึ่งเราขอยืนยันว่าหากผู้ใดตั้งความเพียรพยายามพิจารณาอยู่เนือง ๆ ถึงเรื่องความจริง ๔ ประการ คือ ทุกข์ เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ความดับไปแห่งทุกข์และวิถีทางที่จะทำให้ความทุกข์นั้นหมดสิ้นไป (ทั้งแปดประการ) แล้ว ย่อมจะเป็นทางนำให้เขาผู้

นั้นเข้าสู่ประตูแห่งความสุขอันแท้จริง คือความดับสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งมวลได้อย่างแน่นอน ซึ่งเขาเหล่านั้นย่อมจะได้รับความมั่นใจว่าตนเป็นผู้อยู่พ้นหนทางที่จะถูกทำลาย ไม่ว่าการทำลายนั้นจะเกิดมาจากเหตุอันใด อย่ามัวแต่จะไปคอยหวังพึ่งสิ่งอื่น ผู้อื่นภายนอกอยู่เลย และถ้า ภูติ ผี ปีศาจ เทพเจ้าหรือพระผู้เป็นเจ้าช่วยได้จริง ๆ แล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกก็จะยุ่งยากวุ่นวายไปหมด เพราะคงจะช่วยคนชั่วไม่ให้ต้องได้รับผลชั่ว และคงจะช่วยคนดีให้ได้ดีทันตาเห็น แต่ที่ไม่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากทั้งคนชั่วและคนดีต่างก็จะต้องเป็นไปตามกฎแห่งกรรมด้วยกันทุกคน "ครั้นถึงกาลเวลาที่ผลแห่งกรรมตามมาสนองเข้าเมื่อใด เขาทั้งหลายก็ย่อมจะต้องได้รับผลนั้นทันที ไม่มีใครช่วยได้เลย"

ในเรื่องความเชื่อนั้นก็อีกเรื่องหนึ่งที่นับว่าสำคัญยิ่ง เพราะความเชื่อนี้ถ้าประกอบด้วยปัญญาและเหตุผลแล้ว ย่อมกล่าวได้ว่าจะเป็นทางนำมาซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่มนุษย์แต่ละคนเป็นอันมาก เพราะความเชื่อมั่นย่อมเป็นทางนำไปสู่ความสำเร็จได้หลายอย่างทั้งในทางดีและทางไม่ดี ด้วยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงทรงกล่าวไว้ว่า "ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาและเหตุผลที่ควรเชื่อนั้น ย่อมนำความสำเร็จมาให้" เพื่อที่จะให้ข้อคิดบาง ประการในเรื่องนี้ใคร่จะขอชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อที่นับว่าเป็นคุณประโยชน์แก่ผู้เชื่อนั้นควรเป็นความเชื่อที่เรียกว่า "ปัญญานำศรัทธา" เพราะผู้เชื่อย่อมจะใช้สติปัญญา พิจารณาหาเหตุผล ก่อนแล้วว่า ควรเชื่อได้หรือไม่ ซึ่งพระบรมศาสดาทรงใช้ในการประกาศปรัชญาและลัทธิพุทธศาสนาของพระองค์มากว่า ๒,๐๐๐ ปีแล้ว ส่วนความเชื่ออีกชนิดหนึ่งเรียกว่า "ศรัทธานำปัญญา" ความเชื่อชนิดนี้มักจะพาให้ผู้เชื่อ ประสบความลำบากยุ่งยาก หลงทาง เข้าป่าเข้ารกตกเหว มาเสียนักต่อนักแล้ว เพราะเหตุที่ตั้งความเชื่อไว้ก่อนแล้วจึงมาใช้ปัญญาไตร่ตรอง พิจารณาหาเหตุผลประกอบทีหลัง แต่มักจะสายเกินกาลเกินแก้เสียทุกทีไป เข้าทำนองกว่าถั่วจะสุกงาก็ไหม้หมายความว่ากว่าจะมองเห็นด้วยปัญญาว่า ไม่ควรเชื่อหรือเชื่อไม่ได้ ผู้เชื่อก็ถูกหลอกให้หลงทางเข้าไปจนลึกเสียแล้ว จะถอยกลับก็กลับไม่ถูกจะเดินหน้าต่อไปก็มีแต่ทางตาย ความเชื่อชนิดนี้มักจะเกิดขึ้นในหมู่สามัญชนทั่วไป บางครั้งแม้ในหมู่ปัญญาชนก็มีอยู่ไม่น้อย และกว่าจะแก้ไขเอาตัวรอดออกมาได้ก็แทบหมดตัวทั้งทรัพย์สมบัติ

และชื่อเสียงเกียรติยศ แม้กระนั้นก็ยังนับว่าดีที่รอดตัวมาเพราะปัญญายังมี ส่วนคนที่ไม่เชื่อเสียเลยไม่ว่าใครจะพูดอะไรสอนอะไรอธิบายอย่างไร พวกนี้ไม่ต้องพูดถึงเสียเวลาไปเปล่า ๆ คงต้องปล่อยให้เป็นเหยื่อแก่เต่าปลาไป แต่ยังมีบุคคลอีกประเภทหนึ่งคือประเภทสงสัยไปเสียหมดทุกอย่าง ไม่ว่าใครจะพูดจะสอนหรืออธิบายและแสดงอะไรให้ฟังให้ดู คนจำพวกนี้สงสัยไปเสียทั้งสิ้น อันความสงสัยนี้ พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า "เป็นเครื่องถ่วงความเจริญและความสำเร็จอย่างหนึ่ง" แม้กระนั้นก็ตาม ก็ยังทรงตรัสว่า "ถ้าความสงสัยนั้นเป็นไปเพื่อความปรีชาหยั่งรู้และเพื่อความรู้แจ้งแล้วย่อมนับว่าเป็นคุณประโยชน์ได้ในที่สุด" คือเป็นความสงสัยใต่ถามเพื่อค้นหาความจริงเมื่อค้นพบความจริงอันเป็นสิ่งที่ควรเชื่อแล้ว ทำให้สามารถขจัดความสงสัยนั้นเสียได้ย่อมนับว่าได้ประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะความสงสัยนี้ย่อมเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ (สัตว์) ทั้งหลายที่มีอยู่เป็นประจำในนิสัยสันดาน ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่สามารถจะห้ามได้ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้ทรงกล่าวไว้ในหลักปรัชญาของพระองค์ว่า.—

"จงอย่าเชื่อในถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา อย่าเพิ่งเชื่อในจารีตประเพณีอันเก่าแก่ที่เคยกระทำและบอกเล่าสืบต่อกันมา แม้หลายชั่วอายุคนแล้วก็ตาม จงอย่าเชื่อข่าวที่เล่าลือกันมาโดยพวกที่มักถือมงคลตื่นข่าว จงอย่าเชื่อ เพราะเหตุ ที่ มี ผู้คน กล่าวขวัญถึงอยู่เซ็งแซ่ อย่าเพิ่งเชื่อในเมื่อมีผู้นำเอาข้อความต่าง ๆ มาเล่าอ้างว่าโดยอาศัยหลักของ นักปราชญ์ในสมัยโบราณ ที่ได้กล่าวไว้หรือได้บันทึก เรื่องราวไว้แต่เก่าก่อน จงอย่าเชื่อในเรื่องราวที่เขานำมาบอกเล่าว่าได้มาจากความคิดนึกหรือเพียงความคาดคะเนเอา (เดาเอาเอง) จงอย่าเชื่อเรื่องที่เขาได้จารึกไว้ในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถือปฏิบัติกันเป็นแบบอย่างมาเป็นเวลานาน อย่าเพิ่งเชื่อแม้ในความรู้สึกนึกคิดของตนว่า นี่เป็นคำบอกเล่าของ ครู อาจารย์ ว่าเป็นความจริง เหล่านี้เป็นต้น แต่จงเชื่อในสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วภายหลังจากที่ตนได้ พิจารณาไตร่ตรองเห็น ว่าเป็นความจริงที่ควรเชื่อหรือแม้ในบางสิ่งที่ตนได้เคยประสบพบเห็นมาด้วยตนเอง และมีเหตุผลอันสามารถพิสูจน์ได้หรือมีเหตุผลอันสมควรแก่การที่จะเชื่อถือได้" (ดูกาลามสูตร อังคุตรนิกาย ที่ทรงประทานแก่ เกศปุตตะ และชาว กาลามนิคม)

เพื่อที่จะให้เป็นแนวทางสำหรับใช้พิจารณาไตร่ตรองให้เห็นชัดยิ่งขึ้น พระบรมศาสดาจึงได้ทรงมีพระพุทธดำรัสไว้ว่า.–

"การที่จะมีบรรดาศาสดา หรือ นักบวช และเจ้าของลัทธิต่าง ๆ มาสอนพวกท่านทั้งหลายให้เชื่ออย่างนั้น ๆ ให้ปฏิบัติอย่างนี้ ๆ ไม่ควรเชื่ออย่างโน้น ไม่ควรทำอย่างนั้น ซึ่งแต่ละคนต่างก็สอนกันไปคนละทางล้วนแต่ขัดกันจนเป็นเหตุให้ท่านทั้งหลายเกิดความสงสัยสับสนจับต้นชนปลายไม่ถูก เกิดความลังเลใจ จนไม่รู้ว่าจะเชื่อผู้ใดดี ทั้งไม่รู้ว่าจะยึดถือหลักคำสอนของศาสดาผู้ใดมาประพฤติปฏิบัติจึงจะถูกและไม่รู้ว่าคำสอนของใครจะจริงหรือไม่จริงเพียงใดนั้น ข้อนี้เราเห็นด้วยกับท่านทั้งหลาย แม้คำพูดของเราที่เราได้พูดไปแล้วก็ตาม ขอท่านทั้งปวงจงอย่าเพิ่งเชื่อโดยง่ายว่าเราพูดจริงพูดถูกไปเสียหมดทุกอย่าง ข้อสำคัญขอให้ท่านพิจารณาตริตรองดูให้ถ่องแท้เสียก่อน และถ้าสามารถทดลองปฏิบัติได้ก็ควรกระทำ ถ้าเห็นว่ายังเกิดผลเป็นที่แน่นอนว่าเป็นทางนำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่พวกท่านได้แล้ว จึงควรยึดถือไว้เป็นหลักปฏิบัติ และให้ความเชื่อถือต่อไป เพราะคนฉลาดย่อมมีปกติเป็นผู้ใช้สติปัญญาพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ มีหลักเกณฑ์เป็นเครื่องประกอบความนึกคิดวินิจฉัยตัดสินในข้อเท็จจริงต่าง ๆ ก่อนที่เขาจะปักใจเชื่อในสิ่งหนึ่งสิ่งใด ดังเช่นคำสอนของเรานี้ก็เช่นเดียวกัน หากท่านทั้งหลายได้วินิจฉัยด้วยปัญญาอย่างลึกซึ้งแล้ว เห็นว่าไม่ขัดกับความจริง ทั้งเป็นสิ่งที่ควรยอมรับและเชื่อถือได้แล้วก็พึงเชื่อถือเถิด แต่ข้อสำคัญขออย่าได้ทอดทิ้งไปเสียก่อนที่จะได้พิจารณาดูให้รอบคอบ เพราะการกระทำเช่นนั้นย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตัวท่านทั้งหลายเองขึ้นมาเลย ตรงข้ามกลับจะทำให้เสียประโยชน์ที่ควรจะได้ไปอย่างน่าเสียดายอีกด้วย"

อันความเชื่อที่ดีและมีคุณประโยชน์ย่อมต้องประกอบด้วยสติปัญญา ความรู้ความคิดที่ถูกต้อง มีความเข้าใจ มีความเห็นแจ้งประจักษ์ด้วยอาศัยการพิจารณาไตร่ตรองอย่างสุขุมรอบคอบ ประกอบด้วยความไม่ประมาทขาดสติ ทั้งต้องไม่มัวหลงงมงายอยู่แต่ในทางที่ผิดไปจากทำนองคลองธรรม และความจริงอันเป็นสภาวะธรรมดา

แห่งโลกเพื่อให้มีวิวัฒนาการคืบหน้าเรื่อย ๆ ขึ้นไป หมายถึงวิวัฒนาการแห่งจิตใจโดยมิต้องอาศัยการพึ่งบารมีจากสิ่งภายนอก ไม่ว่าพระเจ้าหรือเทพเจ้าองค์ใด หากแต่ต้องเป็นสิ่งที่ออกมาจากสภาวะแห่งจิตใจของตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงนำมาใช้วางหลักในการดำรงชีวิตของชาวพุทธศาสนิกชนทั้งปวง เพื่อให้รู้จักตนเอง, ปกครองตนเอง, บังคับตนเอง และช่วยตนเอง โดยทรงมีพระพุทธวจนไว้เป็นพระปัจฉิมโอวาทก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า.–

"ท่านทั้งหลาย พึงกระทำตนให้เป็นผู้มีแสงประทีปในตัวเอง จงเป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ในตัวเอง อย่าหาที่พึ่งอื่นภายนอกเลย เพราะสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นย่อมไม่เที่ยงแท้แน่นอน ท่านทั้งหลายจงทำที่สุดแห่งทุกข์ด้วยความไม่ประมาทเถิด"

จากที่ได้เล่าให้ท่านทั้งหลายฟังมาแล้วอย่างยืดยาวนี้ ถ้าจะนำไปเทียบกับหลักปรัชญาและหลักศาสนา คือพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จะเห็นได้ว่า ความละเอียดของเรื่องยังไม่ได้หนึ่งในพัน ในหมื่นของพระองค์ ทั้งนี้เพราะผู้เล่ามิได้มีความมุ่งหมายที่จะเขียนตำราลอกแบบคำสอนทั้งหมดของพระองค์ลงไว้ในที่นี้ หากแต่ผู้เล่ามีความมุ่งหมายเพียงจะนำเอาความรู้บางอย่างที่ได้ยินได้ฟังมาและได้ศึกษาหาความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ มาบ้างในยามว่างมาเล่าให้ท่านทั้งหลายฟัง เท่ากับช่วยไม่ให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายต้องไปอ่านหนังสือมาก เพราะบางท่านอาจไม่มีเวลาว่างพอที่จะทำเช่นนั้นได้ จึงได้นำเอาเรื่องต่าง ๆ มาเล่าโดยสรุปให้ฟัง หากแต่เป็นการสรุปที่ค่อนข้างจะยืดยาวไปสักหน่อย และเรื่องของพระพุทธปรัชญาและพระพุทธศาสนานั้น ถ้าจะสรุปให้สั้นเหลือเพียง ๒–๓ บรรทัดก็ย่อมกระทำได้ แต่ผู้ฟังจะเข้าใจดีหรือไม่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เพราะพุทธปรัชญาและพุทธศาสนานั้น บรรดานักปราชญ์ของโลกต่างได้พากันลงความเห็นหลังจากได้พิจารณากันอย่างละเอียดรอบคอบและด้วยความเป็นธรรมแล้วว่า เป็นต้นรากเค้ามูลและต้นตำรับแห่งจริยธรรมและวัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่สุดในโลก แม้กระนั้นก็ยังทันสมัยอยู่เสมอจนกระทั่งในยุคปัจจุบันนี้ เพราะเป็นเครื่องช่วยดึงมนุษย์ให้พ้นจากความเป็น

อนารยชนอย่างแท้จริงได้แก่การที่ชี้ให้เห็นถึงปรัชญาและหลักในการดำเนินชีวิตอย่างเสรีชน และอิสระชน ให้คนพ้นจากความเป็นทาส โดยทรงตำหนิติเตียนว่า "การค้ามนุษย์นั้นเป็นการกระทำที่ชั่วช้าเลวทรามไม่ควรกระทำ และการถือชั้นวรรณะก็เป็นการเหยียดคนลงเป็นสัตว์ที่น่ารังเกียจ เพราะแม้แต่สัตว์เดรัจฉานเราก็ควรจะเมตตากรุณาเหตุไฉนเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ด้วยกันจึงต่างมาพากันรังเกียจกันเอง ซึ่งในอาณาจักรของพระองค์ (พุทธอาณาจักร) ไม่มีการถือผิวถือชั้นวรรณะ (ชนชั้น) เช่นนี้เลย" ส่วนการฆ่าเพื่อนำเอาชีวิตเลือดเนื้อและร่างกายไปบูชาพระเป็นเจ้านั้น พระองค์ก็ทรงตำหนิติเตียนอย่างรุนแรง และทรงสอนให้เลิกล้มประเพณีเช่นนั้นเสีย โดยทรงกล่าวในหลักปรัชญาและหลักพุทธศาสนาว่า "ในการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้นั้นทุกๆ ชีวิตต่างก็รักตัวกลัวตายด้วยกันทั้งนั้น เหตุไฉนจึงมาประพฤติตนเป็นคนเห็นแก่ตัวรักตัวเอง ไม่อยากให้ใครมาทำร้ายตัวของตัว ไม่ต้องการให้ใครมาฆ่ามาประหารตัวเอง แต่ส่วนชีวิตของผู้อื่นกลับประหารเสีย เพื่อให้ตัวรอดอยู่แล้วกลับถือว่าเป็นบุญเสียอีก ถ้าคิดจะทำบุญแล้ว จงทำความดีเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมเถิด เพราะการฆ่าเพื่อถวายพระเป็นเจ้านั้นหาใช่การทำบุญไม่ กลายเป็นการทำบาปและได้บาปเป็นการพอกพูนความชั่วขึ้นในดวงจิต ถ้าอยากได้บุญแล้วจงชำระล้างดวงจิตให้สะอาดจะถูกต้องกว่า เพราะพระผู้เป็นเจ้าที่ดีนั้นหาได้ต้องการชีวิตของใครเพื่อนำมาเป็นเครื่องบูชาไม่" และพระองค์ก็มิได้รับรองว่า พระผู้เป็นเจ้านั้นมีอยู่จริง คงทรงรับรองแต่เพียงว่า "วิญญาณนั้นมีอยู่และสามารถตายเกิดได้ตลอดไปตราบเท่าที่กรรมยังให้ผลไม่สิ้น" อนึ่ง ในเรื่องลิขิตชีวิตของมนุษย์ก็เช่นกัน พระองค์ทรงกล่าวไว้ว่า "ไม่มีใคร (พระพรหม) ที่ไหนมาคอยลิขิตชะตาชีวิตให้กับใครเลย ตนเองนั่นแหละเป็นผู้ลิขิตชะตาชีวิตของตนเองขึ้นโดยแท้ และนั่นก็คือกรรมที่ตนได้ก่อไว้นั่นเอง และเมื่อมนุษย์สามารถลิขิตชีวิตของมนุษย์เองได้ มนุษย์ก็สามารถแก้ไขลิขิตของตนได้เช่นกัน โดยการเปลี่ยนจากการประกอบกรรมชั่วไปเป็นประกอบกรรมดีแทน และควรจะเปลี่ยนชื่อพรหมลิขิตเป็นกรรมลิขิตจะดีกว่าเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง" สำหรับในเรื่องการอยู่อาศัยและการกินอาหารแต่ละมื้อ พระองค์ก็ทรงวางหลักไว้ว่า "ควรจะมีที่อยู่แต่พอสบาย ไม่ควรโลภมาก

ต้องการที่อันกว้างใหญ่ไพศาลเกินขอบเขต (ควรอาศัย อยู่แต่ในโรงนาหรือโรงเรือนที่เป็นอาคารหลังเล็ก ๆ พอสมควร ยกเว้นผู้มีศรัทธาสร้างให้หรือยกให้เพื่อการกุศล) พึงมีความพอใจอาศัยอยู่แม้ในป่าช้า ถ้าไม่มีที่จะอยู่หรืออาศัยอยู่ในถ้ำตามภูเขาเป็นต้น" ส่วนในเรื่องอาหารการกินนั้น พระองค์ก็ทรงสอนให้ "เป็นคนเลี้ยงง่าย ใครเขาให้อะไรมาที่พอกินได้ไม่เป็นพิษเป็นภัยก็กินเพื่อให้มีชีวิตอยู่ ห้ามภิกษุรับประเคนอาหารยามวิกาล (หลังเที่ยง) และห้ามเก็บอาหารไว้ในห้องที่อยู่ (ประดุจโรงครัว) ทั้งห้ามหุงต้มอาหารในห้องที่อยู่ด้วย อีกทั้งห้ามภิกษุฉันอาหารที่รับประเคนไว้ค้างคืน (เพื่ออนามัยกันกินอาหารบูดเน่า) คือห้ามสะสมอาหาร ส่วนในเรื่องความสะอาดทั้งที่อยู่ (กุฎี) และพระอารามตลอดจนน้ำใช้น้ำดื่ม ต้องปัดกวาดทำความสะอาดและตั้งน้ำไว้ในบริเวณที่ชุมนุม (ทุกกิ่งเดือน)" เรื่องนี้ในสมัยเมื่อผู้เล่ายังเป็นเด็กเล็ก ๆ อยู่เมื่อผ่านไปตามถนนสายต่าง ๆ ในพระนครจะเห็นมีที่ตั้งน้ำดื่มมีโอ่งน้ำ มีกระบวยหรือจอกตักน้ำวางไว้บนฝาตุ่ม หรือผูกห้อยไว้ให้คนเดินทางไปมาได้ดื่มกินแก้กระหาย และมีท่อประปาใหญ่รูปงาม ๆ ติดตั้งไว้ข้างถนนให้น้ำเป็นทานจนพวกจีนพากันมีอาชีพในการหาบน้ำขาย (ราคาหาบละ ๑ สตางค์ ๒ สตางค์ ต่อมาเป็น ๕ สตางค์ จนถึงหาบละ ๑ บาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ทราบหาบละเท่าไร) แม้แต่ห้องน้ำก็ยังทรงมีบัญญัติให้ทำความสะอาด ถ้าไม่ทำต้องอาบัติมีโทษ รวมทั้งการบิณฑบาตก็ต้องให้มีการเข้าแถวคอยใครไปก่อนได้ก่อนและยังคงปฏิบัติกันมาจนบัดนี้ ส่วนเรื่องการบริโภคอาหารก็มีข้อห้ามไว้มากเช่น "กิริยาในการบริโภค การเคี้ยวอาหารมีเสียงดังก็ดี การใช้ภาชนะเช่น จาน หรือขัน ถ้วย (น้ำ) ใบเดียวกันหรือร่วมกัน การทำเสียงดังเวลาบริโภค การบริโภคอาหารมูมมามสกปรกเลอะเทอะหกเรี่ยราด หรือบริโภคแล้วไม่ทำความสะอาดล้างภาชนะที่ใช้บริโภค หรือเทน้ำล้างภาชนะที่บริโภคไว้ในที่ไม่มีระเบียบ เหล่านี้ต้องมีโทษทั้งสิ้น" แหละนี่คือการรักษาสุขภาพอนามัยและการป้องกันเชื้อโรคติดต่อในสมัยปัจจุบันซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้กว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว การปฏิบัติตนอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่ทำสกปรกเลอะเทอะให้เป็นที่น่ารังเกียจแก่ผู้ที่ไปมากราบไหว้เคารพบูชาเยี่ยมเยียน ก็ได้ทรงแสดงไว้เป็นข้อบัญญัติ

สำหรับพระภิกษุเช่น "ห้ามบ้วนน้ำลาย น้ำหมาก หรือทิ้งเศษสิ่งของลงทางหน้าต่างกุฏิ ถ้าใครฝ่าฝืนปรับทลงโทษ" นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงบัญญัติข้อบังคับในการอยู่ร่วมกันเพื่อการรักษาจรรยามารยาทอันดีงาม เช่น "การเปิด–ปิด ประตูหน้าต่าง การจุดไฟ–ดับไฟ การท่องบ่นมนต์–คาถา ความทรงจำ จะต้องกระทำโดยมีสัมมาคารวะ ด้วยการขอโอกาส การจะไปไหน–มาไหน จากที่อยู่อาศัย (กุฏิ–อาราม) จะต้องกล่าวคำขออนุญาตจากผู้ปกครองสงฆ์ ในด้านการนุ่งห่มแต่งกาย พระองค์ก็ทรงกำหนดระเบียบไว้ว่า จะต้องกระทำให้เรียบร้อย โดยเฉพาะในเวลาปรากฏต่อที่ประชุม ทั้งการเก็บรักษาเครื่องนุ่งห่มก็ต้องกระทำให้เป็นระเบียบเพื่อความเรียบร้อยสวยงาม ไม่ขาดง่าย หายง่าย ถ้าขาดต้องรีบซ่อมปะชุนเย็บ ถ้าปล่อยให้ขาดรูโตกว่าหลังนิ้วก้อยก็ปรับโทษ" นอกจากนั้นยังได้ทรงกำหนดระเบียบวัฒนธรรมทางด้านการรักษาสาธารณสมบัติ ถ้าภิกษุใดไม่รักษามีการปรับโทษ ได้แก่ "การใช้เตียงตั่งอาสนะรวม และเก้าอี้ของสงฆ์ เมื่อใช้แล้วต้องเก็บไว้ให้เป็นระเบียบ หายก็รู้ดูก็งามตา และตามฝาผนังที่ทาสีห้ามนั่งเอาหลังพิงโดยไม่มีผ้ารองหลัง หรือเครื่องรองและพื้นกระดานหรือเตียงตั่งก็ตาม ถ้าจะนอนต้องมีเครื่องปูรองป้องกันคราบเหงื่อไคลจับดูน่ารังเกียจ" นอกจากนั้นยังได้ทรงวางระเบียบในการขอ (ภิกขาจาร หรือบิณฑบาต) ไว้ว่า "การขอไม่ให้ขอมากเกินจำเป็น เช่น ผ้าหาย ๓ ผืน จะขอได้เพียง ๒ ผืน เท่านั้น ถ้าหาย ๒ ผืนให้ขอได้ผืนเดียว แต่ถ้าหายเพียงผืนเดียวห้ามขอ เพราะมีอยู่แล้ว ๓ ผืน ถ้าหาย ๑ ผืน คงเหลืออีก๒ผืน ใช้นุ่ง ๑ ผืน ใช้ห่ม๑ผืน ก็ยังมีผ้าห่มซ้อน (สังฆาฏิ) อีก ๑ ผืน" แสดงว่าพระองค์ต้องการให้พึ่งตนเองไม่ใช่ให้เที่ยวขอเขาเรื่อยไป ต้องหัดช่วยตัวเองให้มากรบกวนคนอื่นให้น้อยที่สุด ในเรื่องที่เกี่ยวกับจรรยามารยาทและสมบัติผู้ดีนั้น พระองค์ทรงบัญญัติไว้อย่างมากและอย่างกวดขันยิ่ง "เพื่อป้องกันมิให้ภิกษุแสดงกิริยาหยาบคายใช้วาจาไม่สุภาพ ไม่มีนิสัยอ่อนโยน ไม่รู้จักเคารพผู้และสิ่งที่ควรเคารพ ไม่รู้จักให้เกียรติผู้อื่น ห้ามใส่ความกัน ห้ามการเล่นคึกคะนองซุกซน ห้ามส่งเสียงดัง ไม่ให้ดื้อด้าน ให้รู้จักฟังผู้อื่นและคำตักเตือน และในที่สุด

ไม่ให้ลุแก่อำนาจโทสะ โลภะ กับให้รู้จักกระทำตนเป็นผู้มีความสำรวม" ข้อสำคัญประการสุดท้าย พระองค์ทรงสอน "ให้รู้จักรักษาเกียรติ เพื่อเทิดทูนความดีงาม ไม่ให้เย่อหยิ่งจองหอง ไม่ให้ดูถูกเหยียดหยามและเหยียบย่ำดูหมิ่นถือดีต่าง ๆ ทั้งให้กระทำตนให้เป็นที่ควรแก่การเคารพบูชาของคนทั้งหลาย และประการสุดท้ายห้ามแสดงธรรมคำสั่งสอนแก่ผู้ที่แสดงอาการไม่ดีไม่งามไม่เคารพ ไม่สำรวมต่อการที่จะฟังธรรม"

อนึ่ง ถ้าจะพิจารณาดูใน มหามงคลสูตร ก็ดี ในมงคล ๓๘ ประการก็ดี หรือในมงคลจักรวาลน้อยก็ดีแล้ว ย่อมจะเห็นได้ว่าสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงหลักทฤษฎีแห่งปรัชญาของการดำรงชีวิตไว้อย่างประเสริฐ นับตั้งแต่การห้ามคบคนชั่ว (คนพาล) เป็นมิตร ให้คบบัณฑิต (ผู้รู้) ให้เป็นผู้รู้จักเคารพบูชาแต่สิ่ง (บุคคล) ที่ควรเคารพ ไม่ควรเคารพบูชากราบไหว้สิ่งที่ไม่ควรเคารพ ให้เป็นผู้รู้จักขวนขวายหาวิชาความรู้ใส่ตน กระทำตนเป็นผู้ได้รู้ได้เห็นมาก ได้ศึกษาเล่าเรียนในบรรดาสรรพวิทยาการให้มาก ให้พูดจาด้วยถ้อยคำอันไพเราะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นไม่เป็นโทษแล้วย่อมจะนำความผาสุกมาให้ นอกจากนี้ยังมีอีกมากมายตามที่ท่านทั้งหลายย่อมจะทราบได้ดีอยู่แล้ว โดยเฉพาะในเวลาที่นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ในงานมงคลพิธีทุกชนิด พระสงฆ์ท่านจะสวดพระคาถาบทมงคลสูตร ๓๘ นี้ทุกครั้งไป และพระคาถาในบทสุดท้ายของมงคล ๓๘ นี้ จะปิดลงด้วยบทพระคาถาที่แปลความได้ว่า "จงกระทำจิตของตนให้อยู่ในภาวะอันสงบเย็นเป็นปกติ ปราศจากความเศร้าโศกเสียใจ ความทุกข์เดือดร้อน จงทำจิตของตนให้ผ่องใสปราศจากธุลีละอองแห่งความเศร้าหมอง เพราะจิตใจเช่นนั้นย่อมจะนำความสุขเกษมสันติมาสู่ตัวของผู้ประพฤติปฏิบัติได้อย่างเลิศ" การที่ข้าพเจ้ามิได้นำเอาบทพระคาถาทั้งหมดในมงคล ๓๘ มาแสดงไว้เนื่องจากเห็นว่าจะเป็นการรบกวนเวลาของท่านผู้ฟังโดยเปล่าประโยชน์ เพราะได้มีพระมหาเถระบางรูปที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิชั้นสูงเช่น พระคุณเจ้าท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์มหาเถระ ได้นำเอาพระสูตรบทนี้มาเขียนไว้อย่างละเอียด มีทั้งคำอธิบายมี

ทั้งอุเทศนิทานประกอบ ตลอดจนพระพุทธดำรัส พระพุทธวจน และพระพุทโธวาท อยู่มากมาย เป็นหนังสือเล่มใหญ่ประมาณ ๓๐๐ หน้า ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะนำมาเล่า (ลอกลงไว้) ในที่นี้อีก หากท่านผู้ใดสนใจย่อมจะหาซื้อมาอ่านมาศึกษาได้ด้วยตนเอง

เมื่อพิจารณากันโดยรอบคอบแล้ว ย่อมจะเห็นว่าในบรรดาพระสูตรต่าง ๆ (หาซื้อได้ที่ตรงข้ามวัดบวรนิเวศน์วิหาร หอพระสมุดมหาจุฬาลงกรณ์หรือสภาการศึกษามหามงกุฎฯ) นั้น พระบรมศาสดาได้ทรงนำเอาหลักปรัชญาแห่งการดำรงชีวิตของพุทธศาสนิกชน มาวางลงไว้เป็นรากฐานเพื่อการประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลแต่ละหมู่คณะและแต่ละสังคม ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขสงบนับได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นปรัชญาเมธิชั้นยอดในโลกและเป็นศาสดาเอกของมนุษย์และเทวดา และหลักปรัชญาดังกล่าวกับพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ที่ทรงแยกแยะออกมาจากหลักทฤษฎีเพื่อวางไว้หรือตั้งขึ้นเป็นหนทางแห่งการประพฤติปฏิบัติตามหลักทฤษฎีแห่งปรัชญาของพระองค์นั้น ย่อมเป็นรากฐานแห่งจริยศาสตร์สังคม, จริยธรรมสังคมศาสตร์ และเป็นต้นกำเนิดแห่งวิชาจิตวิทยาและสังคมจิตวิทยา อีกทั้งเป็นปรัชญาแห่งการศึกษาอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นทั้งศาสนวิทยา, ญาณวิทยา, วิทยาแห่งคุณค่านิยม ตรรกวิทยา, วิทยาแห่งเหตุผลนิยม วิทยาประจักษ์นิยม..........ฯลฯ และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งรวมอยู่ในหลักทฤษฎีและหลักธรรม (คำสั่งสอน) ของพระองค์ทั้งสิ้น

ด้วยเหตุดังกล่าวมาแล้วนี้ จึงทำให้พุทธปรัชญาและพุทธศาสนาของพระบรมศาสดาสามารถยืนยงคงทนอยู่มาได้ตลอดกาลเวลา ๒,๐๐๐ ปี ถึงแม้จะถูกโจมตีอย่างรุนแรง แต่ก็ยังยืนหยัดสู้อยู่ได้เสมอมาไม่มีกาลเวลาที่จะล้มละลายสูญหายลงไปได้ ทั้งสามารถท้าทายให้พิสูจน์ได้เสมอ และยังเชิญชวนให้ทดลองดูได้ (ปฏิบัติ, ประพฤติ) ว่า ถ้าทำตามหลักทฤษฎีและคำสอน (ข้อธรรมในรายละเอียด) เหล่านั้นหรือที่กล่าวไว้ และที่กำหนดขึ้นไว้แล้ว จะได้ผลเป็นอย่างไร (ดีหรือชั่ว, สุขหรือทุกข์) เช่น ข้อความใดเสนอให้ปฏิบัติ (ทำ) และเมื่อทำไปแล้วผลจะเป็นอย่างไร ส่วนข้อ

ความใดที่ห้ามหรือคัดค้านมิให้กระทำถ้าไปทดลองกระทำเข้าแล้ว คอยดูต่อไปว่าผลที่ยังเกิดขึ้นจะเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น ศีลทั้ง ๕ ข้อ ท่านห้ามละเมิด เพราะแต่ละข้อล้วนเป็นข้อห้ามทั้งสิ้น ได้แก่ ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามประพฤติผิดในทางกาม ห้ามพูดปด ห้ามดื่มน้ำเมา ถ้าไม่เชื่อลองไปทำเข้า คงจะได้เห็นผลและรับผลนั้น ส่วนจะเร็วหรือช้าสุดแต่กรรมนั้นจะตามมาถึงและลงมือให้ผลเมื่อใด ซึ่งในทุกวันนี้ก็มีอยู่มากและเห็นกันอยู่บ่อย ๆ เป็นต้นว่า โทษในการฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ผิดทางกาม เหล่านี้มักถึงตาย ส่วนพูดปด (มุสา) ก็ยังแตกออกไปเป็น โป้ปด, มดเท็จ, ส่อเสียด, ยุยงด่าทอ, เยาะเย้ย, เสียดแทง (เสียบแทง) จิตใจ อย่างน้อยที่สุดก็อนุโลมมุสาต่าง ๆ สับปรับ, กลับกลอก, หลอกลวง ....ฯลฯ เหล่านี้บางทีก็มีโทษถึงตายเหมือนกัน โดยเฉพาะการกล่าวผรุสวาจาด่าทอหยาบคาย มักตายบ่อย ๆ ส่วนการเสพสุรายาเมาต่าง ๆ ก็เช่นกัน ถ้าไม่ตายวันนี้ก็มักเป็นผีในวันข้างหน้า ถ้าเห็นควรจะงดได้ก็ควรงดเว้นและเลิกเสียได้ย่อมจะเป็นการดีแก่ตัว เพราะคนเรา (ผู้ชายเป็นส่วนมาก) ตั้งแต่อยู่ในวัยหนุ่มสาวมาจนถึงวัยกลางคน ส่วนใหญ่ก็มักจะสนุกกับเครื่องดองของเมามามากพอสมควรอยู่แล้ว ครั้นตกเข้าในวัยชราถ้ายังสนุกอยู่เรื่อยไปก็มักจะไม่รอดสันดอน (ปากน้ำ) ไปได้ เพราะถ้าลงขึ้นชื่อว่าเป็นคนขี้เหล้าเมายาแล้ว ก็มักจะเอาดีไปไม่ใคร่ตลอดจะมีบ้างก็น้อยคนเต็มที

ทั้งหมดที่ได้นำมาเล่าให้ฟังไว้ในที่นี้ก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า อันหลักทฤษฎีแห่งปรัชญา และข้อธรรมคำสั่งสอนซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติของพระบรมศาสดานั้น ที่แท้ก็คือ "หลักแห่งการดำรงชีวิตของชาวพุทธศาสนิก ซึ่งเป็นไปเพื่อทางแห่งความสิ้นทุกข์ เป็นทางอันสะอาดหมดจดบริสุทธิ์ ปราศจากความสกปรกเศร้าหมองเจือปน" หากแต่ผู้ที่นำเอาหลักการต่าง ๆ ของพระองค์มาสอนนั่นแหละจะทำให้เกิดความสกปรกเศร้าหมองขึ้นด้วยเหตุต่าง ๆ กัน เช่น สอนไปในเชิงตำหนิติเตียนโดยยกเอาข้อเสียหายต่าง ๆ ซึ่งไม่มีอยู่เลยในพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา มาบิดเบือนไปจากความเป็นจริง โดยนำเอาความรู้สึกนึกคิดที่จะเป็นอคติของตนขึ้นมา

ทับถมลงไปให้ดูเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ และให้กลายเป็นเรื่องตลกกลางเมืองไป เช่น กล่าวว่า พระพุทธเจ้าสอนให้คนเกียจคร้าน ขี้ขลาด เอาตัวรอดไปคนเดียว ปล่อยทิ้งสังคมไว้ตามลำพังให้อยู่ไปตามยถากรรม ผู้สอนบางคนชอบยกย่องปรัชญาและศาสนาอื่น ๆ (โดยมากปรัชญาตะวันตก) ขึ้นมาทับถมพุทธปรัชญาและพุทธศาสนาว่า คร่ำครึเหลวไหลไร้สาระ หาเหตุผลอะไรไม่ได้ ปรักปรำพุทธศาสนาในทางเลวร้ายต่าง ๆ นานาพาให้คนทั้งหลายมองเห็นไปว่า "คนที่ศึกษาพุทธปรัชญาและพุทธศาสนาเป็นคนแก่คร่ำครึล้าสมัยใช้การอะไรไม่ได้ ควรเข้าไปหมกตัวอยู่ในวัดทำสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน เสียจะดีกว่า ทั้งนี้เพราะเขาหารู้จริงแม้แต่สักอย่างเดียวไม่ว่า คำทั้งสองนี้มีความหมายอย่างไร ถ้าจะอธิบายกันก็จะยืดยาวไปมาก แต่ขอพูดสั้น ๆ ว่า อันสมถกัมมัฏฐานนั้น คือ วิธีฝึกจิตใจให้สงบจากกิเลสต่าง ๆ เช่นกาม (ความรัก ความใคร่) ราคะ (ความกำหนัด) ตัณหา (ความอยากไม่มีที่สิ้นสุด, ไม่มีพอ), โทสะ – โกธะ (ความร้ายกาจ, ความโกรธ), โลภะ (ความโลภ), โมหะ (ความหลง) .... ฯลฯ ส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น คือ วิธีทำให้เกิดมีปัญญารุ่งโรจน์สามารถมองเห็นและรู้ได้ว่า อะไรผิด, อะไรถูก, อะไรดี, อะไรชั่ว, อะไรเป็นธรรม, อะไรไม่เป็นธรรม แม้แต่การสอนของผู้สอนก็เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นสอนโดยการบรรยาย, สอนโดยการอภิปราย หรือสอนโดยการเทศน์ และไม่ว่าจะเป็นการเขียนคำบรรยายหรือเขียนตำราก็ตาม มักจะพยายามใช้ภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ, ภาษาบาลี (ภาษาตายแล้ว) และภาษาสันสกฤต (ภาษาแขกทั้งสมัยเก่าและใหม่) มาพูด มาสอน มาเขียน เข้าไว้จนเปรอะไปหมด บางทีก็แปลแต่บางทีก็ไม่แปล เพราะเพื่อให้ดูสง่าน่าเกรงขาม น่านับถือแสดงภูมิธรรม ภูมิปัญญา ให้คนยกย่องโดยปราศจากเหตุผล เพราะภาษาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้คนธรรมดามักจะไม่เข้าใจ ต้องไปค้นพจนานุกรมกันให้วุ่นเพื่อหาความรู้ความเข้าใจ นี่มันเรื่องอะไรกัน จะให้คนได้รับความรู้ที่ถูกต้องได้อย่างไร เพราะคำในพจนานุกรมบางคำเมื่อนำมาใช้แปลแล้ว ฟังไม่รู้เรื่องก็มี ถ้ายิ่งผู้นั้นไม่มีความรู้พื้นเดิมมาก่อนแล้วยิ่งยากที่จะเข้าใจได้ พูดถึงภาษาอังกฤษ ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤตนี้ก็เหมือนกัน คน

ไทยที่รู้จริงขนาดเก่งถึงกับอ่านหนังสือเหล่านี้รู้เรื่องได้จะมีสักกี่คน ยิ่งเป็นภาษาทางวิชาปรัชญาและศาสนาด้วยแล้ว ยิ่งไปกันใหญ่ แม้แต่พระสงฆ์องค์เจ้าเองก็เถอะ ที่เก่งจริง ๆ คงจะมีเพียงแค่นับองค์ได้เท่านั้น ประเทศไทยมีพระภิกษุทั้งสิ้นประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ องค์ (ยกเว้นฤดูเข้าพรรษา ซึ่งมีเพิ่มขึ้นอีกมาก) จะมีที่เก่งภาษาอังกฤษจริง ๆ สัก ๑๐,๐๐๐ - ๕๐,๐๐๐ องค์หรือประมาณ ๓% - ๕% ได้หรือไม่ และที่เก่งภาษาบาลีและสันสกฤตจริง ๆ สัก ๓๐,๐๐๐-๖๐,๐๐๐ องค์หรือประมาณ ๑๐%-๒๐% จะได้ไหม เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอวิงวอนต่อท่านผู้รู้ทั้งหลายจงสอนเป็นภาษาไทยของเรา และสอนให้เป็นภาษาง่าย ๆ เข้าใจง่าย ๆ เถิด ส่วนท่านผู้ใดต้องการศึกษาให้ได้เป็น นักธรรมตรี-โท-เอก และเปรียญธรรม ตั้งแต่ ๓-๙ ประโยค ก็ขอให้ท่านศึกษาจนสำเร็จ และสำเร็จสูงขึ้นไปจนได้ ปริญญาศาสนบัณฑิตยิ่งจะดี แต่อย่าลืมว่า คนที่เขากำลังฟังกำลังมองท่านอยู่นั้น ไม่ใช่ว่าเขาจะฟังหรือมองท่านแสดงการพูดภาษาอื่น ๆ ดอก หรือจะชมเชยที่ท่านสามารถพูดภาษาต่างประเทศสอนคนไทยได้ และมิใช่เขาจะยกย่องท่านว่าท่านเก่งจริง ๆ ที่พูดให้คนฟังไม่รู้เรื่องได้เลยแม้แต่สักนิดเดียว หรือมิใช่เขาจะชื่นชมยินดีในตัวท่านที่ท่านสามารถเอาวิชาปรัชญาของตะวันตกมาสอนแทนพุทธปรัชญาที่เขาต้องการฟังได้อย่างน้ำไหลไฟดับ แล้วลงผลสุดท้ายต่างคนต่างก็ไม่ได้เรื่องอะไรไปเลย นอกจากได้ฟังเรื่องที่เขาไม่ต้องการฟังแล้ว มิหนำซ้ำยังฟังไม่รู้เรื่องเสียอีก การสอนหรือบรรยายเรื่องปรัชญาต่าง ๆ เช่นปรัชญาตะวันตก, ปรัชญาสังเคราะห์, ปรัชญาเปรียบเทียบ, ปรัชญาวิเคราะห์ และปรัชญาของชาติต่าง ๆ นั้น ควรนำไปใช้สำหรับการสอนการบรรยายในสถาบันการศึกษาชั้นสูงในระดับวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยนั่นแหละจะสมควรกว่า และเป็นการถูกต้องดีกว่าด้วย แต่ถ้าเป็นการสอน การบรรยาย และการอภิปรายให้คนไทยด้วยกันเองฟังแล้ว ควรใช้ภาษาไทยที่ฟังง่าย เข้าใจง่าย และเจาะจงให้ถูกตามวัตถุประสงค์ของผู้ฟัง และตามความมุ่งหมายของการสอนการบรรยายนั้น ๆ จะดีกว่า ผู้รอบรู้ส่วนมากมักจะเข้าใจว่า การสอน การบรรยาย การเทศน์นั้น ถ้าใช้ภาษาบาลีหรือสันสกฤตแล้วจะทำให้ดูศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ยิ่งถ้ามีภาษาอังกฤษประกอบด้วย

จะถูกภูมิฐานยิ่งขึ้น ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้นับว่าผิดไปถนัด เพราะภาษาบาลีและสันสกฤตในคำสอนนั้นส่วนใหญ่เป็นภาษาที่ตายแล้ว โดยเฉพาะภาษาบาลีนั้นตายมานานตั้งแต่ลังกาเข้าครองอินเดีย แล้วจะเอามาพูดให้คนเป็น ๆ ในสมัยนี้ฟัง ภาษาคนตายจะให้รู้เรื่องได้อย่างไรกัน ปรัชญาและศาสนาของพระพุทธเจ้าเป็นของที่ทรงประทานให้แก่คนทั่วโลก ถ้าใครจะนำไปสอนกับชนในชาติของตนก็ควรใช้ภาษาของชาติตนนั่นแหละเป็นดีกว่าอย่างอื่นทั้งหมด ในทวีปยุโรปและอเมริกาปัจจุบันนี้เขาก็เลิกสอนปรัชญา และ ศาสนา กันด้วย ภาษากรีซ และ ลาตินโบราณ ซึ่ง ตาย มานาน แล้ว นั้นเสีย เพราะคนฟัง ๆ ไม่รู้เรื่องและเกิดความเบื่อหน่ายเต็มทีที่เข้าใจมีน้อยนับตัวได้ ส่วนที่ไม่เข้าใจมีมากจนเหลือที่จะคณานับ คนไทยก็เช่นกันในปัจจุบันนี้ต่างก็เบื่อหน่าย ต่อการที่จะมาทนนั่งฟังคำเทศน์เป็นภาษาบาลีและสันสกฤตที่ฟังไม่รู้ เรื่อง แต่ถ้าผู้มีหน้าที่สอนไม่สามารถ จะสอนเป็น ภาษาไทยให้ ฟังง่าย ๆ เข้าใจง่าย ๆ ได้ก็ ไม่ควร จะมาทนสอนอยู่ต่อไปปล่อยให้คนที่เขาเข้าใจใช้ภาษาไทยง่าย ๆ อธิบายธัมมะเป็นภาษาง่าย ๆ สอนต่อไปจะดีกว่า

ทุกวันนี้ไม่ว่าจะไปที่ใดก็มักจะได้ฟังคำปรารภจากผู้ใคร่ในธรรม ทั้งหลายว่าต้องการฟังธรรมแม้ขั้นสูงสุด (ปริยัติธรรมและอภิธรรม) เป็นภาษาไทยง่าย ๆ มากกว่า เพราะยิ่งเป็นขั้นปริยัติ–อภิธรรมด้วยแล้ว ท่านยิ่งสอนกันจนยุ่งยากสับสนไปด้วยศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตอย่างมหาศาลจนไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ โดยเฉพาะจิตปรมัติ ๑๒๑ ดวง ก็สอนและให้ท่องเป็นภาษาบาลีจนพากันย่ำแย่ไปตาม ๆ กัน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วผู้ที่มีความรู้น้อย ๆ ก็สิ้นอาลัยตายอยาก สิ้นศรัทธา สิ้นความเพียรที่จะเล่าเรียนศึกษากัน ผู้ที่เรียนก็ท่องกันเป็นนกแก้วนกขุนทองจนคล่องขึ้นใจ ก็ทำไมจะช่วยกันชี้แจงให้คนอ่อนความรู้ให้ฟังเข้าใจบ้างจะไม่ได้ทีเดียวหรือ และถ้าการสอนพุทธศาสนาในขณะนี้ยังติดศัพท์ศักดิ์สิทธิ์คือภาษาบาลีและสันสกฤตกันอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกแล้วจะไปรอดได้อย่างไร อย่านึกว่าการท่องคล่องจำแล้วนำมาพูดจนคนฟังไม่รู้เรื่องนั้นเป็นการแสดงศักดิ์ศรีโก้เก๋ สูงภูมิ คุณวุฒิ ทรงวิทยาคุณ กันอีกต่อ

ไปเลย ขอให้ดูตัวอย่างท่านพระอาจารย์มั่น (ภูริทัต เถระอรหันต์) นั้นเถิด ท่านยังสำเร็จได้ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่ได้สอนศิษย์ด้วยภาษาบาลีและสันสกฤตเลย แม้องค์ท่านเองก็ยังปรากฏว่าติดคำบาลี สันสกฤตอยู่บ่อย ๆ ไม่รู้คำแปลและความหมายต้องไปถามท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ก็หลายครั้ง แล้วในที่สุดท่านเจ้าคุณอุบาลี ฯ กลับต้องยอมยกให้ท่านอาจารย์มั่นเป็นอาจารย์ของท่านเสียอีกด้วยทั้ง ๆ ที่ท่านเจ้าคุณอุบาลี ฯ ได้ชื่อว่าเป็นพระมหาเถระผู้ทรงคุณวุฒิสูงในทางคันธธุระ ฉะนั้นขอให้เชื่อสักนิดเถิดว่าในหมู่คนธรรมดาสามัญผู้ใคร่ในธรรมนั้น เขาไม่สนใจในภาษาบาลีและสันสกฤตกันเท่าใดนัก พูดเข้าหูซ้ายก็ทะลุออกหูขวาเปล่า ๆ สู้ภาษาพื้นบ้านพื้นเมืองง่าย ๆ ของเราไม่ได้ และการนำเอาภาษาที่ตายแล้วมาพูดกับคนเป็น ๆ ที่ไหนคนเป็นๆจะรู้เรื่องได้เล่า

ข้อที่น่าปลื้มใจอย่างหนึ่งในขณะนี้ก็คือ เรามีพระภิกษุสงฆ์ที่เข้าใจถึงจิตใจและความต้องการของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในเรื่องที่เล่ามานี้มากขึ้น เช่น พุทธทาสภิกขุ, ปัญญานันทมุนีภิกขุ, ธัมมสาโรภิกขุ, กิตติวุโฒภิกขุ, กัสสปมุนีภิกขุและองค์อื่นๆที่จำชื่อท่านไม่ได้อีกหลายองค์ซึ่งมีชื่อเสียงปรากฏเป็นที่เคารพสักการะเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมาก เพราะท่านเหล่านั้นได้พยายามเปลี่ยนแปลงวิธีสอน วิธีบรรยายวิธีปาฐกถาธรรม และวิธีเทศน์เสียใหม่จนเป็นที่นับถือเลื่องลือกันไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ อนึ่งท่านทั้งหลายที่กล่าวนามมาแล้วและที่มิได้กล่าวนามไว้อีกมากท่านด้วยกัน ต่างก็ได้เขียนหนังสืออธิบายเป็นธรรมบรรยายให้เป็นธรรมวิทยาทาน (อันชนะทานทั้งปวง) ไว้ก็มากด้วยกัน นับว่าเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนแก่ประเทศชาติและแก่โลกยิ่งนัก เพราะในอนาคตอันไกลโน้น "ศาสนาพุทธย่อมจะเป็นศาสนาของโลก" ทั้งนี้ในเมื่อศาสนาพุทธของององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่สูญสิ้นไปเสียเมื่อถึง ๕,๐๐๐ ปี (ตามที่มีผู้ต้องการเรียกร้องให้พุทธศาสนาสิ้นสุดลงเพียง ๕,๐๐๐ ปี) เพื่อเร่งให้ถึงศาสนาของพระศรีอาริยะเมตไตร ซึ่งเวลานี้ก็ดูเหมือนจะมีกันอยู่ (มาเกิดและกำลังจะเป็นพระศรีอารย์ – สีอาน) หลายองค์ แล้วเลยไม่รู้ว่าใครจะเป็นพระศรีอารย์หรือสีอานกันแน่ ผู้เล่าเองก็พยายามหาหลักฐานมากว่า ๒๐ ปีแล้วว่า "พระ

พุทธองค์ทรงมีพระพุทธดำรัสไว้กับใครที่ไหนว่า พุทธศาสนาของพระองค์จะสิ้นสุดลงเพียงในระยะ ๕,๐๐๐ ปี" ถ้าพระพุทธองค์เคยทรงมีพระพุทธดำรัสแล้ว พระอานนท์อรหันต์มหาเถระ ซึ่งเป็นพระพุทธอุปฐากก็จะทราบบ้าง ถ้าผู้เล่ามีโอกาสได้พบพระอานนท์หรือได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์จะต้องกราบทูลถามให้หายสงสัยให้ได้ (เมื่อตายแล้ว) และถ้าได้ความว่าอย่างไรแล้ว จะหาโอกาสมาเล่าให้ท่านทั้งหลายฟังให้หายข้องใจ หรือให้รู้แจ้งเห็นจริงกันเสียสักทีหนึ่งให้จงได้ แต่เท่าที่ได้พยายามค้นหาหลักฐานเรื่องพระพุทธศาสนาจะมีอายุอยู่เพียงแต่ ๕,๐๐๐ ปี มานานนักหนาตั้งแต่หนุ่มจนแก่ป่านนี้แล้วก็ยังไม่พบสักที ถ้ามีท่านผู้ใดพบแล้วช่วยบอกเอาบุญแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด และนอกจากจะค้นหาไม่พบแล้วยังได้นำไปถามพระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ซึ่งบางองค์ก็เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค บางองค์ก็ทรงสมณศักดิ์ถึงชั้นสมเด็จก็ไม่มีท่านองค์ใดตอบยืนยันให้ทราบได้ มีแต่เคยอ่านพบในหนังสือธัมมะ (จำชื่อพระสูตรไม่ได้เสียแล้วขออภัยด้วย เพราะพบมากว่า ๑๐ ปีแล้ว) มีกล่าวไว้ (จะเป็นพระพุทธวจนจริงหรือไม่ก็ไม่ทราบ) เป็นพระพุทธวจนว่า "ศาสนาของตถาคตจะมีอันสิ้นสุดลงด้วยเหตุ ๑๘ ประการโดยปริยาย และเมื่อกล่าวโดยย่อแล้วมีอยู่ ๕ ประการ" ดังนี้เป็นต้น ถ้าจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ก็จะทำให้เรื่องเล่านี้ยืดยาวออกไปอีก (จะจบไม่ทันที่เจ้าภาพท่านจะต้องการ) จึงของดไว้ก่อน หากยังมีท่านผู้ใดสนใจอยากทราบมาขอได้ที่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าผู้เล่าพร้อมเสมอที่จะนำออกเผยแพร่ให้ท่านทั้งหลายได้ทราบไว้ว่า "พระพุทธศาสนานั้นอาจสิ้นสุดลงภายในเร็ววันนี้ก็ได้ถ้าขาดคนนับถือโดยสิ้นเชิง หรือมีคนนับถืออยู่ไม่กี่คน และตรงข้ามอาจยั่งยืนอยู่ต่อไปอีกกี่หมื่นกี่แสนปีหรือชั่วกัปป์ชั่วกัลป์ก็ได้ตราบเท่าที่ยังมีคนนับถือกันอยู่มาก ๆ เป็น ๑๐ ล้าน ๑๐๐ ล้านและหรือนับถือกันทั้งโลกในเมื่อเหลือศาสนาพุทธอยู่แต่เพียงศาสนาเดียวในโลก"

ส่วนพระศรีอาริยเมตไตรนั้น พระพุทธเจ้าเคยทรงพยากรณ์ไว้ว่าจะได้แก่ท่านนวกภิกษุ "อชิต" ผู้เข้าบวชในศาสนาของพระองค์ และเป็นผู้ที่รับบิณฑบาตผ้าฝ้ายเนื้อทองของพระแม่น้าโคตมีในสมัยที่พระองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ณ ท่ามกลาง

ที่ประชุมสงฆ์ แต่ขณะนี้จะมาเกิดเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๕ ในภัทรกัปป์นี้หรือยังข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่เท่าที่ทราบก็ว่าขณะนี้มีพระศรีอารย์ หรือสีอานอยู่ในประเทศไทยเราหลายองค์แล้ว ซึ่งข้าพเจ้าก็อยากได้พบเหลือเกินทั้ง ๆ ที่ยังรักศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้าอยู่ เพราะถ้าพระศรีอาริยเมตไตรมาตรัสแก่พระสัมมาสัมโพธิญาณเมื่อใดแล้ว เขากล่าวว่า "โลกนี้จะเป็นสุขสุดยอดด้วยพระบารมีของพระองค์ที่ได้อธิษฐานและบำเพ็ญมา" แต่จะสุขอย่างไรขอได้กรุณาไปสอบถามได้จากบรรดาศิษย์ของพระศรีอารย์เหล่านั้นดูเถิด

เรื่องเล่าอันยืดยาวของข้าพเจ้านี้เดิมที่ตั้งใจจะเล่าให้ฟังว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นทั้งปรัชญาขั้นอภิปรัชญาและปรจิตวิชา, เป็นทั้งวิทยาศาสตร์ และเป็นวิทยาศาสตร์ที่ทันสมัยแม้ในยุคปรมาณูนี้ด้วย เพราะมีข้อพิสูจน์ได้ว่าพระพุทธองค์เคยทรงรับสั่งถึงเรื่องปรมาณูไว้ ทั้งเป็นวิทยาศาสตร์กายภาพและวิทยาศาสตร์ฟิสิคส์พุทธศาสนาเป็นศาสนาบริสุทธิ์ คือศาสนาแห่งเหตุและผล เป็นทั้งประวัติศาสตร์ตั้งแต่ในยุคโบราณสมัยที่ประเทศอินเดียกำลังรุ่งเรืองแล้วเริ่มเสื่อมโทรมลง เป็นประวัติศาสตร์ในยุคกลางครั้งสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (ประมาณ พ.ศ. ๒๗๐ เศษ คือในราวพุทธศตวรรษที่ ๓) มาจนถึงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑–๑๒ เป็นต้นมา ทั้งเป็นประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบันตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ มาจนถึงบัดนี้ นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังเป็นรากฐานของศิลป์ต่าง ๆ ทั้งในด้านวิจิตรศิลป์, มัณฑนศิลป์, ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมอันสวยสดงดงาม และที่นับว่ายอดเยี่ยมก็คือพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญที่ก่อให้เกิดวรรณศิลป์, วรรณคดีและวรรณกรรมอันบรรเจิดจ้าส่องแสงแห่งยุคทองของวรรณคดี ดังปรากฏมีเรื่องราวต่าง ๆ ในทางวรรณคดีที่มีชื่อเสียงก้องโลกอยู่ในขณะนี้ได้แก่เรองกามนิจ, เรื่ององคุลิมาล, ประทีปแห่งทวีปเอเชีย แม้กระทั่งเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปีเศษมาแล้ว ซึ่งคงจะไม่มีผู้ใดคัดค้านและปฏิเสธได้ว่า หลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช นั้นมิได้เกิดขึ้นมา

จากความมีน้ำพระทัยยึดมั่นเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และอีกเรื่องหนึ่งที่แพร่หลายไปทั่วโลกก็คือ บันทึกเหตุการณ์และจดหมายเหตุของพระภิกษุ (หลวงจีน) ฟาเหียนผู้ธุดงค์เดินทางไปอาราธนาพระไตรปิฎกจากอินเดีย (ดูเหมือนทางจีนเรียกว่าพระถังซัมจั๋ง ไปไซซีจะใช่หรือไม่ยังหาหลักฐานมายืนยันไม่ได้) นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังเป็นแหล่งกำเนิดแห่งวัฒนธรรม, จริยสังคมศาสตร์, สังคมจิตวิทยา, ระเบียบประเพณีอันดีงาม, มารยาทในทางสังคมทั้งระบบและหลักในการดำรงชีวิตทั้งนี้สุดแต่จะพิจารณาว่าจะพูดกันในแง่ใดเรื่องใด ย่อมไม่พ้นความครอบคลุมแห่งพุทธศาสนาไปได้เลย

ถ้าจะพูดกันในทรรศนะคติของบรรดาศาสนิกชนทั้งหลายแล้ว ย่อมจะกล่าวได้ว่าการศึกษาวิชาศาสนวิทยานั้น ควรจะได้กระทำควบคู่กันไปกับการศึกษาวิชาปรัชญา ด้วยโดย เฉพาะการ ศึกษา ธัมมะใน พระพุทธ ศาสนา ของ องค์ พระบรม ศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ยิ่งถ้าเป็นการศึกษาธัมมะชั้นสูงด้วยแล้ว ความรู้ในเรื่องวิชาปรัชญายิ่งนับว่าเป็นความจำเป็นมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากว่าความรู้ในวิชาปรัชญานั้นย่อมเป็นเครื่องชี้แจงและนำนักศึกษาให้มองเห็นหลักธรรมต่าง ๆ ของทางศาสนาให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น อันจะเป็นเหตุให้เกิดมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนา ซึ่งบรรดาศาสดาแต่ละคนได้พากันค้นคิดพิจารณาจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงถึงกฎเกณฑ์แห่ง ธรรมชาติต่าง ๆ อย่างแน่ชัดจนทะลุปรุโปร่ง แล้วจึงนำเอาความรู้แจ้งแทงตลอดนั้น ๆ มากำหนดเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนขึ้น ซึ่งตามความรู้สึกนึกคิดของข้าพเจ้า (คนเดียวอาจผิดก็ได้) แล้ว ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคำสั่งสอนของพุทธศาสนาย่อมมิบ่อเกิดมาจากปรัชญาทั้งสิ้นเพราะจากผลของการค้นคว้าศึกษาในทางศาสนศาสตร์ หรือศาสนวิทยา ตลอดจนการทดลองประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนและการแนะแนวทางต่าง ๆ เฉพาะอย่างยิ่งปฏิปทาแห่งพระพุทธศาสนานั้น ทำให้ข้าพเจ้ามีความแน่ใจและมั่นใจยิ่งขึ้นทุกที จนในที่สุดข้าพเจ้าเกิดความรู้สึกยึดมั่นฝังจิตใจของข้าพเจ้าลงไว้ในพระพุทธศาสนาอย่างดื่มด่ำลึกซึ้งจนถึงกับได้ตั้งประณิธานจิตไว้ว่า ข้าพเจ้าขอมีชีวิตอยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนาขององค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้านี้เท่านั้น

ไม่ว่าจะเป็นในปัจจุบันชาติหรือในอนาคตชาติ ทั้งนี้ เพราะข้าพเจ้าเชื่อแน่อย่างที่ไม่อาจถอนความเชื่อถือไปจากคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ผู้ทรงคุณงามความดีอย่างสูงสุดเหนือดวงจิตของข้าพเจ้าเสียได้ และเมื่อถึงเวลาที่ข้าพเจ้าจะต้องตายตามกฎแห่งกรรมและเกณฑ์แห่งอายุขัยข้าพเจ้าก็ขอตายภายใต้ร่มเงาแห่งพุทธศาสนาและอานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัยเพราะในชีวิตนี้ของข้าพเจ้าไม่มีอะไรเป็นที่พึ่งยิ่งไปกว่าคุณพระรัตนตรัยอีกแล้ว ข้าพเจ้าถือว่าพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันประเสริฐสูงสุดของข้าพเจ้า เหตุที่ข้าพเจ้ากล้าให้สัจจะปฏิญญาเช่นนี้ก็เพราะข้าพเจ้าได้พยายามทั้งศึกษาค้นคว้าและปฏิบัติโดยเอาตัวข้าพเจ้าเองเป็นเครื่อง (มือ) ทดลองในการปฏิบัติมานานเป็นเวลากว่า ๑๐ ปีแล้ว และก็ปรากฏว่าได้ประสบผลสำเร็จอย่างน่าชื่นชมยินดี เพราะผลของการปฏิบัติตามแนวทางคำสั่งสอนของพระพุทธองค์นั้นทำให้ข้าพเจ้าได้รู้ความจริงต่าง ๆ มากมายล้วนเป็นสิ่งที่มีคุณค่าล้ำเลิศประเสริฐยิ่ง กว่าสิ่งทั้งปวงแห่งชีวิตของข้าพเจ้าด้วย แต่เดิมมาตั้งแต่ในสมัยที่ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กหนุ่มกำลังคึกคะนองนั้น ข้าพเจ้าไม่ใคร่จะมีความเชื่อถือในสิ่งต่าง ๆ มากนัก โดยเฉพาะหลักธรรมที่เป็นทฤษฎีของกฎแห่งกรรมในเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตรงกันข้ามข้าพเจ้ากลับมองเห็นไปว่า ทำดีได้ชั่วทำชั่วได้ดี เพราะข้าพเจ้าได้เคยมีประสบการณ์แห่งชีวิตมามากทั้งในด้านสูงสุด (ถึงกับเคยเข้าเฝ้าเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน) และในด้านต่ำที่สุด (ถึงกับเคยคบหาสมาคมกับพวกที่สังคมประนามว่าเป็นพวกอสรกุย หรือเด็กหน้าโรงหนังในสมัยเมื่อ ๔๐ กว่าปีที่แล้วมา) ข้าพเจ้าได้พบได้เห็นมามากว่าคนชั้นสูง (เศรษฐี คหบดี ขุนนาง ข้าราชการบางคน) ได้ดีมีสุขอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น บางคนมั่งมีล้นเหลือจากการสูบรีดเชือดเฉือนบีบคั้นคนจนทุกวิถีทาง เพื่อหารายได้หาผลประโยชน์คือเงินทองมาบำรุงบำเรอตนเอง และใช้จ่ายไปในทางอบายมุขต่าง ๆ มีการเสพสุรายาเมา สูบฝิ่น เล่นการพนันอย่างหัวทิ่มหัวตำ และบำรุงบำเรอกามารมณ์ ตลอดจนกระทำทุกอย่างเพื่อหาความสุขใส่ตนกับครอบครัวอย่างไร้สาระไร้ศีลธรรม และลงผลสุดท้ายต่างก็พากันประสบกับความล่มจมหายนะสิ้นเนื้อประดาตัวในที่สุดก็ตายอย่างกระ

ยาจกเป็นผีไม่มีญาตินอนเผ้ากระต๊อบสัปรังเคอยู่คนเดียว เป็นเหตุให้ชาวบ้านใกล้เรือนเคียงต้องพลอยเดือดร้อน เป็นภาระเอาศพไปเผาอย่างผีไม่มีญาติทั้ง ๆ ที่เมื่อตอนมีชีวิตอยู่นั้นเขาเฝ้าหาแต่ความสุขใส่ตัวโดยมิได้นึกเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ชาวบ้านเลย ตรงข้ามคนยากจนอดอยากยากแค้นลำเค็ญบางคน ก็เป็นคนประพฤติดีมีศีลธรรมช่วยเหลือชาวบ้านใกล้เรือนเคียง ไม่ว่าใครจะมีงานอะไรหรือเดือดร้อนอะไรเป็นให้ความร่วมมือช่วยเหลืออย่างเต็มสติกำลังความสามารถ ทั้งมีนิสัยชอบประกอบการบุญกุศลเป็นเนืองนิจแต่ก็ยังคงต้อง ประสบกับ ความอด อยากยาก จนข้นแค้น อยู่ไม่มี วันเงยหน้าอ้าปากได้ ต้องอาศัยความเมตตาอารีของชาวบ้านเป็นการตอบแทนคุณงามความดีของตนจนตลอดชีวิต ผลที่สุดก็ต้องฝากผีฝากไข้ไว้กับชาวบ้านซึ่งชาวบ้านก็เต็มใจทำให้ผิดกับคนพวกแรก แม้ชาวบ้าน จะไม่เต็มใจทำก็จำใจ ต้องทำเพราะ ขืนไม่ทำ ทิ้งไว้ก็จะเป็นที่รบกวนให้เดือดร้อนเน่าเหม็นให้คนเขาด่าทอสาปแช่ง เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงเกิดความคิดผิดเห็นผิดไปจากความจริง เนื่องจากไม่เคยรู้เรื่องกฎแห่งกรรม รู้แต่ว่าเป็นเพราะดวงชะตาวาสนาตามพรหมลิขิตเลยพาลไปลงโทษพระพรหมว่า ช่างลิขิตชะตาชีวิตให้แตกต่างกันอย่างไร้ความเป็นธรรมเสียจริง ๆ ครั้นมาบัดนี้ เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าและทดลองปฏิบัติมากขึ้น ก็ยิ่งรู้ความจริงมากเข้าว่าหลักทฤษฎีและหลักคำสอนของพระบรมศาสดานั้นเป็นของแท้แน่นอนเที่ยงตรงและยุติธรรมที่สุด ยิ่งมาในตอนหลัง ๆ นี้ได้ศึกษาค้นคว้าอ่านและฟังเรื่องที่เกี่ยวกับปรัชญาเข้าบ้าง ยิ่งทำให้แน่ใจยิ่งขึ้นว่า "อันหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสดาในแต่ละศาสนาแต่ละลัทธินั้นมีต้นรากเค้ามูลมีกำเนิดเกิดมาจากหลักวิชาที่เราเรียกกันว่า ปรัชญานั่นเอง" เพราะกว่าจะนำมาเป็นคำสอนในลัทธิศาสนา หรือลัทธิอะไร ๆ ก็ตาม เพื่อความเป็นธรรมแก่สังคมนั้น ท่านศาสดาทั้งหลายต่างหมกมุ่นครุ่นคิดในปัญหาต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นอย่างไม่ว่างเว้นด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า "หลักธรรมของแต่ละศาสนานั้นย่อมมีต้นรากเค้ามูลมาจากความรอบรู้ในทางปรัชญาทั้งสิ้น" และถ้าจะเปรียบเทียบกับการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนาแล้ว หลักปรัชญาก็เป็นเช่นเดียวกันกับศีลซึ่งเป็นรากฐานของการปฏิบัติธรรมนั่นเอง ทั้งเป็นที่เชื่อได้อย่างแน่นอนว่า "ผู้ที่

ไม่มีศีลย่อมไม่สามารถปฏิบัติบำเพ็ญธรรมให้ถึงที่สุด คือความเป็นผู้พ้นทุกข์ได้เลยเป็นอันขาด เพราะศีลนั้นย่อมจะคอยควบคุมดวงจิตของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม มิให้ออกนอกลู่นอกทางผิดแผกแหวกแนวออกไปได้ ทั้งยังช่วยให้ผู้บำเพ็ญธรรมได้มีหนทางเข้าใจและรู้ธรรมได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น กับจะช่วยให้เกิดความยึดมั่นในธรรมอย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอีกด้วย ส่วนปรัชญานั้นเล่าก็เป็นความรู้เบื้องต้นขั้นมูลฐานที่จะช่วยให้สามารถพิจารณาความถูกต้องถ่องแท้ของธัมมะในศาสนาแต่ละศาสนา และแต่ละลัทธิได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ในเมื่อท่านผู้ที่จะคิดศึกษาค้นคว้าและปฏิบัติธรรมทั้งหลายอยู่ในฐานะเป็นผู้มีความรู้ มีสติปัญญา มีความสามารถเป็นพื้นฐานพอแก่การที่จะนำเอาหลักทางปรัชญามาวิเคราะห์วิจัย ค้นคิดพิจารณาในบรรดาข้อธรรมทั้งหลายได้ โดยเฉพาะหลักธรรมในพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศาสดาแห่งพวกเราชาวพุทธศาสนิกทั้งหลาย และสิ่งที่ควรเพ่งเล็งเป็นพิเศษนั้นอยู่ในประการที่ว่า "หลักปรัชญา" และ "หลักธรรม" คำสอนของพระพุทธองค์มุ่งหนักไปในเรื่องของ "การทำจิตให้บริสุทธิ์" ซึ่งควรจะเรียกได้ว่าเป็น คติทางปรัชญาแห่งการดำรงชีวิตและคติธรรมอันสูงสุด ทั้งนี้เพราะเหตุว่า ไม่ว่าบุคคลใด ๆ ก็ตามหากจะคิดทำการอย่างหนึ่งอย่างใด ถ้าลงเป็นผู้ที่มีจิตใจสกปรกไม่บริสุทธิ์เสียอย่างหนึ่งแล้ว กิจการงานที่เขาผู้นั้นจะกระทำหรือที่ได้กระทำลงไปย่อมเจือปนอยู่ด้วยความสกปรกเป็นอากูลเป็นพิษเป็นร้ายแก่บุคคลอื่นเสมอ.

ปรัชญาเมธีเอกของโลก เช่น เซอร์ระพินทนาถตะกร, สวามิสัตยานันทบุรี, บัณฑิตเยาวหราลเนรูห์, ริสเดวิด กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า

"เนื่องจาก ความหลงใหล คลั่งไคล้ ติดอกติดใจ อยู่ในวิชา ปรัชญา ของชนชาติอินเดียในชมพูทวีปนั่นเองเป็นต้นเหตุให้ชาวอินเดีย พากันละทิ้งพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งทรงคุณค่าอยู่บนรากฐานแห่งหลักธรรมอันสูงส่งเสียจนหมดสิ้น"

บัดนี้คนไทยในยุคใหม่ที่ได้ถูกอิทธิพลของชาวต่างประเทศโดยเฉพาะยุโรป และอเมริกา ล้างสมองมาอย่างเกลี้ยงเกลาจนปราศจากคตินิยมและมโนภาพนิยม แห่งลัทธิ ประเพณี ทางพระพุทธศาสนา และจริยธรรม แห่งขนบธรรมเนียม อันดีงาม ดั้งเดิมแบบ อารยธรรม ตะวันออก เสียจน หมดสิ้น เช่นกัน ต่างพากัน (บังอาจ) กล่าวคำลบหลู่ดูหมิ่น ตำหนิติเตียน และเหยียบย่ำพระพุทธศาสนาลงอย่างน่าละอายแก่ใจเป็นที่สุด

การที่ชนต่างชาติพยายามล้างสมองปัญญาชนไทยในยุคใหม่นี้ ก็ด้วยความมุ่งหมายที่จะ สร้างคะแนนนิยม (ขึ้น) ในรูปของปรัชญา ฝ่ายลัทธิวัตถุนิยมและเสรีนิยม ซึ่งเป็นที่เชื่อถือกันอย่างแพร่หลายในซีกโลกฝ่ายตะวันตกนั้นอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่ง เพื่อแสวงหาพรรคพวกและลูกสมุนมาสนับสนุนทฤษฎีรูปนิยมและเสรีนิยม ที่พวกตนได้ตั้งขึ้นไว้ ในเมื่อปัญญาชนคนไทยเหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสและเชื่อถือจนตกเป็นทาสทางปัญญา ในอารยธรรม แบบเสรีนิยม ตะวันตกจนเกิน ขอบเขตแห่งระเบียบประเพณีที่ดีงามของชนชาติไทยมาแต่ในสมัยโบราณอย่างขึ้นสมอง ถึงกับพยายามคิดล้มล้างระบบประเพณี อันดีงามที่บรรพบุรุษ ของชนชาติไทยได้ประพฤติ ปฏิบัติและอบรมสั่งสอนกันมาตั้งแต่ในสมัยพ่อขุนรามกำแหงมหาราช แห่งราชอาณาจักรสุโขทัยอันรุ่งเรืองต่อเนื่องกันมาจนถึงสมัยอาณาจักรศรีอยุธยา ซึ่งมีระยะเวลายาวนานกว่า ๔ พุทธศตวรรษ และจนกระทั่งบัดนี้คือ ราชอาณาจักรไทยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์อันมีอายุยืนยาวเกือบ ๒๐๐ ปีเข้านี่แล้ว ซึ่งย่อมจะเป็นความจริงที่สุดต่อการที่จะกล่าวว่า ความประพฤตินิสัย อุปนิสัย กิริยามารยาทตลอดจนจิตใจที่เต็มไปด้วยความเมตตาอารี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเป็นมิตรไมตรี ความกรุณาปรานี ความอ่อนโยนละมุนละม่อม และความมีคุณธรรมอันสูงส่งของชนชาติไทยที่ฝังอยู่ในกมลสันดาน และในส่วนลึกของดวงจิตนั้นย่อมแสดงออกมา ให้ปรากฏเป็นสัญญลักษณ์และลักษณะนิสัยของประชาชนชาวไทยในทุกแห่งหนและทุกกาลเวลา แต่ครั้นมาบัดนี้สัญญลักษณ์อันทรงคุณค่าแห่งขนบธรรมเนียมประเพณี และอารยธรรมอันสูงส่งแห่งจริยธรรมเหล่านั้น

กำลังจะถูกทำลายให้สูญหายลงไปทุกลมหายใจเข้าออก โดยเฉพาะในหมู่ปัญญาชนและเยาวชนชาวไทย ที่ต่างก็ยอมตนเป็นทาสทางปัญญาให้ชาวต่างชาติทำการล้างสมองเสียอย่างสิ้นเชิง ครั้นแล้วต่างก็พากันรีบฉกฉวยเอาอนารยธรรมความป่าเถื่อนและความคิดผิดแปลกแหวกแนวแบบวัตถุนิยม ผสมกับเสรีนิยมในรูปของการปล่อยตัวปล่อยจิตใจให้เป็นไปตามธรรมชาติ ของมนุษย์ในสมัยยุคต้น ประวัติศาสตร์ด้วยการถือหลักนิยมว่า จะทำทุกสิ่งทุกอย่างที่ร่างกายต้องการตามธรรมชาติโดยเฉพาะทางด้านการบำรุงบำเรอเพื่อตอบสนองความต้องการเหล่านั้น ส่วนทางด้านวัฒนธรรมแห่งการปรับปรุงตกแต่งร่างกายเพื่อความมีระเบียบแบบแผนอันดีงามนั้น ก็หามีความจำเป็นไม่ ได้แก่การปล่อยผมและหนวดเครายาวยุ่งแบบฤาษีชีไพรหรือพวกโยคีที่บำเพ็ญตบะ ในทางอัตกิลมถานุโยค (การทรมานร่างกาย เพื่อเผากิเลสให้ดับสูญสิ้นไป) ไม่ยุ่ง เกี่ยวกับ โลก และ สังขาร อันเป็น ทาง สุด โต่ง อย่าง หนึ่ง ที่องค์ พระ บรมศาสดาได้ทรงกล่าวไว้ ส่วนการนุ่งห่มแต่งกายนั้นเล่า ก็ปล่อยปละละเลยไม่เอาใจใส่จะนุ่งห่มอย่างใดก็ได้ไม่ต้องสนใจ ยิ่งปล่อยให้สกปรกโสมมเท่าใดได้ดูจะยิ่งเป็นการดี ปล่อยให้ผมเผ้าหนวดเครายาวรุงรังเพื่อให้เหมาะสมกับการแต่งกายอันไร้ความประณีตโสโครกสกปรกดูแล้วน่าสลดสมเพชสังเวชใจ จนไม่กล้าจะเข้าใกล้เพราะเกรงจะเกิดเป็นอันตรายแก่ความปลอดภัยของร่างกายและชีวิตด้วย ไม่ทราบว่าคนเหล่านั้นจะเกิดความคิดวิปริตขึ้นเมื่อใด หากขืนเข้าไปใกล้อาจถูกทำร้ายเอาจนได้รับบาดเจ็บ หรืออาจถึงกับเสียชีวิตก็เป็นได้ ในที่สุดก็ได้แต่ปลงอนิจจังสังเวชว่า "เออ ! ช่างน่าอนาถจริงหนอ นี่หรือคือโลกในสมัยปัจจุบันแห่งยุคปรมาณูที่มีจรวดไปต่างดาว ทำไมจึงเป็นไปได้ถึงเพียงนี้" ทั้งนี้เพราะอะไร ถ้าไม่ใช่เพราะปัญญาชนและเยาวชนชาวไทยผู้คลั่งไคล้ใหลหลงอยู่ในทฤษฎีแห่งปรัชญาลัทธิวัตถุนิยมของชาวต่างชาติตะวันตกที่มามีอิทธิพลอยู่เหนือจิตใจของคนเหล่านั้น จนทำให้เกิดความคิดเพ้อฝันไปตาม อำนาจแห่งการ ชักนำที่สามารถ ดึงดวงจิตของคนไทย ให้ตกเป็นทาสทางความคิดและสติปัญญาของพวกชนชาติที่มีความคิดผิดเห็นผิดนั้นดอกหรือ มิใช่

เพราะความหลงใหลคลั่งไคล้ในทฤษฎีแห่ง ปรัชญาลัทธิเสรีนิยม และลัทธิรูปนิยมหรือวัตถุนิยม อันมุ่งประสงค์ที่จะไขว่คว้าเสรีภาพในทุกทางอย่างบ้าคลั่งจนเกินขอบเขตแห่งจริยธรรมของสังคมดอกหรือ จึงก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมในทางสังคมของคนไทยผู้เคยยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม มาแต่เก่าก่อนอย่างชนิดที่ไม่เคยปรากฏขึ้นเลยเช่นนี้ และเป็นการสมควรหรือไม่ที่จะปล่อยให้เลยตามเลยซึ่งจะไปกันใหญ่ แล้วในที่สุดจะหมดหนทางแก้ไข ทั้งไม่มีวิธีใดที่จะเยียวยารักษาโรคความป่วยไข้ทางสังคมที่เกิดขึ้นแก่จิตประสาทของปัญญาชน และเยาวชนผู้หลงผิด ในทฤษฎีปฏิปักษ์ ของหลักนิยมและอุดมการณ์แห่งปรัชญาลัทธิจิตนิยม (มโนภาพนิยมหรืออรูปนิยม) ของพระบรมศาสดาอันฝังมาในจิตใจของปวงประชาชนชาวไทยพุทธศาสนิกทั้งหลายได้เลย แน่ละเราจะคงปล่อยให้เป็นไปเช่นนี้อีกไม่ได้ ฉะนั้นเราควรจะต้องรีบช่วยกันแก้ไขโดยด่วนที่สุดเท่าที่โอกาสจะอำนวยให้กระทำได้

แต่อาจมีและแน่นอนที่สุด ต้องมีการคัดค้านร้องเรียนว่า "มนุษย์ทุกคนต่างก็มีสิทธิและเสรีภาพทางจิตใจและร่างกายของตนใครจะล่วงละเมิดมิได้ ตามหลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน" แม้จะมีการกล่าวอ้างเช่นนี้ก็ตาม แต่อย่าลืมว่าสิทธิ และเสรีภาพ ดังกล่าวนั้นจะต้อง อยู่ในขอบเขต แห่งกฎหมาย และระเบียบจารีต ประเพณีนิยม อันดีงามของแต่ละประเทศชาติอันเป็นธรรมแก่สังคม แต่เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและปรากฏผลมาแล้วจากการกระทำและความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ผู้คลั่งไคล้หลงละเมอเพ้อฝันอยู่กับลัทธิเสรีนิยมเหล่านั้น หาได้เป็นไปในทางดีที่มีคุณประโยชน์แก่สังคมและความสุขสงบปลอดภัยทางชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินของประชาชนคนไทยทั้งหลายไม่ ตรงข้ามกลับปรากฏว่า การประพฤติปฏิบัติของกลุ่มชนและเยาวชนผู้หลงระเริงเหล่านั้นกลายเป็นผลร้ายต่อสังคมไทยทั่ว ๆ ไป ในด้านก่อให้เกิดเหตุร้ายเป็นอันตรายต่อจิตใจ ร่างกาย และทรัพย์สินของผู้อื่น ในด้านก่อกวนความสงบสุข ในด้านบ่อนทำลายเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศและของรัฐบาล ด้วยปรากฏว่ามีพวกปัญญาชนยุยงส่งเสริมให้มีการเดินขบวน ให้มีการนัด

หยุดงาน, ให้มีการใช้มติมหาชนไปในทางผิด, ให้มีการโจมตีตำหนิติเตียนการปฏิบัติงานของฝ่ายบริหารโดยปราศจากความเป็นธรรม แม้กระทั่งกล่าวคำผรุสวาจาบริภาษกันเป็นส่วนตัวอย่างรุนแรงที่สุด ซึ่งไม่เคยปรากฏมีมาก่อนเลยเป็นประวัติการณ์อันเป็นการกระทำที่น่าละอายไร้ศีลธรรมโดยสิ้นเชิง นอกจากนั้นยังปรากฏว่ามีกลุ่มบุคคลบางกลุ่มพยายามยุยงให้เกิดความวุ่นวาย จลาจล แตกแยก และยังอาจมีการจ้างวานให้ก่อกวนบ่อนทำลายเสถียรภาพของฝ่ายบริหาร โดยพยายามแสดงหรือชี้ให้เห็นถึงความเหลวแหลกของข้าราชการที่เป็นฝ่ายบริหาร ชี้ให้เห็นถึงความไม่สงบสุขและความไม่ปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนพลเมือง อันเนื่องมาจากทรชน คนอันธพาล สันดานโจร ที่เที่ยวก่อ อาชญากรรมขึ้น ตามสถานที่ต่าง ๆ ด้วยความโหดร้ายทารุณทุกประการตามนิสัยสันดานผู้ร้ายของมัน โดยปราศจากความเกรงกลัวต่อกฎหมาย อาญาแผ่นดิน เหตุร้ายทั้งหลายแหล่ที่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากบรรดาปัญญาชนผู้คลั่งไคล้ใหลหลง อยู่แต่ในหลักปรัชญาฝ่ายลัทธิวัตถุนิยมและรูปนิยม ซึ่งประพฤติปฏิบัติตนไปตามจิตใจและอารมณ์ปรารถนาโดยปราศจากความ ยั้งคิด ถึงขนบ ธรรมเนียม ประเพณี อันดีงาม ของชน ชาติไทย ที่มีมา แต่ใน สมัยโบราณ ซึ่งถ้า ไม่รีบดำเนิน การแก้ไข ปรับปรุง เสียใหม่ให้เด็ดขาด ตั้งแต่ บัดนี้แล้ว ก็อาจเป็นการสายเกินแก้และจะพากันออกนอกลู่นอกทางไปกันใหญ่ โดยเฉพาะพวกฮิบปี้ ที่มีทั้งวัยรุ่น วัยแก่ ที่นิยมการปล่อยตัวไปตามธรรมชาติ ไว้ผมยาวประบ่า จนมองดูไม่รู้ว่าเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย แม้ในบรรดาพวกอาชญากร ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อถูกจับกุมตัวมาได้ก็แทบจะถึงกับต้องพิสูจน์กันดูว่า เป็นผู้หญิงหรือผู้ชายกันแน่ เพราะไม่ว่าหญิงหรือชายต่างก็ไว้ผมยาวรุงรังประบ่าด้วยกันทั้งนั้น แหละนี่คืออิทธิพลของพวกปัญญาชนผู้นิยมหลักปรัชญาลัทธิเสรีนิยม ที่ครอบคลุมลงไปจนถึงพวกอาชญากรวัยรุ่นทั้งหลายที่ด้อยพัฒนา ทั้งในทางสติปัญญาและในด้านการศึกษา ตามนิสัยสันดานของผู้ไม่เอาถ่านทั้งปวงอันเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของประเทศชาติ ต้องมากลายเป็นภาระหนักแก่รัฐบาลที่จะคอยกำราบ

ปราบปราม ทำให้สิ้นเปลือง งบประมาณ ของประเทศ ไปโดย เปล่า ประโยชน์ อัน เป็นผลร้ายอย่างยิ่งต่อการเศรษฐกิจของชาติ และนี่คือผลของความหลงใหลคลั่งไคล้ในทางปรัชญาแห่งการดำรงชีวิตที่ผิดไปจากหลักนิยมทางจริยธรรมอันดีงามของชนชาติไทยที่ได้ประพฤติปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งผลนี้ย่อมมีอิทธิพลครอบคลุมจิตใจของเยาวชน และคนวัยรุ่นให้หมกมุ่นอยู่แต่ในทางที่จะก่อความเดือดร้อนวุ่นวายให้เกิดขึ้นแก่สังคม อันนับได้ว่าเป็นพิษเป็นภัยอย่างร้ายแรงด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการ ซึ่งสมควรที่รัฐบาลจะต้องรีบดำเนินการแก้ไขอย่างรีบด่วนที่สุด และโดยเคร่งครัดเข้มงวดกวดขัน อย่าปล่อยให้เลยตามเลย หรือปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรมอีกต่อไป เพราะโรคร้ายนี้ย่อมจะกัดกินสังคมให้ผุกร่อนชำรุดทรุดโทรมลงไปทุกวันจนกลายเป็นอัมพาตไปในที่สุด ซึ่งจะยากต่อการเยียวยารักษาและแก้ไข เพราะยาพิษอะไรก็ไม่ร้ายแรงเท่ากับยาพิษของจิตใจและสมอง ถ้าลงปล่อยให้พิษร้ายของยาเข้าสู่เส้นเลือดจนถึงหัวใจและสมองได้แล้ว ก็เป็นอันหมดหนทางที่จะรักษาให้หายหรือช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่อีกต่อไปได้

ข้อที่ควรพิจารณาก็คือ เมื่อบุคคลถูกล้างสมองได้ และเมื่อคนกลุ่มใดเหล่าใด ถูกชนต่างชาติล้างสมองไปแล้ว เราก็ควรดำเนินกรรมวิธีหนามยอกเอาหนามบ่ง นั่นก็คือการล้างสมองกลับเสียใหม่นั่นเอง

"หลักและวิชาปรัชญานั้นดี แต่ถ้านำเอามาใช้ผิด ย่อมร้าย"

ไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนา, คริสต์ศาสนา, ศาสนาอิสลาม, ศาสนาซิน, ลัทธิโยคะ ก็ตามย่อมมีจุดหมายร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ สอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติแต่ในทางดี เพื่อความสุขสงบแห่งสังคมของมนุษย์ในโลก จึงเป็นไปเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งศีลธรรม จริยธรรม อารยและวัฒนธรรม ตลอดจนระเบียบประเพณีที่ดีงามตามหลักทฤษฎีแห่งปรัชญา

ความตั้งใจของข้าพเจ้าที่จะเล่าถึงพระพุทธศาสนาตามทรรศนะหรือ ในรูปลักษณะอื่น ๆ ดังที่ได้กล่าวไว้ตั้งแต่ในตอนแรก ๆ ต้องสิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ เพราะเพียงแต่การเล่าเรื่องพุทธศาสนาในทรรศนะของปรัชญาเรื่องเดียวก็รบกวนเวลาของท่านผู้ฟัง (ผู้อ่าน) มานานมากแล้ว ถ้ายิ่งเล่าถึงพระพุทธศาสนาในทรรศนะอื่น ๆ ด้วยก็จะยิ่งเป็นการรบกวนเวลาอันมีค่าของท่านทั้งหลายมากยิ่งขึ้น แต่ถ้าหากยังมีโอกาสในวันข้างหน้าประกอบกับยังมีผู้สนใจใคร่จะได้ฟัง (ได้อ่าน) กันอยู่ ข้าพเจ้าก็จะพยายามค้นคว้าศึกษาหาความรู้จากในที่ต่าง ๆ นำมาเล่าให้ท่านฟังใหม่

ฉะนั้น จึงใคร่ขอยุติเรื่องเล่าของข้าพเจ้าลงแต่เพียงนี้ ขอให้ท่านผู้ใฝ่ใจในวิทยาการและผู้ใคร่ธรรม ผู้เป็นพุทธบุตร ขององค์สมเด็จพระสุคตเจ้า จงเป็นผู้ประสบซึ่งความวัฒนาถาวรเจริญอยู่ด้วยจตุรพิธพรชัย มีอายุยืนนาน มีผิวพรรณสดชื่นผ่องใส มีความสุขกาย สบายใจ มีพลานามัยอันสมบูรณ์ด้วยกำลังปราศจากทุกข์ โทษ ภัยพิบัติ อุปัทวันตราย โรคาพยาธิ ทั้งปวง ขอความมีโชคจงบังเกิดแก่บรรดาท่านสาธุชนพุทธบริษัทผู้เป็นสัตตบุรุษกัลยาณชนผู้สนใจในพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระชินสีห์ พระผู้ทรงเป็นปรัชญาเมธิเอกของโลก พระผู้ทรงเป็นศาสดาทั้งของเทวดาและมนุษย์ทั้งมวล ทั่วกันทุกท่าน.

ขอจงสุขสวัสดิ์ทุกท่านจนกว่าจะพบกันใหม่

พล. ต. สมาน วีระไวทยะ

๒๐ พ.ย. ๑๔

รวมบทความสั้นของคุณพ่อ

ที่เขียนจากประสบการณ์

คัดจาก

หนังสือที่ระลึกงานชุมนุมศิษย์เก่าทวีธาภิเศก ฯ

พ.ศ. ๒๕๐๒ – พ.ศ. ๒๕๐๖

เรื่องเก่านำมาเล่าใหม่

ร.ต. สอาด หงสวีณะ

ข้าพเจ้าไม่เคยเขียนข้อความลงในหนังสือฉบับใดเลย แต่คราวนี้ทนความรบเร้าของคุณบุญเหลือ สุวคนธ์ ผู้จัดทำหนังสือนี้ไม่ได้ จึงต้องแข็งใจเขียนให้ แต่ก็ไม่ทราบว่าจะเอาเรื่องอะไรมาเขียน คุณบุญเหลือ สุวคนธ์ บอกว่าอะไร ๆ ก็ได้ ขอให้เป็นเรื่องที่ท่านเลขา ฯ เขียนก็แล้วกัน ข้าพเจ้าจึงตกลงใจว่าจะต้องเอาเรื่องเก่า ๆ มาเล่าใหม่เขียน เพราะเรื่องนี้ไม่มีท่านผู้ใดทราบกันมากนัก นอกจากคุณครูใหญ่ท่านขุนวิสิษฏ์ครุณกล (บุบผา พลายะสุต) ซึ่งเป็นที่เคารพยิ่งของข้าพเจ้า ซึ่งท่านได้ล่วงลับไปแล้ว กับ พ.ท. พระอนุชิตพิทักษ์ (แป๊ะ ศุกระแพทย์) ซึ่งท่านผู้นี้ก็ประดุจพี่ชายของข้าพเจ้าแท้ ๆ อีกผู้หนึ่ง โดยที่เรื่องนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเรื่องขำขันทั้งจะได้เอาไว้เป็นเครื่องสังวรณ์ของผู้ที่รับจะดำเนินงานสมาคมศิษย์เก่าปีต่อ ๆ ไป โดยที่ใคร ๆ ก็ทราบว่างานของศิษย์เก่านั้น ผู้ดำเนินงานหรืออีกนัยหนึ่งก็คือผู้ที่ถูกแต่งตั้งให้เป็นกรรมการนั่นเอง ท่านกรรมการนี้จักต้องเป็นผู้ที่เสียสละโดยตลอด กระทั่งเวลา ทรัพย์สิน ความสุขส่วนตัว และสติปัญญาความคิด และต้องเป็นผู้ที่มีนิสัยประจำตัวอย่างแน่ชัดว่า "รับแล้วไม่วาง" ดังที่ข้าพเจ้าจะได้เล่าต่อไปนี้

ข้าพเจ้าจำได้ว่าคณะศิษย์เก่าทวีธาภิเศก ในสมัยนั้นยังไม่มีฐานะเป็นสมาคมเช่นปัจจุบันนี้ ฉะนั้นเมื่อถึงกำหนดที่จะต้องมีงานชุมนุมศิษย์เก่าแต่ละครั้งพวกกรรมการก็วิ่งเต้นเชิญชวนบรรดาศิษย์เก่าทั้งหลาย ทั้งทางวาจา, ทางหนังสือพิมพ์, ทางจดหมาย และทางวิทยุกระจายเสียง ทั้งนี้ก็ต้องการความพร้อมเพรียงนั่นเอง ในปีก่อน ๆ ที่จัดทำกันมาแล้ว เมื่อรวบรวมเงินจากผู้ที่จะมาในงานได้แล้วคนละ ๒ บาท (งานเลี้ยงตัวเอง) ก็ไปจัดว่าจ้างภัตตาคาร (ตามที่ตกลงในที่ประชุมกรรมการว่าจะเอาภัตตาคารใด โดยที่เราต้องไปจองล่วงหน้าไว้สัก ๑๐-๑๕ วัน ซึ่งสมัยนั้นเราว่าจ้างเขามาจัดโดยคิดราคาโต๊ะละ ๘ บาทเท่านั้น ส่วนเครื่องดื่ม เช่น เบียร์

ขวด, เบียร์สดถัง สุรา, โซดา ก็คงมีพร้อมและบริบูรณ์ เพราะเก็บเงินได้โต๊ะละ ๒๐ บาท จ่ายค่าอาหาร ๘ บาท คงเหลือ ๑๒ บาท เงินเหลือนี่แหละเอามาจ่ายเป็นเครื่องดื่มและเบ็ดเตล็ดที่จำเป็น ทุก ๆ ปีที่ผ่านมาเหตุการณ์ก็เป็นไปด้วยดี เผอิญต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ งานได้เริ่มขึ้น พวกกรรมการก็ได้วิ่งเต้นเชิญชวนบรรดาแฟนทั้งหลาย ไม่ว่าชุดเดียวกันหรือต่างชุดก็ตามเช่นที่เคยปฏิบัติกันมาแล้ว แต่มาคราวนี้กว่าจะรวบรวมเงินได้ก็วันที่ ๒๙ มีนาคม (สมัยนั้น ทางราชการยังใช้ระบบส่งปีเก่าด้วย ๓๑ มีนาคม และต้อนรับปีใหม่ด้วย ๑ เมษายน) ดังนั้นเมื่อพวกเรารวบรวมเงินได้ล่าช้าเกินควรดังกล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ครั้นไปว่าจ้างภัตตาคารแห่งใด ๆ ก็หามีรายใดที่จะหาญเข้ามารับได้ไม่ เพราะบรรดาสถานที่ราชการทั่ว ๆ ไปและตามสโมสรสมาคม ตลอดจนเคหะสถานต่าง ๆ ก็ได้มาว่าจ้างเอาไปเสียหมดแล้ว เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ ข้าพเจ้า, คุณครูใหญ่, คุณพระอนุชิต ฯ ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในงานเลี้ยงก็รู้สึกอัดอั้นตันใจเสียนี่กะไร ความรู้สึกส่วนต่ำกระซิบว่า "บอกเลิกงานเสีย" (ซึ่งหมายถึงรับแล้วก็วาง) ความรู้สึกส่วนสูง กระซิบคัดค้านว่า "เลิกไม่ได้ เจ้าจะต้องพยายามมานะดำเนินงานของส่วนรวมอันนี้ไปให้สำเร็จ มิฉะนั้นเจ้าจะต้องถูกศิษย์เก่าทั้งหลายกาหน้าเจ้าว่า เจ้าเป็นคนเห็นแก่ตัว มิได้เห็นแก่ส่วนรวม" ข้าพเจ้าจึงมานะกัดฟันก้มหน้าไปเข้าภัตตาคารห้อยเทียนเหลา (หยาดฟ้าในปัจจุบันนี้) เราไม่เคยใช้เขาเลยในด้านของศิษย์เก่า เพราะคณะกรรมการเกรงว่า ภัตตาคารนี้เป็นภัตตาคารชั้นหนึ่งราคาย่อมสูงมาก ถึงแม้ข้าพเจ้าจะไม่เคยใช้เขาในด้านศิษย์เก่าของเราก็ตาม แต่ข้าพเจ้าเคยมีอุปการะแก่เขาในด้านราชการ กล่าวคือสมัยนั้นข้าพเจ้ารับราชการประจำอยู่กองจัดหากรมยกกระบัตรทหารบก เมื่อทางราชการต้องการเลี้ยงนายทหารมากโต๊ะข้าพเจ้าก็มาปรึกษาแบ่งออกเป็นหลาย ๆ แห่ง เช่นทางราชการเลี้ยง ๒๐๐ โต๊ะข้าพเจ้าก็แบ่งเฉลี่ยออกเป็น ๔ ราย ดังนี้เป็นต้น เพื่อให้ได้ประโยชน์ในการรวดเร็วถ้าไปรวมเสียแห่งเดียวแล้ว อาหารย่อมชักช้าแน่นอน หลาย ๆ ภัตตาคารเห็นใจข้าพเจ้าที่ได้แบ่งเฉลี่ยงานไปให้เขาเช่นนั้น ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงตกลงใจตรงเข้าไปหา

ภัตตาคารห้อยเทียนเหลาในตอนกลางวัน วันที่ ๓๐ มีนาคม เผอิญตัวผู้จัดการใหญ่ไม่อยู่ รองผู้จัดการจึงนัดให้ข้าพเจ้าไปตอนค่ำ (๑ ทุ่ม) อีกครั้ง ข้าพเจ้าจึงต้องกลับมารายงานผลต่อคุณครูใหญ่ ฯ กับคุณพระอนุชิตพิทักษ์ ซึ่งคอยฟังข่าวอยู่ด้วยความกระวนกระวายเสียคราหนึ่งก่อน ถึงกับท่านทั้งสองนี้แจ้งกับข้าพเจ้าว่า จะเปลี่ยนเป็นข้าวราดแกง ด้วยความมานะของข้าพเจ้าจึงตอบท่านไปว่า "ขอให้ไว้ใจและเชื่อความสามารถผมสักครั้งเถิด"

ในค่ำวันนั้นก่อนเวลา ๑ ทุ่ม ข้าพเจ้าได้ไปคอยผู้จัดการใหญ่อยู่ ณ ที่ภัตตาคารนั้น ผู้จัดการใหญ่พบหน้าข้าพเจ้าก็ยิ้มรับรองเป็นอันดี ทำให้ข้าพเจ้านึกมีชัยชนะอยู่ในใจเป็นทุนอยู่แล้ว ๕๐% ก่อนอื่นผู้จัดการใช้คำสัมภาษณ์ว่า "คุณมีธุระอะไร ?" ข้าพเจ้าตอบว่า "ผมมีความจำเป็นต้องใช้โต๊ะจีนไปเลี้ยงที่โรงเรียนทวีธาภิเศก วัดอรุณ ฯ สัก ๒๐ โต๊ะ จึงขอให้เสี่ยช่วยด้วย เพราะเป็นงานของพวกผมโดยแท้"

เขาบอกว่า "ทำไมจึงมาจองโต๊ะเอาวันปลายเดือนสิ้นปี ซึ่งใคร ๆ เขาก็มาว่าจ้างเอาไปหมดแล้ว"

ข้าพเจ้าตอบว่า "ก็เพิ่งตกลงกันและรวบรวมเงินช้าไปหน่อย ขอให้เสี่ยนึกเห็นอกเห็นใจ ช่วยดำเนินงานนี้ให้ด้วย มิฉะนั้นผมเสียชื่อแย่"

เสี่ยชักเห็นใจขึ้นมาบ้างแล้ว เขาตะโกนเรียกเอาลูกน้องชั้นบนภัตตาคารมาพูดกัน ล้งเล้งประเดี๋ยวก็หยิบเอาลูกคิดมาคิดไปคิดมา แล้วเงยหน้าขึ้นพูดว่า "คราวนี้ผมต้องช่วยคุณเพราะคุณเคยมีบุญคุณกับผม ผมจะบิดขายชั้นบนให้แล้วไปทำให้คุณแต่ถ้าเป็นคนอื่นแล้วผมไม่ช่วยแน่"

ผมตอบขอบคุณออกมาอย่างจริงใจ รู้สึกใจคอเบิกบานและภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง มีกำลังใจขึ้นมาก มิหนำซ้ำเขายังส่งเมนูกับข้าวมาให้ข้าพเจ้าเลือกเอาตามใจชอบด้วย ว่าจะเอากับข้าวของโต๊ะขนาด ๑๒ หรือ ๑๖ บาท เป็นพิเศษบ้างก็ได้ ข้าพเจ้าเกรงใจเพราะรู้สึกว่าเพียงแต่เขามาจัดการให้เราเท่านั้นก็พอแล้ว แต่เมื่อเขา

จะสมณาคุณก็ทำเป็นเสียไม่ได้แล้วเลือกเอาบ้างพอเป็นพิธี เมื่อได้กำหนดนัดหมายกันแล้วถึงเวลาเขาก็จะไปจัดการให้แต่มีเงื่อนไขไว้แต่เดิมว่า เก้าอี้ ๒๐๐ ตัว ถ้วยแก้ว ๒๐๐ ถ้วย เขาไม่สามารถจัดหาเอามาให้ได้ ข้าพเจ้าจึงต้องจนใจอีกครั้ง ครั้นแล้วก็นึกขึ้นได้ว่าข้าพเจ้าเป็นเหรัญญิกมวยบำรุงกองทัพสยาม ที่หลักเมืองอยู่จึงไปหา พ.ต. หลวงธุระกิจวัณณการ เลขานุการสนามมวยและออกปากขอยืมเก้าอี้ก็ได้มาครบ ส่วนถ้วยแก้วอันเป็นของจำเป็นนั้น ข้าพเจ้าต้องไปขอแบ่งจากกรมยกกระบัตรทหารบก เป็นอันว่าสิ่งที่หนักใจทั้งหลายได้ลุล่วงไปด้วยดีแล้วโดยตลอด

ในคืนวันงานนั้น คณะศิษย์เก่าได้พูดชมเชยในรสอาหารที่ภัตตาคารนี้เป็นผู้ประกอบ จำได้ว่า ไก่มะนาว, เป็ดกระจก ได้รับคะแนนนิยมมาก ถึงกับออกปากกับข้าพเจ้าว่า "ตั้งแต่เป็นงานศิษย์เก่ามา วันนี้อาหารมีรสอร่อยดีจริง ๆ" ข้าพเจ้ารู้สึกภาคภูมิใจอยู่คนเดียว เพราะส่วนมากไม่มีใครทราบว่าอาหารโต๊ะจีนที่พวกเรากำลังรับประทานอร่อยกันอยู่ในขณะนี้นั้น ได้มาโดยวิธีใด จะลำบากยากเข็ญเท่าไรไม่มีคนทราบ ทราบแต่ว่า อาหารปีนี้รสช่างดีเสียนี่กระไร

จะเป็นด้วยข้าพเจ้าแสดงไว้ในคราวนี้หรืออย่างไรก็ไม่แน่ เมื่อข้าพเจ้ากลับจากสนามรบครั้งที่ ๒ คราวมหาเอเชียบูรพาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้มีโอกาสพบกับคุณครูใหญ่ ฯ ได้เรียนถามท่านว่า "คุณครูจัดงานชุมนุมศิษย์เก่าประจำปีนี้หรือยัง"

ท่านรีบตอบว่า "สอาดไม่อยู่ครูไม่กล้าจัดงาน เพราะเกรงจะมีอุปสรรคไม่มีใครแก้ปัญหาได้เท่าคุณ" ข้าพเจ้ารีบยกมือขึ้นเคารพท่าน และเรียนท่านว่า "เป็นพระคุณที่ให้เกียรติผม"

ดังที่กล่าวมานี้ ข้าพเจ้าจึงใคร่จะขอวิงวอนและเชิญชวนพี่น้องสมาชิกศิษย์เก่าทั้ง ๓ สำนักเรียนให้พึงสังวรณ์ไว้ว่า สถาบันการศึกษาขั้นแรกซึ่งเปรียบประดุจเป็นบันไดขั้นแรกของทุก ๆ ท่านนั้น ขอจงได้กรุณาช่วยกันใฝ่ใจสนับสนุนให้ถึงจุดสำเร็จ โปรดอย่าได้หันหลังหรือคิดย่อท้อใจแก่ส่วนรวมของเรา "จงเป็นผู้รับแล้วอย่าวาง"

อนึ่ง ปรากฏว่าในปัจจุบันนี้มีบางท่านได้รับเกียรติยศอันสูงส่งอันเป็นที่เชิดหน้าชูตา ทั้งนี้ย่อมมีผลสะท้อนมาถึงสถาบันการศึกษาเดิมของท่านด้วยใช่หรือไม่ ? ข้าพเจ้าจึงขอน้อมฝากความรู้สึกในเรื่องนี้ไว้แก่ท่านพี่น้องทั้งหลายทุก ๆ ท่านด้วย.

เข้าเถื่อน

□ เรื่องจริงที่ผู้เขียนประสบมาด้วยตนเอง □

△ ร.ต. สอาด หงสวีณะ △

เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๘๓ หลังจากที่ข้าพเจ้าได้กลับจากประจำการ ณ ร. พัน ๔๐ จังหวัดตรัง คราวกรณีพิพาทเรียกร้องดินแดนจากอินโดจีนคืนนั้น ข้าพเจ้ายังมีฐานะเป็นข้าราชการประจำการสังกัดกรมยกกระบัตรทหารบกอยู่ แต่เนื่องจากข้าพเจ้า "เอือมผู้บังคับบัญชาผู้ไม่รักความยุติธรรมของข้าพเจ้า" จึงปลีกตัวอยู่บ้านเฉย ๆ โดยมิได้ไปทำราชการ ณ กาลครั้งนั้นเผอิญเพื่อนนายทหารที่ข้าพเจ้าเคารพและรักยิ่งคนหนึ่ง ซึ่งเขามีความรู้และฐานะดี เขากำลังจะมีโชค กล่าวคือเขาได้รับคำสั่งจากผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งในสมัยนั้นให้ไปสำรวจแร่โวลแฟรมที่บริเวณในป่าเขาชะเมา อำเภอแกลง จังหวัดระยอง เขาจึงได้รวบรวมพรรคพวกประมาณ ๒๐ คน เข้าไปดำเนินการในป่าลึกแห่งนั้น แต่การดำเนินการของเขาก็จำต้องยุติลงด้วยตัวเขาเองต้องประสบการป่วยด้วยไข้มาเลเรียอย่างแรง ซึ่งตามที่เชื่อถือกันในละแวกป่านั้นว่าป่วยในป่านั้นก็ต้องหายในป่านั้น ถ้าป่วยในป่านั้นแล้ว ออกมาบำรุงรักษานอกป่าหายแล้วก็จงอย่าได้เข้าไปเลยเป็นอันขาด ยิ่งกว่านั้นเขายังต้องสูญเสียลูกน้องไปในคราวนั้นด้วยอีก ๒ คน ซึ่งเขาปกปิดข้าพเจ้าอย่างมิดชิด

ต่อมาเขาได้สั่งภรรยาของเขาให้โทรศัพท์มาบอกแก่ข้าพเจ้าว่า ขอเชิญข้าพเจ้าไปพบที่บ้านบางกระบือ ข้าพเจ้ารีบไปพบ เพราะไม่ทราบว่าเป็นเรื่องอะไร เมื่อเขาพบกับข้าพเจ้าแล้ว ก็เริ่มปรารภขึ้นว่า เขาป่วยมาจากในป่าเขาชะเมา และต้องกลับออกมาทำการรักษาตัวอยู่ที่กรุงเทพฯและมิอาจที่จะกลับเข้าไปค้นคว้าแร่ที่ในบริเวณป่านั้นได้อีก เพราะเขาก็ทราบกติกาของป่านี้ดีอยู่แล้วเช่นกัน ผลสุดท้ายก็อ้อนวอน

ขอร้องให้ข้าพเจ้าควบคุมบรรดาลูกน้องทั้งหลายประมาณเกือบ ๒๐ คนนั้น ไปทำการแทนตัวเขา นิสัยข้าพเจ้าเป็นคนว่าง่ายเห็นจิตใจของเพื่อนง่าย จึงตกลงรับปากแต่มีเงื่อนไขว่า ตัวเขาเองต้องร่วมเดินทางไปพักอยู่ที่บ้านพักบริเวณใกล้ปากน้ำประแสด้วย โดยมีต้องนำตัวเข้าไปสู่ในป่านั้น ก็เป็นอันตกลงกัน

ครั้นถึงวันกำหนดนัด พวกเราก็เริ่มไปพบกันที่ท่าเรือถนนราชวงศ์ และเริ่มเดินทางไปด้วยกันทั้งหมด เวลานั้นการเงินยังไม่มีการผันแปรประการใด คงคิดแล้วจากท่าราชวงศ์ไปถึงปากน้ำประแสแห่งจังหวัดระยองคนละ ๓.๗๕ บาทเท่านั้น ซ้ำยังแถมกินอาหารของเรือในกำปั่นลำนั้นเสียด้วย (ตามระเบียบ) ออกจากท่าราชวงศ์เวลาประมาณเที่ยงวัน ไปถึงปากน้ำประแสเวลาประมาณ ๐๙.๐๐ น. ของวันรุ่งขึ้น เราได้พากันไปพักยังบ้านแม่เหลี่ยม ซึ่งเขาเคยพากันไปพักมาเมื่อคราวก่อนครั้งหนึ่งแล้วนั้น เราพักกันอยู่สัก ๓ วัน ระหว่างนี้ก็เริ่มถ่ายยาระบายยาพี่ตตัว บำรุงกำลังไปตาม ๆ กันเพราะป่านี้ค่อนข้างทึบมาก ครั้นถึงวันที่ได้ฤกษ์ พวกเราก็เริ่มออกเดินทางมุ่งหน้าเข้าสู่ป่า แต่ก่อนอนนั้นก็ได้ว่าจ้างคนนำป่ามา ๒ คน คือ นายแจก อายุราว ๓๕ ปีคนหนึ่งกับลุงผายอายุราว ๆ ๖๒ ปี อีกคนหนึ่ง ทางฝ่ายพวกเราราว ๆ ๑๘ คนนั้น ก็มีทั้งคนไทยและคนจีน พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ของทางการกรมโลหะกิจคนหนึ่งร่วมไปกำกับการสำรวจแร่ในครั้งนั้นด้วย ในจำนวนพวกเราที่ร่วมเดินทางไปสู่ป่าด้วยกันนี้ ก็มีตาแป๊ะแก่คนหนึ่งเป็นคนมีหลักฐานและพูดจาสนุกสนาน อายุ ๗๕ ปี รวมอยู่ด้วย ทั้งนี้อยู่ในความควบคุมของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องขอกล่าวตอนจะเข้าป่าไว้สักเล็กน้อย เพราะอย่างน้อยก็คงเป็นแนวของผู้ที่อยู่ที่หลังซึ่งอาจจะต้องมีกิจไปในทำนองเดียวกับข้าพเจ้าบ้าง คือข้อแรกข้าพเจ้าต้องขอรับคำสอนหรือคำบอกเล่าตลอดจนขนบธรรมเนียมกติกาของป่านี้ไว้ก่อน เพราะขนบธรรมเนียมของป่าแต่ละป่านั้นไม่เหมือนกัน ก็ได้รับคำบอกเล่าจากผู้นำป่าทั้ง ๒ ว่า ที่ป่านี้มีเจ้าพ่ออยู่ ๓ องค์ เป็นผู้ที่ศักดิ์สิทธิ์มาก คือ

๑. เจ้าพ่อพานทอง

๒. เจ้าพ่อหมูศรี

๓. เจ้าพ่อหลวงเตี้ย

ในเมื่อวันดีคืนดีก็จะมีผู้เห็นท่าน และมีกติกาอยู่ดังนี้

๑. อย่าทะเลาะกันในป่า

๒. อย่าร้องเพลงในป่า

๓. อย่าเอาถุงข้าวสารแขวนบนต้นไม้

๔. ตัดต้นไม้แล้ว จงอย่าลากไป (ต้องแบกไป)

พวกเราต้องท่องจำกันจนขึ้นใจ ข้าพเจ้าก็ต้องขอเวลาต่อบรรดาชาวล่องไพรของเราเหล่านี้ประมาณ ๓๐ นาที เพื่อนั่งคายเส้นให้ลมในป่าพัดออกลมนอกพัดเข้าจะได้เป็นการเปลี่ยนอากาศให้ชินไปในตัว

ครั้นแล้วก็เริ่มยาตรามุ่งไปตามทางเดินของป่านั้น ส่วนตาแป๊ะแก่ก็ให้นั่งเกวียนคุมเสบียงอาหารไปตามทางเกวียนโดยมีจุดนัดพบเป็นระยะ ๆ สิ่งแรกที่ออกมาต้อนรับพวกเราก็คือสัตว์ตัวเล็ก ๆ ตัวลักษณะคล้ายไม้จิ้มฟัน ซึ่งข้าพเจ้าไม่รู้จักว่าเขาเป็นใคร แต่แล้วเขาก็เกาะติดส่วนเท้าขาแข้งของพวกเราอย่างแนบสนิท คนนำป่าทั้ง ๒ คนเขาบอกว่า นี่คือตัวทาก (เรียกง่าย ๆ ว่าปลิงบก) เขาดูดเลือดของคนเข้าไปแล้ว ตัวเขาก็สั้นเข้าไปกลมเข้าไปจนเป็นก้อนดำขนาดเท่าประมาณปลายนิ้วก้อยข้อนิ้วมือขนาดย่อม ๆ แล้วเขาก็ทิ้งตัวหลุดไปเอง แล้วเจ้าของโลหิตก็มีสีแดงฉานไหลเยิ้มไป แผลอย่างนี้เขาบอกว่าต้องล่อนถึง ๓๒ สะเก็ดจึงจะหายเป็นเนื้อเช่นเดิม ข้าพเจ้ายังไม่คุ้นกับสัตว์ชนิดนี้ เพราะเครื่องแต่งกายของข้าพเจ้าก็คือ สวมถุงสั้นรองเท้าชูธรรมดา สวมเสื้อเชิ้ตแขนสั้น นุ่งกางเกงขาสั้น สวมหมวกกะโล่ทำด้วยใบลานเท่านั้น ข้าพเจ้าจึงต้องยอมเสียทีกับเจ้าตัวทากไปหลายตัว ต่อมาเรามีความรู้ขึ้นบ้าง ก็ต้องเอาสะบู่กรดละลายน้ำทาขาไว้ แล้วเอายาฉุนกับปูนห่อรวมเข้าด้วยกัน

คอยเอาน้ำแตะเมื่อมันเกาะเรา นั่นแหละจึงเบาบางลงไปได้บ้าง โดยเฉพาะคนเดินนำหน้าขบวน ไม่ค่อยจะถูกทากเกาะส่วนคนหลัง ๆ โดนกันย่ำแย่ทีเดียว มันชอบอาศัยอยู่ตามไม้ผุ พอได้กลิ่นมนุษย์ผู้นำหน้าไปนั้น มันก็เริ่มขยับตัวคืบมา คืดตัวมาสู่ริมทางที่คนเดิน ดังนั้นคนข้างหน้าจึงมักปลอดภัย อ้ายตัวอย่างนี้มันชอบเกาะกินส่วนที่เป็นแผลตามเท้า หรือส่วนอ่อน ๆ ของร่างกายเช่นซอกระหว่างขาพับเป็นต้น อ้ายตัวชนิดนี้ทางเมือง สหรัฐไทยเดิม ที่ข้าพเจ้าไปมาแล้วมีชุกชุมเช่นกัน กระทั่งผู้หญิงไม่ยอมนั่งถ่ายบนพื้นดิน จนต้องมีระเบียบยืนถ่าย (เป็นการเคยตัวแม้กระทั่งถ่ายปัสสาวะบนเรือนเขาก็ต้องยืนถ่ายเนื่องจากเคยตัว) เพราะเขากลัวมันจะคืบล่วงล้ำเกินขอบเขตเข้าไป ไม่ใช่เป็นเพราะเขาขี้เกียจนั่งถ่าย เอาละข้าพเจ้ามัวอธิบายเรื่องเจ้าตัวทากเสียพอแรง จะต้องขยับทกันต่อไปใหม่

พวกเราเดินทางกันไปหิวโหยกันทุกคนตามปกติ ก่อนที่เราจะกินอาหารกันแต่ละครั้งเราต้องมีการเซ่นไหว้กันเสียก่อน กล่าวคือ เอาผ้าเต็นท์ที่มีไปด้วยนั้นปูลงแล้วก็เอาอาหารกับข้าวของกินทั้งหลายตลอดจนขนมเปี๊ยะ ใบชา สุราบี้โบ้ย ออกมาตั้งแล้วตาแป๊ะก็อ่านโองการถวายเจ้าพ่อผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้ง ๓ องค์นั้น และออกชื่อบุคคลที่ไปด้วยทุกคน ลงท้ายก็ขอความคุ้มครอง ต่อเมื่อธูปที่จุดบูชาขณะเซ่นไหว้ลามไปจนหมดดอกแล้วพวกเราก็ลาออกมากินกัน ก็รู้สึกว่าเอร็ดอร่อยดีพอใช้เพราะต่างคนก็ต่างเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าไปตาม ๆ กัน ค่ำตรงไหนนอนตรงนั้น ในป่านั้นข้าพเจ้าขอชี้แจงให้ทราบว่าความทึบของป่านั้น ยิ่งลึกเข้าไป ๆ ก็เห็นแต่รอยเท้าเสือขนาดใหญ่มากมายแต่ตัวไม่ปรากฏ เพียงแต่เห็นรอยเท้าเจ้าป่าขนาดนี้พวกเราก็ชักจะสยดสยองกันเข้าบ้างแล้ว ส่วนอากาศภายในป่านั้นรู้สึกว่ามันช่างอึดอัดเสียนี่กระไร เวลา ๑๑.๐๐ น. ถึงราว ๆ กับ ๑๘.๐๐ น. ถึงป่านนั้นเชียว ฝนตกลงมาพื้นแผ่นดินเปียก แดดออกส่องลงมาไม่ถึง แล้วมันจะไม่ชื้นแฉะกันละหรือ แต่ด้วยความมานะอดทนของลูกผู้ชายก็กล่าวปลอบประโลมใจกันไปตามเพลง เพราะเป็นบัญชาของท่านผู้ยิ่งใหญ่และก็เห็นแก่โชคลาภที่จะพึงยังเกิดขึ้นในอนาคตด้วย จึงต้องก้มหน้าก้มตาบากบั่นกันไป ดังได้

กล่าวมาแล้วว่า เราเดินทางกันยิ่งลึกเข้าไปก็ยิ่งเปลี่ยนแปลงในเรื่องอากาศ แต่พวกเราก็สนุกร่าเริงกันไปตลอดทาง วันหนึ่ง ๆ ต้องใช้เวลาเดินหลายชั่วโมง คิดคำนวณถึงระยะทางแล้วก็อยู่ในราว ๆ วันละ ๒๐ ถึง ๓๐ กิโลเมตรบางตอนต้องลงมือเอาเครื่องร่อนลงขุดตามลำธาร ทดลองเกรดของแร่ ไม่ใช่เดินกันเรื่อย ๆ ไป คือเดินไปทดลองกันไปค่ำไหนนอนนั่น ข้าพเจ้าลืมกล่าวไว้แต่ต้นว่า ข้าพเจ้ามีธูปเทียนไปมาก ตลอดจนทรายเสกของเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช (แพ) วัดสุทัศน์ ฯ ไปด้วย จะพักแรมที่ตรงไหนก็จุดธูป, เทียน บอกกล่าวเจ้าป่าและเอาทรายเสกนั้นไปโรยรอบบริเวณที่เราจะพักกัน ข้าพเจ้านอนบนเตียงสนาม มือขวาถือปืนพกขนาด ๙ มม. มือซ้ายกำไฟฉายไว้ ตาหลับแต่ใจไม่หลับ คิดไปต่าง ๆ นานา แต่เดชะบุญก็ไม่เคยปรากฏเหตุร้ายประการใด ๆ เลย เมื่อพวกเรานอนพักแรมอยู่ตรงกะต๊อบเก็บน้ำมันยางของชาวป่าเขาแห่งหนึ่งนั้น รุ่งขึ้นเช้าชาวป่าที่เขาอยู่ใกล้บริเวณนั้น เขาพากันมาหาพวกเรา พลางก็มาชมเชยว่า พวกเรามีความกล้าหาญมาก เพราะที่ตรงนั้นเจ้าป่าเขาเคยเดินมากลับตัวไปมาอยู่เสมอขนาดลาย พาดกลอนทีเดียว พวกเรายิ้มอย่างพอใจว่าขอบใจมากที่อุตส่าห์มาบอกให้ แต่พวกเรามาดีและก็ได้บอกเจ้าทุ่งเจ้าป่าขอความคุ้มครองแล้วท่านคงไม่โกรธเกลียดเรากระมัง พวกเราต้องนอนค้างแรมอยู่ ณ จุดนั้นอีก ๒–๓ คืนจึงได้เคลื่อนที่ไปยังจุดอื่น ตอนดึกตอน ๔–๕ ทุ่มได้ยินเสียงคึกคัก ๆ โผงผาง ผู้นำป่าบอกว่า ฝูงช้างออกหากิน และตอนดึกราว ๆ ตี ๔–๕ ก็ได้ยินเสียงโขลงช้างยกขบวนกลับ ถึงกระนั้นแล้ว ก็เป็นที่น่าอัศจรรย์จริง ๆ ว่าทำไมพวกเราจึงได้ดันทุรังปฏิบัติงานกันไปมีหวังอะไรกันมากนักหรือ หรือมีอะไรมาบังคับจิตใจให้ต้องกระทำไป หลาย ๆ วันพวกเราก็ออกมาหายใจที่สโมสรที่ตลาดปากน้ำประแสเสียที และก็จัดซื้อหาอาหารที่ร่อยหรอหมดไปแล้วนั้น แล้วก็นำเอาเข้าไปในป่าลึกนั้นใหม่อีก

ครั้งหลังนี้ รวมเวลาราวเดือนเศษ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปพักที่สโมสร ณ บริเวณตลาดปากน้ำประแส นั่งฟังวิทยุอยู่ พลันก็ได้ยินเสียงท่าน จอมพล แปลก ซึ่งเวลานั้นยังดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่ ได้กล่าวทางวิทยุกระจายเสียงอย่างหนัก

แน่นตอนหนึ่งว่า "ประเทศไทยเราจะยืนกรานเป็นกลางอยู่ ถ้าประเทศใดยังอาจบุกรุกล้ำเข้ามา เราจะต้องสู้ เราจะต้องยิง" ข้าพเจ้าชักเอะใจขึ้นมาแล้ว เพราะเราเป็นทหาร เราต้องฟังเสียงทหารรู้เรื่องกัน ข้าพเจ้ารีบกลับเข้าไปในป่าอีก เพื่อจะไปบอกกับพรรคพวกทั้งหลายว่าตัวข้าพเจ้าจะรออยู่กับพรรคพวกต่อไปด้วยกันไม่ได้อีกแล้ว เพราะเราไปล่องไพรคราวนั้น ข้าพเจ้าได้ละเมิดระเบียบข้อบังคับทหารกล่าวคือ ข้าพเจ้ามิได้รายงานทางต้นสังกัดให้ทราบว่าข้าพเจ้าจะไปที่ไหน เมื่อเป็นดังนี้แล้วข้าพเจ้าก็จะต้องรีบถอนตัวและเลิกคุมขบวนล่องไพรพิสูจน์แร่นี้เสีย เมื่อถามความสมัครใจพรรคพวกแล้ว ทุก ๆ คนก็อยากจะกลับบ้านบ้าง ข้าพเจ้าจึงสั่งยุติการสำรวจแร่ต่อไป เพราะแร่เท่าที่ได้สำรวจไว้บ้างแล้วนั้นเกรดไม่สู้ได้ผลเป็นที่พอใจนัก มีแต่ขนาด ๕๐–๖๐ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ไม่มีสูงกว่านี้ หลังจากที่ข้าพเจ้าสั่งกลับแล้วต่างคนก็ดีใจ โดยเฉพาะตาแป๊ะแก่อายุ ๗๕ ปีคนนี้ แกดีใจจนลืมตัวถึงกับนอนร้องเพลงไปบนเกวียนของแก (เพลงจีน) ข้าพเจ้าได้ยินเข้าถึงกับสะดุ้ง พลางก็นึกว่า เพลงเจ๊ก เพลงจีน อย่างตาแป๊ะแกร้องนี้ ท่านเจ้าป่าจะถือสาหาความหรือไม่หนอ ? ก็จะต้องคอยดูกันต่อไปว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง เพราะเท่าที่ทราบมานั้นใครทำผิดกติกาก็มักจะถูกเสือคาบเอาไปกิน เราเดินทางตรงออกมาทางเดิม ส่วนเกวียนตาแป๊ะแกต้องเดินไปตามทางเกวียนของแกแล้วเราก็ไปบรรจบกันได้ เมื่อเราเดินทางออกมาพ้นบริเวณป่านั้นแล้ว รู้สึกว่ามันช่างหายใจสะดวกดีเสียนี่กระไร ไม่อึดอัดเช่นอยู่ในป่าทึบนั้นเลย

ที่ไหนได้ พอพ้นป่าออกมาสู่ละเมาะสัก ๓๐๐ เมตร ก็พอดีมีสิ่งประหลาดที่ไม่มีใครนึกใครฝันเกิดขึ้น กล่าวคือคนขับเกวียนของตาแป๊ะกระโจนจากเกวียนตาแป๊ะซึ่งขับล้ำล่วงหน้าขบวนพวกเราไปแล้วสัก ๒๐๐ เมตรนั้นเขาได้กระโจนลงจากเกวียนวิ่งย้อนผ่าขบวนพวกเรามา ข้าพเจ้าได้ตะโกนถามว่า งูรึ ? งูรึ ? แต่ถามอยู่หลายคำก็มิได้รับตอบ เขากลับวิ่งถลาลงไปในห้วยที่เราผ่านเลยมาเมื่อสักครู่นี้นั้นแล้วเขาก็ลงไปดำศีรษะอยู่ใต้น้ำนั้น โดยมิได้บอกกล่าวอะไรแก่ข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้าชักจะฉุน ๆ ขึ้นมา ครั้นมองไปข้างหน้าก็ตกใจเพราะเห็นเมฆดำมืดเป็นบริเวณกว้าง

มากพลางก็นึกว่าแย่แล้ว วันนี้พวกเราต้องโดนฝนตกเปียกกันแย่อีกแล้ว ที่ไหนได้ เมฆดำแผ่บริเวณกว้างนั้นเองพลันก็ลอยใกล้พวกเราเข้ามาอย่างรวดเร็ว ชั่วสัก ๒ อึดใจเท่านั้น ทุก ๆ คนก็ต้องผงะ ปัดป้องกันเป็นจ้าละหวั่นเพราะที่ว่าเมฆดำบริเวณกว้างนั้นแท้จริงมิใช่เมฆหากแต่มันเป็นตัวต่อหลุมพากันกลุ้มรุมต่อยพวกเราอย่างเหลือที่จะปัดป้องทุก ๆ คนโดนต่อย ที่สุดลูกผายนายแจกคนนำป่าทั้ง ๒ คนนั้น ก็โดนต่อยตามซอกคอคนละหลาย ๆ ตัว เมื่อสิ้นท่าเข้าดังนี้แล้วข้าพเจ้าถึงต้องทรุดตัวลงนั่งภาวนาพึมพำว่า "เจ้าพ่อ ตัวลูกนี้มิได้ทำผิดคิดประมาทอะไรเจ้าพ่อเลย ขอยกเว้นตัวลูกเสียด้วยเถิด ใครทำผิดก็ลงโทษแก่คนนั้นเถิด" ครั้นลืมตาขึ้นก็เห็นตัวต่อมาบินโฉบอยู่บนหมวกกะโล่ใบลานของข้าพเจ้าปุ๊ะ ๆ อยู่มิใช่น้อย แต่คอยอยู่ว่าเมื่อไรจึงจะล่วงล้ำจากปีกขอบหมวกลงมาถึงก้านคอสักทีหนอ แต่คอยอยู่ ๆ ก็ไม่ปรากฏว่าได้ล่วงล้ำลงมาต่อยเลย ใครต่อใครหลายคนที่เจ้าพ่อใช้บริวารเล่นงานแล้วนั้น เขาเห็นข้าพเจ้าปลอดภัยเขาก็คืบคลานเข้ามาล้อมข้าพเจ้าอยู่ ลืมตาขึ้นเห็นเขามานอน, มานั่งล้อมอยู่ก็นึกสมเพช จึงหลับตาภาวนาต่อไปอีกบอกว่าเจ้าพ่อผู้ศักดิ์สิทธิ์ ลูกเชื่อแล้ว ๆ ว่าเจ้าพ่อท่านศักดิ์สิทธิ์จริง บุคคลเหล่านี้เขาก็มิได้กระทำผิดอะไร ขอเจ้าพ่อจงอย่าไปลงโทษเขาเลย ใครทำผิดก็โปรดลงโทษแต่ผู้นั้นเถิด ครั้นแล้วก็ลืมตาขึ้นดูปรากฏว่าตัวต่อหลุมเหล่านั้นอันตรธานหายไปหมดสิ้นแล้ว ทั้งนี้ย่อมเป็นสิ่งแปลกประหลาดที่สุด ครั้นนึกถึงตาแป๊ะแก่ขึ้นมาได้ก็รีบวิ่งไปดูแก ตาแป๊ะนอนหงายแผ่อยู่บนเกวียนที่แกนั่งคุมเสบียงอยู่นั้น หน้าและศีรษะมีลักษณะคล้ายผิวมะกรูด ได้ยินเสียงตาแป๊ะร้องอย่างแผ่วเบาว่า อั๊วซ้อ้า ! อั๊วซ้อ้า ! ข้าพเจ้านึกแต่ในใจว่า ถ้าตาแป๊ะเกิดตายขึ้นในขณะนั้นเราจะทำอย่างไรกันดี แล้วก็หยิบแหนบถอนหนวดออกมาถอนเหล็กในที่หน้าและศีรษะตาแป๊ะ ซึ่งเหล็กในอันหนึ่ง ๆ ยาวประมาณ ๒ หุน รวมลงบนฝ่ามือของข้าพเจ้าได้ทั้งหมด ๕๓ อัน มิน่าล่ะตาแป๊ะถึงกับร้องบอกอย่างแผ่วเบาว่าอั๊วซ้อ้า ๆ เมื่อรู้สึกว่าตาแป๊ะยังมีลมหายใจอยู่ ข้าพเจ้าก็เร่งให้เดินขบวนต่อไปอีกสัก ๓๐๐ เมตร ก็พบต้นมะขามใหญ่มีร่มพอที่จะอาศัยได้ จึงให้หยุดพักคณะที่นั้น พลางก็ถามว่า "ตาแป๊ะ ลื้อเข้าใจไหมว่าทำไมจึงเป็นอย่างนี้" ตะแป๊ะเข้าใจความหมายค่อย ๆ

บอกออกมาว่า " อั้วลู้อ้า ๆ อั้วร้องเพลงนิดหน่อยเท่านั้น " ข้าพเจ้าก็เลยต่อว่าไปกับตาแป๊ะว่าตาแป๊ะเป็นคนรู้เองเป็นเอง ถ้าอย่างนั้นก็ขอขมาโทษเจ้าพ่อเสียซิ ข้าพเจ้าก็รีบหยิบธูปเทียนออกมาส่งให้ แล้วก็ให้ตั้งเครื่องเซ่นไหว้ที่ยังพอมีเหลืออยู่บ้างนั้น ตาแป๊ะค่อยลืมตาได้พยุงตัวลงจากเกวียนแล้วก็ก้มเอาศีรษะโขกกับดินแต่เบา ๆ ๓ ครั้ง ตามธรรมเนียมจีนเขา ปากก็บ่นขอขมาลาโทษต่อเจ้าพ่อเรื่อยไป ข้าพเจ้าดีใจเห็นตาแป๊ะยังไม่ตาย จึงสั่งให้พรรคพวกที่เพิ่งจะได้รับขวัญมาสู่ตัวนั้นให้ต้มข้าวต้มให้ตาแป๊ะสักหน่อย แล้วก็ให้พยุงตาแป๊ะไปอาบน้ำในลำธารข้างนั้น

จะอย่างไรก็ตาม เมื่อตาแป๊ะอาบน้ำขึ้นมากินข้าวต้มนิดหน่อยแล้ว ทุก ๆ คนต่างตกตะลึงพรึงเพริดกันหมด ที่ตนเองก็ถูกต่อหลุม ฝูงมหึมาราวกับเมฆฝนดำนั้นต่อย ตลอดจนถึงตาแป๊ะก็พลันหายไปราวกับปลิดทิ้ง ประหนึ่งว่าที่ผ่านมาแล้วเมื่อสักครู่ใหญ่ ๆ นี้นั้น หาได้มีอะไรเกิดขึ้นไม่ ข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาในระบบนี้มาแล้วเมื่อเห็นเป็นที่น่าอัศจรรย์เช่นนั้น ก็ยกมือขึ้นถวายความเคารพ เป็นการยืนยันความเลื่อมใสนั้นคือ เจ้าพ่อทั้ง ๓ องค์นั้นขึ้น และทุก ๆ คนเมื่อเห็นข้าพเจ้านำขึ้นเช่นนั้นก็ต่างยกมือขึ้นถวายความเคารพเช่นกัน แล้วพวกเราก็รีบเดินทางไปจนถึงบ้านที่พัก ครั้นถึงที่พักบ้านแม่เหลี่ยม ซึ่งเพื่อนข้าพเจ้าพักรออยู่นั้น ข้าพเจ้าก็รีบแจ้งเหตุการณ์ทั้งหลายแหล่ เท่าที่ได้เกิดขึ้นนั้นให้ฟัง เพื่อนข้าพเจ้าผู้นั้นขนลุกซันทั้งตัว และก็เริ่มอพยพกลับกรุงเทพ ฯ กันโดยด่วน เรือกำปั่นใหญ่นำพวกเรามาถึงท่าน้ำราชวงศ์ราว ๆ ๑๓ น. ของวันรุ่งขึ้น ข้าพเจ้าก็กลับถึงบ้านเมื่อ ๖ ม.ค. ๒๔๘๔ พอวันที่ ๘ ม.ค. ๒๔๘๔ ข้าพเจ้าก็ได้รับหนังสือทางมณฑลทหารบกที่ ๑ ให้ข้าพเจ้าไปประจำยัง ร. พัน ๒๕ ณ ที่ตั้งปกติจังหวัดอุบลราชธานี และข้าพเจ้าก็ได้ไปตามคำสั่งนั้นโดยด่วน ในที่สุดก็ได้ส่งออกไปประจำแนวหน้าด้านเมืองยองในสหรัฐไทยเดิม ซึ่งถ้ามีโอกาสแล้ว ข้าพเจ้าจะพยายามเล่าเรื่องชีวิตในสนามรบคราวมหาเอเชียบูรพาของข้าพเจ้าให้ท่านฟังต่อไปอีก เท่าที่ข้าพเจ้าได้เล่ามานี้เป็นเรื่องจริง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ประสบมาด้วยตนเองอย่างแน่นอนโดยปราศจากข้อสงสัยใด ๆ

สรุปแล้วจึงขอกระซิบเตือนท่านหัวสมัยใหม่ว่า เท่าที่ท่านได้ฟังข้าพเจ้าเล่ามานี้ท่านจะมีความเลื่อมใสศรัทธาเชื่อสักกี่เปอร์เซ็นต์หรือไม่ก็ตาม แต่ข้าพเจ้าขอกระซิบอีกนิดว่า ถ้าท่านจะไปผจญภัยในป่าเช่นข้าพเจ้าแล้ว ท่านจงปฏิบัติเช่นข้าพเจ้า จงอย่าไปแสดงลบหลู่ดูหมิ่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในบริเวณป่านั้น ๆ เป็นอันขาด เพราะเท่าที่บันดาลให้ต่อหลุม มากันอย่าง ฝูงมหึมามืดคลุ้มราวกับฝนจะตกเช่นนี้ ก็คงจะเป็นอภินิหารของเจ้าพ่อผู้ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวแล้ว มาสำแดงให้เห็นประจักษ์ตา มิฉะนั้นพวกเราก็จะไม่เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของท่าน และอาจจะไม่เชื่อตามคำบอกเล่าของผู้นำป่านั้นก็ได้ จึงสำแดงให้เห็นดังกล่าวแล้วฉะนี้

การผัดช้างเมื่อ ๕๕ ปีมาแล้ว

เรื่องน่ารู้ที่เราสมัยนี้ไม่ค่อยได้พบเห็น

ร.ต. สอาด หงสวีณะ

ด้วยความเห็นบนิดแนมหน่อยของคณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ของสมาคมศิษย์เก่าทวีธาภิเศกอมรินทรโฆสิต โดยเฉพาะคุณบุญเหลือ สุวคนธ์ ในอันที่จะขอให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องอะไร ๆ สักเรื่องหนึ่งลงในหนังสือเล่มที่กล่าวนี้เช่นคราวที่แล้ว ๆ มา ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะจำนนด้วยโอกาสอย่างแท้จริง แต่ก็อดที่จะเสียคำอ้อนวอนมิได้ ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าก็มิใช่นักเขียนซึ่งใคร ๆ ก็ย่อมทราบอยู่แล้ว เมื่อให้โอกาสและใช้คำว่า "อะไร ๆ ก็ได้" ข้าพเจ้าก็จำต้องจับปากการะบายออกไปตามแต่อารมณ์และปากกาจะพาไป คราวนี้ขอเขียนเรื่องการผัดช้างในสมัยเมื่อ ๕๕ ปีมาแล้ว อาจจะมีใครอีกเยอะแยะที่เกิดภายหลังข้าพเจ้าและไม่ทราบก็จะได้ทราบไว้ เพราะมันเกี่ยวกับเป็นเกมกีฬาของเด็กที่ซุกซน เช่นข้าพเจ้าในสมัยนั้น ทั้งประเภทกีฬาในสมัยนั้นก็ไม่มีประเภทและชนิดต่าง ๆ ดกดื่นเท่ากับสมัยนี้ จึงเพียงแต่เล่นเอาเถิดกับช้างก็ช่างสนุกเสียนี่กะไร

คำว่า "ผัดช้าง" มิใช่หมายความว่าเอาช้างลงผัดในกระทะ หากแต่หมายความในสมัยนั้นว่า ล่อช้างหรือเล่นเอาเถิดกับช้างที่กำลังตกมันหรือเมามันอยู่เฉพาะฤดูหนาวนั้นให้วิ่งไล่คน เพื่อลดความกำหนัดของช้างลง เป็นการป้องกันการอาละวาดลงเท่านั้น โดยธรรมชาติแล้วช้างย่อมตกมันในฤดูหนาวทุกปี

เมื่อข้าพเจ้ามีอายุได้ ๖ – ๗ ขวบ พี่เลี้ยงของข้าพเจ้าได้พาข้าพเจ้าไปดูช้างตกมันแทบทุก ๆ เช้ามืดในฤดูหนาว เพราะเหตุว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น มีช้างเผือกคู่บารมีอยู่ ๒ – ๓ เชือก แต่ในที่นี้ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงเฉพาะเชือกที่ตกมันทุก ๆ ปี

อันได้รับพระราชทานตั้งนามไว้ในแผ่นศิลาจารึกว่า "พระเสวตร์ฯฟ้าลงกรณ์ ฯลฯ" ในสมัยนั้นมีช้าง อยู่หลายเชือก ทั้งเผือก และไม่เผือก ทั้งพลาย และช้างพัง ช้างทั้งหลาย ๆ เชือกนี้ไม่สู้มีปฏิกิริยาเหมือนพระเสวตร์ฯฟ้าที่จะกล่าวต่อไปนี้ เพราะพระเสวตร์ฯฟ้านี้ทำให้ข้าพเจ้าและบุคคลอีก เป็นจำนวนมากได้รับความสนุกสนานร่าเริงด้วยเกณฑ์ให้พระเสวตร์ ฯ อยู่โยง ในระยะที่กล่าวถึงในสมัยนั้น พระเสวตร์ฯมีอายุมาแล้ว ๑๒๐ ปี ถึงแม้ว่าจะมีอายุมากมายอย่างนี้แล้วก็ตาม ถึงคราวฤดูหนาวก็จะต้องมีกิริยาอาการฮึดฮัดเกิดตกมัน (กำหนด) ทุก ๆ ปี ทางผู้เลี้ยง (ควาญช้าง) จึงได้รับอนุญาตให้นำออกเอ็กเซอร์ไซส์คือการวิ่งไล่คนเสียพักหนึ่ง ก่อนที่จะนำลงอาบน้ำที่ท่าช้างวังหลวง (เคยเรียกท่าพระอยู่สมัยหนึ่ง) ท่านผู้ไม่ทราบเรื่องคงจะสงสัยละซิว่าเอาช้างตกมันออกไล่อาละวาดแทงคนอย่างนี้มันมิเป็นการทารุณเกินไปนักหรือ? ถ้าจะว่าไปแล้วก็ออกจะหนักไปหน่อยเหมือนกัน เพราะถ้าไปพลาดพลั้งล้มลุกอะไรขึ้นก็ต้องได้รับอันตรายอย่างแน่ชัด แต่ทั้งนี้เป็นระเบียบที่ปฏิบัติที่ต้องทำแก่ช้างเชือกที่ตกมันในสมัยนั้น ไม่ว่าเชือกใด มิฉะนั้นโรงที่ช้างอยู่หรือควาญผู้เลี้ยงอาจจะอันตรายไปด้วยกำลังมหาศาลที่ผิดแผกไปจากธรรมดาชั่วขณะนั้นก็เป็นได้ ดังนั้นควาญผู้เลี้ยงจึงเอาเชือกชนิดมั่นคงมัดโคนงาอันยาวงามสง่าทั้ง ๒ ข้าง แล้วเอาโยงไปมัดผูกติดไว้กับส่วนหลัง ทำให้ช้างหน้างำวิ่งไม่ใคร่เร็วนัก (ควาญมีนั่งที่คอและตอนท้ายแต่ละ ๑ นาย เรียกควาญหน้าและควาญท้าย) ก่อนที่จะนำช้างออกจากโรงตอนย่ำรุ่ง ก็จะต้องมีควาญอีกชุดหนึ่งนำช้างพัง (ตัวเมีย) อีกเชือกหนึ่ง ช้างพังเชือกนี้ก็คือพังแป้น (แม่แป้นอันเป็นช้างคำตัวเมียที่ว่าแสนงอนนักนั่นเอง) แกล้งทำให้เดินมาล่อผ่านหน้าโรงช้างทั้ง ๓ โรงที่ด้านหลังศาลาลูกขุนในพระบรมมหาราชวังปัจจุบันนี้ เมื่อพระเสวตร์ ฯ ผู้กำลังตกมันเหลือบเห็นช้างพัง ก็วิ่งแล่นออกจากแท่นที่ยืนอยู่ในโรงนั้นเพราะเขาปลดเชือกมัดเท้าไว้เสร็จแล้ว วิ่งไล่จี๋ออกไปทันที ตอนนี้ควาญหน้าและควาญท้ายจะต้องระวังหลังครูดกับส่วนบนของประตูโรงช้างนั้น เพราะพลาดพลั้งคออาจจะหักเลย เพราะประตูสูงไม่มากนัก ผู้ขี่คอช้างพังเชือกนั้น ต้องรีบไสช้างให้วิ่งเลี้ยว

ซ้ายไป แล้วก็หักเลี้ยวซ้ายเข้าถนนหน้าศาลาลูกขุนในให้หลบไปโดยรวดเร็ว ส่วนพระเสวตร์ฯ เมื่อได้วิ่งออกจากโรงแล้วก็หาได้สังเกตช้างพังเชือกนั้นไม่ว่า เลี้ยวหลบไปทางใด ออกวิ่งรุดหน้าผ่านออกประตูวิเศษไชยศรีไปโดยไม่รั้งรอ เมื่อออกประตูไปแล้วก็พบกับฝูงชนเป็นจำนวนมากมายยืนออคอยรับกันอยู่แล้วก็เริ่มสนุกกันละ คนนั้นเริ่มพูดยั่วนิด คนนี้เริ่มพูดยั่วหน่อย ซึ่งพระเสวตร์ฯ ฟังแล้วก็รู้เรื่องโกรธจัดเข้าก็วิ่งไล่ไป คนที่มีฝีเท้าดี ๆ ก็ยั่วยุใกล้ ๆ พอช้างหันหน้ามาก็วิ่งหนีไป ครั้นพระเสวตร์ฯ วิ่งไล่ไป ดูวิ่งช้า ๆ แต่ทำไมจึงเร็วนักก็ไม่ทราบ พอเห็นคนนั้นจะเสียท่า คนอื่น ๆ ก็ต้องร้องยั่วโทสะขึ้นมาบ้างก็หันมาเล่นงานกับคนใหม่ บางคนศรัทธาแก่กล้า ถึงกับขี่ม้ายั่ว แล้วก็วิ่งหนีไป ม้าวิ่งดูเร็วจี๋ แต่ช้างดูช้า ๆ แล้วก็ไปทันกันได้เหมือนกัน ยังมีชายผู้หนึ่งชื่ออะไรไม่ทราบแต่ผมที่ศีรษะเบื้องหลังเขามีด่างอยู่หย่อมหนึ่ง เขามีอาชีพเป็นคนตีกลองเปิงพรวด (กลองชนะในสมัยนี้) คนคนนี้พระเสวตร์ฯ เป็นที่ชิงชังนัก ครั้งหลังช้างวิ่งไล่คนอื่น ๆ ไป แต่เผอิญผู้ที่หนีเสียท่าสะดุดล้มลง พระเสวตร์ฯ วิ่งไล่ไปทัน ก็ตั้งท่าคุกเข่าหลับตาเตรียมท่าจะลงงา ควาญหัวผู้ขี่คอต้องเอื้อมแขนเอามือทั้ง ๒ ไปปิดตาช้าง (ซึ่งโดยปกติแล้วช้างจะลงงาแทงใคร จะต้องคุกเข่าหลับตาทั้ง ๒ แล้วจึงแทงลงไป ถ้าคนขวัญดี ๆ แล้วรีบพลิกกลับตัวเสียทันก็ปลอดภัยได้) ควาญท้ายก็เอาไม้ตะขอช่วยเกี่ยวขาหน้าดึงก็ยังไม่พอ ต้องเชิญนายด่างคนนี้มากล่าวคำยั่วยุพอพระเสวตร์ฯ เห็นนายด่าง ก็รีบลุกจากอาการคุกเข่าหันไปวิ่งไล่นายด่างต่อไป ผู้ที่ล้มลงนั้นก็รอดพ้นอันตรายไปได้อย่างใจหาย

อีกนัยหนึ่ง เจ๊กลากรถเจ๊กมานั่งพักสูบยาแดงอยู่ถึงตอนถนนหน้าหับเผยเผอิญพระเสวตร์ฯ ไล่ตามไปถึงตรงที่เจ๊กนั่งพักสูบยาแดงอยู่นั้น เจ๊กตกตะลึงเห็นจวนตัวก็เลยวิ่งหนีต่อไป พระเสวตร์ฯ เอางวงจับรถเจ๊กลากคันนั้นฟาดเสียแหลกลาญหมด ใครจะห้ามและขอร้องก็ไม่ฟังเสียง ในวันนั้นเองตอนสายหน่อย พระเสวตร์ฯ มีอาการเพลียลงกว่าเดิม ก็เดินดุ่ม ๆ จะไปลงอาบน้ำท่าช้าง พบรถรางสายแดงคันหนึ่งจะแล่นผ่านตรงสี่แยกที่ปรากฏอยู่ที่ท่าช้างในปัจจุบันนี้ คนขับจะกลับรถก็ไม่ทัน ครั้นแล้วก็

ตกลงใจ รีบขับจะได้ผ่านพ้นไปโดยเร็ว แต่พระเสวตร์ฯ วิ่งมาคอยอยู่ตอนข้างทางรถรางนั้นแล้ว พอรถผ่านก็เอางวงจับเสาหลังคารถรางคันนั้น ทำให้รถต้องหยุดโดยทันที บุคคลผู้โดยสารประมาณสัก ๑๐ คน ต้องได้รับความกระเทือนมาก หลบอันตรายจากช้างด้วยอาการตกใจ เลยล้มลุกคลุกคลาน ศีรษะโหนกโน ถึงกับศีรษะแตกโลหิตไหลไปหลายคน ทั้งควาญหน้าควาญท้าย ก็กล่าวคำยกยอวอนให้ปล่อยเสีย พระเสวตร์ฯ ก็ฟังหูผึ่งไม่โยกสะบัด สังเกตดูก็คงพอใจในคำยออันนั้น แล้วรีบปล่อยรถทันที รถรางคันนั้นจึงรีบแล่นหนีไปโดยเร็ว ครั้นช้างเดินไปถึงท่าน้ำก็พบเรือบรรทุกข้าวขนาดใหญ่ นำข้าวสารมาส่งขึ้นที่ท่านี้ แต่จอดห่างออกไปหน่อย แม้กระนั้นก็ดีพระเสวตร์ฯ ก็พยายามตะเกียกตะกายเข้าไปหาเรือข้าวลำนั้น เดชะบุญข้าวยังเหลืออีกไม่กี่กระสอบ ทำให้เรือลำนั้นเอียงจนเกือบจะคว่ำ จนผู้หลบไปอยู่ข้างท้าย ๕–๖ คนนั้นที่ว่ายน้ำเป็นก็กระโดดลงน้ำว่ายไปขึ้นที่อื่น ส่วนคนที่ว่ายน้ำไม่เป็นก็คงหลบไปหลบมาอยู่บนเรือโคลงเคลงลำนั้นเป็นที่น่าหวาดเสียวยิ่งนัก จึงร้อนถึงนายต่างซึ่งมากำกับการแสดงอยู่ทุกขณะนั้น นำเอาไม้ถ่อซึ่งมีเหล็กค้ำติดอยู่ตรงปลายมาแหย่ กระทุ้งตามร่างกาย พระเสวตร์ฯ เห็นเป็นนายต่างคู่อริก็เลยหันวิ่งขึ้นมาขนยกเล่นงานนายต่างเป็นพัลวัน บรรดาเจ๊กที่นั่งตัวงอหน้าซีดอยู่ท้ายเรือข้าวจึงรอดอันตรายไปได้ หลังจากวันนั้นมาผัดช้างเชือกนี้ก็คงดำเนินมาทุก ๆ วันตอนเช้ามืดเพราะตลอดฤดูหนาว ซึ่งถือเป็นกิจวัตรประจำวัน แต่ต่อมาภายหลังนี้ แทนที่จะนำเข้าผูกมัดติดไว้กับเสาตะลุงภายในโรงตามเวลาเช่นเคย คุณพระไม่ยอมเข้าโรง กลับเที่ยวอาละวาดไล่คนตะพึดตะพือไปในที่อื่น ๆ ที่ไม่เคยไป เช่นตอนรอบ ๆ สนามหลวงตอนหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และที่ท่าโรงโม่ตลาดท่าเตียน ถึงแม้ว่าควาญช้างจะมีตะขอสับกระหม่อมอยู่ก็ไม่กล้าลงมือทำอะไรมากนัก ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นช้างคู่พระบารมีกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ถึงกระนั้นก็คงสับเอาโลหิตตรงกระหม่อมไหลออกมาเยิ้มอยู่เหมือนกัน วันนั้นกว่าจะเอาลงอาบน้ำและเข้าโรงได้ต้องใช้เวลาราว ๆ ๑๑.๐๐ น. ช้างเชือกนี้ตกตอนสายเข้าความกำหนัดก็ลดน้อยลงไป พูดภาษาคนให้ฟังก็พอจะรู้สติกันได้บ้าง ไม่เหมือนตอนเช้าตรู่พูดกันไม่รู้เรื่องเอาเลยทีเดียว

ตอนที่มาตลาดท่าเตียนตรงที่ท่าโรงโม่นั้น บรรดาพ่อค้าแม่ค้าต่างก็พากันเวทนาสงสาร ถึงกับไปนำเอาผลไม้ต่างประเคนให้กินเป็นกระจาด ๆ เช่นกล้วยน้ำละว้าสุก กล้วยไข่สุก มะพร้าวอ่อน อ้อยท่อน ๆ ครั้นอิ่มหนำสำราญดีแล้ว ก็เดินดุ่ม ๆ กลับเข้าไปในโรงด้วยอาการอันเรียบร้อย

วันหนึ่งประมาณ ๐๙.๐๐ น. เศษ พระเสวตร์ ฯ จะเดินเข้าโรง พอพ้นประตูวิเศษไชยศรี (ผ่านหน้ากองรักษาการณ์ปัจจุบัน) มีคนไปร้องว่าอย่างไรไม่ทราบ พระเสวตร์ ฯ ก็หันรีหันขวางตรงเข้าเอางาทั้งสองนั้น สอดเข้าไปในระหว่างไม้ที่ปักขนานติดอยู่กับต้นมะขามยอดตัดตรงทรงสูงแหลมนั้น แล้วก็งัดอย่างแรงจนทำให้งาข้างหนึ่งหักเกือบถึงโคน ทำให้เสียโฉมอันงามสง่าไปถนัด เป็นที่น่าเสียใจและเสียดายแก่ผู้ที่ได้พบเห็นในวันนั้นเป็นอันมาก ต่างก็สงสารคุณพระขึ้นมาทันที ควาญช้างถึงกับขอร้องว่า อย่ายั่วท่านนักเลยพอที ๆ เข้าใจว่าทางการสำนักพระราชวัง คงจะต้องไปพิจารณากันยกใหญ่ ในการที่งาข้างหนึ่งของคุณพระเสวตร์ ฯ ต้องมีอันเป็นไปถึงขนาดนี้

เมื่อสิ้นฤดูหนาวแล้ว คุณพระก็หมดกำหนัด ก็คงเป็นคุณพระเสวตร์ฯ อย่างธรรมดานี่เอง พูดกันรู้เรื่อง เวลากลางวันก็มีประชาชนทั้งเด็กผู้ใหญ่ทั้งชายและหญิงพากันไปชมที่โรงในพระบรมมหาราชวังด้านหลังศาลาลูกขุนใน ผู้ที่มีใจบุญกุศลก็ซื้อของที่บรรดาควาญเขาจัดไว้เพื่อหาลำไพ่ส่วนตัวเขา เข้าทำนองที่ว่า "เลี้ยงช้างก็ต้องกินขี้ช้าง" กระนั้นแหละ

ต่อมาอีกไม่นานเท่าใดนัก คุณพระเสวตร์ ฯ เชือกนี้ก็ล้ม (มรณะ) ซึ่งทางการต้องเอาบรรทุกแพโดยใช้เรือกลไฟ ลากเอาไปทอดทิ้งไว้ที่สำเหร่ (ป่าช้าช้าง) ซึ่งต้องมีเจ้าหน้าที่คอยระวังรักษางาช้างของหลวง ในเมื่อส่วนร่างกายได้ผุพังเน่าเปื่อยไปหมดแล้ว จึงนำงานั้นกลับมามอบเป็นสมบัติของหลวงต่อไป หลังจากที่เคยสนุกในวิธีเขาผัดช้าง หรือล่อช้าง หรือเล่นเอาเถิดกับคุณพระเสวตร์ ฯ เชือกนี้แล้ว ในสมัยต่อ ๆ มาก็ไม่เคยประสบเลยว่ามีช้างเชือกใด ที่จะก่อให้เกิดความ สนุกสนาน ร่าเริงเช่นคุณพระเสวตร์วุฒิลงกรณ์เชือกนี้อีกเลย.

ผีหลอกหรืออะไรแน่?

ร.ต. สอาด หงสวีณะ

หลังจากที่ทางราชการทหารได้เรียกให้ข้าพเจ้าไปราชการในการเรียกร้องดินแดนคืนจากอินโดจีน (ฝรั่งเศส) แล้ว ต่อมาอีกไม่นานเท่าไรนัก ก็เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้นอีก ข้าพเจ้าก็ต้องตกอยู่ในฐานะที่ต้องไปราชการสนามเพื่อประเทศชาติอันเป็นที่รักยิ่งอีกครั้งหนึ่ง เมื่อคราวก่อนข้าพเจ้าต้องไปประจำ ร. พัน ๔๐ จังหวัดตรัง ในตำแหน่ง ผบ. หมวด ๑ ปืนกลหนัก แต่ในคราวหลังนี้ข้าพเจ้าต้องไปประจำอยู่ ร. พัน ๒๕ กรมทหารราบที่ ๙ จังหวัดอุบลราชธานี ตำแหน่งหน้าที่เช่นเดียวกัน เรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจึงขอจับเอาเหตุการณ์ในครั้งหลังนี้ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วก็เห็นควรกำหนดเล่าเอาแต่เฉพาะตอนหนึ่งดีกว่า ที่จะเล่าตลอดไป คือเริ่มต้นแต่การเดินทางไป และถึงการปฏิบัติการรบในสนาม เพราะเหตุว่าโอกาสว่างของข้าพเจ้าช่างหายากเสียนี่กะไร แต่เมื่อถูกเจ้าหน้าที่ทำหนังสืออนุสรณ์ เนื่องในงานชุมนุมศิษย์เก่าทวีธาภิเศกอมรินทรโฆสิต ปี ๒๕๐๖ รบเร้าขอเรื่อง ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าก็ไม่ใช่นักเขียนนักประพันธ์อะไรเหล่านี้ก็จริง แต่เมื่อนึกถึงในด้านสังคมแล้ว ข้าพเจ้าก็ต้องยอมปลีกตัวหาโอกาสสนองความตั้งใจของผู้ขอ ซึ่งอาจจะเป็นยาหอมขับขัดโรคลมจรไปได้ชั่วขณะหนึ่ง ทั้งเห็นว่าเป็นส่วนดีอยู่เหมือนกัน เปรียบประดุจเรานั่งเรือมาลำเดียวกัน หากไม่ช่วยกันจ้ำช่วยกันแจวพายแล้วเรือจะนำเราไปถึงที่หมายปลายทางได้อย่างไร

เรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้ขอรับรองว่าเป็นเรื่องจริง ซึ่งข้าพเจ้าได้ประสบแก่ตัวเองมา มิได้มีการปั้นแต่งยกเป็นนิยายแต่ประการใด ขอท่านผู้อ่านได้โปรดพิจารณาเอาเองเถิดว่า เรื่องต่อไปนี้เป็นเรื่อง 'ผีหลอกหรืออะไรกันแน่?'

กล่าวคือ เมื่อข้าพเจ้าได้ประจำอยู่ที่ ร. พัน ๒๕ จังหวัดอุบลราชธานีแล้วประมาณ ๑๐ วัน ข้าพเจ้าก็ต้องรุดลงมาเบิกของซึ่งรวมทั้งเครื่องยุทธภัณฑ์ ครุภัณฑ์ ฯลฯ เพราะนายทหาร ๓ นายที่ลงมาเบิกของที่กรมยกกระบัตรทหารบก คลังแสง

สรรพาวุธก่อนนั้นไม่ค่อยชำนาญ ทั้งยังเบิกของอะไรไม่ได้เลย เมื่อก่อนไปราชการสนามข้าพเจ้าเป็นลูกกรมยกกระบัตรทหารบกอยู่แล้ว นายทหารทั้ง ๓ จึงขอถอนตัวกลับไปจังหวัดอุบลราชธานีก่อน ทิ้งให้ข้าพเจ้าอยู่กับพลทหารอีก ๖ คน ซึ่งในที่สุดผลการเบิกของทั้งหลาย ข้าพเจ้าสามารถปฏิบัติงานเบิกของได้ถึง ๒๐ ตู้รถไฟ โดยใช้เวลาเพียง ๓๙ วันเท่านั้น ครั้นแล้วข้าพเจ้าก็ได้กลับไปจังหวัดอุบลราชธานี แต่ก็ไม่พบทหารรายด้วยกันเลย เพราะทุก ๆ หน่วยได้เดินทางไปโดยรถไฟสายเหนือและไปหยุดยั้งตั้งค่ายอยู่ที่วัดย่าเป้า (ทางที่จะไปโรงทำน้ำตาลอำเภอเกาะคา) จังหวัดนครลำปางแล้ว ยังคงเหลือแต่หน่วยกองพันทหารม้า ส.ผ. ซึ่งมี พ.ต. หม่อมสุบรรณเสนีย์เป็น ผ.บ. พัน ข้าพเจ้าเป็นลูกบ้านเดียวกันกับ ผ.บ. พันทหารม้า ส.ผ. นี้ จึงชวนให้ข้าพเจ้าร่วมเดินทางไปด้วยกัน ข้าพเจ้ายอมตกลงร่วมเดินทางไปด้วย ดังนั้นหม่อม ผ.บ. พันม้า ส.ผ. จึงให้คนไปติดต่อขอเพิ่มมาลัยที่ข้าหลวงประจำจังหวัดจะสวมให้แก่นายทหารที่จะไปสนามรบอีก ๑ พวงสำหรับข้าพเจ้า ครั้นแล้วถึงกำหนดก็ออกเดินทางไปบ้านภาชีแล้วรถไฟก็มุ่งไปสายเหนือ รอนแรมไปในรถไฟจนถึงลำปางข้าพเจ้าได้ลงไปประจำหน่วยของข้าพเจ้าที่วัดย่าเป้า ส่วนกองพันทหารม้า ส.ผ. ก็เลยขึ้นไปจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อข้าพเจ้าได้ไปรายงานตัวต่อผู้บังคับบัญชาเสร็จเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าก็ปฏิบัติงานประจำวัน คือ ฝึกและสอนทหารตลอดมาเป็นปรกติ

ณ ค่ายที่พักนั้น ทางการทหารและทางฝ่ายบ้านเมือง ได้ขอร้องให้พ่อค้าแม่ค้านำอาหารมาจำหน่ายให้แก่ทหารในกรม ร. ๙ นี้ (ซึ่งมี ร. พัน ๒๕, ๒๖, ๒๗) บรรดาทหารก็ซื้อ แม่ค้าก็ขาย ดูน่าสนุกครึกครื้นดี สำหรับข้าพเจ้าไปอยู่ได้ไม่กี่วันเวลาไปติดต่อซื้อของแม่ค้าข้าพเจ้าชอบใช้อู้คำเมืองด้วย เล่นเอาทหารทั้งหลายเกิดพะวงสงสัยกันใหญ่ เพราะมาอยู่ไม่กี่วันก็อู้คำเมืองได้แล้วดูน่าอัศจรรย์นัก บางคนถึงกับมาขอถามข้าพเจ้าเป็นส่วนตัวว่า ทำไมหมวดท่านอู้คำเมืองได้เร็วนัก ข้าพเจ้าก็ได้ชี้แจงว่า ข้าพเจ้าครั้งยังหนุ่มอยู่นั้นเมื่อรับกระบี่แล้วก็ไปประจำอยู่นครลำปางทีเดียวมันอู้กันได้แต่ครั้งกระโน้น (พ.ศ. ๒๔๖๔) แล้ว จึงไม่เป็นของแปลกประหลาดอะไรนัก

ยังมีแม่ค้าสาวอีกรายหนึ่งสนใจติดต่อค้าขายกับข้าพเจ้ามาก รู้สึกว่าถูกอัธยาศัยกัน แกขอร้องให้ข้าพเจ้าไปแอ่วที่บ้านของเจ้าหล่อนบ้าง ทั้งนี้เห็นจะเป็นด้วยเราอู้กันรู้เรื่องเข้าใจกันดีกว่าใคร ๆ นั่นเอง จึงมาเชื้อเชิญเราให้ไปแอ่วแล้วก็จะได้อู้กันให้มันม่วน ซึ่งข้าพเจ้าเองก็ไม่ปฏิเสธ แต่เพื่อความแน่นอน เมื่อเจ้าหล่อนขายของหมดแล้ว ข้าพเจ้าก็เลยถือโอกาสติดตามไปรู้จักบ้านของเจ้าหล่อนเสียก่อน เวลาไปหาจะได้ไม่ผิดบ้าน หนทางที่ไปนั้นอยู่ไกลประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ ออกพ้นจากเขตที่ค่ายทหารแล้วก็ต้องเดินผ่านป่าต้นยาง (ต้นขนาดใหญ่หลายอ้อม) ส่วนป่ายาวขนานทางราว ๆ ๕๐๐ เมตร แล้วจึงจะไปถึงบ้านเจ้าหล่อน

ตอนค่ำวันหนึ่ง ข้าพเจ้ารีบประชุมทหารอบรมเช่นที่เคยปฏิบัติมา พอได้เวลาเลิกอบรมก็เตรียมตัวและรีบเดินทางไปยังบ้านสาวที่ไปนัดไว้นั้น เมื่อข้าพเจ้าเดินไปพอถึงตอนระยะทางที่ผ่านป่าต้นยางใหญ่ หนทางที่เดินไปก็เตียนโล่ง ที่มือข้าพเจ้านั้นมือขวาถือปืนพก ๗.๖๕ มม. มือซ้ายถือไฟฉาย จิตใจกำลังครึ้มสบายดี มุ่งหน้าแต่จะไปให้ถึงบ้านสาวเท่านั้น

จะเป็นด้วยเหตุผลกลใดก็ไม่ทราบ เบื้องหลังข้าพเจ้าห่างสัก ๒ เมตร มันมีเสียงวัตถุหนัก ๆ ขนาดใหญ่ประมาณเท่าตุ่มแดงใส่น้ำ หล่นตูม ! ลงมา ข้าพเจ้าต้องหยุดเดินและเหลียวหลังไปดู นึกว่ามีคนแอบมาล้อเล่น เพราะโอกาสนี้ พระจันทร์ข้างแรม ๔ ค่ำ ยังไม่โผล่ขอบฟ้าหนทางมืดมาก เมื่อข้าพเจ้าเหลียวหลังไปดู ก็ไม่ปรากฏว่ามีอะไรสักนิดเดียว เอาไฟฉายส่องดูก็ไม่มีอะไร ส่องดูข้างบนข้างล่างต้นไม้ก็ไม่พบอะไร เมื่อตัดสินใจแล้วก็เดินต่อไป โดยไม่เกรงกลัวอะไรและขนก็ไม่ลุกเลย ข้าพเจ้ารู้สึกแปลกใจตัวเองเหมือนกัน เป็นอันว่าข้าพเจ้าเดินตรงทะลุออกทุ่งนาไปแล้ว เดินพลางนึกพลาง ว่าเมื่อไรมันจะถึงสักที ตอนกลางวันมาดูหนทางไว้ก็ไม่เดินนานถึงขนาดนี้ นี่ทำไมมันจึงเดินนานผิดปกตินัก เมื่อเดินออกทุ่งนาไปก็เห็นพระจันทร์เยี่ยมขอบฟ้าขึ้นมาแล้ว เป็นอันผิดทางแน่ หันกลับแต่กลับไม่ถูกอีกแล้ว เวลาก็ดึกเข้าทุกที่ประมาณเกือบ ๒๒ น. แล้ว เดินมาสักหน่อยก็เผอิญเจอบ้านหลังหนึ่ง มีแม่เฒ่า

คนหนึ่งออกมาตักน้ำที่บ่อโพง (ชนิดมีเสาและมีก้นกระดกผูกติดกับสายน้ำทุม ใช้กด จ้วงลงไปตักน้ำเต็มแล้วก็กระดกยกขึ้นมาพ้นขอบบ่อ ซึ่งชาวเหนือนิยมใช้กัน) จึงแข็งใจถามแม่เฒ่าว่า "ทางไปวัดย่าเป้าอยู่ทางไหน" แม่เฒ่าก็ได้แต่ตะโกนว่า "ตางปู๋นเจ้า ๆ" เล่นเอางงงวยไปหมด เมื่อจะพึ่งแกไม่ได้เต็มที่แน่แล้ว ก็เลยตัดสินใจเดินกลับไปตามบุญตามกรรม เผอิญมาถึงทางรถไฟก็เลยตัดสินใจเลี้ยวขวาเดินไป แต่เคราะห์ดีที่ยังไม่ถึงคราวอับจน มาพบทหารยามยืนรักษาหน้าที่อยู่ ก็เลยกลับค่ายที่วัดย่าเป้าได้ เวลาดึกเข้าไปเกือบ ๒๒.๕๐ น. แล้ว ด้วยความมานะของผู้ชาย จึงตั้งต้นออกเดินไปหาอีกครั้ง คราวนี้ไม่มีอุปสรรคอะไร ใช้เวลาสัก ๒๐ นาที ก็เดินถึงบ้านสาว สังเกตดูเห็นมีศาลขนาดเขื่องตั้งอยู่ติด ๆ กับรั้วบ้านสาวนั้น เมื่อเข้าไปในบ้านสาวแกก็ดีใจหาย ที่อุตส่าห์นั่งจุดตะเกียงคอยอยู่ แกเอ่ยปากถามว่า "ทำไมเจ้าคุณมาดึกนัก" (เจ้าเป็นคำเมือง คุณเป็นคำเมืองใต้ของเรา เมื่อบวกรวมเข้าแล้วคนเมืองที่เขานับถือเราก็เรียกเป็นเจ้าคุณ) เมื่อข้าพเจ้าอยู่สัก ๓๐ นาที ก็ลากลับเพราะฤกษ์ไม่ค่อยจะดีเสียแล้ว ครั้นเดินกลับออกมาพ้นบ้านสาวพ้นศาลสักหน่อย ซึ่งอยู่ในเขตป่าต้นยางใหญ่ ก็มีเสียงเขย่าต้นยางเพียงต้นเดียวเสียงดังกราก ๆ ข้าพเจ้าหยุดยืนเอาไฟฉาย ๆ ส่องเข้าไปก็ไม่ปรากฏว่ามีอะไร ลมก็ไม่มีพัดเลย ก็ใครเล่าจะอุตริเข้าไปขึ้นต้นไม้อยู่ในป่าในโอกาสที่ดึกเกือบ ๒๓ น. เช่นนั้น ขนข้าพเจ้าไม่ลุกเลยออกได้ก็เดินดุ่ม ๆ กลับมาพบทหารยามรักษาการณ์อยู่ตรงทางที่จะเข้าค่าย ซึ่งห่างกันมากกับที่มีเสียงเขย่า

อีก ๕ วันต่อมา ชาวบ้านแถวนั้นชักจะคุ้น ๆ กันกับพวกทหาร ถึงกับมาเชิญให้ไปแอ่วที่บ้านของเขา พวกเรา ๔–๕ คนก็ไปตามนัด เพราะเขาเตรียมสุราอาหารไว้รับรองพวกเราอย่างเต็มที่ เมื่อพวกเราไปถึงตอนเย็นสัก ๑๗ น. ก็เลี้ยงดูกันตามประสาที่เขาชอบ รักนับถือเรา ข้าพเจ้านึกขึ้นมาได้ก็เลย อยากจะหาความรู้ในเรื่อง เจ้าพ่อเจ้าแม่ในถิ่นนั้น ก็เอ่ยปากถามเขาไปว่า "หมู่บ้านนี้ยังจะมีเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่เฮี้ยน ๆ บ้างหรือไม่" พอเอ่ยถามเช่นนั้น เจ้าของบ้านทำตาโตพลางก็บอกว่า "มีเจ้า เป็นเจ้าปู่อ

อยู่ที่ต้นยางใหญ่ในป่านั้น" ข้าพเจ้าคิดในใจว่า แน่แล้วเราโดนเข้าคืนวันไปแอ่วสาวตั้ง ๒ ครั้ง แต่อย่างไรก็ดีอยากจะไปลองและขออภัยเสียสักหน่อย จึงออกปากชักชวน ร.ต. สิมา ปาณิกบุตร (บัดนี้เป็นพันเอกแล้ว) ว่า "วันนั้น คุณยิงนกเหยี่ยวที่ยอดยางใหญ่แล้วก็ป่วย จงไปขอขมาเจ้าพ่อด้วยกันเถิด" คุณสิมาฯ ทำตาพอง บอกว่า "คุณไปคนเดียวเถิด" เมื่อชักชวนแกไม่ไปด้วย ข้าพเจ้าก็เลยลงบันไดบ้านนั้นเดินตรงไปยังบริเวณป่ายางใหญ่ตรงนั้น

ครั้นไปถึงตรงป่ายางต้นใหญ่ ก็เลยนั่งลงพลางกล่าวรำลึกขอขมาต่อเจ้าพ่อว่า "ลูกมาราชการรบทัพจับศึกเพื่อประเทศชาติของไทยเรา ถ้าสิ่งไรที่ลูกทำไปไม่เป็นที่พอใจของเจ้าพ่อเจ้าแม่ ก็ขอได้โปรดให้อภัยแก่บรรดาลูกทุก ๆ คนที่มาราชการในคราวนี้ด้วย และขอความคุ้มครองตลอดไปแม้กระทั่งออกสู้รบกับพวกข้าศึกศัตรูที่จะไปพบปะนี้" ครั้นกล่าวคำขอขมาแล้วก็หันจะเดินกลับ พอเดินไปได้สัก ๒–๓ ก้าวเท่านั้นจะเป็นด้วยอะไรก็เหลือเดา บังเกิดเป็นไอน้ำร้อนขนาดไอน้ำในหม้อน้ำใหญ่พุ่งพ่นพรวดเข้ามาโดนหน้าและร่างกายของข้าพเจ้าเข้าอย่างเต็มรัก ถึงกับถอยหลังเซไป แต่ขนก็ไม่ลุกตามเคย จึงรวบรวมสติเดินกลับมาบนเรือนเจ้าภาพ ผ่านทหารยาม ได้ถามทหารยามช่องทางดูว่า "เห็นใครเดินไปทางนี้บ้างไหม?" ทหารยามตอบว่า "ไม่มีใครเดินไปเลยครับ" ดูซิ เป็นไปได้ ข้าพเจ้าไม่นึกเกรงกลัวเลย ถ้ากลัวไหนจะเดินไปขอขมาที่ตรงนั้นได้ เมื่อขึ้นไปบอกกับคนบนเรือนเจ้าภาพที่เลี้ยงดูพวกเรา เขายิ่งทำตาพองโตไปตาม ๆ กัน ที่เล่ามานี้เป็นความจริง ซึ่งข้าพเจ้าได้ถูกเข้ากับตัวเองแท้ ๆ ท่านผู้อ่านลองกรุณาวิเคราะห์ดูซิว่า "ผีหลอกหรืออะไรแน่" สวัสดี.

กำหนดการบำเพ็ญกุศล แด่ ร้อยตรี สอาด หงสวีณะ

ณ วัดโสมนัสวิหาร

เสาร์	ที่ ๑๐ เม.ย. ๑๔	ภริยา บุตรธิดา
อาทิตย์	ที่ ๑๑ เม.ย. ๑๔	บ้านสันติเทพ (โชตินุชิต)
จันทร์	ที่ ๑๒ เม.ย. ๑๔	คุณอาทร สังขะวัฒนะ
อังคาร	ที่ ๑๓ เม.ย. ๑๔	คุณหวล และ คุณสมปอง คำเสริมสอน
พุธ	ที่ ๑๔ เม.ย. ๑๔	คุณสิทธิ์ และ คุณประภา ศรีวัฒนะกุล
พฤหัสบดี	ที่ ๑๕ เม.ย. ๑๔	คณะนายทหารร่วมรุ่น ปี พ.ศ. ๒๔๖๒
ศุกร์	ที่ ๑๖ เม.ย. ๑๔	สมาคมศิษย์เก่าทวีธาภิเศกอมรินทรโฆสิต

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล

เวลา ๒๑.๐๐ น. บรรจุศพ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ กรมสารบรรณทหารเรือ นาวาเอก นพ โหตรภวานนท์ ผู้พิมพ์โฆษณา มี.ค. ๑๕